Kuşeyrî

Tasavvuf'un İlkeleri

(Risale-i Kuşeyrî)

1

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Kuşeyrî
TASAVVUFUN İLKELERİ
(Risâle)

I

Tercüman Gazetesi'nin bir kültür hizmeti olarak yayınladığı 1001 TEMEL ESER Serisinin 125. kitabı Kuşeyrî'nin TASAVVUFUN İLKELERİ (Risâle), KERVAN KİTAPÇILIK BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş. Ofset Tesisleri'nde dizilmiş ve basılmıştır.
(AĞUSTOS 1978)

125

Tercüman
1001 TEMEL ESER

Kuşeyrî
Tasavvuf'un İlkeleri

(Risale-i Kuşeyrî)

1

Çeviren:

Tahsin YAZICI

İSTANBUL
1978

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "**1000 Temel Eser**" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "**Tercüman 1001 Temel Eser**" dizisini yayınlamaya karar verdik. "**1000 Temel Eser**" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

ÖNSÖZ

Tercümesi sunulan bu eser, İslâm dünyasında âdeta mukaddes bir kitap gibi, yakın zamanlara kadar her evde bir nüshası bulundurulan (1) kitaplardan biridir. Eserin müellifi, tasavvuf ile şerîatı birbiri ile bağdaştırmaya çalışmış olan büyük sûfi ve din bilginlerinden Ebu'l—Kaasım Abdu'l—Kerîm b. Havâzîn b. Abdi'l—Melik b. Talhate'l—Kuşeyrî en—Nîşâbûrî'dir. Müellif, daha çok bağlı bulunduğu kabileye nispetle verilmiş olan Kuşeyrî nisbesi ile tanınmıştır. Ailesi, İran'ın islâm orduları tarafından fethinden sonra Arabistan'dan gelip Horasan'da yerleşmiş olan Kuşeyrî (2), annesi ise, yine bir arap kabilesi olan Sulem'e mensuptu. Bu aile bir ara, Horasan'dan göç edip Nişabur civarında bulunan Ustuva adlı bir kasabaya yerleşti. Kuşeyrî, bu kasabada rebîülevvel 376 (= temmuz 986) da dünyaya geldi, daha küçük yaşta iken babası öldü ve Ebu'l—Kaasım adında bir akrabası onu himâyesine aldı. Kuşeyrî ilk tahsilini bu akrabasından gördükten sonra, maliye memuru olmak için gerekli olan hesap ilmini öğrenmek üzere Nişabur'a geldi. Buna sebep de, Ustuva civarında bulunan kendine ait köye konulan ağır vergi idi. O, hesap öğre-

(1) Bk. Ahmed Ateş, Kuşeyrî, İA, VI, 103 7b; krş. Tercüme—i Risâle—i Kuşeyrî, terc. Ebû Ali el—Hasan b. Ahmed el—Osmanî, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmâil No. 120'deki nüshanın meçhul biri tarafından yazılmış önsözü, 2a

(2)Bk. İA, VI; 1037 a

nip maliye memuru olmak suretiyle bu köyünü korumak istemişti. Fakat talih ona başka bir şekilde gözüktü. Şehirde dolaşırken, sonradan kayınpederi ve mürşidi olacak olan ve tercümesi sunulan bu eserde sık sık kendisinden üstad diye bahsedilen bilginlerden şeyh Ebû Alî el–Hasan b. Alî ed–Dakkak'ın bir vaiz toplantısına rastladı. Şeyhin sözleri onun Nişabur'a gelmekteki niyyetini değiştirdi. Hesap öğrenmeyi bir tarafa bırakarak Ebû Alî ed–Dakkak'ın müridi oldu. Ancak şeyhi onun tahsilinin yarım kalmasını istemiyordu. Kendisini, devrin meşhur din bilginlerinin derslerine devam etmeye ve bu suretle yarı kalmış olan tahsilini tamamlamaya teşvik etti. Kuşeyrî, şeyhinin bu tavsiyesi üzerine, önce şâfiî fıkhını (Hukukunu) öğrenmek için Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Bekr et–Tûsî'nin derslerine devam etti. Bu ilmi tam mânasıyla öğrendikten sonra, devrinde, Tanrı'nın zâtını bir cevher, bir cisim olarak kabul eden kerrâmî (1) fırkası taraftarlarına karşı hücumları ile tanınmış olan Ebû Bekr Muhammed b. el–Huseyn b. Fûrek el–İsfehânî (Ölm.406=1016 m.)'den kelâm dersi aldı ve bu âlimin en parlak talebelerinden biri oldu. Bu arada başka bilginlerden de faydalanmayı ihmal etmedi. Kendisi büyük bir zekâ ve hafızaya sahipti. O kadar ki, hocalarının anlattıklarını bir kere dinlemesi, sonradan onları aynen tekrar edebilmesine kâfi geliyordu. Bu arada mürşidi Ebu Alî ed–Dakkak'ın meclislerine de devam etmiş ve şeyhinin büyük teveccühüne mazhar olmuştu. Şeyhinin Kuşeyrî'ye olan bu büyük teveccühü, kızı Fâtime'yi ona vermekle neticelendi. Mezhep bakımından şâfiî olan Kuşeyrî, hocalarının tesiriyle çok geçmeden müfrit bir eş'ârî oldu. İnandığını taassupla müdafaa eden Kuşeyrî'nin bilhassa râfize ve mu'tezile akidesi taraftarlarına karşı vaiz ve risaleleri ile şiddetli hücumlarda bulunması, bir ara hapsedilmesine sebep oldu. Onun bu tenkitleri, Selçuklu

---

(1) Daha fazla bilgi için Bk. İA, VI, 594 b. v.d.

Devletinin ilk sultanı olan Tuğrul Bey (Saltanat süresi: 1040–1063)'in mu'tezile akidesini savunan veziri Amidü'l–mülk'ü, onun aleyhinde tedbirler almaya sevk etti. Bu vezirin, hükümdarın yanında, içlerinde Kuşeyrî'nin de bulunduğu eş'ârî inancını müdafaa edenler aleyhindeki teşebbüsleri çok geçmeden meyvelerini verdi; Sultan, er–Re'îsü'l–Furâtî, İmâmu'l–Haremeyn unvanı ile tanınmış olan Ebu'l–Me'âlî el–Cüveynî (1-28–)(1) Ebû Sehl b. el–Muvaffak gibi devrin ileri gelen büyük din âlimleri ve sayılı kişileri ile birlikte Kuşeyrî'nin de hapsedilmesini emretti. Bunlardan İmâmu'l–Haremeyn hapsedileceğini önceden sezip Hicâz'a kaçtığı ve Ebû Sehl b. el–Muvaffak ta Nişabur dışında bulunduğu için yakalanamadılar. Böylece ilk hamlede Kuşeyri ile er–Re'isü'l–Furâti yakalanıp şehrin kalesinde hapsedildiler. (Aş.yukarı 451 h./1059 m.). Bu arada Ebû Sehl b. el–Muvaffak etrafına topladığı kendi taraftarları ile birlikte Nişâbur üzerine yürüdü ve iki mahpusu hapisten kurtarmaya muvaffak oldu.(2) Fakat Amîdü'l–mülk'ün teşvik ve tahriki ile sultanın eş'ârîlere karşı menfî hareketi devam etti. Nihayet 455 h./1063 m. de Kuşeyrî hacca gitti. Aynı yıl, aynı sebeple, yani Amîdü'l–mülk'ün eş'ârîler aleyhindeki davranışları dolayısıyla Mekke'ye gelmiş olan 400 kadar hanefî ve şâfiî kadısı ile buluştu. Bu dört yüz kadı hep birlikte minberde konuşmak hakkını Kuşeyrî'ye tanıdılar. Tuğrul Bey'in 455 h./1063 m. de ölümü üzerine yerine geçen Alp Arslan (Saltanat süresi: 455–465 h./1063–1072 m.). Kuşeyrî en büyük düşmanının ortadan kaldırıldığını öğrendikten sonra Nişabur'a döndü. Ve hayatının bundan sonraki kısmını refah içinde geçirdi. Günleri, uzun yıllardan beri meşgul olduğu hadîs tedrisi ile geçiyordu. Nihayet 16 rebîülâhir 465 h/31 aralık 1072 de hayata gözlerini kapadı ve şeyhi Ebû Alî ed–Dakkak'ın mezarının ayağı ucuna gömüldü.

– – – – – –

(1) Hal tercümesi için Bk. İA, III, 249 a v.d.

(2) Bk. Mehmed Şerefeddîn (Yaltkaya), Selçukîler devrinde mezâhib, Türkiyât Mecmuası, İstanbul, 1925, I, 101 — 102

Hal tercümesinden bahseden kaynaklar Kuşeyrî'nin tasavvuf sahasındaki üstün vasıfları yanında büyük bir cesarete sahip olduğunu, iyi ata bindiğini, çok iyi silâh kullandığını,arapça şiir söylemekte ve nesir yazmakta büyük bir maharetinin bulunduğunu ve çok iyi bir hatip olduğunu kaydeder. Tasavvufî mes'eleleri kavramaktaki üstün kabiliyeti ve bu hususlarda sorulan suallere verdiği inandırıcı cevaplar şöhretini bir kat daha arttırmıştı.Vaiz meclislerinde bulunan herkes onun tesiri altında kalırdı.

Kuşeyrî'nin, Ebû Alî ed–Dakkak'ın kızı Fâtime'den altı tane oğlu olduğu bilinmektedir. Bunlar da kendisi gibi âlim olarak tanınırlar. Kuşeyrî'nin çocuklarının yaş sırasıyla isimleri şudur: Abdullâh (414–477 h./1023 h./1023–1084 m.), Abdü'r–rahîm (Ölm. 514 h./1120 m.), Ebû'l–feth Übeydullâh (Ölm. 521 h./ 1127 m.), Abdürrahmân (426–482 h./1035 –1089 m.), Abdülvâhid (418 –494 h./1027–1100 m.), Abdü'l–mü'min (445–532 h./1053 –1137 m.). Bunlardan bir kısmının eserleri günümüzde kadar gelmiştir. (1) Ayrıca yine büyük bir âlim olduğu anlaşılan Hibetullâh b. Abdilvâhid el–Kuşeyrî (460–548/ 1068 –1153) adında bir de torunu vardır.

Devrinde büyük bir din ve tasavvuf bilgini olarak tanınan Kuşeyrî'nin tefsir, hadîs, tasavvuf ve diğer dinî sahalarla ilgili ve her biri ayrı bir değer taşıyan 22'ye yakın eseri vardır. Ancak bunlardan bir kısmının sadece isimleri bilinmektedir.Burada bu eserlerin, bize kadar gelmiş olanlar ile sadece isimleri bilinenler arasında bir fark gözetmeksizin en önemlilerinden imkân nispetinde bahsedilmeye çalışılacaktır.

1. et–Tefsîrü'l–kebîr, 410 h./1019 –1020 m. yıllarında yazılmış olan ve kaynakların en iyi tefsirlerden biri olarak vasıflandırdığı bu eser, maalesef günümüze kadar gelmemiştir. 2. Letâ'ifü'l–işârât bi–tefsîri'l–Kur'ân, Kuşeyrî'nin 437 h./1045–1046 m. yılında yazmaya başladığı bu büyük tefsirin birkaç nüshası

———————

(1) Bk. Brockelmann, Geschichte der arabischen Litteratur,Leiden, 1943, I, 772 v.d.

bilinmektedir. (1) 3. Kitâbü'l–erbâ'în fi'l–hadîs, günümüze kadar gelmemiş olan bu eserin, benzerlerinde olduğu gibi, belli bir mevzuda toplanmış 40 hâdisten ibaret bir eser olduğu tahmin edilebilir. 4. Şikâyetü ehli's–sünne bi hikâyeti mâ nâlahum min el–mihne, vezir Amîdü'l–mülk'ün tahrikleri ile eş'ârî akidesi taraftarlarına karşı girişilen şiddet hareketlerinden şikâyet maksadı ile yazılmış bu eser, Ebû'l–Hasani'l–Eş'ârî'nin mezhep ve akidesini açıklamaktadır. Bir mektup mahiyetinde olan bu risale, zamanında bütün islâm ülkelerine dağıtılmıştır. 5. Uyunu'l–ecvibe fî usûlî'l–es'ile ve 6. el–Fusûl fi'l–usûl, dinî mes'elelerle ilgili oldukları isimlerinden anlaşılan bu eserler maalesef günümüze kadar gelmemiştir. 7. Kitâb ahkâmı's–semâ, müzikli dinî toplantılardan ibâret olan semâ'ın din bakımından caiz olduğunu ispata çalışan ve bu toplantılarda gözetilmesi icabeden hususlardan bahseden küçük bir risaledir. Bu risalenin halen bilinen tek nüshası Kastamonu Umumi Kütüphanesinde (No.2713/1)bulunmaktadır. (2) 8. Kitâbu tertîbi'sulûk fî tarîki'llâh, isminden de anlaşılacağı üzere Tanrı yoluna girmenin düzeninden bahseden bir eserdir. 9. İstifâzâtu'l–murâdât fî esmâ'illâh i te'âlâ alâ vechi'l–hass; 10. Bulgatu'l–makasid, 11. Hayâtu'l–ervâh ve'd–delîl ilâ tarîki's–sâh ve'l–felâh; 11. el–kasîdetu's–sufîye; 12. Tevhîdü'n–nebevî; 13. Kitâbu'l–cevâhir tercümesi sunulan Risâlesi kadar mühim olan bu eserin tek nüshası Konya Asârí Atika Müzesi Kütüphanesinde (No.1632 veya E. 266) dir. 14. et–Tahbîr fî ilmi't–tezkîr, Allâh'ın 99 adını (Esmâ–i hüsnâ') şer ve izah eden ve bu arada birçok nasihatler ile birlikte eski sûfilerin hâl tercümeleri ile ilgili birçok hikâyeler nakleden bu eser Muhammed b. Ebî Bekr er–Râzî tarafından el–muhtâr min kitâbi't–tahbîr adı ile hülâsa edilmiştir. Tasavvufla ilgili son derecede geniş malûmatı ihtiva eden bu eser henüz el yazması halin-

———————

(1) Bk. Brocelmann, aynı eser, I, 557, Suppl. I, 772; H. Ritter, Philologika, XIII, Arabische handschriften in Anatolien und İstanbul, Oriens, 1950, III, 45 v.d.

(2) Bk. Ahmed Ateş, Kastamonu Genel Kitaplığı'nda bulunan bazı arapça ve farsça yazmalar, Oriens, 1952, V, 32 v.d.

de bulunmaktadır.

15. Hiç şüphesiz Kuşeyrî'ye en büyük şöhreti sağlayan tercümesi sunulan er–Risâle adlı bu eseridir. Zamanın muhtelif sahalardaki sayılı din bilginlerinden almış olduğu sağlam dinî bilgi sayesinde etrafındaki çeşitli dinî fikir ve hareketleri değerlendirmek veya tenkit etmek üzere müellif tarafından kaleme alınmış olan bu eser, yazıldığı tarihten itibaren yüzyıllar boyunca İslâm âleminde, bilhassa şerîate bağlı çevrelerde çok beğenilen kitaplardan biri olmuştur. Yukarıdaki hal tercümesinden de anlaşılacağı üzere yaratılış itibariyle sûfî temayüllü olan bu büyük din âlimi, aynı temayülde olan birçokları gibi, hislerinin tesiri altında kalıp, ilmin ve mantığın gerektirdiği birtakım gerçekleri bir tarafa bırakmamıştır. Nitekim o asla, eserinde tavsif ettiği (Bk. s.) zamanındaki birtakım sûfiler gibi, tasavvufa intisap etmekle her türlü bağdan kurtulduğunu iddia edip mes'uliyetsiz bir hayat sürmeye özenmemiştir. Gerçekten Nişabur'a geldiği sırada etrafında büyük bir mürit kitlesi bulunan Ebû Sa'îd–i Ebû'l Hayr (352–440 h./963–1048) gibi oldukça büyük bir şöhret yapmış olan bir sûfı bulunduğu halde, ondan daha az şöhret yapmış,fakat şerîate bağlı Ebû Alî ed–Dakkak gibi bir sûfiye bağlanmış olması da, kendisinin daha başlangıçta, hislerinden çok,aklı ve mantığı ile hareket eden bir insan olduğunu göstermektedir. Nitekim hayatı boyunca Ebû Sa'îd'in şerîatle bağdaşmayan fikir ve hareketlerini tenkit etmiştir. Bu iki meşhur insanın aralarındaki anlaşmazlığa bakınca, bundan aşağı-yukarı iki asır sonra gelen Mevlânâ ile Sadreddîn el–Konevî (Ölm.672 veya 673 h./ 1273 veya 1274 m.) arasındaki münasebeti hatırlamamak mümkün değildir. Nişabur'daki Kuşeyrî'nin yerini Konya'da Sadreddîn–i Konevî, Ebû Sa'îd–i Ebu'l–Hayr'ın yerini ise, Mevlânâ almıştır. Ancak Sadreddîn–i Konevî bir dereceye kadar Kuşeyrî'nin yerini alabildiği halde, Mevlânâ bazı hareketleriyle tamamıyla Ebû Sa'îd'e benzemekle beraber, diğer birçok meziyetleri ile onu kat kat geride bırakmıştır. Ebû Sa'îd–i Ebu'l–Hayr'ın hal tercümesinden bahseden Esrâru't–tevhîd fî makamâti'ş–şeyh Ebî Sa'îd (Tahran, 1332 hş.) adlı eserde, müellifinin taraf

tutmasına rağmen, Kuşeyrî'nin, birçok hususlarda devrinin sûfîlerden şikâyetinde ne kadar haklı olduğu açıkca anlaşılmaktadır. İşte Kuşeyrî, gerçek tasavvufun, birtakım kimseler tarafından iddia edildiği gibi, şerîat hükümlerinden kurtulmak olmadığını, gerçek bir sûfînin herşeyden önce bu hükümleri yerine getirmek mecburiyetinde olduğunu ispat için bu risâlesini yazdı. Müellif, bu gayesini gerçekleştirmek için, daha önce yaşamış olan büyük sûfîlerin hâl tercümelerini anlattıktan sonra, samimî bir sûfîde husule gelen tasavvufî hallerin tarifini yapmıştır. Bu suretle aynı zamanda, öteden beri şerîatçı çevreler tarafından tenkit edilegelen semâ ve vecd gibi bazı hâllerin yerinde ve zamanında husule geldikleri takdirde meşru olabileceğini göstermiş oldu. Böylece onun bu kitabı ve ondan kısa bir müddet sonra gelen el–Gazâlî'nin (Ölm. 505 h.) İhyâ ulûmî'd–dîn adlı eseri sâyesinde tasavvuf bütün islâm ülkelerinde şerîate aykırı kabul edilmekten kurtuldu. Asırlar boyunca büyük bir rağbete mazhar olan bu eser birkaç kere basılmıştır. (1) Henüz ilmî bir neşri, yapılmamış olan el–Risâle'nin Türkiye kütüphanelerinde çok eski tarihli elyazma nüshaları vardır. (2)

Son derecede sağlam ve veciz bir Arapça ile kaleme alınmış olan bu eser, mevzuunun mücerredliği ve hattâ bir kısmının ancak anlatılan hâlin yaşanması ile anlaşılabilmesi sebebiyle şerhinin yapılmasına ihtiyaç göstermiş ve bu arada Farsça'ya, Türkçeye ve kısmen de batı dillerine tercüme edilmiştir. Burada önce şerhlerden sonra da tercümelerinden bahsedilecektir.

I. ŞERHLERİ:

1) Ebû Yahya Zekerîya b. Muhammed el–Ensârî (Ölümü: 926 h./1519–1520 m.), İhkâmu'd–delâle alâ tahrîrî'r–Risâle. –Bizzat Kuşeyrî'den rivayet edilen bir metin esas alınarak yazılmış olan bu şerh, 893 h./1487 –1488 m. te tamamlanmıştır. Sonradan bu şerhe, müphem kalmış olan noktalar, daha da ay-

(1) Bk. Brockelmann, aynı eser, I, 556,Suppl I, 771.
(2) Bk. Aynı yerler.

dınlatmak maksadı ile Mustafa el—Arûsî tarafından Netâ'icu'l—efkâri'l—kudsîye adlı bir haşiye yazılmıştır. Er—Risâle'nin en iyi şerhlerinden biri sayılan İhkâmu'd—delâle alâ tahrîri'r—Risâle, Mustafa' el—Arûsî'nin haşiyesi ile birlikte birçok defa basılmıştır.

2) Sedîdü'd—dîn Ebû Muhammed Abdü'l—Mu'tî b. Mahmûd b. Abdi'l—Mu'tî el—Lahmî el—İskenderî (Ölm. VII h./XIII. m.asrın başları), ed—Delâle fî fevâ'idir— Risâle, bu şerhin hâlen ancak elyazması hâlinde bir cildi bilinmektedir. (Orieus, III, 45).

II. TERCÜMELERİ:

A. Farsça tercümeleri. —Kuşeyrî'nin, islâm dünyasında, bilhassa sünnet ehli çevrelerinde tasavvufî mes'elelerle birlikte çeşitli dinî mes'elelere de yeri geldikçe dokunulduğu ve bunların büyük bir vukufla açıklandığı bu eserinin Türkçeden önce Farsçaya yapılmış iki tercümesi vardır. Ancak bu iki tercümeden birinin mütercimi belli değildir. Henüz el yazması halinde bulunan bu iki tercümenin pek nadir olan iki nüshası memleketimiz kütüphanelerinde bulunmaktadır:

1) Ayasofya kütüphanesi, nr. 2077 de kayıtlı, miklepli, şirâzeli ve zincirekli kahve rengi meşin ciltli, 27X18 (İç eb'ad: 21X12) cm. eb'adında ve 272 varaklık bir mecmua içinde 113—272 varakları arasını işgal eden Risâle'nin bu Farsça tercümesinin mütercimi belli değildir. Muhtelif tarih ve ayrı müstensihler tarafından istinsah edildiği anlaşılan bu mecmua içinde Risâlenin metni bulunan ve nestalik ile yazılmış olan kısımdaki sahifelerin her birinde 23 satır vardır.Başlıklar ve bazı âyetler kırmızı mürekkeple yazılmış olup, yer yer kurt yeniklerine ve rutubet lekelerine rastlanmaktadır. 859/Şevval ortaları Eylül 1455 de istinsah edilmiş olup müstensihi belli değildir. Eserin aslında, sözler ve hâdiselerin doğru olduğunu göstermek için nakledilen râvilerin isimleri çıkarılmak suretiyle yapılan bu tercüme,Arapça metnin, herhangi bir ilâve yapılmaksızın, aslına uygun bir şekilde Farsçaya çevrilmesinden ibarettir. (1)

(1) Ayrıca bk. H. Ritter,Philologika, XIII,Oriens,1950 III, 45

2) Ebû Ali el–Hasan b. Ahmed el–Osmânî tarafından yapılan tercüme. –Tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 120'de bulunan bu tercüme üzeri ebruli kâğıt kaplı, kenarları tamir görmüş, miklepli koyu vişne rengi meşin bir cilt içinde olup 195 varaktır. Her sahifede 21 satır vardır. Başlık süsü, yazı nestalik, söz başları kırmızı mürekkeple olup, metin siyah ve yaldız çizgili cetvel içinde bulunmaktadır. İstinsah kaydını ihtiva eden yaprak düştüğü için, istinsah tarihi ve müstensihi bilinmemektedir. Ancak yazı hususiyetlerinden ve kâğıdından !X.h./ XV m. asrın başlarında istinsah edilmiş olduğu tahmin edilebilir.

Bu tercümenin mütercimi olan Ebû Ali el–Hasan b. Ahmed el–Osmânî hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Onun hakkındaki bilgimiz, şimdilik sadece yukarıda tavsifi yapılan tek nüshasında bulunan ve kim tarafından kaleme alındığı bilinmeyen mukaddimedeki bilgiye inhisar etmektedir. Bu mukaddimede verilen bilgiye göre, Ebû Ali el–Hasan b. Ahmed el–Osmânî, Kuşeyrî'nin talebe ve müridlerindendir. Kendisi Kuşeyrî'nin Risâle'sini Farsçaya çevirmiştir. Mukaddime müellifi, ayrıca onun devrinin büyük âlimlerinden olduğunu kaydettikten sonra,onun tercümesinin bir nüshasının Horasan'dan Kirmân'a getirildiğini, Pârsâ diye şöhret bulan Şeyh Ahmed b. İbrâhim'in, bu nüshadan kendisi için ikinci bir nüsha yazmalarını istediğini, ancak Kirmân'a gelen bu nüshada birtakım hatalar bulunduğu için, bu hataların düzeltilmesi için onun, o sıralarda Kirmân'a gelmiş bulunan Şeyh Ebu'l–Futûh Abdurrahmân b. Muhammed en–Nîşâbûrî'ye gösterildiğini, bu şeyhin nüshayı tetkik ederken yapılan tercümeyi pek vazıh bulmadığını, bundan dolayı, kendisinin, herkesin anlayabileceği bir dil ile Risâle'yi yeniden tercüme etmek istediğini, ancak ölümünün kendisine bunu yapmaya imkân bırakmadığını nakletmektedir. (1 b–2 b). Mukaddimede Şeyh Ebu'l–Futûh Abdurrahmân b. Muhammed en–Nîşâbûrî'nin yapmak istediği tercümeye başlanıp başlanmadığı veya bir başkası tarafından yeni bir tercüme yapılıp yapılmadığı hakkında her hangi bir bilgi verilmeden, Kuşeyrî'

nin hususiyetleri ile onunla ilgili birkaç hikâye nakledilmekle yetinilmiştir. Mukaddimede bunları okuduktan sonra insan başka bir tercüme ile karşılaşacağını ümit ederken, karşısına Ebû Ali el Hasan b. Ahmed el– Osmânî'nin tercümesi çıkınca, kendinde olmayarak bu mukaddimenin bu nüshanın başına niçin konulduğunu sormaktadır. Ayrıca mukaddimede bu nüshadaki metnin Horasan'dan Kirmân'a getirilen ve içinde birtakım hatalar bulunan nüshadan mı,yoksa ondan ayrı bir nüshadan mı istinsah edildiğine dair de herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak mukaddime müellifinin ifade tarzı, bu nüsha metninin başka bir nüshadan istinsah edildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira müellifin, yaptığı istinsahın, macerasını bildiği bir nüshadan yapıldığını zikretmemesi pek tabii karşılanamayacağı gibi düzeltilmek üzere Şeyh Ebu'l–Futûh Abdurrahmân b. Muhammed en Nîşâbûrî'ye gönderilen nüshanın kendi eline geçtiğinden bahsetmemesi de makul karşılanamaz.

Bu tercüme de, bundan önceki gibi Arapça metne imkân nisbetinde sadık kalınarak yapılmıştır. Ancak burada da râvilerin adları çıkarılmış, sâdece sözler ve hikâyelerin tercümeleri verilmiştir.

B. BATI DİLLERİNE YAPILAN TERCÜMELER:

Kuşeyrî'nin bu meşhur eserinin batı dillerine yapılmış tam bir tercümesi yoktur. Bu dillerde yapılmış tercümeleri ya eserin bir bölümünü içine almakta veya bazı tetkikler içinde münferid parçalar hâlinde bulunmaktadır. Burada bu şekilde yapılmış tercümeler arasında nispeten mühim olan şu iki tercüme zikredilmekle yetinilecektir:

1) Mme Olga de Lébédew tarafından Risâle'nin ıstılâhlar ile ilgili bölümünün kısmen yapılan tercümesi olup, Traite sur le soufisme par Kuşeyrî, Roma, 1911, adı ile neşredilmiştir. Bu tercümenin tenkidi için bk. Richard Hartmann, al–Kuschairîs Darstellung des Sûfîtums, Berlin 1914, s. 208–214.

2) Richard Hartmann, al–Kuschairîs Darstellung des Sûfî-

tums mit übesetzungs–Beilage und indices, Berlin, 1914, esasında Risâle hakkında yapılmış etraflı bir araştırmadan ibaret olan bu eserde muhtelif mes'elelerle ilgili cümle ve parçalar yer yer tercüme edildiği gibi, Risâle'nin vasîye bölümünün de tam tercümesi verilmiştir. (Bk. s. 175–207). Richard Hartmann'ın bu eserine dair meşhur müsteşriklerden İ. Goldziher tarafından yazılmış bir tanıtma yazısı için bk. Deutsche literaturzeitung, 16 Ocak 1915, sayı 3, s. 146 v.d.

C. TÜRKÇE TERCÜMELERİ:

Risalenin, ikisi tam ve biri de seçme şeklinde olmak üzere üç Türkçe tercümesi vardır. Bockelmann'ın Geschichte der arabischen litteratur, Leiden, 1937, Suppl. I, 771, adlı eserinde Ömer b. Ali b. İbrâhîm el–Burdurî (Burdurlu) tarafından yapılmış bir tercümeden bahsedilmekte ise de, bir zuhul eseri olmalıdır. Zira bir el yazması Veliyüddin Efendi Kütüphanesinde nr. 1647 de kayıtlı bulunduğundan bahsedilen bu tercümenin Kuşeyrî'nin Risalesi ile uzaktan ve yakından herhangi bir ilgisi olmayıp, Nakşibendîlik ile ilgili bir risâlenin tercümesinden ibarettir.Buna göre Risâlenin tarih sırasıyla Türkçe tercümeleri şunlardır:

1. Hoca Sa'deddin Efendi (943–1008 h./1536–1599 m.) (1) Tercüme–i Risâle–i Kuşeyrîye, Üçüncü Murad devrinin (982–1003 – 1574–1595) tanınmış tarihçi ve âlimlerinden olan Hoca Sa'deddin Efendi tarafından yapılan bir tercümede de,Farsça tercümelerde olduğu gibi, arada nakledilen râvilerin isimleri çıkarılmak suretiyle sadece sûfîlerin sözleri ve onlarla ilgili hikâyeler ile tarifler tercüme edilmiştir. Ayrıca metinde geçen beyitler veya şiir parçalarının da manzum olarak tercümeleri verilmeye çalışılmıştır.Bunun dışında mütercimin Arapça metne harfiyyen sâdık kaldığı ve çok defa Arapça kelimelerin hemen hemen Türkçe söz dizisine göre yerlerinin değiştirilmesi ile yetinildiği görülür. Buna bazan kendi ifade tarzının ağırlığı da eklenince,Türkçe metni anlamak,Arapça metni anlamaktan daha güç bir hâl alır.

(1) Hal tercümesi için bk. İA, IX, madde Sa'deddin Hoca.

Ancak devrinin resmî uslûbuna alışmış olan bir şeyhu'l–islâm için böyle bir tercümeyi tabii karşılamak lâzımdır. Bununla beraber bu tercüme, devrinin dil hususiyetlerini aksettirmesi ve Risâle'nin tam tercümesi olması bakımından mühimdir. Henüz el yazması halinde bulunan bu tercümenin İstanbul Kütüphanelerinde muhtelif yazmaları vardır. (Bk. Bayezit Devlet Kitaplığı, nr. 3203; Üniversite Kütüphanesi, nr. TY 6332 v.b.)

2. es–Seyyid Mehmed Tevfik, (1) Şerh–i Risale–i Kuşeyrîye, –XIX. asırda Sultan Abdülmecid zamanında (1839–1861) sâdattan olduğu anlaşılan Mehmed Tevfik tarafından yapılan bu şerhte Arapça metnin harfiyyen tercümesinden sonra gerekli açıklamalar ve Nefahâtü'l–üns vb. gibi kaynaklardan faydalanılarak ilâve bilgiler verilmiştir. Mütercim, tercümesinin mukaddimesinde küçük yaştan itibaren tasavvufî eserler okumaktan zevk aldığını, bu arada Risâle'yi de okuduğunu kaydettikten sonra bu şerhi yazışının sebebini şöyle anlatmaktadır: Bir gün Kuşeyrî'nin bu eseri Abdülmecid'in annesi Bezm–i Âlem Sultan'a götürülür. O da bu eserin Türkçe'ye tercüme edilmesini ister ve bu iş Seyyid Mehmed Tevfik'e havale edilir. Mütercim, vâlide sultanın bu arzusunu kısa zamanda yerine getirerek şerhi, kendisine takdim eder. Mütercim, tercümesinin mukaddimesinde, bu tercüme ve şerhini imkân nispetinde herkesin anlayabileceği bir dil ile kaleme aldığını kaydetmektedir. Ancak yine bu mukaddimede eserin tercümesini tamamladığını söylediği hâlde, aşağıdaki tavsifinden de anlaşılacağı üzere şimdilik bu tercümenin ancak baştan iki cildi bilinmektedir. İhtimal mütercim tarafından hususi bir şekilde yazdırılmış veya yazılmış olan bu iki cilt vâlide sultan Bezm–i Âlem'e takdim edilmiş, o da bunları kütüphaneye vakfetmiştir. Hâlen Bayezit Devlet Kitaplığında nr. 3303, 3304 de kayıtlı bulunan bu nüsha üzeri çiçek ve dört köşe yaldız tezyinatlı, zincirekli ve miklepli iki meşin cilt hâlinde bulunmaktadır. 31X20 (yazı eb'adı: 19,9X11,6) cm. eb'adında olan bu ciltlerden 1. si 258 ve II. si 289 varaktır. Her sahifede 19 satır var-

(1) Hal tercümesine dair bilgi edinilemedi.

dır. Her iki cildin de unvan sahifeleri I, (1b–2a, 3b–4a; II, 1b–1a) vardır. Unvan sahifelerindeki süsler kendi asrının hususiyetlerini taşımakta ve âdeta baskı ile yapılmış intibaını vermektedir. Kolay okunur harekeli bir nesih ile yazılmış olup, Risâle'nin metni kırmızı mürekkeple yazılmak suretiyle tefrik edilmiştir. 1266 h/1849 m. da istinsah edilmiş olup, her iki cildin baş ve sonlarında Vâlide Sultan Bezm–i Âlem tarafından vakfedildiğine dair yuvarlak bir çerçeve içinde hususî bir şekilde yazılmış vakıf kaydı vardır.

3. Abdü'n–nâfi, Müntehabât–i nâfi'e–i Risâle–i Kuşeyrîye. –İsminden de anlaşılacağı üzere, bu tercüme, Risâle'den seçilmiş bazı kısımların Türkçeye çevrilmesinden ibarettir. Ayrıca tercüme yapılırken kitabın tertibi de değiştirilmiştir. Nitekim bu tercümede eserin ikinci kısmını teşkil eden ıstılâhlar kısmının başa, sûfîlerin hal tercümelerinden bahseden birinci kısım ise,sona alınmıştır. Ayrıca müellifin önsözü ile usûl mes'elelerine dair bölümlerin tercümeleri verilmemiştir. Tercümesi yapılan bölümlerde sûfîlerin sözleri ve onlarla ilgili hikâyeler arasında bir seçme yapılmış ve bunlar Türkçeye çevrilmiştir.Ancak bu tercümede, bundan önceki tercümelerden çok daha ağır ve anlaşılması oldukça güç bir dil kullanılmıştır. Bu muhtasar tercüme basılmıştır (İstanbul, 1307 h./1889–90 m.)

Kuşeyrî'nin tercümesi sunulan bu eseri, kendisinden sonra, İslâm dünyasında bu sahada yazılmış birçok esere de kaynak olmuştur. Meselâ İran edebiyatında Attâr, Tezkiretu'l–evliya adlı eserinde, Risâle'den geniş surette faydalandığı (Krş. Tezkiretu'l–evliyâ, neşr. Nickolson, Leiden, 1907, II, 345) gibi, Türk edebiyatında da, bu sahada yazılmış en derli toplu eserlerden biri olan İsmail Ankarevî'nin Minhâcü'l–fukarâ (İstanbul, 1287 h.) adlı eserinin birçok yerinde Risâle'den yapılmış nakiller vardır.

4. Tamamen farklı bir devirde, farklı bir yaşayış ve ruh hâli içinde bulunan bir grup insanın yaşayışlarını ve ruh hâllerini anlatmaya çalışan yabancı dilde bir eserin, takriben 1000 yıl sonra tamamen değişmiş bir insanlar topluluğunun anlayabileceği bir

dil ile tercümesinin ne kadar güç bir iş olduğu malûmdur. Filhakika bu gibi eserlerde, çok defa eserin devrinde kullanılmış olan kelimelerin lûgat mânâlarını bilmek de kâfi gelmez, ancak anlatılan hâlin yaşanması ile kelimenin mânâsı anlaşılabilir. Esasen bunlar devirlerinde de kolayca anlaşılamadığı içindir ki böyle bir eser de anlaşılması güç birçok yerlerinin bulunduğu görülmüş ve buraların daha anlaşılır bir hâle gelmesi için yukarıda bahsi geçen şerhler yazılmıştır. Bütün bu güçlükleri gözönünde bulunduran bu satırların yazarı, bu tercümeye girişme cesaretini, kendinden önce yapılmış olan bu çalışmalardan faydalanma ümidinden almıştır. Sunulan tercümede kitabın aslında, ilgili bölümlerde açıklanacak olan kelimeler (Bast, kabz, sahv vb.) olduğu gibi bırakılmıştır. Bunların yanında bugün için tam ve uygun karşılıkları bulunmayan dinî tabirler de, eserin tam tercümesinin sonuna eklenecek açıklamada izah edilmek üzere aynen bırakılmıştır. Metin içinde Arapça metne sadık kalınarak yapılan tercümede anlaşılması güç cümle ve ibareler ,ya yanlarında bulunan parantez içindeki cümle ve ibarelerle veya üzerine not konulmak suretiyle kitabın sonunda açıklanmıştır. Gerek parantez içindeki, gerekse kitabın sonundaki bölümlerinin sonundaki açıklamalar Seyyid Mehmed Tevfik'in yukarıda bahsedilen şerhinden alınmıştır. Bütün bunlara rağmen yine de açıklanmamış yerler kalmışsa, bunlar da eserin fihristi hazırlanırken tespit edilip açıklanmalarına çalışılacaktır. Bununla beraber, bu satırların yazarı da bir insan olması dolayısıyla sunduğu tercümenin her türlü hatadan sâlim olduğu iddiasında değildir. Onun tek tesellisi, bu hususta elden gelen cehit ve gayretin esirgenmediğinden okuyucunun emin olması ümididir.

Tahsin YAZICI

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

Abdu'l—Vehhâb eş—Şa'rânî, Levakıhu'l—envâr fî tabakatı'l—ahyâr, 2 cilt, Bulak 1276 h.
Ahmet Ateş, Kuşeyrî, İslâm Ansiklopedisi, VI, 1035—1038.
Attâr, Ferîdeddin Ebû Hâmid Muhammed b. İbrâhîm b. İshâk—i Nîsâbûrî, Tezkiretu'l—evliyâ, neşr. Reynold A. Nicholson, London —Leide, 1906—1907, I—II
Brockelmann, Carl, Geschichte der arabischen Litteratur, Leiden 1943—1949, I—II.
Brockelmann, Carl, Geschichte der arabischen Litteratur,Supplementbande, Leiden, 1937—1942, I—III.
Câmî, Abdurrahmân, Nefahâtu'l—uns min hazarâti'l—kuds,terc. Lâmi'î Çelebi, İstanbul, 1270 h./1854 m.
Ebû Abdillâh Muhammed b. İsma'il el—Câfî el—Behâvî, et—Târîhu'l—kebîr, Haydarabâd 1360 h.
Ebu'l—Fidâ', İsmâ'îl b. Ömer el—Kureşî ed—Dimaşkî, el—Bidâye ve'n—nihâye, Kahire, 1351h. v.d.
Ebû Nu'aymi'l—İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak, Hilyetu'l—evliya ve tabakatu'l—esfiya, Kahire, 1351 — 1357 h., 10 cilt.
Ensârî, Ebû İsmâ'îl Abdullâh b. Muhammedi'l—Ensârî el—Herevî, Risâle—i mufassala ber fusûl—i çihil u dû der tasavvuf,Murad Molla Kütüphanesi, no. 1796.
Tabakatu's—sûfîye, neşr. Abdu'l—Hayy Habîb—i Kandeharî, Kâbil, tarihsiz.
Hatîbu'l—Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, Târih, coğrafya, etnografya ve biyografya lûgati, 1941—1966, İstanbul, 9 cilt. ilgili maddeler.
İbn Hacar el—Eskalânî, Tehzîbu't—tehzîb, Haydarabad, 1325 h., 12 cilt.
İbn Hallikân, Ebu'l—Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, Vefâyâtu'l—a'yân ve enba'u ebnâ'iz—zemân, Bulak,1275 h.
İbn Ebi'l—Vefâ el—Kureşî, Cevâhiru'l—mudîye fî tabakati'l—hanefîye, Haydarabad, 1332 h.
İbnu'l—Cevzî, Sifatu's—safve, Haydarabad, 1335 h.
İbnu'l—Cevzî, el—Muntazam fî ahbâri'l—ümem, Haydarabad, 1357 h.
İbnu'l—Esîr, el—Kâmil fi't—târih, nşr. Tornberg, Leiden 1863, 12 cilt.
İbnu'l—İmâdi'l—Hanbelî, Ebu'l—Felâh Abdu'l—Hayy b. Ahmed b. Muhammed es—Sâlihî, Şezerâtu'z—Zeheb fî ahbâr men zeheb, Kahire, 1350 h.
Kufralı, Kasım, Kuşeyrî, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebi-

yatı Dergisi, İstanbul, 1946, I, 18—25.
el—Kutubî, Selahu'd—dîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed, Fevâtu'l—vefeyât, Kahire, 1283 h.
Mehmed Şerefeddin (Yaltkaya), Selçukîler devrinde mezâhib, Türkiyât Mecmuası, İstanbul, 1925, I, 101—118.
Mustafâ b. Muhammed es—Sagîr el—Arûsî, Netâ'icu'l—efkâri'l—kudsiye fî beyâni me'ânî Şerhi'r—Risâleti'l—Kuşeyrîye, Bulak, 1290 h.
es—Sem'ânî, Ebû Sa'îd Abdu'l—kerîm b. Ebî Bekr, Kitâbu'l—ensâb, Leiden, 1912.
es—Subkî, Tâcu'd—dîn Ebû Nasr Abdu'l—Vehhâb b. Takiyi'd—dîn, Tabakatu'ş—şâfi'îyeti'l—kubrâ, Kahire. 1324 h.
es—Sulemî, Ebû Abdi'r—Rahmân, Tabakatu's—sûfîye, neşr. Nûreddîn Şarîba, Kahire, 1372/1953.
es—Suyûtî, Husnu'l—muhâdara fî ahbârî Misr ve'l—Kahire, Kahire, 1299 h.
Tabakatu'l—kubrâ, bk. Abdu'l—Vehhâb eş—Şa'rânî, Levâkihu'l—envâr...
et—Tehânevî, Muhammed Alâ' b. Ali b. Kadı Muhammed Hamid b. Muhammed Sâbir el—Fârûkî, Kitâb keşşâf istilâhâti'l—funûn, Kalküte, 1862.
el—Yâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Es'ed b. Alî b. Süleymân b. Afifeddîn, Mir'âtu'l—cenân ve ibretu'l—yakzân Haydarabad, 1338 h.
Yâkut b. Abdillâh er—Rûmî el—Hemevî, Mu'cemu'l—buldân fî ma'rifeti'l—mudun ve'l—kurâ ve'l—imâr ve's—sehl ve'l—ve'r min kulli mekân, neşr. Wüstenfeld, Leipzig, 1866—1873, I—VI.
ez—Zehebî, Şemsü'd—dîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, Târihu'l—islâm ve tabakatu'l—meşâhîr ve'l—a'lâm Kahire.
ez—Zehebî, Mîzânu'l—i'tidâl fî nakdi'r—ricâl, Kahire, 1325 h.
ez—Zehebî, Tezkiretu'l—huffâz, Haydarabad 1334 h., 4 cilt.

RİSÂLETÜ'L–KUŞEYRÎ
I

RAHMÂN VE RAHÎM OLAN TANRI'NIN ADIYLA

Saltanatının yüceliği ile teferrüd eden, ceberûtunun güzelliği ile tek ve birliğinin büyüklüğü ile azîz olan, samediyyetinin yüksekliği ile kutlulaşan, zâtında her türlü benzere benzemekten üstün, sıfatında her türlü sonluluktan ve tasvirden arı duru olan Tanrı'ya hamdolsun; O'nun kendine öz sıfatları ve yaratıklarına benzemediğini gösteren delilleri vardır. O, hiçbir sınırlamanın kendisine ulaşamadığı, hiçbir sayının içine alamadığı, hiçbir sınırın kavrayamadığı, hiçbir yardımcısı, şefaat edecek bir çocuğu bulunmadığı,hiçbir sayının toplayamadığı, hiçbir mekânın içine alamadığı, hiçbir zamanın kendine yetişemediği hiçbir anlayışın kavrayamadığı ve hiçbir muhayyilenin tasavvur edemediği azîz bir suphandır.

"O, nasıldır veya nerededir veyahut sun'u ile süslendi veya fi'li ile eksikliği ve çirkinliği savdı" gibi sözlerin fevkindedir; zira hiçbir şey, O'nun gibi değildir. O, çok

iyi duyup görür, hiçbir canlı O'nu yenemez; O, herşeyi bilir ve herşeye muktedirdir. Verdiği ve yaptığı şeyden dolayı O'na hamd, uzaklaştırıp savdığı şeyden dolayı da O'na şükrederim. O'na tevekkül, verdiği ve yasak ettiği şeye kanaat edip razı olurum. Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına, O'nun tekliğine, ortağının bulunmadığına, O'nun birliği'ni çok iyi bilen ve güzel te'yidine sığınmak isteyenin şahadeti ile şahadet ederim . Ve yine Muhammed'in O'nun seçilmiş kulu, seçkin emîni ve bütün insanlara gönderilmiş elçisi olduğuna şahadet ederim. (Tanrı, Muhammed'e, karanlıkların kandilleri olan âilesi halkına ve hidâyetin anahtarları sayılan yoldaşlarına (ashabına) selât ve selâm eylesin.)

Bu, yüce Tanrı'ya muhtaç Abdülkerim b. Havâzin el–Kuşeyrî'nin 437 h. (1045–1046 m) yılında, İslâm ülkelerinde bulunan sûfî topluluğuna yazdığı bir risaledir.

Bundan sonra, Tanrı sizlerden razı olsun, Tanrı bu sofîleri velilerin en seçkini, elçi ve peygamberlerinden (Tanrının selât ve selâmı onların üzerine olsun) sonra kullarının hepsinden üstün kıldı; kalplerini kendi sırlarının ocağı yaptı. Onları ümmeti arasında,parlak bir ay gibi değerlendirdi. Onlar halkın yardımcısıdır. Onlar bütün hallerinde Tanrı iledirler veTanrı ile birlikte hareket ederler. Tanrı onları, beşerî bulanıklıklardan temizleyip birlik hakikatlerinden kendilerine tecellî eden şey ile müşâhade makamlarına yükseltti; onları kulluk törelerini yerine getirmeye muvaffak etti ve onlara tanrılık hükümlerinin câri olduğu yerleri gösterdi. Bunun üzerine onlar da üzerlerine vâcip olan şeyi yerine getirdiler ve her türlü eksik sıfatlardan arı duru olan Tanrı' nın ihsan ettiği taklib (5) ve tasrifi (6) gerçek olarak bilip O'na doğru bir ihtiyaç ve inkisâr sıfatı ile yöneldiler. Kendilerinden hâsıl olan amellerine veya temiz hâllerine dayanıp güvenmediler. Çünkü onlar celil ve yüce

olan Tânrı'nın istediği şeyi yapabileceğini,kullarından istediğini seçeceğini, halkın ona hükmedemeyeceğini ve yaratığın, O'nun üzerine düşen bir hakkı olmadığını, sevabının fazlın başlangıcı; azabının adâletle verilmiş bir hüküm ve emrinin kesin bir karar olduğunu bilirler.

Sizler (Tanrı sizlere acısın) biliniz ki:

"Çadırlar, onların çadırlarına benziyor; halbuki kabilenin kadınlarının onların kadınları olmadığını görüyorum."

denildiği gibi, bu sûfîler tayfasının kılı kırk yaranları (Muhakkikler) ndan çoğu yok olup gitti. Onlardan hâlen içinde bulunduğumuz zamanda, eserlerinden başka hiçbir şey kalmadı. Bu yolda bir duraklama başgösterdi. Hayır hayır, belki de gerçekten yol kayboldu. Kendileri ile hidâyete ulaşılan ulular geçip gittiler.Onların hareket ve âdetlerini takip eden gençler de azaldı, veya kaybolup yaygısı dürüldü; tamah şiddetlendi, hırsın bağı sağlamlaştı. Kalplerden şeriat saygısı gitti. Dine karşı kayıtsızlığı en kuvvetli vesile saydılar. Haramla helâl arasında fark gözetmez oldular. Saygısızlığı ve utanmazlığı din haline getirdiler. İbadetleri yerine getirmeyi küçümsediler, oruç ve namazı hakir gördüler. Gafletlerin meydanında at koşturup durdular ve şehvete uyanları, menedilen şeylere el uzatmayı önemsiz addedip pazardan, kadınlardan, sultanın yakınlarından aldıkları şeye güvenmeye rağbet gösterdiler. Bu kötü işlerle uğraşmakla da kalmayıp en yüksek hakikatlerden dem vurdular, engellerden kurtulup hürriyete kavuştuklarını ve visâlin hakikatlerine erdiklerini, Tanrı ile kaim olduklarını, Tanrı'nın hükmünün üzerlerine câri olduğunu, mahv hâlinde bulunduklarını, seçtikleri veya terk ettikleri şey için Tanrı'nın onları hiçbir sitemle kötülemede bulunmaması lâzım geldiğini, birlik sırlarına vâ-

kıf olup, varlıklarının tamamiyle kendilerinden alındığını, beşer üzerine vâcip olan hükümlerin üzerlerinde silinip kaybolduğunu, fenaya erdikten sonra samedyet nurları ile beka bulduklarını, konuştukları vaki kendileri değil, kendilerinin yerine başkasının konuştuğunu, yaptıkları, daha doğrusu kendilerine yaptırılan şeylerde kendileri değil, kendilerinin yerine başkasının nâip olduğunu iddia ettiler. İçinde bulunduğumuz zamanda bu tarikatin muhalifleri ile inkâr edenleri arasında iptilâ ve mücadele şiddetli olduğundan, bu tarikat ehlinin kötülükle anılmasından ve bir muhalifin onları kötülemek için mesağ bulmasından sakındığımdan dolayı inkâr edecek derecede dil uzatamadığım ve yukarıda bir kısmını açıkladığım hâdiseye tutkunluk devam edip gidince, bu fetret maddesinin silinip kaybolacağını o parlak âdetten ayrılıp bu yolun edeplerini zâyi edenleri yüce Tanrı'nın lûtfu ile uyandıracağımı umdum. Zaman da bu işte yalnız zorluk çıkardı. Bu diyarlarda, bu devir halkı, alışkanlık hâline getirdikleri şeylerde devam eder ve saptıkları yoldan dönmezler. Kalplerin bu işin temellerinin böylece atıldığını ve selefinin de bu istikamette gittiğini zannetmesinden korktum da bu risaleyi sizin (Tanrı sizlere ikramda bulunsun) için yazdım. Bu tarikatın müritlerine bir kuvvet ve sizden, bana onları düzeltmek için bir şahadet, bu şikâyeti yaymada benim için bir teselli ve kerim olan Tanrı'dan bir fazl ve sevap olsun diye bu risalede bu tarikat ulularının edeplerinde, ahlâklarında, muamelelerinde ve kalplerindeki akideler hususunda hâl ve hareketlerinin bir kısmını, işaret ettikleri vecdleri ve başlangıçtan sonuna kadar terakkilerini zikrettim. Zikrettiğim şeyler hususunda Tanrı'dan yardım, yeterlik ve hatadan arı duru olmak dilerim. O'ndan mağfiret ve yardım dilerim. O, fazilete en çok lâyık ve istediği şeye en çok muktedirdir.

BÖLÜM

USÛL MES'ELELERİ HAKKINDA BU TÂİFENİN FİKİRLERİNİN AÇIKLANMASINA DAİR

(Tanrı sizlere acısın) biliniz ki, bu tâifenin uluları kaidelerini tevhidin gerçek usûlleri üzerine kurmak suretiyle akidelerini bid'atlerden korudular ve selef ve ehl–i sünnetin üzerinde bulunduğu, içinde temsil ve ta'til olmayan tevhide inandılar. Kadîm (Ezelî) in hakikatını yokluktan var olanın sıfatından ayırdılar. Bundan dolayı bu tarikatin ulusu, Cüneyt (Tanrı rahmet etsin): "Tevhid, kadîm olanı hâdis olandan ayırmaktır" dedi.

Onlar akidelerinin esaslarını, açık deliller ve gerçek şahitlerle kuvvetlendirdiler. Nitekim Ebû Muhammed el–Cerîrî (Tanrı rahmet etsin): Tevhid ilmine şahitlerden bir şahit ile vâkıf olmayanın ayağı, şaşkınlıkla ölüm uçurumuna kayar" demiştir. O, bununla şunu

kasdediyor: Tevhid delillerini düşünmeden taklide sapanlar, kurtuluş yolundan ayrılıp, helâk kuyusuna düşerler. Bunların sözlerini düşünen ve fikirlerini inceleyenler, onların her sözünde veya bazı nüktelerinde neticeyi tahkikte hedeften geri kalmadıklarını ve araştırmada taksire meyletmediklerini iyice görerek güvenecek şeyler bulurlar.

Biz, inşallâh bu bölümde, toplu olarak onların usûl mes'elelerine dâir olan türlü sözlerinden bazı cümleler zikredecek, sonra da tertip üzere itikatte kendine ihtiyaç duyulanlara şâmil olan şeyleri, özlü ve toplu bir şekilde yazacağız.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman b. Muhammed b. el–Huseyn es–Sulemî'den duydum, o da Abdullâh b.Musâ es–Selâmî'den duymuş. Abdullâh b. Musâ demiş ki, Şibli'den duydum diyordu ki, Tek (Tanrı) târif ve harflerden önce maruftur. Şibli'nin bu sözünden her türlü eksikten arı duru olan Kadîm (Tanrı)'in zâtı için bir târif ve sözü için de hiçbir harf olmadığı anlaşılıyor.

Ben, Ebû Nasr et–Tûsî'den duydum. O da Ruveym' den duymuş. Ruveym'den azîz ve celîl olan Tanrı'nın, yarattığı üzerine kıldığı ilk farzın ne olduğu sorulmuş. O da: "Zikri celîl olan Tanrı'nın: "Ben, cinleri ve insanları, yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım." (K.,LI, 56) âyetiyle bildirilen şeydir" diye cevap vermiş. İbn Abbâs bu âyetteki "Ancak bana ibadet etsinler" sözünü "Ancak beni tanısınlar" şeklinde tefsir eder. Cüneyd dedi ki: Hikmetin düğümlerinden ihtiyaç duyulan şey, yaratılanın (Masnu'un), yaratanını ve sonradan meydana getirilenin (Yani muhdesin) kendinin nasıl meydana getirildiğini bilmesidir. Böylece o, yaratanın (Hâlik' in) sıfatını, yaratılandan (Muhdesten) ve kadîmin sıfatını (Hâdisin sıfatından) ayırd eder. Tanrı'nın davetine baş eğer ve Tanrı'ya tâatin vâcibolduğunu itiraf eder;

çünkü kim sâhibini bilmezse, mülkün kime ait olduğunu itiraf etmez.

Bana, Muhammed b. el–Huseyn bildirdi. O da Muhammed b. Abdillâh'dan, o da Ebû Tayyib el Merâgî' den duvmus. Ebû Tayyib el–Merâgî demiş ki, aklın delaleti, hikmetin işareti, ma'rifetin de şehâdeti vardır. Arı duru ibadetlere, ancak arı duru tevhıdle nâil olunacağına akıl delâlet, hikmet işaret, ma'rifet de şahadet eder. Cüneyd'den: "Tevhıd nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhıd, muvahhid (Birliyen)'in, Tanrı'nın birliğini gerçek olarak kabul etmesi ile O'nun doğurmayan ve doğurulmayan ilâh olması ile birliğinin kemâli ile, ondan zıdları, ortakları ve benzerleri nefy ile benzetme, bir nitelik verme ve tasvir ve temsil olmaksızın "O'nun (Benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibisi de yoktur. O, hakkiyle işiten ve kemaliyle görendir" (K., XLII, II) şeklinde tek kılmasıdır.

Bize, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ es–Sûfî bildirdi. Ona da el–Huseyn b. Ali el–Dâmegânî'den hikâye ederek Abdullâh b. Ali et–Temîmî es–Sûfî bildirmiş. El–Huseyn b. Ali ed–Dâmegânî demiş ki: Ebû Bekr ez–Zâhirâbâdi'den: "Ma'rifet nedir?" diye soruldu. O da: "Ma'rifet bir isimdir, mânası, kalpte seni ta'tîl ve teşbihten alıkoyan bir tâ'zimin varlığıdır" diye cevap verdi. Ebû'l–Hasan el–Bûşencî: "Tevhîd, senin sıfatları kaldırılmadan Tanrı'nın zâtlara benzemediğini bilmekliğindir" dedi.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî(Yüce Tanrı ona acısın) bildirdi. O da Muhammed b. Galib'den duymuş. O da Ebû Nasr Ahmed b. Sa'îd el–İsfencanî'den duymuş. Ebû Nasr Ahmed b. İsfencânî demiş ki: "El–Huseyn b. Mansûr dedi ki, kidem (Ezelîlik) yalnız Tanrı'ya ait olduğu için herşey hadisle birlikte bulunur.Zuhuru cisimle olan şey, arazdan ayrılmaz, toplanması âletle olan şeyin tutması âleti zorlar. Vaktin bağdaştır-

dığı şeyi vakt ayırır; başkası ile kaim olan şeye zaruret ulaşır. Vehmin zafer bulduğu şeye tasvir yetişir. Yerin (Mahal) içine aldığı şeyi "Eyne : nerede" sorusu yakalar. Cinsi olanı da "Keyfe; nasıl " sorusu bulur. Halbuki Tanrı, cinsten arı durudur. O'nu ne üst (Favk) gölgelendirebilir ve ne alt (Tabt) taşıyabilir, ne de hiçbir hudut onun karşısına çıkar. Yanında (İnde) onu sıkmaz, arka (Balfa) onu almaz. Ön (Emâma) O'nu hudutlandırmaz. Kable (Evvel) O'nu göstermez, sonra (Ba'da) O'nu ifnâ etmez. Bütün (Küll) O'nu toplamaz (Yani bir küllün cüz'ü değildir.) Oldu (Kâna) O'nu var kılmadı ve değildir (Leyse) onu yok (Na mevcud) etmedi. O'nun vasfı "Sıfatı yoktur"; fiili, "İlleti yoktur" dur. Oluşu (Kevn) sonsuzdur. Yaratığının hâllerinden münezzehtir. Onda halkından bir karıştırma yoktur ve O'nun fiili müdahalesizdir. Yaratıklar, ondan sonradan oluşluluk (Hudûs)' ları ile ayrıldıkları gibi, O da onlardan kıdemi (Ezeliliği) ile ayrılır. "Ne zaman"dersen, O'nun oluşu zamanı aşar (Yani zaman O'nu idrâk etmemiştir.) "O (   )" dersen "   " ve "   " O'nun icâdıdır. "Nerede" dersen O'nun varlığı mekâna takaddüm etmiştir. Harfler, O' nun delilleridir ve varlığı O'nun ispatına yeter. O'nu bilme, onun tevhîdi ve tevhîdi ise, O'nun halktan ayırdedilmesidir. Zihinlerde tasavvur edilenin aksidir. O'ndan zuhur eden şey,O'na nasıl hulûl eder veya O' nun inşâ ettiği şey O'na nasıl döner. Gözler O'na bakamaz; yakınlığı O'nun ikramı, uzaklığı ise, ihânetidir. Yükselmesi, bir yere çıkmakla ve gelmesi bir yerden bir yere taşınmakla değildir. Evvel ve âhir, zâhir ve bâtın hem yakın hem uzak O'dur. O eşi benzeri ve benzerinin benzeri de olmayan "Çok iyi işiten ve görendir" (K., XLII, 11)

Ben Ebû Hâtim es–Sicistânî'den duydum. O da Ebû Nasr et–Tûsî es–Sarrâc'dan duymuş. Ebû Nasr et–Tûsî, Yusuf b. el–Huseyn'den hikâye ederek demiş ki, bir

adam Zu'n—Nûn'il—Mısrî'nin önünde durup ondan: "Tevhîd, senin, Tanrı'nın kudretinin eşyaya karışmaksızın eşyanın içinde bulunduğunu ve eşyayı da müdahalesiz yarattığını, herşeyin illetinin O'nun mahsulü olduğu ve O'nun sun'una da hiçbir illet bulunmadığını yüce göklerde ve alçak yerlerde Tanrı'dan başka müdebbir olmadığını ve O'nun senin her türlü tasavvurunun hilâfına olduğunu (Senin tasavvurundan başka olduğunu) bilmendir" diye cevap verdi. Cüneyd de:"Tevhîd, Tanrı'nın kendi ezeliyyeti içinde tek olduğunu ve O'nunla birlikte bir ikincisinin bulunmadığını ve hiçbir şeyin, O'nun yaptığını yapamadığını bilmen ve ikrar etmendir" dedi. Ebû Abdillâh b. Hafîf: "İmân, Hakk'ın bildirdiği gayıpları kalplerin tasdikidir" dedi. Ebû'l—Abbâs es—Seyyârî dedi ki: "Tanrı'nın atası (Vergisi) iki türlüdür: Kerâmet ve istidrâc. Sende bıraktığı şey keramet, götürüp kaybettiği şey ise, istidrâcdır. O halde inşallah ben mü'minim de. Ebu'l—Abbâs es—Seyyârî zamanın pîri idi.

Ben, Ebû Alî ed—Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum, dedi ki: Bir adam Ebu'l—Abbâs es—Seyyârı'nin ayağına dokundu. Ebu'l—Abbâs es—Seyyârî ona: "Sen, aziz ve celîl olan Tanrı'ya âsi olmak hususunda hiç adım attırmadığım bir ayağa dokunuyorsun" dedi. Ebû Bekr el—Vasitî de: "Kim, ben gerçek olarak Tanrı'ya iman ederim, derse, ona hakikat, kavramayı ve iyi bilmeyi, ıttılâı ve ihatayı iltizam eder; kendisinde bu itikad bulunmayan kimsenin davası bâtıldır, denilir" dedi. Ebû Bekr el—Vâsitî bu sözü ile sünnet ehlinin. "Gerçek mü'min, cennetle hükmolunandır" sözünü kast eder. Kim bunu yüce Tanrı'nın hikmetinin sırrından bilmezse, onun gerçek mü'min olduğu hakkındaki iddiası doğru değildir.

Ben, Ebû Abdirrahmân es—Sulemî'den duydum. O da, Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebu'l—Hasan el—En-

barî'den, o da Sehl b. Abdillâh et–Tusterî'den duymuş. Sehl b. Abdillâh et–Tusterî: "Mü'minler, yüce Tanrı'ya ihatasız ve sona kavuşamayan gözlerle bakarlar." demiş. Ebu'l–Hasan en–Nûrî: "Tanrı kalplere baktı, Muhammed'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) kalbinden daha çok kendisini isteyen bir kalp görmedi. Bunun üzerine daha çabuk yüzünü görmek ve onunla konuşmak için ona Mi'râcı lûtfetti" dedi.

Ben, İmâm Ebû Bekr Muhammed b. el–Hasan b.Fûrek'ten (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Osman el–Magribî'nin hizmetçisi Muhammed b. el--Mahbûb' dan duymuş. Muhammed b. el–Mahbûb demiş ki, bir gün Ebû Osmân el–Magribî, bana: "Ey Muhammed! biri sana, mâbudun nerededir diye sorarsa ne dersin?" diye sordu. Ben de: "Ezelden beri bulunduğu yerdedir, derim" dedim. Bunun üzerine O: "Şimdi sana soran, ezelde nerede idi, diye sorarsa ne dersin?" dedi. Ben de: "Şimdi nerede ise, oradadır, derim" dedim.Bunun üzerine o, bu cevabımı beğendi ve gömleğini çıkarıp bana verdi.

Ben, İmâm Ebû Bekr Fûrek'ten (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Osmân el–Magribî (Ölm. 373 h./ 983–984 m.)'den duymuş. Ebû Osmân el–Magribî demiş ki: Tanrı'nın bir cihette bulunduğuna dair bir hâdise inanıyordum. Bağdad'a geldiğim vakit, bu mes'ele kalbimden zâil oldu. Bunun üzerine Mekke'de bulunan arkadaşlarıma: "Ancak şimdi yeni müslüman oldum" diye yazdım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn es–Sulemi'den (Tanrı rahmet eylesin) duydum. O da Ebû Osmân el–Magribî'den duymuş. Ebû Osman el–Magribî'den: "Halk nedir?" diye sorulmuş. O da: "Halk, üzerlerinde Tanrı'nın kudret hükümlerinin câri olduğu kalıp ve cesetlerdir" diye cevap vermiş. Vâsitî (Ölm. 320 h./932 m.)

de. "Ruhlar ve cesedler, zatları ile değil, Tanrı ile kaim gözüktükleri için batarat ve hareketler de kendi zâtları ile değil, Tanrı ile kaim olur; çünkü hatarat ve hareketler cesetler ve ruhlardan hâsıl olur" demiştir. O, bu sözü ile, kulların bütün bedenî ve kalbî fiillerinin, Tanrı' nın eseri olduğunu ve tıpkı bunun gibi cevherlerin ve arazların da yüce Tanrı'dan başka yaratıcısı olmadığını tasrih ediyor.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Ölm. 412 h./1021–1022 m.) (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh'tan, o da Ebû Ca'fer es–Seydelânî'den, o da Ebû Sa'id el–Harrâz'dan duymuş. Ebû Sa'îd el–Harrâz demiş ki: "Kim cehit sarfiyle aradığına ulaşacağını zannederse, boş yere yorulur. Kim, cehit sarfetmeksizin ulaşacağını zannederse, sâdece boş bir ümide kapılmış olur". El–Vâsitî dedi ki, Tanrı' nın nasip ettiği kısmetler bölündü, sıfatlar yürütüldü. Bunlar hareketlerle nasıl celbedilir ve çalışıp didinmelerle nasıl elde edilebilir. El–Vâsitî (Ölm. 320 h./932 m.)'den: "Küfr Tanrı'dan mıdır, yoksa Tanrı'ya karşı mıdır?" diye soruldu. O da: "Küfr, iman, dünya ve ahiret Tanrı'dandır, Tanrı'yadır, Tanrı iledir ve Tanrı'nındır, başlangıcı ve var edilmesi bakımından Tanrı'dan, dönüşü ve nihayet bulması bakımından Tanrı'ya beka ve fena bulması bakımından Tanrı ile, mülk ve yaratma bakımından Tanrı'nındır" dedi. Cüneyd dedi ki: Bilginlerden birine: "Tevhîd nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhîd, yakînden ibarettir" diye cevap verdi. Bu soruyu soran: "Onun ne olduğunu bana açıkla" dedi. O da: "O, halkın hareket ve sükûnunun, yalnız azîz ve celîl olan ve ortağı bulunmayan Tanrı'nın işi olduğunu bilmendir. Bunu bildiğin an, Tanrı'yı tevhîd etmiş (Birlemiş) olursun" dedi.

Ben, Muhammed b. Hüseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdulvâhid b. Ali'den, o da Muhammed

b. Musâ el–Vâsıtî'den, o da Muhammed b. Huseyn el–Cevherî'den, o da Zu'n–Nûn el–Mısrî'den duymuş. Muhammed b. el–Huseyn el–Cevherî dedi ki, bir adam gelip Zu'n–Nûn'a: "Benim için Tanrı'ya dua et" dedi. Zu'n–Nûn da: "Eğer sen gayb ilminde doğruluk ve tevhîd ile kuvvetlenmişsen, senin için daha önceden kabul edilmiş duaların vardır; yoksa bağırma, boğulanları kurtarmaz" diye anlattı. El–Vâsıtî dedi ki, Firavun, raplığı apaçık, Mu'tezile ise, istediğini yaparsın diyerek gizli kapalı bir şekilde iddia etti. Ebu'l–Huseyn en Nûrî: "Tevhîd, benzetme düşünceleri karışmaksızın, Tanrı'ya işaret eden her düşüncendir" dedi.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. O da Abdulvâhid b. Bekr'den, o da Hilâl b. Ahmed'den duymuş. Hilâl b. Anmed demiş ki, Ebû Ali er–Rûzbârî'den: "Tevhîd nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhîd, kalbin ta'tîlden ayrıldığını ve teşbihi inkâr etmesini ispat ile istikametinden ibarettir. Tek kelime ile tevhîd "O'nun eşi,benzeri ve benzerinin benzeri de yoktur. O çok iyi işitir ve görür" (K., XLII, 11) âyetine dayanarak Tanrı'nın bütün muhayyile ve düşüncelerin tasavvur ettiği herşeyin aksine olduğunu bilmektir dedi. Ebu'l–Kasim en–Nasrâbâdî dedi ki, cennet, O'nun baki kılması ile bakidir. O'nun seni anması, sana acıması ve sevgi göstermesi, kendi bekası ile bakidir. O'nun bekası ile baki olan ile, baki kılması ile baki olan arasında ne kadar fark vardır! Şeyh Nasrâbâdî'nin söylediği bu söz tahkikin sonudur; çünkü hakikat ehli: "Her türlü eksikten arı duru olan Tanrı'nın ezelî (Kadîm) olan zâtının sıfatları, kendisinin bekası ile bakidir" demişler. Şeyh bu mes'eleye dikkati çekip, hakikate muhalefet eden hakikat ehli muhaliflerinin söyleyip de hakikate muhalefet ettiklerinin hilâfına olarak, bakinin kendi bekası ile baki olduğunu göstermiştir.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn bildirdi. O da Nasrâ-

bâdî'den duymuş. Nasrâbâdî demiş ki: Sen fiili sıfatlarla zât sıfatları arasında müteredditsin. Halbuki bu ikisi de gerçekte, yüce Tanrı'nın sıfatıdır. Tanrı, seni tefrika makamında şaşkın ve mütereddit bir duruma düşürünce, kendi fiilî sıfatlarına; cem' makamına ulaştırınca, kendi zâtî sıfatına yaklaştırır. Ebu'l–Kasım Nasrâbâdî devrinin ulularındandır.

Ben, üstad İmâm Ebû İshak el–Esferâyînî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki Bağdat'dan gelmiş, Nişabur camiinde ruh mes'elesini okutuyor ve ruhun mahlûk olduğu sözünü açıklıyordum. Ebu-l–Kasım Nasrâbâdî de uzakça bir yerde oturmuş, söylediklerime kulak veriyordu. Bundan birkaç gün sonra hemen bize geldi ve beni işaret ederek Muhammed Ferrâ'ya: "Bu, adamın huzurunda yeniden müslüman olduğuma şehâdet ederim" dedi.

Ben, Muammed b. Huseyn es–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn el–Fârsî'den, o da İbrâhım b. Fâtik'ten, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, eşi benzeri olmayan, eşi benzeri olanla nasıl birleşir. Heyhat! bu acayip düşünceye! Onun anlaşılması, tasavvuru ve kavranması mümkün değildir. Ona ancak yakînin işareti, imanın gerçeklemesi ve lâtifin lûtfu ile ulaşılabilir.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. O da Abdulvâhid b. Bakr'den duymuş. Ona da Ahmed b. Muhammed b. el–Barda'î, ona da Tahir b. İsmâ'îl er–Râzî anlatmış. Tahir b. İsmâ'îl er–Râzî demiş ki, Yahyâ b. Mu'âza'a: "Bana Tanrı'dan haber ver" denildi. O da: "Tanrı, tek bir ilâhtır" dedi. Bunun üzerine tekrar: "O nasıldır" diye sorulduğunda, Yahyâ b. Mu'âz: "O, herşeye muktedir bir hükümdardır" diye cevap verdi. Sonra da: "O, nerededir" diye sorulduğunda, Yahyâ: "O, gözetleme yerindedir" dedi. Soran adam dedi ki, ben senden bunu sormadım. Bunun üze-

rine Yahyâ da dedi ki, bu söylediğimden başka olan, mahlûkun sıfatıdır. O'nun sıfatı ise, benim bildirdiğim sıfattır.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn bildirdi. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Ali er–Rudbârî'den duymuş. Ebû Ali er–Rudbârî demiş ki: Akıl "Tanrı böyledir" diye bilgisizlikle tahayyül edenlerin vehimlerinin aksine delâlet eder. Ebu İshâk İbrâhım b. Şâhin, Cüneyd'den ma'a (ile)'nin mânasını sordu. Cüneyd de dedi ki: ma'a nın iki mânası vardır: Tanrı, Peygamberlerle birlikte olduğunda, yardımı ve koruması ile mânasınadır. (Nitekim) yüce Tanrı: "Sizinleyim, işitir ve görürüm" (K., XX, 46) buyurmuştur. Umum halkla geldiğinde, ilim ve ihata mânasınadır. (Nitekim) buyurmuştur: "Herhangi üç kişi arasında bir fısıltı olmaya dursun, muhakkak ki O, bunların dördüncüsüdür" (K., LVIII, 7). Bunun üzerine İbn Şâhin, Cüneyd'e dedi ki: Tanrı'yı göstermek hususunda ümmete senin gibi bir mürşit yaraşır. Zu'n–Nûn el–Mısrî'den: "Rahman (Tanrı) taht üzerine kuruldu" (K., XX, 5)âyetinin mânası soruldu. Zu'n–Nûn: "Tanrı bu âyeti ile zâtını ispat, mekânını ise, olumsuz kılıyor. O, zâtiyle; eşya ise, O'nun istediği şekilde hükmü ile mevcuttur" dedi.Şiblî'den: "Rahmân arş üstünde kuruldu" (K., XX,5)âyetinin mânası soruldu. Şiblî: "Rahmân ezelî (Kadîm) dir, arş ise, sonradan yaratılmış (Muhdes) tır ve arş Rahmân ile düz oldu" dedi. Aynı âyetin mânası, Ca' fer b. Nâsir'den soruldu. O da: "İlmi herşeyi kapladı. İlminde birşey, Tanrı'ya başka birşeyden daha yakın değildir" diye cevap verdi. Ca'fer es–Sâdık dedi ki: Kim, Tanrı'nın bir şeyde veya birşeyden veyahut birşey üzerinde olduğunu iddia ederse, Tanrı'ya ortak koşmuş olur; çünkü eğer o, birşey üzerinde olsa, yüklenmiş olur, birşey içinde olsa, etrafı çevrili olur, birşeyden olsa, sonradan yaratılmış (Muhdes) olur ve ilâ-

ve etti: "Sonra yaklaştı, derken göründü" (K.,LIII,8) âyetinde Peygamber'in cismi ile Tanrı'ya yaklaştığını tasavvur eden, Tanrı ile Peygamber arasında bir mesafe kabul etmiş olur. Halbuki buradaki yaklaşmadan maksat, Peygamber'in kalbi ile ve rü'yeti ile yaklaşması ve sonra Tanrı'nın onu türlü bilgilerden (Ma'arif) uzaklaştırmasıdır. Çünkü Tanrı için yakınlık ve uzaklık yoktur.

Üstad Ebû Ali er–Rûdbârî'nin el yazısı ile şöyle bir yazı gördüm: Bir Sûfiye: "Tanrı nerededir?" diye soruldu. O da: "Tanrı seni nefsinden kurtarsın, gözönünde duran şey için, nerededir diye sorulur mu?" diye cevap verdi.

Bize Ebu Abdirrahman es–Sulemî bildirdi. O da, Ebu'l–Abbâs b. el–Haşşâb el–Bağdâdî'den, o da Ebu'l–Kasım b. Musâ'dan, o da Muhammed b. Ahmed' den, o da el–Ensârî'den, o da el–Harrâz'dan duymuş. El–Harrâz demiş ki: Tanrı'ya gerçek yakınlık, kalpten eşyaya ait duygunun yok olup, zamîrin ona yol göstermesinden ibarettir.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Ali el–Hâfız'dan, o da Ebû Mu'âz el–Kazvînî'den, o da Ebû Abdillâh b. Kahrimân'dan o da İbrâhim el–Havvass'tan duymuş. İbrâhim el–Havvass demiş ki: Ben şeytanın sar'a illetine yakalattığı bir adama rastladım ve kulağına ezan okumaya başladım. Bunun üzerine onun karnından şeytan bana: "Bırak beni de onu öldüreyim; çünkü o, Kur'ân mahluktur, diyor" diye bağırdı. İbn Atâ dedi ki, Yüce Tanrı harfleri yaratınca, içlerine kendine ait bir sır koydu. Adem (Selâm üzerine olsun)'i yaratınca, meleklerinden hiçbirine açıklamadığı bu sırrı ona verdi. Harfler Adem'in dili üzerinde türlü şekillerde ve türlü kelimelerle cereyan etti. Tanrı, bu kelimeleri sırlarının kalıpları yaptı. İbn

Atâ bu sözü ile harflerin mahlûk olduğunu açıkladı. Sehl b. Abdillâh: "Harfler zâtın dili değil, fiilin dilidir; çünkü onlar yapılmış ve yaratılmış olan eşyada hasıl olan bir fiildir" dedi. Bundan harflerin mahlûk olduğu açıkca anlaşılır. Şamlıların sorularına verdiği cevaplarında Cüneyd de: "Tevekkül kalbin âmili; tevhid ise, sözdür" dedi ve ilâve etti: Usûl ehli derler ki: "Söz (Kelâm), emir ve yasak; haber ve haber alma mânasından kalple kâim olan bir mânadır ve yine Mesa'ilu'ş—Şâmîyîn—Şamlıların sorularına verdiği cevaplarında o: Tanrı gayıpların ilmini bilmekle teferrüd etti ve o, olanı, olacağı, olmayacağı veya "Olsaydı, nasıl olacaktı"yı bilir. El—Huseyn b. Mansur dedi ki, tevhîdin hakikatini bilen için "Niçin ve nasıl" soruları kalmaz.

Bize, Muhammed b. el—Huseyn bildirdi. O da Mansûr b.Abdillah'dan,o da Ca'fer b.Muhammed'den duymuş. Ca'fer b. Muhammed demiş ki, Cüneyd: "Oturmaların en şereflisi ve en yücesi, tevhîd meydanında düşünerek oturmadır" diyor. El—Vâsıtî: "Tanrı ruhtan daha kerîm olan birşey yaratmadı" dedi. O, bu sözü ile ruhun mahlûk olduğunu tasrih etti.

Bu hikâyeler, mutasavvıf şeyhlerin akidelerine,hakikat ehlinin usûl mes'eleleri hakkındaki sözlerine uygun geldiğine delâlet eder. Biz burada tercih ettiğimiz icaz ve ihtisarın dışına çıkacağımızdan korkarak bu kadarla yetindik.

BÖLÜM

İslâmın süsü Ebu'l–Kasım (Tanrı onun kadir ve kıymetini devamlı kılsın) der ki: Bu bölümler, onların (Sûfîlerin) tevhîd mes'eleleri hakkındaki akidelerinin açıklanmasını içine alır. Biz onları şu tertip üzere sıraladık. Bu tarikatin ulularıı, tevhîd hususunda, dağınık ve toplu sözleri ile eserlerinin delâlet ettiği üzere derler ki, her türlü eksikten arı duru olan Tanrı ezelî (Kadîm), tekhakîm, çok iyi bilen (Alîm), kudretli, merhameti çok, kahir, çok iyi duyan, iradeli , çok yüce, yaratıcı, çok iyi gören, konuşan, son derece kudretli, mütekebbir, tek, diri, ebedî, baki ve sameddir. O, ilmiyle âlim, kudretiyle kadir, iradesiyle irade edici, kulağı ile iyi duyucu, iç gözü ile iyi görücü, kelâmı ile konuşucu, hayat ile diri, bekası ile bakidir. O'nun iki sıfattan ibaret olan iki eli vardır. Bu iki eli ile, hususiyetler vererek istediğini yaratır. O'nun çok güzel yüzü vardır. Zâtının sıfatları, zâtına mahsustur. Bunlar ne zâtın aynı, ne de gayrıdır. Belki de bunlar, O'nun ezeli sıfatları ve ebedi va-

sıflardır.O'nun zâtı,tektir.O, yapılanlardan hiçbir şeye benzemediği gibi, yaratılanlardan hiçbir şey de ona benzemez. O, ne cisimdir, ne de cevher ve araz... Sıfatları da arazlar değildir. O, muhayyilede tasavvur ve akıllarda takdir edilemez. O'nun ne ciheti vardır, ne de mekânı... O'nun üzerine vakit ve zaman câri olmaz. O'nun sıfatı hakkında artıklık ve eksiklik bahis konusu olmaz. O, hiçbir hey'et ve boy içine girmez. O'nun sonu ve sınırı da yoktur. Yaratılan (Hâdis) O'na hulûl, bir sâik de onu işe teşvik etmez. O'nun için renk (levn) veya oluş (Kevn) câiz olmaz. O'na yardım eden bir meded veya yardım da yoktur. Tanrı'nın takdiri altında olan hiçbir şey, kendi kudretinden kurtulamaz. Hiçbir yaratık O'nun hükmünden kurtulamaz. Hiçbir malûm da, O'nun ilminin dışında kalamaz. O, nasıl yapıyor, ne yapıyor diye de işinden kınanmaz. O'nun için "Nerede, ne bakımdan ve nasıldır" sözleri kullanılamaz. Hiçbir varlık, O'ndan daha önce var olmadı ki, hakkında: "Ne zaman var oldu" denilsin. Hiçbir beka, O'na erişmez ki, "Zaman ve eceli son buldu" denilsin.Yaptığı şeyi, "Niçin yaptı"diye sorulmaz, çünkü O'nun fiillerinin hiçbir illeti yoktur. O "Nedir" de denilemez. Çünkü O'nun hiçbir cinsi yoktur ki, benzerlerinden bir alâmetle ayrılsın. Görünür, fakat karşıdan bakılarak değil; görür, ama gözüyle bakarak değil; yapar, fakat bizzat işe girişerek değil. O'nun güzel adları ve yüce sıfatları vardır. Dilediğini yapar, kulları onun hükmüne râm olur. Ülkesinde yalnız dilediği şey câri olur. Mülkünde yalnız kaza ve kaderin takaddüm ettiği şey hâsıl olur. Her ne kadar olmaması câiz ise de, olacağını bildiği hâdiselerin oluşunu emreder. Olması câiz olduğu halde olmayacağını bildiği şeylerin olmamasını irade eder. O, kulların iyi ve kötü bütün hareketlerinin yaratıcısıdır. Dünyada bulunan az çok ne varsa, eşyanın ve eserlerin yaratıcısıdır. O, üzerine vâcip ol-

madığı hâlde ümmetlere Peygamberler gönderir. Peygamberlerin (Tanrı'nın selât ve selâmı onların üzerine olsun) dili ile insanları, hiçbirinin itiraza ve kötülemeye yol bulmadığı kendi zâtına ibâdete çağırır. Peygamberimiz Muhammed'i (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) mazereti uzaklaştıracak, yakînî ve aklın alamayacağı şeyi açıklayacak şekilde apaçık mucizeler ve parlak alâmetlerle kuvvetlendirdi. Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) ölümünden sonra İslâmiyetin bütünlüğünü, doğru yolda yürüyen halifeleri (Hulefa–i râşidîn) vasıtasiyle korumuştur. Halifelerinden sonra da hakikati açıklayan, dinin hüccetleri ile hakikatin koruyucusu ve yardımcısı olup, velilerin dili ile müslüman ümmetini sapıklıkta birleşmekten korudu. İleri sürdüğü delilller ile bâtılın kökünü kazıdı. "...O, resûlunu gönderdi ki, dini diğer her dine üstün kılsın. İsterse müşrikler hoş görmesin." (K., IX, 33) ayetiyle dine yardım etmek için va'dettiği herşeyi güzelce yerine getirdi.

Bu bölümler, toplu bir şekilde uluların dayandıkları esasları gösterir. Başarı (Tevfik) Tanrı'ya aittir.

B Ö L Ü M

BU TARİKAT ULULARININ ŞERÎATI YÜCELTEN HAL VE HAREKETLERİ İLE SÖZLERİNİN ANILMASI HAKKINDA

Sizler, (Tanrı sizlere acısın) biliniz ki, müslümanların ileri gelen kişileri, Peygamber'in ölümünden sonra onun sohbetinden başka bir adla adlandırılmadılar; zira (Tanrı'nın ve O'nun elçisinin faziletinden sonra) ondan daha üstün bir fazilet olmadığı için, onlara Sahâbe denildi. İkinci asrın halkı gelince de onlara, Sahâbenin sohbetinde bulundukları için Tâbi'în adı verildi.Bunlar bu adı en şerefli bir ad olarak gördüler. Tâbi'înden sonra gelenlere ise Etbâ'ut–Tâbi'în denildi.Etbâ'ut–Tâbi'înden sonra insanlar birbirine düştüler ve dereceler de birbirinden ayrıldı. Bunun üzerine, din işine fazlaca yardımı dokunan insanların ileri gelenlerine (Haslarına) Zühhâd (Zâhidler) ve âbidler (Ubbâd) denildi. Sonra bidat'ler ile fırkalar arasında birbirlerini adlandırmak or-

taya çıktı. Her fırka kendi arasında zâhidler bulunduğunu iddia etti. Bunun neticesinden ehl–sünnetin ileri gelenleri, nefislerini yüce Tanrı ile koruyarak ve kalplerini de gaflet felâketinden muhafaza ederek tasavvuf adı ile ayrıldılar. Onlar için kullanılan bu ad, daha hicrî II. asırdan önce meşhur oldu. Biz inşallah, bu bölümde bu tarikatin ilk tabakasından son zamana kadar olanlarından bir topluluğu ve bunların usûl ve adâbına dikkati çeken yollarını ve sözlerini zikredeceğiz.

BELH ÜLKESİNDEN EBÛ İSHÂK İBRÂHİM B. EDHEM B. MANSÛR

Ebû İshâk İbrâhim b. Edhem b. Mansûr, Belh meliklerinin çocuklarındandı.(1) Bir gün avlanmak üzere çıktı. Bir tilki veya tavşanı ininden çıkartıp arkasından koşarken hâtiften: "Ey İbrâhim! sen bunun için mi yaratıldın veya bununla mı memur edildin"diye bir ses geldi. Sonra eğerinin ön kaşından: "Tanrı'ya yemin ederim ki, sen ne bunun için yaratıldın,ne de bununla memursun" diye hatiften ikinci bir ses işitti. Bunun üzerine atından indi, babasının çobanlarından birine rastladı. Onun yün cübbesini aldı, kendi atını ve daha yanında ne varsa ona verdi. Sonra sahraya düşüp Mekke'ye geldi. Orada Süfyân's–Sevrî (Ölm. 168 h.) ve Fudeyl b. İyâz ile arkadaşlık etti. Mekke'den Şam'a gelip orada öldü.

Edhem, ekin biçmek ve bahçeleri beklemek gibi işler yapıp elinin emeği ile geçinirdi. Çölde bir adam gördü. Bu adam, ona Tanrı'nın en büyük adını (İsm–i a'zam'ı) öğretti. Sonra öğrendiği bu adla dua ettiğinde Hızır'ı gördü. Hızır ona: "Sana ism–i a'zamı öğreten kardeşim Davud idi" dedi. Bunu bize Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) anlattı. Ona da Muhammed b. el–Huseyn b. el–Haşşâb, ona da Ebu'l

Huseyn Ali b. Muhammed el–Mısrî. ona da Ebû Sa'îd el–Harrâz, ona da İbrahim b. Beşşâr bildirmiş. İbrâhim b. Beşşâr demiş ki: İbrâhim b. Edhem ile sohbet ettim. Ona, bu işinin başlangıcını bana anlat dedim.O da yukarıdaki hâl tercümesini anlattı.

İbrâhim b. Edhem'in verâ bakımından şanı yüce idi. Kendisinden rivayet edildiğine göre, o: "Yiyeceğini temizle (Yani haram yeme), geceleri namaz kılmaktan ve gündüzleri de oruç tutmaktan mes'ul değilsin" dermiş. Denildiğine göre, bütün duası: "Bana, sana âsi olmak illetinden taatinin izzetine götür" idi. İbrâhim Edhem'e: "Et pahalılaştı" dediler. Bunun üzerine o da: "O hâlde onu ucuza satın alın, yani almayın" dedi ve bu hususta şu şiiri okudu:

"Bana pahalı gelen şeyi, terk ederim. Böylece en pahalı şey en ucuz olur."

Bize, Muhammed b. el–Huseyn (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Muhammed b. Hâmid'den, o da Ahmed b. Hidraveyh'ten duymuş. Ahmed b. Hidraveyh demiş ki. İbrâim b. Edhem Kâbe'yi tavaf eden bir adama: "Altı dik ve sarp yokuşu aşmadan sâlihler derecesine ulaşamazsın. Bu altı sıkıntının ilki, nimetin kapısını kapayıp, şiddetin (Sıkıntının) kapısını açman; ikincisi, izzetin (Şan ve şerefin) kapısını kapayıp, zilletin kapısını açman; üçüncüsü, rahatın kapısını kapayıp, çalışıp didinme kapısını açman; dördüncüsü, uyuma kapısını kapayıp, geceyi uyanık geçirme kapısını açman; beşincisi, zenginlik kapısını kapayıp, fakirlik kapısını açman; altıncısı, emel kapısını kapayıp ölüme hazırlık kapısını açmandır" dedi.

İbrâhim b. Edhem bir bağı bekliyordu. Bir asker oradan geçerken Edhem'e: "Bana şu üzümden ver" dedi. Edhem: "Sahibi vermem için bana emretmedi" de-

di. Bunun üzerine asker, kamçısı ile Edhem'in başına vurmaya başladı. Edhem: "Çoktan beri Tanrı'ya âsi olan o başa vur" dedi. Nihayet asker âciz kaldı ve geçip gitti.

Sehl b. İbrâhim dedi ki, İbrâhîm b. Edhem ile arkadaş olmuştum. Hastalandım. O bana nafakasını verdi. Büyük bir istihâ ile yedim. Sonra da eşeğini satıp parasını bana verdi. İyileşince: "Ey İbrâhim! Eşek nerede" diye sordum. O da: "Onu sattık" dedi. Bunun üzerine ben: "Neye bineceğim"dedim. O da "Ey kardeşim!Enseme" dedi ve beni ensesinde üç konaklık yer taşıdı.

EBÛ'L–FEYZ ZU'N–NÛNİ'L–MISRÎ

Adı Sevbân b. İbrâhim'dir. (2) Kendisine Ebu'l–Feyz b. İbrâhim denildi. Babası bir habeşti. 245 h. (859 m.) de öldü. İlim, vera, hâl ve edeb bakımından zamanın şanı yüce ve tek sayılabilen insanlarındandı. Halife Mütevekkil'e onu kötülediler. Bunun üzerine halife onu Mısır'dan getirtti. Zu'n–Nûn huzuruna girince halife ağladı ve büyük ikramlarda bulunarak onu tekrar Mısır'a gönderdi.Huzurunda vera ehli anıldığı vakit, Mütevekkil ağlar ve: "Vera ehli anılacağı vakit, önce Zu'n–Nûn'u anın"derdi. Zu'n–Nûn zayıf ve nahif bir adamdı. Yüzü daha çok kırmızıya çalardı. Sakalı da beyaz değildi.

Ben, Ahmed b. Muhammed'den duydum. O da Sa'îd b. Osman'dan duymuş. Sa'îd b. Osman demiş ki, Zu'n–Nûni'l Mısrî: "Söz dört şey etrafında döner, dolaşır: Celîl olan (Tanrı) sevgisi, önemsiz dünya işlerine kin, indirdiğine (Kur'ân'a) imân, doğruluktan sonra değişmekten korkmak" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Sa'îd b. Ahmed b. Ca'fer'den, o da Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Sehl'den, o

da Sa'îd b. Osmân'dan, o da Zu'n–Nûn'dan duymuş. Zu'n–Nûn demiş ki, aziz ve celîl olan Tanrı'yı sevenin alâmeti, ahlâkında, işlerinde ve sünnetlerinde, O'nun dostuna (Peygamber'e. Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) uymasıdır. Zu'n–Nûn'dan: "Aşağılık insan kimdir" diye soruldu. O da: "Aşağılık insan, Tanrı' ya giden yolu bilmeyen ve bilmeye de çalışmayan insandır" diye cevap verdi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Yusuf b. el–Huseyn'den duymuş. Yusuf b. el–Huseyn demiş ki, bir gün Zu'n–Nûn'un meclisinde bulundum. Sâlim el–Magribî geldi ve: "Ey Eba'l–Feyz! Tövbe etmene ne sebep oldu." diye sordu. Zun–Nûn da: "Garip birşeydir. Söylersem dayanamazsın" dedi. Sâlim el–Magribî: "Mabudun hakkı için mutlaka bana anlat" diye ısrar etti. Bunun üzerine Zu'n–Nûn şu şekilde anlatmaya başladı: Bir gün köylerden birine gitmek üzere Mısır (Kahire)'dan ayrıldım. Yolda sahranın birinde bir ağacın altında uyudum. Gözümü açınca kör bir tarla kuşunun yuvasından yere düştüğünü gördüm. Kuş yere düşer düşmez, yer yarılıp içinden, biri altından, diğeri gümüşten iki kâse çıktı. Kâselerin birinde susam, diğerinde su vardı. Kör tarla kuşu, birinden yemeğe, diğerinden de içmeye başladı. Bunun üzerine ben: "Bu kadarı bana yeter" diyerek tövbe ettim ve azîz ve celîl olan Tanrı beni kabul edinceye kadar Tanrı kapısına sarıldım.

Ben, Muhanmed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ali b. Ömer el–Hâfız'dan, o da İbn Ruşeyk'ten, o da Ebû Deccâne'den, o da Zu'n–Nûn'dan duymuş.Zu'n–Nûn: "Yemekle dolu olan midede hikmet durmaz" demiş. Zu'n–Nûn'dan "Tövbe nedir" diye sordular.O da: "Avamın (Halkın) tövbesi, günahlardan; havasın (Hasların) tövbesi ise, gafletten olur" dedi.

Horasanlıdır. (3) Merv nâhiyesindendir. Onun Semerkand'de doğup, Ebiverd'de büyüdüğünü ve 187 muharreminde (Ocak 802 m.) Mekke'de öldüğünü söylerler.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. Ona da Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer, ona da el Hasan b. Abdillâh el–Askerî, ona da kardeşi Ebû Zer'e, ona da Muhammed b. İshak b. Rahaveyh, ona da Fudayl b. Musâ' dan naklen Ebû Ammâr bildirmiş. Fudayl b. Musâ demiş ki: Fudayl, Ebiverd ile Serahs arasında yol kesen yaman bir eşkiya idi. Onun tövbe etmesine sebep şu hâdise olmuştur: Fudeyl bir câriyeye âşık olmuş. (Câriyenin yanına gitmek üzere) evin duvarına çıktığı sırada birini: "Mü'minlerin kalplerinin Tanrı'nın zikri ile Hak'dan inen şeye karşı huşû ve mülâyemet zamanı gelmedi mi" (K., LVII, 16) âyetini okuduğunu duydu. Bunun üzerine: "Ey Rabbim! O an geldi" dedi ve oradan geri döndü. Yolu bir harabeye düştü, orada bir topluluk vardı. Bunların bir kısmı: "Gidelim" bir kısmı da: "Sabahlayalım da öyle gidelim. Çünkü Fudeyl yolumuzu keser"diyordu.Bunun üzerine Fudeyl tövbe edip onların yolunu kesmeyeceğini temin etti. Sonra da ölünceye kadar harem (Kâbe) civarında kaldı. Fudeyl dermiş ki: Tanrı kulunu sevince gam ve kederini arttırır, ona kızınca da dünyasını genişletir. İbn el–Mübârek dedi ki, Fudeyl ölünce hüzn de kalktı. Fudeyl de: "Eğer dünya her yönü ile kendini bana arzetse, onu hesaba bile almam. Sizden birinizin yanından geçtiği zaman, elbisesine dokunan bir leşten tiksindiği gibi, ben de ondan tiksinirim ve eğer ben, mürâîyim, diye yemin etsem, bu benim mürâî değilim diye yemin etmekliğimden daha hoşuma gider"dedi ve yine o: "İnsanlar için ameli terk etmek riyâ, amel etmek ise, Tanrı'ya or-

tak koşmaklık (Şirk)tır" dedi. Ebû Ali er–Rıza dedi ki: Fudeyl ile otuz yıl arkadaşlık ettim. Oğlu Ali'nin öldüğü günden başka bir defa güldüğünü veya gülümsediğini görmedim. O gün kendisine niçin güldüğünü sordum. O da: "Tanrı'nın sevdiği şeyi ben de sevdim" diye cevap verdi ve yine: "Tanrı'ya âsi olduğum vakit, bunu eşek ve hizmetçimin kötü huyu gibi sayarım" dedi.

EBÛ MAHFÛZ MA'RÛF B. FÎRÛZ EL–KERHÎ

Ulu şeyhlerden ve duası kabul edilir bir kişi idi. (4) Mezârını ziyaret eden şifa bulur. Bağdadlılar: "Ma'rûf' un mezarı denenmiş bir tiryâktir" derler. Ma'rûf Ali b. Musâ er–Rızâ (Tanrı ondan râzı olsun) nın kölelerindendi. Bir rivayete göre 200 h. (815 m.) başka bir rivayete göre ise,201 h. (816 m.) yıllarında öldü.Seriyyu's–Sakatî'nin üstadı idi. Bir gün Seriyyu's–Sakatî' ye: "Tanrı'ya dair bir ihtiyacın olduğu vakit, O'na benimle yemin et" dedi.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak (Tanrı rahmet etsin)'tan duydum. O derdi ki, Ma'rûf el–Kerhî'nin anne ve babası hıristiyandı. Ma'rûf'u daha çocukken kendi öğretmenlerinden birine teslim ettiler. Öğretmeni ona: "Sâlisu selâse, de" demiş. Ma'rûf'ta: "Belki de üçü birdir" diye cevap vermiş. Bu yüzden bir gün öğretmeni canını yakarcasına onu dövmüş. O da kaçmış. Bunun üzerine anne ve babası: "Keşki bize, istediği din ile dönseydi, biz de ona uyardık" derlermiş. Ma'rûf, Ali b. er–Rizâ'nın elinden müslüman olup evine döndü. Kapıyı çaldı. İçerden: "Kimdir o" dediler. O da: "Ma'rûftur" diye cevap verdi. Bunun üzerine: "Hangi din ile geldin" diye sordular. O da: "İslâm dini ile" diye cevap verdi. Bunun üzerine anne ve babası da müslüman oldular.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Bekr el–Harbî'den o da Seriyyu's–Sakatî'den duymuş. Seriyyu's–Sakatî demiş ki: Ma'rûf el–Kerhî'yi rüyada gördüm. Sanki o, arşın altında idi. Azîz ve celîl olan Tanrı meleklerine:"Bu kimdir" diye sordu. Onlar da: "Ya rabbî! Sen onu daha iyi biliyorsun" dediler. Bunun üzerine Tanrı: "Bu, benim sevgimle mest olan Ma'rûf el–Kerhî'dir. O ancak beni görmekle ayılır" dedi.

Ma'rûf el–Kerhî dedi ki: "Dâvud et–Ta'î'nin arkadaşlarından biri bana: "Ameli terk etmekten sakın, zira amel seni Tanrı'nın rızasına kavuşturur" dedi. Ben de: "Bu amel nedir?" diye sordum. O da: "Bu, senin rabbine tâate, müslümanlara hizmet ve nasihate devam etmendir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den, o da Alî b. Muhammed ed–Dellâl'den, o da Muhammed b. el–Huseyn'den, o da babasından duymuş. Babası demiş ki: Ölümünden sonra, Ma'rûf el–Kerhî'yı rüyada gördüm. Ona: "Tanrı sana ne yaptı" diye sordum. Ma'rûf da: "Tanrı beni yargıladı" diye cevap verdi. Bunun üzerine: "Tanrı seni, zühdün ve vera'ınla mı yargıladı" diye (Tekrar) sordum. O da "Hayır. O, beni, İbn Semmâk'ın öğüdünü kabul etmemle, fakirliğe sarılmamla ve fakirliğe olan sevgimle yargıladı" diye cevap verdi. Ma'rûf, İbn es–Semmâk'in mevizesi dediği öğüdü şöyle anlattı: Bir gün Kûfe'den geçiyordum. İbn es–Semmâk denilen ve halka vaizde bulunan bir adamın önünde durdum. Bu adam, söz sırasında: "Kim Tanrı'dan yüz çevirirse, Tanrı da ondan tamamiyle yüz çevirir. Kalbiyle Tanrı'ya yönelene, Tanrı da rahmeti ile ona yönelir ve bütün halkı da ona yöneltir. Arada sırada Tanrı'ya yönelene, Tanrı da vaktin birinde acır,merhamet eder" dedi. Onun bu sözü kalbime işledi, yüce

Tanrı'ya yöneldim. Efendim Ali b. Mûsa'nın hizmetinden başka ne ile meşgulsem, hepsini bıraktım. İbn es–Semmâk'in bu sözünü efendime söyledim. O da: "Eğer öğüt istersen, bu sana yeter" dedi. Bu hikâyeyi bana Muhammed b. el–Huseyn anlattı. O da Bağdad'da Abdurrahîm b. Ali el–Hâfız'dan, o da Muhammed b. Ömer b. el–Fudeyl'den, o da Ali b. İsâ'dan, o da Seriyyü's–Sakatî'den, o da Ma'rûf'tan duymuş.

Ölümüne sebep olan hastalığında Ma'rûf'a: "Vasiyet et" denildi. O da: "Ölünce, gömleğimi sadaka olarak verin, çünkü ben dünyaya çıplak olarak geldim, yine öyle dönmek istiyorum" dedi. Ma'rûf: "İçene Tanrı acısın" diyen bir sakaya rastladı. Kendisi oruçlu idi.Buna rağmen ilerleyip içti. Bunun üzerine: "Oruçlu değil misin" diye kendisine sordular. O da, "Oruçlu idim, fakat sakanın duasından ümit bekliyorum" diye cevap verdi.

EBU'L–HASAN SERÎ B. EL–MUGALLES ES–SAKATÎ

Cüneyd'in dayısı ve hocasıdır. (5) Ma'rûf el–Kerhî'nin talebesi idi. Vera, sünnet ahvâli ve tevhîd ilimlerinde zamanında tek idi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Ali et–Tûsî'den, o da Ebu'l–Amr b. Ulvân'dan, o da Ebu'l–Abbâs b. Masrûk'tan duymuş. Ebu'l–Abbâs b. Masrûk demiş ki, bana rivayet ettiklerine göre, Serriyyü's–Sakatî, pazarda ticaretle meşguldü. Ma'rûf el–Kerhî'nin de arkadaşı idi. Bir gün Ma'rûf bir yetim çocukla birlikte ona geldi ve: "Bu çocuğu giyindir" dedi. Seriyyü's–Sakatî yetimi giydirince Ma'rûf sevindi ve Serî'ye: "Tanrı sana dünyayı nefret edilecek, kızılacak bir şey hâline getirsin ve meşgul olduğun şeyden (Mesleğinden) de seni rahata ka-

vuştursun" dedi. Serî demiş ki, bunun üzerine dükkândan çıktım. Öyleki artık bana dünyadan nefret edilecek ve kin tutulacak birşey yoktu. Hâlen içinde bulunduğum hâllerden ne varsa, Ma'rûf'un duasının bereketi iledir.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Ömer el–Enmâtî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Serî'den daha çok ibadet eden bir kimse görmedim. Doksansekiz yıl yaşadı da kimse onun ölüm hastalığından başka (Bir gün) yan üstü yattığını görmedi. Es–Serî'den rivayet edildiğine göre, tasavvuf şu üç mânayı içine alan bir isimdir: Ma'rifetinin nuru, vera'ının nurunu söndürmeyecek, Kitâb (Kur'ân) ın zâhirine muhalif olacak şekilde bâtın ilminden bir söz ile bahsetmeyecek; kerametleri, kendisini, Tanrı' nın mahrem olan sırlarını yırtmaya teşvik etmeyecek.

Es–Serî, 257 h. (870 m.) de öldü.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. O da Cüneyd'den rivayet etti. Cüneyd demiş ki: Birgün Serî benden "Sevgi (Muhabbet) nedir" diye sordu. Ben de: "Sevgi, bir topluluğa göre, muvafakat, başka bir topluluğa göre ise, îsârdır, başka bir zümre de şudur, şudur demiştir" dedim. Bunun üzerine Serî kolunun derisini çekti, fakat deri hiç uzamadı. Sonra da: "Yüce Tanrı' nın izzetine yemin ederim ki, bu deri, bu kemik üzerinde Tanrı sevgisinden kurumuştur, desem doğruyu söylemiş olurum" dedi ve bayıldı. Derisi siyah olduğu halde, yüzü sanki doğudan doğan aya döndü. Es–Serî'den rivayet edildiğine göre, o demiş ki, bir kere: "Tanrı'ya hamd olsun"dediğim için otuz yıldan beridir ki mağfiret dilemekle meşgulüm. Ona: "Bu nasıl olur" diye sormuşlar. O da: "Bağdad'da bir yangın oldu. Karşıma çıkan bir adam: "Senin dükkânın kurtuldu" dedi. Ben de: "Tanrı'ya hamd olsun" dedim. Yalnız kendi iyiliği-

mı düşünüp, müslümanların iyiliğini düşünmediğimden ötürü, otuz yıldan beridir ki söylediğime pişmanım.Bu hikâyeyi bana Abdullâh b. Yusuf anlattı. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Bekr el–Harbî'den, o da es–Serî'den duymuş. Yine es–Seriyy'den hikâye edilir, demiş ki: Yüce Tanrı'nın, amellerime göre yüzümü karartacağından korkarak, kararmış mı diye her gün sık sık burnuma bakarım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da, Muhammed b. el–Hasan b. el–Haşşâb'dan, o da Ca'fer b. Muhammed b. Nasîr'den, o da Cüneyd'den, o da es–Serî'den duymuş. Cüneyd demiş ki: es–Serî: "Ben cennete giden kestirme bir yol biliyorum" dedi.Ben de kendisinden: "O yol nedir?" diye sordum. O da: "Hiç kimseden birşey istememek ve almamak ve kimseye vermek için de yanında birşey bulunmamaktır"diye cevap verdi.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum: O da Ebû Nasri's–Sirâc et–Tûsî'den, o da Ca'fer b. Muhammed b. Nasîr'den, o da Cüneyd'den, o da es–Serî'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Es–Serî "Bağdad' tan başka bir şehirde ölmek istiyorum" dedi. Bunun üzerine kendisine: "Bunu niçin istiyorsun" denildi. O da: "Mezarımın beni kabul etmeyip Bağdad halkı yanında rezil olacağımdan korkuyorum" dedi.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum. O da Ebu'l–Hasan b. Abdillâh el–Gavtî et–Tarsûsî'den, o da Cüneyd'den,o da es–Serî'den duymuş. Es–Serî demiş ki, Ey Tanrım! beni her ne ceza ile cezalandırırsan cezalandır, yalnız hicâb zilleti ile cezalandırma.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum.O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da el–Cerîrî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Bir gün es–Seriyyu's–Sakatî'nin yanına girdim. ağlıyordu. Ona: "Seni ne ağlatıyor" diye sordum. O da dedi ki, dün bana bir

kızcağız geldi ve: "Ey babacığım! Bu gece hava sıcaktır, bu testiyi buraya asıyorum" dedi. Sonra uyku bastırdı uyudum. (Rüyada) son derece güzel bir câriyenin gökten indiğini gördüm ve ona: "Kiminsin" diye sordum. O da: "Testide soğutulmuş su içmeyeninim" dedi. Bunun üzerine uyandım, testiyi aldım, yere çarpıp kırdım. Cüneyd demiş ki, ben bu testinin parçalarını gördüm. Es–Serî, bu testi parçalarının üzerlerini toprak kaplayıncaya kadar onları yerinden kaldırmadı ve onlara el sürmedi.

EBÛ NASR BİŞR B. EL–HÂRİS EL–HÂFÎ

Aslen Mervlidir. (6) Bağdad'da yerleşmiş ve orada ölmüştür. Ali b. Haşram'ın kız kardeşinin oğludur. 277 h. (841 m.) de ölmüştür. Şanı yüce bir kişidir. Tövbe etmesine sebep şu olmuştur: Yolda ayaklar altında çiğnenmiş, üzerinde azîz ve celîl olan Tanrı'nın adı yazılı bir kâğıt bulmuş. Kâğıdı yerden aldıktan sonra, yanında bulunan bir dirhem para ile satın aldığı buhurla onu buhurlamış ve bir duvarın yarığına koymuş. Rüyasında sanki biri kendisine: "Ey Bişr! Sen benim adımı dünyada buhurladın (Tatyib ettin), ben de senin adını dünya ve âhirette buhurlıyacağım" demiş.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, Bişr, bir kısım halkın yanından geçiyordu. Halk ona: "Bu adam, bütün gece uyumaz ve ancak üç gecede bir iftar eder" dedi. Bunun üzerine Bişr ağladı. Sebebini sordular. O da: "Ben, bütün bir gece uyumadığımı ve bir gün oruç tuttuğumu ve o günün akşamında da iftar etmediğimi hatırlamıyorum, fakat yüce ve her türlü eksikten arı duru olan Tanrı, lûtuf ve keremi dolayısiyle, kalplere kulun yaptığı şeyden fazlasını atar." dedi. Sonra da bu yola ilkin nasıl girdiğini yukarda anlattığımız şekilde anlattı.

Ben, Ebû Abdirrâhman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzi'den, o da Abdurrahmân b. Ebî Hâtim'den duymuş. Abdurrahmân b. Ebî Hâtim'e de başkaları anlatmış. Onların anlattıklarına göre, Bişr b. el–Hâris demiş ki, Peygamber'i (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) rüyada gördüm. Bana: "Ey Bişr! Tanrı' nın seni akranın arasında niçin yükselttiğini biliyor musun?" dedi. Ben de: "Hayır, ey Tanrı'nın elçisi!" diye cevap verdim. Bunun üzerine O: "Tanrı seni benim sünnetime uyduğun, sâlih kişilere hizmet ettiğin, arkadaşlarına öğüt verdiğin, eshabımı ve aile halkımı (Ehl–i Beytimi) sevdiğin için (Yükseltti). Seni ebrârın konaklarına ulaştıran da bu sıfattır" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzi' den, o da Bilâl el–Havvâs'tan duymuş. Bilâl el–Havvâs demiş ki: Beni İsrâil çölünde idim. Bir de, birinin benimle birlikte yürüdüğünü görünce şaşırdım. Sonra bana onun Hızır olduğu ilhâm edildi.Ona: "Tanrı hakkı için sen kimsin?" diye sordum.O da: "Ben kardeşin Hızır'ım" diye cevap verdi.Bunun üzerine ona: "Senden birşey sormak istiyorum" dedim. O da: "Sor" dedi. Ben de eş–Şâfi'î (Tanrı rahmet etsin) hakkında ne dersin?" diye sordum. O: "Şâfi'î evtadtandır" dedi. Sonra Ahmed b. Hanbel (Tanrı ondan râzı olsun) hakkında ne dersin?" diye sordum. O da: "Çok sâdık ve doğru bir kişidir?" dedi. Bunun üzerine: "O hâlde Bişr b. el–Hâris el–Hâfî hakkında ne dersin?"diye sordum. O da: "Ondan sonra onun gibi birisi daha yaratılmadı" dedi. Ben (Tekrar): "Seni hangi vesile ile görebilirim" diye sordum. O da: "Annene olan sevginle" diye cevap verdi.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak"tan duydum. Dedi ki: Bişr el–Hâfî, el–Mu'afâ b. İmrân'ın evine gelip ka-

pıyı çalmış. İçerden: "Kimdir?" diye seslenmişler. O da: "Bişr el–Hâfî" diye cevap vermiş. Bunun üzerine evden bir kızcağız: "Eğer iki daneke bir çift nalın alsaydın el–Hâfî (Yalınayak gezen) adı senden giderdi" demiş. Bu hikâyeyi bana Muhammed b. Abdillâh eş–Şirâzi anlattı. Ona da Abdulazîz b. el–Fazl, ona da Muhammed b. Sa'îd, ona da Muhammed b. Abdillâh anlatmış. O da Abdullâh el–Megâzilî'den duymuş. Megâzilî demiş ki. Bişr el–Hâfî'nin bu hikâyeyi anlattığını kendisinden duydum.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn el Haccâcî'den, o da el–Mehâmilî'den, o da el–Hasan el–Mesuhî'den o da Bişr b. el–Hâris'ten duymuş. El–Hasan el–Mesuhî demiş ki.bu hikâyeyi Bişr'in kendisinden duydum.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Fazl el–Attâr'dan, o da Ahmed b. Ali ed–Dimaşkî'den duymuş. Ahmed b. Ali ed–Dimaşkî demiş ki: Ebû Abdillâh b. Celâ' bana dedi ki, Zu'n–Nûn'u gördüm, onun ibâresi, Sehl'i gördüm, işâreti, Bişr el–Hâris'i gördüm, vera'ı vardı. Bunun üzerine kendisinden: "Bu üç kişiden hangisine meylediyorsun" diye sorulduğunda, o da: "Üstadımız Bişr el–Hâris'e" dedi.

Rivâyet edildiğine göre, Bişr el–Hâris, yıllarca bakla istedi, fakat hiç yemedi. Ölümünden sonra rüyada görüldü. Kendisinden: "Tanrı sana ne yaptı" diye soruldu. O da dedi ki, Tanrı beni yargıladı ve: "Ey yemeyen! ye! ve ey içmiyen! iç!" dedi.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) anlattı. Ona da Ubaydullâh b. Osman b.Yahyâ, ona da Ebû Amr b. es–Semmâk, ona da Muhammed b. el–Abbâs, ona da, Ebû Bekr bint Mu'aviye, ona da Ebû Bekr b. Affân, ona da Bişr b. el–Hâris anlatmış. Bişr b. el–Hâris demiş ki, kırk yıldan beridir, canım kebap istiyor, fakat (Onu almak için) katıksız te-

miz bir bedel bulamadım Bişr'e: "Ekmeği ne ile yersin" diye soruldu. O da: "Afiyet olsun'u anar, onu katık yaparım" dedi. Bunu bize, Muhammed b. el-Huseyn (Tanrı rahmet etsin) anlattı, ona da Ubaydullâh b. Osmân, ona da Ömer b. Sa'îd, ona da İbn Ebi'd-Dünyâ anlatmış. Ebi'd-Dünyâ demiş ki, birisi bu hikâyeyi Bişr'e anlattı. O da: "Helâl, haramı taşımaz" dedi. Ölümünden sonra Bişr'i rüyada gördüler ve kendisinden: "Tanrı sana ne yaptı" diye sordular. O da: "Tanrı beni yargıladı ve Cennet'in yarısını bana helâl kıldı ve ey Bişr! Cehennem ateşinden korktuğun için bana secde etseydin, kullarımın kaplerinde senin için vücuda getirdiğim şeyin şükrünü yerine getiremezdin dedi" diye cevap verdi.

EBÛ ABDİLLAH EL-HÂRİS B. ESED-EL MUHÂSİBÎ

İlim, vera, amel ve hâl bakımından zamanının eşi benzeri olmayan bir kişisidir. (7) Aslen Basra'lıdır. 243 h. (657 m.) yılında Bağdad'da ölmüştür. Rivâyet edildiğine göre, kendisine babasından yetmiş bin dirhem mirâs kalmış, fakat o bundan hiçbir şey almamıştı. Çünkü babası kaderci idi. Babasının mirasından hiçbir şey almamayı vera'nın şartı bildi ve: "Peygamberden rivâyet edilen iki (Ayrı din ehli) birbirinden miras olarak hiçbir şey almaz" hâdisî'nin gerçek olduğunu söyledi.

Ben, Muhammed b. el-Huseyn'den duydum. O da el-Huseyn b. Yahyâ'dan, o da Ca'fer b. Muhammed b. Nasîr'den, o da Muhammed b. Masrûk'tan duymuş. Muhammed b. Masrûk demiş ki, Hâris b. Esed el-Muhâsibî, bir dirheme muhtaç olarak öldü. Halbuki, babası ona, mal, mülk ve akar bırakmıştı. O bunlardan hiçbir şey almadı.

Üsdat Ebû Ali ed-Dakkak (Tanrı rahmet etsin) bana

dedi ki, Hâris el–Muhâsibî şüpheli bir yemeğe elini uzattığı vakti, parmağında bir damar oynardı. Bunun üzerine yemekten vazgeçerdi. Ebû Abdillâh b. Hafîf de demiş ki şeyhlerimizden beşine uyun, arta kalanların da hâlerini teslim edin. Bu beş kişi de Hâris b. Esed el–Muhâsibî, Cunayd b. Muhammed, Ebu Muhammed er–Ruveym, Ebu'l–Abbâs b. Atâ ve Amr b. Osmân el–Mekkî'dir. Çünkü bu beş şeyh, ilimle hakikatleri bağdaştırmışlardır.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh b. Ali et–Tûsî'den, o da Ca'fer el–Huldî'den, o da Ebû Osman el–Beledî' den duymuş. Ebû Osmân el–Beledî demiş ki: Hâris el–Muhâsibî: "Kim, içini murakabe ve ihlâsla düzeltirse, Tanrı onun dışını, mücâhade ve Peygamber'in sünnetine uyma hil'atleri ile süsler" dedi. Cüneyd'den rivâyet olunur ki, Hâris el–Muhâsibî, bir gün bana uğradı. Onda açlık alâmeti gördüm. Dedim ki: "Ey amca! Eve gir de birşey ye." "Peki" dedi. Ben de kendisine sunmak üzere eve girip birşey aradım. Evde bir ailenin düğününden bana getirilmiş birşey vardı. Onu kendisine sundum. O da bir lokma alıp ağzında birkaç defa yuvarladıktan sonra bir deliğe atıp gitti. Bu hâdiseden sonra, bir gün kendisini görünce, lokmayı atmasının sebebini sordum. O da: "Açtım ve yememle seni sevindirip, kalbini korumak istedim, fakat benimle her kusurdan arı duru olan Tanrı arasında bir işaret vardır: Bu işaret de, O'nun bana içinde şüphe bulunan bir yemeği yemeğe müsaade etmemesidir. Böyle bir lokmayı yutmama imkân yoktur" dedi ve "Bu yemek sana nereden geldi" diye sordu. Ben de: "Bu yemek bana, yakın akrabamdan birinin düğün evinden geldi" dedim ve sonra "İçeri gel" diye ilâve ettim. O da "Peki"deyip içeri girdi. Kendisine bizde bulunan bir parça kuru ekmek verdim. Yedi ve: "Bir fakire birşey vereceğin zaman, bu-

nun gibi ver" dedi.

EBÛ SÜLEYMÂN DÂVÛD B.NASÎR ET–TÂ'Î

Şanı yüce bir kişi idi. (8) Bize Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. Ona da Ebû Bekr b. Matar, ona da Muhammed b.el–Museyyib, ona da İbn Cunayk anlatmış. İbn Cunayk demiş ki, Yusuf dedi ki, Dâvud et–Tâî, yirmi dinar mirasa kondu. Bu yirmi dinarı yirmi yılda yedi.

Ben Üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, Dâvud et–Tâ'î'nin zühdüne sebeb şu oldu: Günlerden bir gün, Bağdad'da gidiyordu. Yol açmak üzere Hamîd et–Tûsî'nin önünde giden çavuşlar, ona yetiştiler. Geriye bakınca, Hamîd et–Tûsî' yi gördü ve: "Hamîd'in, kendisiyle seni geçtiği dünyaya of olsun" (9) dedi. Evine kapanıp mücahade ve ibadete başladı.

Ben Bağdad'da fakirlerin birinden duydum. Dedi ki, Dâvûd et–Tâ'î'nin zühdüne sebep, ağlayıp sızlayarak şu beyti söyleyen kadını dinlemesi olmuştur:

"Belâ senin, hangi yanağını ayırdı ve hangi gözün akmadadır."

Başka bir rivayete göre ise, zühdüne sebep, Ebû Halife (Tanrı ondan razı olsun) ile oturması (10) olmuştur. Bir gün Ebû Hanîfe ona: "Ey Ebû Süleyman! Biz âlet ve edevât (Yani ilmi)ı sağlamlaştırdık" dedi. Dâvûd da: "Geriye ne kaldı" diye sordu. Ebû Hanîfe: "Onunla amel etmek kaldı" dedi. Dâvûd dedi ki, uzlete çekilmemde nefsim benimle mücadele etti. Fakat, ben kendi kendime: "Onlarla oturacak ve hiçbir mes'ele hakkında konuşmayacaksın" dedim ve gerçekten de onlarla bir yıl oturdum ve bana gelen hiçbir mes'ele

hakkında da konuşmadım. Halbuki o mes'elede, itiraz ve münakaşa bakımından susamış bir kimsenin suya karşı duyduğu arzudan daha şiddetli bir arzu ile onlarla konuşmak istiyordum. Sonra durumu anlatıldığı gibi oldu. (11) Rivayet edildiğine göre, bir gün hacamatcı Cüneyd, Dâvûd et–Tâ'î'den kan aldı. O da bir dinar verdi. Bunun üzerine: "Bu israftır" denildi. O da: "Mürüvvetsiz kimsede ibadet yoktur" dedi. Dâvûd geceleyin: "İlâhî, senin gam ve kederin bana dünyaya ait gam ve kederleri bıraktırıyor, benimle uyku arasında bir engel oluyor" derdi.

Ben, Muhammed b. Abdillâh es–Sûfî'den duydum. Ona da Muhammed b. Yusuf, ona da Sa'îd b. Amr,ona da Ali b. Harb el–Mavsilî, ona da İsmâil b. Ziyâd et–Tâ'î bildirmiş. İsmâil b. Ziyad et–Tâ'î demiş ki dâvud'un süt annesi ona: "Ekmek yemez misin?" diye sormuş. O da: "Ekmeği çiğneme ile tiridi içme arasında elli ayet okunur" (12) demiş.

Dâvud et–Tâ'î öldüğü sırada(165 h./781)dini bütün (Sâlih) kişilerden biri, rüyada onu koşarken gördü ve: "Niçin koşuyorsun?" diye sordu.O da:"Şimdi zindandan (13) kurtuldum"dedi.Bu dini bütün kişi uykudan uyanınca "Dâvud et–Tâ'î öldü" diye insanlardan feryat yükseldi.Biri Dâvud et–Tâ'î'ye:"Bana vasiyet et" dedi. O da: "Ölüm askeri seni beklemektedir" dedi.Sûfîlerden biri Dâvûd'un odasına girdi. Üzerine güneş ışıkları vurmuş bir su testisi gördü. Dâvûd'a: "Onu niçin gölgeye almadın diye sordu. O da: "Testiyi oraya bıraktığım zaman güneş yoktu. Şimdi de Tanrı'nın, benim kendisinden haz duyduğum birşey için gittiğimi görmesinden utandım" dedi. Sonra bir başkası içeri girip Dâvûd'a bakmaya başladı. Dâvûd: "Onların (Yani Tanrı velilerinin) lüzumsuz sözden nefret ettikleri gibi, lüzumsuz bakışlardan da nefret duyduklarını bilmez misin?" dedi.

Bize, Abdullâh b. Yusuf el–İsfehânî anlattı. Ona da Ebû İshak İbrâhîm b. Muhammed b. Yahyâ el–Müzekki, ona da Kasım b. Ahmed anlatmış. O da Meymun el–Gazzal'den duymuş. Meymûn el–Gazzâl demiş ki: Ebu'r–Rebî el–Vâsitî, Dâvud et–Tâ'î'ye "Bana vasiyet et" dedi. O da: "Dünyadan perhiz et ve ölümle iftâr et. İnsanlardan da yırtıcı hayvanlardan kaçar gibi kaç" dedi.

EBÛ ALİ ŞAKİK B. İBRÂHÎM EL–BELHÎ

Horasan şeyhlerindendir. (13 a) Tevekkülde söz sahibi idi. Hâtim el–Esemm'in üstadıdır. Tövbesine sebep şu hâdise imiş: Kendisi zenginlerden birinin oğlu imiş. Gençken Türk ülkesinde ticaret yapmak üzere evden ayrılmış. Putlarla dolu olan bir mabede girmiş. İçerde putlara hizmet eden başını sakalını tıraş etmiş ve erguvan renkli bir elbise giymiş bir hizmetçi görmüş. Ona: "Senin diri, âlim ve her şeye muktedir olan bir yaratanın vardır, ona tap. Hiçbir zarar ve faydası olmayan bu putlara tapınma" demiş. Bunun üzerine hizmetçi: "Eğer dediğin gibi ise, O, sana memleketinde rızkını vermeye kadirdir. Niçin bunca zahmet çekip ticaret için buraya kadar geldin" demiş. Hizmetçinin bu sözü üzerine Şakik kendine gelip zühd yolunu tuttu.

Başka bir rivayete göre ise, onun Zühdünün sebebi şu olmuştur: Halk kıtlıktan gam ve keder içinde bulunurken oynayıp eğlenen bir köle gördü. Şakik ona: "Bu sevincin nedir, halkın kıtlık ve kuraklıktan ne hâlde olduklarını görmüyor musun" diye sordu. Köle: "Bundan bana ne? Efendimin hasse bir köyü var, ihtiyacımız olan herşey ona o köyden geliyor"diye cevap verdi. Bu cevap karşısında Şakik kendine geldi ve: "Onun efendisinin bir köyü vardır.Bu efendi fakir bir yaratıktır. Böyle iken o, kendi rızkını düşünmüyor da

efendisi (Tanrısı) zengin olan bir müslümana, kendi rızkından endişe etmek yaraşır mı?" dedi.

Ben Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn b. Ahmed el–Attâr el–Belhî'den, o da Ahmed b. Muhammed el–Buhârî'den, o da Hâtim el–Esemm'den duymuş. Hâtim el–Esemm demiş ki: "Şakik b. İbrâhîm mal mülk sahibi (Zengin) idi. Gençlerle (Fityân) düşüp kalkar, yiğitlik ederdi. Ali b. İsâ b. Mahân da Belh emîri idi. Bu emîr av köpeklerini çok severdi. Köpeklerinden birini kaybetti. Bu iş,yanında bulunan bir adamın üzerine atıldı. Bu şüphe edilen adam da Şakik'in komşularındandı. Emîr onu arattı, fakat o, kaçıp Şakik'in evine sığındı. Şakik emîrin yanına gitti. Emîr'e: "Bu adamın yakasını bırak, çünkü köpek bendedir, üç güne kadar onu size teslim ederim" dedi. Bunun üzerine emîr o adamın yakasını bıraktı. Şakik yaptığı bu hareketini düşünerek geri döndü. Üçüncü gün olunca, Şakik'in arkadaşlarından o sırada Belh'te bulunmayan biri şehire dönerken yolda boynunda halka bulunan bir köpek buldu ve kendi kendine: "Bunu Şakik'e hediye ederim, çünkü o cömerttir, (Karşılığını verir)" diyerek köpeği getirdi. Şakik bir de baktı ki getirilen köpek emîrin köpeği değil mi? Sevindi ve onu emîre götürüp taahhüdünden kurtuldu. Tanrı da onu uyanıklık ile rızklandırdı. İçinde bulunduğu hâlden tövbe edip zühd yolunu tuttu.

Hâtim el–Esemm'den nakledilir, demiş ki: Şakik el–Belhî ile birlikte bir savaşta Türklerle savaşıyorduk. O gün kesilen başlardan, kırılan mızraklardan ve kesen kılıçlardan başka birşey görünmüyordu. Şakik bana: "Ey Hâtim! Nefsini nasıl buluyorsun, sen onun zifaf gecesinde karınla bulunduğun gibi buluyor musun?" dedi. Ben de: "Tanrı'ya yemin ederim ki öyle değil" dedim. Bunun üzerine o: "Tanrı'ya yemin ederim ki bu

gün ben onu zifaf gecesindeki gibi görüyorum" dedi ve başının altına kalkanını koyup saflar arasında uyudu, horultusunu bile duydum.

Şakik derdi ki, insanı tanımak istediğin vakit, Tanrı'nın ve insanların ona va'dettiği şeye bak, bu ikisinden hangisine kalbi daha çok güvenmektedir" dedi. Yine derdi ki, insanın takvası üç şeyde belli olur: Birşeyi alışında, bu şeyden kendini alıkoyuşunda ve sözünde.

EBÛ YEZÎD TAYFÛR B. İSA EL–BİSTÂMÎ

Dedesi sonradan müslüman olan bir mecûsî (Ateşe tapan) idi. (14) Bistâmîler Adem, Tayfur ve Ali adında üç kardeş idiler. Zâhid ve âbid kişilerdi. Ebû Yezîd hâl bakımından onların en ilerde olanı idi. Bir rivâyete göre, 261 h. (874 m.) yılında, diğer bir rivâyete göre ise, 234 h. (848–849 m.) yılında öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Hasan el–Fârisî'den, o da el–Hasan b. Ali'den duymuş. El–Hasan b. Ali demiş ki, Ebû Yezîd'den: "Bu ma'rifeti ne ile buldun" diye soruldu. O da: "Aç karın, çıplak bedenle" diye cevap verdi.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da, Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ammi'l–Bistâmî denilen bir uludan, o da babasından, babası da Ebû Yezîd'den duymuş. Ebû Yezîd demiş ki, otuz yıl mücahadeye çalıştım, fakat ilim ile ilme uymaktan (15) daha güç birşey bulmadım. Eğer bilginlerin ihtilâfı olmasaydı, tek içtihad üzre kalırdım. (16) Bilginlerin (Hakkımızda) ihtilâfı rahmettir, ancak yalnız tevhidde rahmet değildir. Denildiğine göre, Ebû Yezîd, Kur'anı tamamiyle ezberlemeden dünyadan gitmedi.

Bize, Ebû Hâtim es–Sicistânî anlattı. Ona da Ebû

Nasr es–Serrâc bildirmiş. O da Tayfur el–Bistâmî'den, o da Emmi'l–Bistâmî diye tanınan uludan, o da babasından duymuş. Babası demiş ki, Ebû Yezîd bana: "Bizimle kalk da, nefsini velilik ile teşhir eden ve zühd ile meşhur olup, maksadına ermiş bir kişi olan şu adamı görelim" dedi. Sonra ona gittik. O, evinden çıkıp mescide gidince kıble (Mihrap) tarafına tükürdü. Bunun üzerine Bâyezıd ona selâm vermeden dönüp gitti ve: "Bu adam, Tanrı'nın elçisinin (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) âdâbından bir edebi koruma hususunda kendisine güvenilir bir kişi değildir, nerede kaldı ki iddia ettiği şey hususunda kendisine güvenilsin" dedi. Yine aynı şahıs anlatmış. Ebû Yezîd demiş ki, yüce Tanrı'dan beni yemek ve kadın derdinden kurtarmasını diledim. Sonra da kendi kendime: "Bunu istemek, bana nasıl câiz olur ki, bunu Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) bile istememişti" dedim ve istemedim. Sonra her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, benden kadın derdini defetti. Hattâ şimdi o hâldeyim ki, önüme çıkan bir kadınla bir duvar arasında bir fark görmüyorum.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da el–Huseyn b. Ali'den, o da Amm'l–Bistâmî'den, o da babasından duymuş. Babası ona demiş ki, Ebû Yezîd'den hâlinin başlangıcını ve zühdünü sordum. O da: "Zühd için menzil yoktur" dedi. Ben de: "Niçin" dedim. Bunun üzerine o dedi ki, çünkü ben zühdde üç gün kaldım, dördüncü gün olunca ondan çıktım. İlk gün dünya ve dünyadaki şeylerden, ikinci gün âhiret ve âhiretteki şeylerden, üçüncü gün ise,Tanrı'dan gayrı ne varsa herşeyi terk ettim. Bunlara istek göstermedim.Dördüncü gün Tanrı'dan başka birşey kalmadı. Sonra hâtiften: "Ey Ebû Yezîd! Bizimle kalmaya tahammül edemezsin" diye bir ses geldiğini duyup öğrendim. Bunun üzerine: "İstediğim de

budur" dedim. Bu sefer birinin "Buldun, buldun" dediğini duydum.

Ebû Yezîd'e: "Tanrı yolunda karşına çıkan en şiddetli şey neydi" diye soruldu. O da: "Bunu tavsif etmenin imkânı yoktur" diye cevap verdi. Yine ona: "Karşılaştığınız şeyler içinde nefsinize en hafif geleni ne idi" diye soruldu. O da: "İşte bunu desem olur: Bir defasında nefsimi bir taate davet ettim, fakat o kabul etmedi. Bunun üzerine ben de onu bir yıl su içmekten men ettim" dedi. Ebû Yezîd demiş ki, otuz yıldan beridir ki namaz kılmaktayım, fakat her namaz kılışımda sanki ben bir mecûsiymişim gibi içimde bir inanç var, zünnarımı koparıp atmak isterim.

Ben, Muhammed b. el–Huseyin'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh b. Alî'den, o da Musa b. İsâ'dan duymuş. Musa b. İsâ'ya da babası anlatıp demiş ki, Ebû Yezîd demiş ki, kendisine havada bağdaş kurup oturma kerameti verilen bir adam gördüğünüzde, emir, yasak (Nehy), haddini muhafaza ve şeriatı nasıl yerine getirdiğini görünceye kadar ona aldanmayınız." (17) Ammi'l–Bistâmî, babasından şöyle nakletmiş: Ebû Yezîd, bir gece sur üzerinde her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'yı zikretmek için ribata (Hudut boylarına) gitti. Sabaha kadar orada kaldı. Hiç zikretmedi. Sebebini sordum. Bana: "Çocukluğumda ağzımdan çıkan bir kelime andım ve her türlü kusurdan arı duru olan yüce Tanrı'yı zikretmekten utandım" dedi.

EBÛ MUHAMMED SEHL B. ABDİLLÂH ET–TUSTERÎ

Sûfîlerin imamlarından biridir. (18)Zamanında amel- ve vera'da onun eşi ve benzeri yoktur. Keramet sahibi bir kişi idi. Hacca gittiği yıl, Zu'n–Nûn el–Mısrî ile görüştü. Bir rivâyete göre 283 h. (993 m.) de, diğer bir ri-

vâyete göre ise, 273 h. (983 m.) de ölmüştür. Sehl der ki: Üç yaşında bir çocuktum. Gece kalkıp dayım Muhammed b. Savvâr'ın namaz kılmasına bakardım. Dayım geceleri (Namaza) kalkardı. Çok defa bana: "Ey Sehl! Git de yat, kalbimi meşgul ediyorsun" derdi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Fath Yusuf b. Ömer ez–Zâhidî'den, o da Abdullâh b. Lu'lu'dan, o da Ömer b. Vâsil el–Basrî'den duymuş. O da Sehl b. Abdillâh'tan nakletmiş. Sehl b. Abdillâh demiş ki, bir gün dayım bana: "Seni yaratan Tanrı'nı zikretmez misin?" diye sordu. Ben de: "O'nu nasıl zikredeceğim" dedim. Dayım: "Yatağına girdiğin zaman dilini oynatmadan kalbinle üç kere, Tanrı benimledir, Tanrı beni görür, Tanrı benim şâhidimdir, de" dedi. Ben, bunu üç gece söyledim,sonra dayıma bildirdim. Bu sefer bana: "Bunu her gece yedi defa tekrar et" dedi. Bunu yaptım ve kendisine bildirdim. Bu sefer de: "Bunu her gece onbir defa tekrar et" dedi. Ben de tekrar ettim. Bunun üzerine kalbimde bir tatlılık hâsıl oldu. Bir yıl sonra dayım bana: "Sana öğrettiğimi muhafaza ve mezara kadar buna devam et, çünkü bu, dünyada ve ahirette senin işine yarar" dedi. Yıllarca bunu bırakmadım. Bundan dolayı sırrımda bir tatlılık buldum. Sonra bir gün dayım bana: "Ey Sehl! Tanrı'nın beraber bulunduğu, baktığı ve şâhit olduğu kimse Tanrı'ya isyan edebilir mi?İsyandan sakın" dedi. Ben halvet eder oldum. Sonra beni mektebe gönderdiler. Ben de gayretimin dağılmasından korkuyordum. Fakat öğretmene, günde bir saat yanına gidip ders aldıktan sonra geri dönmemi şart koşun" dedim. Sonra öğretmene gittim. Kur'ânı ezberledim. O sırada altı veya yedi yaşında idim ve yıl orucu (Savmu'd–dehr) (19) tutuyordum. Oniki yaşına basıncaya kadar da sadece arpa ekmeği yedim. Onüç yaşında bir çocuk iken içimde bir mes'eleye dair bir şüphe belirdi. Ailem-

den, Basra bilginlerinin içindeki bu şüpheyi gidermeleri için, beni Basra'ya göndermelerini istedim. Basra'ya geldim ve bilginlerine sualimi sordum. Fakat bilginlerin hiçbir içimdeki şüpheyi gideremedi. Sonra Ebû Hamîd Hamza b. Abdillâh el–Abâdânî diye şöhret bulan birine gitmek üzere Abâdân'a hareket ettim. Mes' eleyi ondan sordum. O, bana gereken cevabı verdi. Bir müddet onun yanında kaldım ve sözlerinden faydalandım, âdâbı ile edeblendim. Sonra Tuster'e döndüm. Gıdamı o derece azalttım ki bir dirhem mukabilinde alınan ve övütülüp ekmek yapılan bir ölçek arpaya inhisar ettirdim. Bir ratl arpanın onikide biri ile tuzsuz ve katıksız olarak her gece sahurları iftar ederdim. Bu bir dirhem bana bir yıl yeterdi. Sonra üç, beş, yedi ve yirmi gecede bir iftar etmeye karar verdim. Yirmi yıl bu şekilde yaşadım. Sonra yıllarca dünyayı gezmeye koyuldum ve tekrar Tuster'e döndüm. Burada bütün geceleri uyanık geçirirdim. (20)

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdâdî'den o da İbrâhim b. Firâs' tan, oda Nuseyr b. Ahmed'den, o da Sehl b. Abdillâh' tan duymuş. Sehl b. Abdillâh demiş ki: Kulun, iktida etmeksizin, ister tâat, ister günah olsun işlediği her fiil nefsin hoşuna gider. İktida ile işlenilen her iş ise, nefs için azab olur.

EBÛ SÜLEYMÂN ABDURRAHMÂN B.ATİYYE ED–DÂRÂNÎ

Dârân, Şam köylerinden biridir. (21) Ebû Süleymân ed–Dârânî, 215 h. (830–831 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed ed–Dârî'den duymuş. Ona da İshâk b. İbrâhîm b. Ebî Hassân anlatmış. O da Ahmed b. Ebi'l–Havvârî'den, o da Ebû Süleymân ed–Dârânî'

den duymuş. Ebû Süleymân ed–Dârânî demiş ki, gündüzün iyi davranan geceleyin; geceleyin iyi davranan ise gündüzün mükâfatlanır. (22) Tanrı, şehveti terkte samimi olanın kalbinden şehveti silip götürür. Yüce Tanrı, nefsini şehveti terketmek suretiyle cezalandıran kimseden daha kerimdir.

Yine aynı kimselerden rivayet edildiğine göre, Ebû Süleymân demiş ki, dünya kalbe yerleşince, ahiret kalpten göç edip gider.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da el–Huseyn b. Yahya'dan, o da Ca'fer b. Nuseyr'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: "Ebû Süleymân ed–Dârânî derdiki, çok defa kalbime sûfî taifesinin nüktelerinden bir nükte düşerdi. Kur'ân'dan ve Peygamber'in sünnetinden iki âdil şâhit olmadan günlerce ona yüz vermezdim. Ve yine derdi ki, âmellerin en üstünü, nefsin istediğinin aksine hareket etmektir. Herşeyin bir alâmeti vardır. Yardımdan mahrum bırakılmanın alâmeti ise, ağlamayı terketmektir. Herşeyin pası vardır. Kalp nurunun pası ise, karnın doymasıdır. Seni Tanrı'dan alıkoyan ev halkından, maldan ve çocuktan neyin varsa, hepsi senin için uğursuzdur.

Ebû Süleymân dedi ki, soğuk bir gecede mihrabda idim. Soğuk canıma işledi. Bir elimi soğuktan sakladım. Ötekisi de uzanmış vaziyette kaldı. Sonra beni uyku bastırdı. Bu arada hâtiften bir ses: "Ey Ebû Süleymân! Biz şu uzanan elin içine kendi nasibini koyduk. Eğer ötekisi de böyle uzanmış olsaydı, ona da kendi nasibini koyardık" dedi. Bunun üzerine ben, ister sıcak olsun, ister soğuk, bir daha iki elimi çıkarmadan dua etmeyeceğime dair nefsim üzerine yemin ettim. (Yine) dedi ki, bir gece uyku yüzünden virdimden kalmıştım. Bir de baktım ki bir cennet hurisi bana: "Sen uyuyorsun, halbuki ben senin için beşyüz yıldan beri örtüler içinde beslendim" dedi.

Bize, Abdullâh b. Yusuf el–İsfehânî anlattı. Ona da, Ebû Amr el–Hevelestî, ona da Muhammed b. İsmâ'îl anlatmış. Ona da Ahmed b. ebi'l–Havârî nakletmiş. Ahmed b. Ebi'l–Havârî demiş ki: "Bir gün Ebû Süleymân'ın yanına gittim, ağlıyordu. Ona: "Seni ağlatan nedir?" diye sordum. O da: "Ey Ahmed! Nasıl ağlamayayım ki, gece kararıp gözler uyumak üzere kapandığı ve sevgili, sevgilisi ile halvete çekildiği, sevgi ehlinin diz çöktükleri ve yanaklarından göz yaşları akıp mihraplarına damladığı vakit her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı yukarıdan bakar ve: "Ey Cebrâ'il! zâtıma yemin ederim ki, kim benim sözümden (Kelâmımdan) lezzet alır ve beni anmakla (Zikr ile) dinlenirse, hiç şüphe yok ki, ben de halvetlerinde onları gözetler, iniltilerini duyar ağlamalarını görürüm. Ey Cebrâ'il! niçin onlara nidada bulunmuyorsun ki, bu ağlama nedir? Dostlarına eziyet veren bir sevgili gördünüz mü?Veya gece bastırdığı vakit, yaltaklanan bir kavmi muaheze etmek bana yakışır mı? Zâtıma yemin ederim ki kıyamet gününde onların bana, benim de onlara bakmam için kerîm olan yüzümden örtüyü kaldıracağım.

EBÛ ABDİRRAHMÂN HÂTİM B. UNVÂN

Buna Hâtim b. Yusuf el–Esemm denir. (23) Horasan şeyhlerinin ulularındandır. Şakik el–Belhî'nin talebesi ve Ahmed b. Hidraveyh'in üstadı idi. Denildiğine göre, o sağır değildi. Yalnız bir defa kendini sağır gibi gösterdiği için ona bu ad (Esemm) verildi.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, bir kadın gelip Hâtim'den bir mes'ele sordu. Fakat tesadüfen o sırada kadından bir ses çıktı (Yellendi) ve utandı. Bunun üzerine Hâtim: "Sesini yükselt, zira kulağım ağır işitiyor" dedi. Kadın da onu sağır sandı ve kendi kendine: "O, sesi işitmedi" diye sevindi. Bu hâdiseden sonra o Esemm–sağır adı

ile şöhret buldu.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrâhmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) anlattı. O da Ebû Ali Sa'îd b. Ahmed'den, o da babasından, babası da Muhammed b. Abdillâh'tan,o da dayısı Muhammed b. el–Leys'ten, o da Hâmid el–Leffâf'tan, o da Hâtim el–Esemm'den duymuş. Hâtim el–Esemm demiş ki:

Hiçbir sabah yoktur ki,şeytan bana ne yiyor,ne giyiyor ve nerede oturuyorsun? demesin ve ben de: "Ölümü yiyor, kefeni giyiyor ve mezarda oturuyorum, demeyeyim." Yine aynı sıradaki kimselerin rivâyetine göre, Hâtim el–Esemm'e: "Birşey istemez misin?" diye sorulmuş. O da: "Ben akşama kadar âfiyet isterim" demiş. Bunun üzerine: "Her gün âfiyette değil misin?" diye sorulmuş. O da: "Afiyet günüm, Tanrı'ya isyan etmediğim gündü" diye cevap vermiş. Hâtim el–Esemm' den şöyle rivâyet edilmiştir: "Savaşların birinde idim. Bir Türk beni yakaladı ve kesmek üzere yan üstü yatırdı. Fakat kalbim bununla hiç ilgilenmedi. Tanrı'nın hakkımdaki hükmü nedir diye bakıyordum. Türk beni kesmek için bıçağını çizmesinde ararken birdenbire serseri bir ok ona isabet edip öldürdü ve onu benden uzaklaştırdı.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum.O da Ebû Nasr Mansûr b. Muhammed b. İbrâhîm el–Fakih'ten, o da Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed Nuseyr'den duymuş. Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed b. Nuseyr demiş ki: "Hâtim el–Esemm'den rivâyet edildiğine göre, o demiş ki, kim bizim bu mezhebe (Tasavvufa) girerse, nefsi için ölümden şu dört hasleti elde edinsin: Açlıktan ibaret olan beyaz ölüm (Mevtu'l–Ebyad), halktan gelen eziyeti sineye çekmekten ibaret olan kara ölüm (Mevtu'l–esved); heva ve hevese karşı gelmek için hâlis amelden ibaret olan kırmızı ölüm (Mevtu'l–ahmer) ve yama üzerine yama dikmek-

ten (Yani üstüste yama dikilmiş hırka giymekten) ibâret olan yeşil ölüm (Mevtu'l–ahder)'ü

EBÛ ZEKERİYÂ YAHYÂ B.MU'ÂZ ER–RÂZÎ EL–VÂİZ

Devrinde (İlim ve amelde) eşi benzeri yoktu. (24) Bilhassa recâ da dili (Yani sağlam sözleri) ve ma'rifette de görülmemiş bir ifade tarzı vardı. Rey'den Belh'e gitti. Orada bir müddet kaldıktan sonra Nisabur'a gelip, 258 h. (871172 m.)de orada öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ubaydullâh b. Muhammed b. Ahmed b. Hemdân el–Ukberî, o da Ahmed b. Muhammed b. es–Serî'den, o da Ahmed b. İsâ'dan, o da Yahyâ b. Mu'âz'dan duymuş. Yahya b. Mu'âz demiş ki, kendisinde vera olmayan bir kimse, nasıl zâhid olur? (25) Senin için olmayan şeyden sakın, sonra senin için olan şeyi de terket.

Yine aynı sıradaki kimselerin rivayetine göre, Yahyâ b. Mu'âz demiş ki, çok çok tövbe edenlerin açlığı tecrübe, zâhidlerin açlığı siyaset, çok doğru ve sâdık kişilerin açlığı ise, tekrimdir. Fevt (Kaybetme) mevt (Ölüm)'den beterdir. (26); çünkü, fevt Tanrı'dan, mevt ise, halktan ayrılmaktır. Zühd üç şeydir: Azlık (Mal ve mülkte), halvet (27) ve açlık. Nefsini, kendisi için daha iyi olan birşey ile daima meşgul etmekten daha büyük bir fayda yoktur. Rivâyet edildiğine göre, Yahyâ b. Mu'âz, Belh'te zenginliğin fakirliğe üstünlüğü hakkında konuşuyordu. Kendisine otuzbin dirhem verildi. Şeyhlerden biri: "Tanrı bu malı ona mübarek etmesin" dedi. O sırada o, Belh'e hareket etti. Yolda hırsızlar üzerine atılıp bu malı kendisinden aldılar.

Bize, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî anlattı. Ona da Ebu'l–Kasım Abdullâh b. el–Huseyn b. Bâlûye es–Su-

fî anlatmış. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den o da el–Huseyn b. Aleviyye'den, o da Yahyâ b. Muâz' dan duymuş. Yahyâ b. Mu'az demiş ki: Tanrı'ya gizlice hiyanet edenin perdesini (Ar ve namusunu) Tanrı açıkca yırtar (Yâni rezil eder.)

Ben Abdullâh b. Yusuf'tan duydum. O da Ebu'l–Huseyn Muhammed b. Abdilaziz el–Müezzin'den, o da Muhammed b. Muhammed el–Curcânî'den, o da Ali b. Muhammed'den, o da Yahyâ b. Mu'âz er–Râzî'den duymuş. Yahyâ b. Mu'âz demiş ki: Kötü insanları temize çıkarma (Tezkiye) senin için bir leke, onların seni sevmesi ise, senin için bir ayıptır. (28) Sana muhtaç olan, senin katında zelîl ve hakir olur.

EBÛ HÂMİD AHMED B. HİDRAVEYH EL–BELHÎ

Horasan şeyhlerinin ulularındandı. (29) Ebû Turâb en–Nehşebî ile sohbet etmiştir. Nisâbur'a gelip Ebû Hafs'i ziyaret etti. Ebû Yezîd el–Bistâmî'yi ziyaret etmek üzere Bistâm'a gitti. Fütüvvette şanı yüce idi. Ebû Hafs: "Himmette (Çalışma ve gayret etmede) Ahmed b. Hidraveyh'den daha yüce ve hâlde ondan daha doğru bir adam görmedim." dermiş. Ebû Yezîd de onun için: "Bizim üstadımızdır" dermiş.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan o da Muhammed b. Hâmid'den duymuş. Muhammed b. Hâmid demiş ki: Ahmed b. Hidraveyh'in yanında oturmuştum. O da can çekişmede idi. Yaşı doksanbeşi bulmuştu. Müritlerinden (Eshabından) biri ondan bir sual sordu. Ahmed b. Hidraveyh'in gözleri yaşardı ve: "Ey oğul! Doksanbeş yıldan beri çaldığım kapı işte şu anda açılmadadır. (Fakat) saadetle mi, yoksa talihsizlikle mi açılacağını (30) bilmiyorum. Cevap verme zamanı gelip çattı." dedi. Ahmed b. Hidraveyh'in yediyüz dinar bor-

cu vardı. (Öleceği sırada) alacaklıları da yanında idi.Onlara bakıp: "Ey Tanrım! Şüphesiz sen rehinleri mal sahipleri için bir teminat olmak üzere ihdas etmişsin.Halbuki şimdi, onlardan teminatlarını alıyorum. Onlara olan borcumu benim tarafımdan öde." diye dua etti. Tam bu sırada biri kapıyı çalıp içeri girdi ve: "Nerede Ahmed'in alacaklıları?" deyip borcunu ödedi. Ahmed de hemen ruhunu teslim etti (Tanrı rahmet etsin). Ahmed b. Hidraveyh 240 h. (854–855 m.) de öldü. Hidraveyh demiş ki: Uyku gafletten daha ağır değildir ve şehvetten de daha aşağı bir kulluk olamaz. Gaflet,üzerine yüklenmeseydi, şehvet seni yenemezdi.

EBÛ'L–HUSEYN AHMED B.EBÎ'L–HAVÂRÎ

Şam halkındandır. (31) Ebû Süleymân ed–Dârânî ve başkaları ile sohbet etmiştir. 232 h. (846–847 m.) yılında öldü. Cüneyd: "Ahmed b. Eb'i l–Havârî, Şam' ın fesliğenidir" (32) derdi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Ahmed el–Hâfız'dan, o da Sa'îd b. Abdilâzîz el–Halebî'den, o da Ahmed b. Ebi'l–Havârî' den duymuş. Ebu'l–Havârı demiş ki: Dünyaya bir arzu ve sevgi ile bakanın kalbinden Tanrı yakın ve zuhd nurunu çıkarıp atar. Yine aynı kimselerin sırası ile rivayetine göre, Ebu'l–Havârı demiş ki: Peygamber'in sünnetine uymaksızın bir amelde bulunanın ameli bâtıldır.Ve yine aynı kimselerin sırası ile rivayetine göre, Ahmed b. Ebu'l–Havârî demiş ki: Ağlamanın en makbulü, Tanrı rizası olmadan giden vakitlere ağlamaktır. (33) Yine demiş ki: Tanrı, kulu, gaflet ve kasvet (Taş kalpli olma) ten daha şiddetli bir belâya yakalatmadı.

EBÛ HAFS ÖMER B. MESLEMET EL–HADDÂD

Nisabur'un Buhara yolu üzerindeki kapısı civarında bulunan Kurdâbâd denilen köydendir. (34) İmamlardan ve seyyidlerden biridir. 260 9. (873–874 m.) den sonra ölmüştür. Ebû Hafs demiş ki, Humma ölümün habercisi (Berîdi) olduğu gibi, Tanrı'ya karşı baş kaldırmalar da kâfir olmanın habercisidir. Müridin, sema'ı sevdiğini gördüğün vakit, onda kahramanlıktan birşey kaldığını bil. İç terbiye güzelliği, dış terbiye güzelliği ile anlaşılır. Fütüvvet, adaletin yerine getirilmesi ve kendisi için adaleti istemekten vazgeçmektir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Hasan Muhammed b. Musâ'dan, o da Ebû Ali es–Sakafî'den, o da Ebû Hafs'tan duymuş. Ebû Hafs demiş ki: Fiil ve hâllerini dâima Kitab (Kur'an)ve Peygamberin sünneti ile ölçmeyen ve hatirelerini töhmetlendirmeyen kimseyi, erlerin defterine geçirme ve onlardan sayma.

EBÛ TURÂB ASKER B. HUSAYN EN–NAHŞEBÎ

Hâtim el–Esemm ve Ebû Hâtim el–Attâr el–Mısrî ile sohbet etmiştir. (35) 245 h. (859–860 m.) de ölmüş ve yırtıcı hayvanlar vücudunu parçalamışlar.

İbn el–Celâ, demiş ki: Altıyüz şeyhle sohbet ettim. İçlerinde dördü gibi birine rastlamadım. Bu dördün ilki Ebû Turâb en–Nahşebî'dir. Ebû Turâb demiş ki: "Fakirin azığı bulduğu şeydir (Yani ne bulursa yer), elbisesi, her ne olursa olsun vücudunu örten şeydir. Meskeni her neresi olursa olsun konduğu yerdir. Kul amelinde doğru olursa, o amelin tatlılık ve tadını, amel etmeden yani onu işlemeden önce bulur. Kul amelinde samimî ise, o amelin tatlılık ve tadını o işe giriştiği zaman bulur.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da büyük babası İsmâil b.Nuceyd'den duymuş. İsmâil b. Nuceyd demiş ki Ebû Turâb, dostlarından, tiksineceği birşey gördüğü vakit,gayretini arttırır, tövbesini yeniler ve: "Benim uğursuzluğum ile savulmuş oldukları hâle savuldular. (35) Zira âziz ve celil olan Tanrı: "Şüphesiz Tanrı, nefsinde olan imanı değiştirmedikçe, ona olan nimetini değiştirmez" (K., XIII, 11) buyurmuştur." dedi. Yine İsmâil b. Nuceyd dedi ki, ben Ebû Turâb'dan duydum. Müritlerine diyordu ki: Hanginiz yamalı bir elbise giyerse dilenir, hanginiz bir hankâh veya mescidde oturursa dilenir. Hanginiz halk işitsin diye Kur'an okursa dilenmiş olur. Yine ondan duydum, dedi ki: Benimle Tanrı arasında bir ahid vardır. Bu ahde göre, elimi, sakınacağım haram bir şeye uzatmayayım, uzatsam bile elim ona uzanmaya. Ebû Turâb, bir gün, üç gece iftar etmeyen müritlerinden birinin, bir kavunun kabuğuna elini uzattığını gördü. Ona: "Elini kavun kabuğuna mı uzatıyorsun.sen tasavvufa yaraşmazsın, pazara gidip çalış" dedi. Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Eb'ul–Abbâs el–Bağdâdî'den, o da Ebû Abdillâh el–Fârisî'den, o da Ebu'l–Huseyn er–Râzî'den, o da Yusuf b. el–Huseyn'den, o da Ebû Turâb en–Nahşebî'den duymuş. Ebû Turâb en–Nahşebî demiş ki, nefsim, benden sâdece bir defaya mahsus olmak üzere bir ekmek ve yumurtadan başka birşey istemedi. O da o sırada yolda idim. Bir köye gitmek üzere yoldan saptım. Köyde biri sıçrayıp bana asıldı ve: "Bu adam hırsızlar ile birlikte idi" dedi. Bunun üzerine beni yere yatırıp bağladılar ve yetmiş sopa vurdular. Sonra sofi bir adam beni tanıdı ve bağırarak: "Bu adam, Ebû Turâb en–Nahşebîdir" dedi. Beni serbest bırakıp özür dilediler. Sonra da biri

beni evine götürüp ekmek ve yumurta verdi. Kendi kendime: "Yetmiş sopadan sonra bunları ye!" dedim. İbn el–Celâ şöyle anlattı: Ebû Turâb nefsi hoş olarak Mekke'ye geldi. Kendisine: "Ey üstad! Nerede yemek yedin" diye sordum. O da: "Bir övün Basra'da, bir övün Nebâc'da, bir övün de burada" dedi.

EBÛ MUHAMMED ABDULLAH B. HUBEYK

Mutasavvıfların zâhitlerindendir. (36) Yusuf b. Esbât ile sohbet etmiştir. Aslen kûfelidir, fakat Antakya'da yerleşmiştir.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Ferec el–Versânî'den, o da Ebu'l–Ezher el–Meyyâfarîkînî'den, o da Feth b. Şahraf'den duymuş. Feth b. Şahraf demiş ki: "Ey Horasanlı! Korunması lâzım gelen dört şey vardır: Gözün, dilin, kalbin, heva ve hevesin. Gözünü koru, onunla helâl olmayan şeye bakma. Diline dikkat et. Onunla kalbinde Tanrı'nın hoşuna gitmeyen şeyi söyleme. Kalbinde müslümanlardan birine karşı kıskançlık ve kin bulunmamasına dikkat et. Heva ve hevesini koru ki onunla kötü birşey istemeyesin. Sende bu dört haslet yoksa başına toprak, saç, zira sen talihsizsin. Şu sözler de onundur: Ancak sana yarın zarar verecek şeyden dolayı üzül ve ancak yarın seni sevindirecek birşey ile de ferahlan. Kulların Tanrı'dan ürkekliği (Vahşeti) halkın kalplerini onlardan ürkütür. Eğer onların rablarına ünsiyetleri olsa, herkesin de onlarla ünsiyeti olur. Havfın (Korkunun) en faydalısı, seni Tanrı'ya isyandan alıkoyan, bir daha eline geçiremeyeceğin şekilde kaybettiğin şey içinde duyduğun hüznü uzatanı ve seni arta kalan ömründe de düşünmeye sevkedenidir. Reca'nın en faydalısı, sana ameli kolaylaştırandır. Aslı ve esası olmayan birşeyi uzun zaman dinlemek, taatin tatlılığını söndürür.

EBU ALİ AHMED B. ÂSİM EL–ANTAKÎ

Bişr b. el–Hâris, es–Seriyyu's–Sakatî ve Hâris el–Muhâsibî'nin akranıdır. (37) Ebû Süleyman ed–Dârânî Ebû Ali Ahmed b. Âsim el–Antakî'yi, ferasetinin keskinliğinden ötürü, kalplerin casusu (Casusu'l–Kulûb)diye adlandırmıştır. Ahmed b. Âsim el–Antakî dermiş ki: Kalbinin iyi olmasını istediğin vakit, dilini tutmaktan medet um. Yüce Tanrı: "Mallarınız ve çocuklarınız, sizin için fitnedir."(K., VII, 25) demiştir. Halbuki biz fitnenin artmasını istiyoruz.

EBU'S–SERÎ MANSÛR B. AMMÂR

Merv'in Dandanakan denilen köyündendir. (38) Fakat Basra'da yerleşmiştir. Büyük vaizlerdendi Ebu's–Seriyy demiş ki: Dünya musibetlerine karşı sabrı tükenen kimsenin felâketi dinine dokunur. Kulun en güzel elbisesi, alçak gönüllülük ve kırık kalpliliği (İnkisarı), âriflerin en güzel elbisesi ise, takvadır. Nitekim yüce Tanrı: "Takva elbisesi daha hayırlıdır" (K., VII, 25) buyurmuştur.

Ebu's–Serriy Mansûr b. Ammâr'ın tövbesine şu hâdise sebep olmuştur: Yolda üzerinde bismillahirrahmanirrahîm yazılı olan bir kâğıt bulur. Ayak altında kalmasın diye onu kaldırıp başka bir yere koymak ister, fakat uygun bir yer bulamayınca kâğıdı yutar. Geceleyin rüyasında, kendisine sanki birini; "O kâğıt parçasına gösterdiğin saygıdan ötürü, Tanrı sana hikmet kapılarını açtı" dediğini duyar.

Ben Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Kas'dan, o da Ebu'l–Hasan eş–Şa'rânî'den duymuş. Eş–Şarânî demiş ki: Mansûr b. Ammâr'ı rüyada gördüm. Ona "Tanrı

sana ne yaptı?" diye sordum. O da dedi ki: Tanrı, bana, sen Mansur b. Ammâr mısın diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine Tanrı: "İnsanları dünyadan soğutup zühde teşvik eden sen değil misin?" dedi. Ben de! "Evet, yarabbi, benim. Fakat önce seni övmeden ve peygamberine selât ve selâm getirmeden, sonra da kullarına öğüt vermediğim bir toplantım olmamıştır" dedim. Bunun üzerine Tanrı: "Doğru söyledi. Yeryüzünde kullarım arasında beni yücelttiği gibi, gökte meleklerim arasında da beni yüceltmesi için, ona bir kürsü hazırlayın" dedi.

EBÛ SÂLİH HAMDÛN B. AHMED B. AMMÂRET EL–KASSÂR

Nisabur'ludur. (39) Nisabur'da melâmilik onun vasıtasiyle yayılmıştır. Selm el–Bârûsî ve Ebû Turâb en–Nahşebî ile sohbet etmiştir. 271 h. (884–885) yılında ölmüştür.

Hamdûn'dan: "Halka hitap etmek bir insana ne zaman câiz olur?" diye sordular. O da dedi ki: "Tanrının farzlarından bir farzın yerine getirilmesi ilminde taayyün ettiği veya bir insanın, yüce Tanrı'nın kendisini bid'atten kurtaracağını umduğu halde, bid'at içinde öleceğinden korktuğu vakit, câiz olur. Ve yine demiş ki: Kim kendi nefsinin, Firavun'un nefsinden iyi olduğunu sanırsa, kibir göstermiş olur. Bir bakışta kötüleri anladığını bildiğimden beri sultanın korkusu kalbimden çıkmadı. Sallanan bir sarhoş gördüğün vakit, rahatsız etmemek için ondan uzaklaş, çünkü belki sen de onun tutulduğu şeye tutulursun.

Abdullâh b. Munâzil dedi di: Ebû Sâlih (Hamdûn)'e "Bana bir öğütte bulun" dedim. O da: "Gücün yettikçe dünyaya ait birşey için kızma, gücün yeterse de yap" dedi. Hamdûn'un candan bir dostu öldü. Hamdûn da

başı ucunda bulunuyordu. Adam ölünce, Hamdûn kandili söndürdü. Orada bulunanlar: "Böyle bir zamanda kandilin yağını arttırırlar" dediler. Bunun üzerine o da: "Şimdiye kadar yağ onundu, şimdiden sonra da vârislerinin oldu" dedi. Hamdûn demiş ki: Selefin hâl ve hareketlerine bakan, kendi kusurunu ve Tanrı erlerinin derecelerine kavuşamayacağını bilir. Kendinde gizli kalması gereken şeyi hiç kimseye bildirme.

EBU'L–KASIM CÜNEYD B. MUHAMMED

Sûfilerin seyyidi ve imamıdır. (40) Aslen Nihavend' lidir. Doğup büyüdüğü yer Irak'tır. Babası şişe sattığı için el–Kavârîrî denilirdi. Ebû Sevr mezhebi üzere fakihti. Ebû Sevr'in huzurunda, yirmi yaşında bir delikanlı iken, etrafında bulunanlara fetva verirdi. Dayısı es–Seriyy, el–Hâris el–Muhasibi ve Muhammed b. Ali el–Kassab ile sohbet etti. 297 h. (909–910 m.) yılında öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Huseyn el–Bağdadî'den, o da el–Farganî'den, o da Cüneyd'den duymuş.

Farganî demiş ki:

Cüneyd'den: "Ârif, kimdir?" diye soruldu.

O da dedi ki:

"Ârif, sustuğun halde, senin sırrını söyleyen kimsedir."

Ben, Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) Duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den, o da Ebû Muhammed el–Cerîrî'den o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki:

"Biz tasavvufa lâf olsun diye değil, aç durmak, dünyayı terk etmek, alışılan ve hoşa giden şeyleri kesip at-

mak için sarıldık."

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû–Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Muhammed el–Cerîrî'den, o da Muhammed b. el–Hasan'dan, o da Ebu'n–Nasr el–İsbehânî'den, o da Ebû Ali er–Rudbârî'den, o da Cuneyd'den duymuş. Cüneyd bir adama: "Ma'rifeti anlat" demiş. O da: "Ma'rifet ehli, sevgilerden ötürü, amelleri bırakıp aziz ve celîl olan Tanrı'ya yaklaşanlardır" demiş. Bunun üzerine Cüneyd demiş ki, bu söz, amelleri alaşağı etmekten bahsedenlerin sözüdür ve bu, bence büyük bir günahtır. Durumu itibariyle, zina işleyen ve hırsızlık eden, bu sözü söyleyenden daha iyidir. Çünkü Tanrı'yı bilenler (Ârifler) amelleri Tanrı'dan alıp, onlarla birlikte Tanrı'ya dönerler. Eğer bin yıl yaşasaydım, yine taat ve ibadet amellerinden bir zerre bile eksiltmezdim, meğer ki benimle ameller arasında bir hâil çıkmasaydı. Evinde bir testiden başka şey bulunmayabilir. Bu takdirde testi yap, dünya ile meşgul olma. Peygamberin izini takip edenlerden başka halka bütün yollar kapalıdır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Ömer el–Enmâtî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Tanrı'ya sâdık bir insan, bir milyon yüzünü Tanrı'ya döndürse ve sonra ondan bir lâhza yüz çevirse, kaybettiği, nail olduğundan daha çok olur. Kim, Kur'an'ı ebzerlemezse, hadîsi yazmazsa, bu işte (Yani tasavvufta) ona uyulmaz, zira bizim ilmimiz kitap ve sünnete bağlıdır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Nasr el–İsbehânî'den, o da Ebû Ali er–Rudbarî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Bizim yolumuz, Kitap (Kur'an) ve sünnet esaslarına dayanır, bizim şu ilmimiz Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) hadisi ile sağlamlaştırılmış-

tır.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn haber verdi. O da Ebu'l–Huseyn b. Fâris'den, o da Ebu'l–Huseyn Ali b. İbrâhim el–Haddâd'dan duymuş. Ali b. İbrâhim el–Haddâd demiş ki: Ebu'l–Abbâs b. Şureyh'in meclisinde bulundum. Güzel bir ifade ile furû' ve usûlden bahsediyordu. Anlatışına hayran oldum. Benim hayranlığımı görünce: "Bunun bana nereden geldiğini bilir misin?" dedi. Ben de: "Onu kadı(Yani Şureyh) söylesin" dedim. Bunun üzerine o: "Bu, Ebu'l–Kasım el–Cüneyd ile birlikte oturmanın bereketi sayesindedir" dedi.

Cüneyd'den bu ilmi nereden elde ettin diye soruldu. O da: "Tanrı'nın huzurunda bu merdiven altında otuz yıl oturmamla elde ettim" dedi ve evindeki bir merdiveni gösterdi.

Ben üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Şöyle anlatıyordu: Cüneyd'in elinde bir tesbih görüldü ve kendisine: "Sen bu kadar şan ve şerefinle yine de elinde tesbih bulunduruyorsun" denildi. O da: "Beni rabbime ulaştıran bir yoldan ayrılmam" dedi.

Ben üstad Ebû Ali ed–Dakkak'an (Tanrı rahmet etsin) duydum. Şöyle anlattı: Cüneyd her gün dükkânına girer, dükkânın perdesini aşağı indirip, dört bin rekât namaz kıldıktan sonra evine dönerdi. Ebû Bekr el–Atavî dedi ki: Cüneyd'in yanında idim. Öleceği vakit Kur'ânı hatmetti, tekrar Bakara suresinden başlayıp yetmiş âyet okuduktan sonra öldü (Tanrı rahmet etsin).

EBÛ OSMÂN B. İSMÂ'İL EL–HÎRÎ

Rey'li olduğu halde Nisâbur'da otururdu. (41) Şahu'l–Kirmânî Yahyâ b. Mu'az er–Râzî ile sohbet etti. Şah el–Kirmânî ile Nisâbur'a geldi. Orada Ebû Hafs

el–Haddâd'ın yanında kaldı ve ondan icazet aldı. Ebû Hafs, kızını ona verdi. 298 h. (910 m.) de öldü. Ebû Osman, Ebû Hafs'ın ölümünden sonra otuz yıldan fazla yaşadı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Amr b. Hamdân'dan, o da Ebû Osman'dan duymuş. Ebû Osman demiş ki: "İnsanın kalbinde şu dört şey yerleşmeden imanı tamamlanmaz. Bunlar da, men', i'tâ (Verme), izzet ve zillettir."

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdurrâhman b. Abdillâh'tan, o da Ebû Osmân'ın arkadaşlarından birinden, o da Ebû Osmân'dan duymuş. Ebû Osmân demiş ki: Gençken bir müddet Ebû Hafs'ın sohbetine devam ettim. Bir defasında beni: "Yanımda oturma" diyerek sohbetinden uzaklaştırdı. Ben de sırtımı dönmeden, gözünden kayboluncaya kadar geri geri gittim. Kendi kendime, onun kapısı önünde bir çukur kazıp içine girmeye ve onun emri olmadan buradan çıkmamaya ahd ettim. Bunu görünce, beni kendi yakınları arasına soktu ve arkadaşlarının gözdesi yaptı.

Dünyada bir dördüncüsü olmayan üç kişi vardır: Nisâbur'da Ebû Osman, Bağdad'da el–Cüneyd, Şam'da Ebû Abdillâh b. el–Celâ'dır.

Ebû Osmân dermiş ki: Tanrı kırk yıldan beridir,beni tiksindiğim bir hâlde bırakmadı ve kızdığım bir hâle de uğratmadı. Onun bu sözünü ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed eş–Şa'rânî'den, o da Ebû Osmân'dan duymuş. Ebû Osmân'ın sağlık durumu değişince oğlu Ebû Bekr onun üzerindeki gömleği yırttı. Bunun üzerine babası gözlerini açıp: "Ey oğul! Bu hareketin, dışta peygamber'in âdetine aykırı, içte ise, iki yüzlülük alâmetidir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da

Muhammed b. Ahmed el–Melâmetî'den, o da Ebu'l–Huseyn el–Verrak'tan, o da Ebû Osmân'dan duymuş. Ebû Osmân demiş ki: Tanrı ile sohbet, iyi terbiye ve korkuya devam ile olur; Peygamber ile sohbet (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun), sünnetine uymak ve zahirî ilme sarılmak ile olur. Tanrı velileri ile sohbet, saygı gösterip hizmet etmekle olur, ev halkı ile sohbet, iyi huyla olur; kardeşlerle sohbet birbirinin hâlini sormakla, cahillerle sohbet ise, onlara dua etmek ve Tanrı'dan rahmet dilemekle olur.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum. O da Ebû Amr b. Nuceyd'den, o da Ebû Osmân'dan duymuş.Ebû Osmân demiş ki: Peygamberin sünnetini nefsine emreden, söz ve iş bakımından hikmetle konuşur, nefsine heva ve heves emredenin sözünde ise, bid'at vardır. Nitekim: "Ona itaat ederseniz, kurtulursunuz" (K., XXIV, 54) buyurulmuştur.

EBU'L–HUSEYN AHMED B. MUHAMMED EN–NÛRÎ

Aslen Bagav'li olduğu hâlde Bağdad'da doğup büyümüştür. (42) Es–Seriyyu's–Sakatî ve İbn Ebi'l–Havârî ile sohbet etmiştir. Cüneyd'in akranındandır. 295 h. (906–907 m.) de ölmüştür. İyi ameli ve dili ile büyük bir şöhrete sahipti.

En–Nûrî demiş ki: Tasavvuf, nefse ait her türlü hazzı bırakmaktır. Zanamınızda çok kıymetli olan iki şey vardır: İlmiyle amel eden âlim, kendi gerçeklerinden bahseden ârif.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrâhman es–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den, o da el–Farganî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: en–Nûrî öldüğünden beri, hiçbiri bana hakikat ve doğruluktan haber vermedi. Ebû Ahmed el–Megazilî de:

"En Nûrî'den daha çok ibâdet eden birine rastlamadım" demiş. Bunun üzerine kendisinden: "Cüneyd de değil miydi?" diye sorulunca o da: "Cüneyd de değildi" diye cevap vermiş. En—Nûrî demiş ki: Eskiden yamalı kumaşları incinin üzerine örterlerdi. Bugün ise, bunlar leşler üzerindeki gübreler hâline geldi. Denilir ki, Nûrî her gün evinden elinde bir ekmek olduğu hâlde çıkar ve onu yolda sadaka olarak verir, bir mescide girer, öğleye kadar namaz kıldıktan sonra çıkıp dükkânının kapısını açar, içeri girip oruç tutardı. Ev halkı onun, pazarda, pazar halkı ise, evinde yemek yediğini sanırdı. Başlangıcında yirmi yıl böyle kaldı.

EBÛ ABDİLLÂH AHMED B. YAHYÂ EL—CELÂ'

Aslen Bağdad'lı olup, Remle ve Şam'da oturmuştur. (43) Şam'ın en büyük şeyhlerindendi. Ebû Turâb Zu'n—Nûn, Ebû Ubaydillâh el—Yûsuf ve Ebû Yahyâ el—Celâ' ile sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. (Tanrı rahmet etsin). O da Muhammed b. Abdilazîz et—Taberî'den, o da Ebû Ömer ed—Dimaşkî'den, o da İbn el—Celâ'nın oğlundan duymuş.Oğlu demiş ki: "Anne ve babama, beni azîz ve celîl olan Tanrı'ya bağışlamanızı istiyorum, dedim. Onlar da: "Biz seni azîz ve celîl olan Tanrı'ya bağışladık" dediler.Bunun üzerine ben, bir müddet onlara gözükmedim. Eve döndüğüm vakit yağmurlu bir gece idi. Kapıyı çaldım. İçerden babam: "Kimdir o" diye seslendi. Ben de: "Oğlunuz Ahmed" dedim. O da: "Bir oğlumuz vardı, onu yüce Tanrı'ya bağışladık. Biz arabız, verdiğimiz şeyi tekrar geri almayız" deyip bana kapıyı açmadı.

İbn al—Celâ' demiş ki, yanında yermek ve övmek müsavi olan kimse zâhid, vakitlerinin başında farzları gözeten kimse âbid, her işi Tanrı'dan bilen ise, muvah-

hiddir (Yani birleyicidir). Muvahhid sâdece Tek olanı (Tanrı'yı) görür. İbn el–Celâ öldüğü vakit baktılar ki gülüyor. Doktor: "Ölmemiştir" diyerek nabzına baktı ve ölmüştür, dedi. Sonra yüzünü açıp bakınca: "O, ölü müdür, diri midir, bilmiyorum" dedi. Cildinin altında " " şeklinde bir damar vardı.

İbn el–Celâ' demiş ki üstadım ile birlikte gidiyordum. Yolda güzel bir genç gördüm ve: "Üstadım, Tanrı'nın bu güzel yüze azap vereceğini zanneder misin?" dedim. O da: "O gence baktın mı? Baktınsa, bunun sonunu göreceksin". dedi. Bunun üzerine yirmi yıl Kur' ân–ı unuttum.

EBÛ MUHAMMED RUVEYM B. AHMED

Bağdad'lı olup, en büyük şeyhlerdendir. (44) 303 h. (915–916 m.) yılında öldü. Dâvûd (el–İsfehanî)'un mezhebi üzere fıkhla uğraşır bir mukri idi.

Ruveym demiş ki: Hakîm ve akıllı kişinin, kardeşleri hakkındaki hükümlerinde geniş davranması, kendi nefsi hakkındaki hükümlerinde ise sıkı olması lâzımdır. Zira, kardeşler hakkındaki müsamahası, ilmi;nefsini sıkıştırması ise, vera'ı icabıdır .

Ben Şeyh Ebû Abdirrahmân us–sulemî'den duydum: O da Abdu'l–Vâhid b. Bekr'den, o da Ebû Abdillâh b. Hafîf'ten duymuş. Ebû Abdillâh b.Hafîf demiş ki: Ruveym'den: "Bana bir öğütte bulun" diye bir istekte bulundum. O da: "Bu iş ancak can fedâ edilmekle olur. Eğer bunu yapamayacaksan, sûfilerin efsaneleri ile meşgul olma" dedi.

Ruveym demiş ki: Senin için, halktan her tabaka ile oturup kalkman, sûfilerle oturup kalkmandan daha iyidir, çünkü bütün halk, âdet ve törelere göre, sûfiler tâifesi ise, hakikatlere göre oturur. (45) Bütün halk, nefislerinden şeriatin dışını, sûfiler ise, nefislerinden gerçek

vera'a ve doğruluğa devamı yerine getirmesini dilediler. Her kim onlarla oturur ve onların gerçekleştirdiği ve vasıflandırdıkları hâllerden birinde onlara muhalefet ederse, Tanrı o kimsenin kalbinden iman nurunu yok eder. Yine demiş ki: Susamış bir hâlde Bağdad sokaklarından birinden öğle ile ikindi arası geçiyordum. Bir evden su istedim. Bir kız çocuk elinde bir testi ile çıktı. Beni görünce:"Sûfî gündüz su içer mi?"diye şaşkınlık gösterdi. O günden sonra bir daha gündüz iftar etmedim. Tanrı sana ilim ve ameli verse, sonra senden sözü (İlmi) alıp, ameli bıraksa bu nimettir, (46) senden ameli alıp ilmi bıraksa, bu büyük bir felâkettir, senden her ikisini de alırsa, bu en büyük bir felâket olur.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B. EL–FADL EL–BELHÎ

Aslen Belh'lidir. (47) Semerkand'de otururdu. Belhten çıkarıldı. Semerkand'e geldi ve orada öldü. Ahmed b. Hidraveyh ve başkaları ile sohbet etti. Ebu Osman el–Hırının ona karşı büyük bir meyli vardı. 319 h. (913 m.) yılında öldü.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ahmed b. Muhammed el–Ferrâ'dan, o da Ebû Bekr b. Osman'dan duymuş. Ebû Bekr Osman demiş ki: Ebû Osmân duymuş. Ebû Osmân el–Hîrî, Muhammed b. el–Fadl'a bir mektup yazıp: "Talihsizliğin alâmeti nedir?" diye sormuş. O da: Talihsizliğin alâmeti üçtür: İlimle rızklanıp amelden, amelle rızklanıp ihlâstan, salih kişiler ile sohbet ile rızklanıp, onlara gösterilecek saygıdan mahrum olmaktır" demiş. Ebû Osmân el–Hîrî, Muhammed b. el–Fadl'ın inasanların simsarı olduğunu söylerdi. (48)

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh er–Râzî'den, o da Muhammed b. el–Fadl'

dan duymuş. Muhammed b. el–Fadl demiş ki, müslümanlığın gitmesi şu dört çeşit insan yüzünden olacaktır: Bildikleri ile amel etmeyenler, bilmedikleri ile amel edenler, bilmediklerini öğrenmeyenler ve halkı öğrenmekten alıkoyanlar. Yine aynı kimselerin rivayetlerine göre, Muhammed b. el–Fadl el–Belhî demiş ki, Kâbe'ye ulaşmak için ve Kâbe'ye peygamberlik izlerini (Asâr) görmek için çölleri kat ettiği hâlde, nasıl olup da kalbine ulaşıp orada rabbinin izlerini görmek için nefsinden ve heva ve hevesinden geçmeyen kimseye şaşılır. Müridin dünyadan fazla birşey istediğini gördüğün vakit, bu hâlin onun yıldızının söndüğünü gösterdiğini bil. Muhammed b. el–Fadl'den: "Zühd nedir?" diye soruldu. O da: "Zühd, nefsini, aziz ve şerefli kılmak suretiyle, dünyaya, onu kusurlu bulan bir gözle bakıp yüz çevirmektir" diye cevap verdi.

EBÛ BEKR B. AHMED B. NASR EZ–ZAKKAK EL–KEBÎR

Mısır'ın ileri gelenlerinden olup, Cüneyd'in akranıdır. (50)

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da el–Huseyn b. Ahmed'den, o da el–Kettânî'den duymuş. El–Kettânî demiş ki: ez–Zakkak'ın ölümü ile fakirlerin (Dervişlerin) Mısır'a gelişlerindeki hüccet de koptu. Ez–Zakkâk: "Dervişliğinde takva ve perhiz ile bulunmayan kimse, haramın ta kendisini yer" demiş.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Abdulazîz'den, o da ez–Zakkak'tan duymuş. Ez–Zakkak demiş ki: "Benî İsrail çölünde onbeş gün kadar şaşkın bir vaziyette dolaştım. Yolu bulunca asker bir adam çıktı ve bana bir içim su verdi. Bu bir içim suyun

kasveti (Sertliği) otuz yıldır, kalbimden gitmedi.

EBÛ ABDİLLÂH AMR B. OSMAN EL–MEKKÎ

Ebû Abdillâh en–Nebâcî'ye mülaki olmuş ve Ebû Sa'îd el–Harrâz ve başkaları ile sohbet etmiştir. (51) Sûfilerin ulusu, tarikat ve usûlde de onların imamıdır. 291 h. (903–904 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzan' dan, o da Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed'den, o da Amr b. Osmân el–Mekkî'den duymuş. Amr b. Osman el–Mekkî demiş ki: Kalbinin tasavvur ettiği fikrine doğan güzellikten, ünsiyetten, ışıktan, nurdan, hayaletten, şahıstan, hayalden hatırına gelen ne varsa Tanrı bunların hepsinden münezzehtir. (Arı durudur). Yüce Tanrı'nın: "O'nun benzeri olmak şöyle dursun, benzeri gibisi de yoktur. O, hakkiyle işiten ve kemâliyle görendir" (K., XLII, 11) ve "O doğurmadı ve doğurulmadı. Hiçbir şey onun eşi benzeri (Dengi) değildir." (K., CXII, 3–4) âyetlerini duymadın mı? Yine aynı kimselerin rivâyetine göre Ebû Abdillâh b. Amr b. Osmân el–Mekkî demiş ki: İlim, (İnsanı iyilikler tarafına) çekici ve itici, Tanrının azabından korku ise, nefsi, günahı ve âsi olmayan terk etme tarafına sürücüdür. Nefs atı bu ikisinin (Yani ilim ve korkunun) arasında serkeşlik eder ve aldatır, hile yapar. Nefs atından sakın, onu ilim siyaseti ile güt ve korkunun tehdidi ile sür ki istediğin şey tamam olsun. Ve yine demiş ki: Vecd söze anlatılamaz, çünkü o, Tanrı'nın müminlerde bulunan bir sırrıdır.

SAMNÛN B. HAMZA

(Bir rivâyete göre) künyesi Ebu'l–Hasan, (Başka bir

rivayete göre ise) Ebu'l–Kasım'dır. (52) Es–Seriyy, Ebû Ahmed el–Kalânisî, Muhammed b. Ali el–Kassâp ve başkaları ile sohbet etmiştir. Şu beyti söylediği rivayet edilir:

"Senden başkasında benim nasibim olmadı. Sen beni ne ile dilersen imtihan et.

Bunun üzerine derhal idrarı tutuldu. (Bu hastalığın acısından dolayı) mektepleri dolaşıp: "Yalancı amcanıza dua edin" diyordu. Denilir ki, o belki bu beyitleri söyledi. Samnûn b. Hamza'nın yoldaşlarından biri diğerine dedi ki, dün gece rüyamda köyde idim. Üstadım Samnûn'un sesini işittim. Tanrı'ya dua ediyor, yalvarıyor ve bu hastalıktan şifa bulmasını diliyordu.Başka bir yoldaşı da dedi ki: Ben dün gece köyde falan yerde üstadım Samnûn'un Tanrı'ya dua ettiğini ve şifa dilediğini işittim. Bir üçüncü ve dördüncüsü de aynı şeyi söylediler. Samnûn bundan haberdar oldu, halbuki Tanrı, Samnûn'u bu hastalık ile imtihan etmişti. Kendisi bu hastalığa tutulduğuna memnun ve bundan dolayı telâşlanmıyordu. Bunun için hiç dua etmediği ve bu halinden hiç bahsetmediği hâlde, yukardakilerin söylediklerini duyunca, bundan maksadın kulluk terbiyesini gözetmek ve hâlini gizlemek için,telâşa kapılmak olduğunu anladı. Bunun üzerine mekteplerin etrafında dolaşmaya ve "Yalancı amcanıza dua edin demeye" başladı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Abbâs Muhammed b. el–Hasan el Bağdâdî'den, o da Ca'fer el–Huldî'den duymış.Ca'fer el–Huldî demiş ki:Bana Ahmed el–Megâzilî anlatıp dedi ki, Bağdad'da bir adam vardı. Fakirlere kırk bin dirhem dağıttı. Samnûn bana, ..ey Ebû Ahmed! Bu adamın yaptığı adağı gördün mü? Bizim hiçbir şeyimiz yoktur. Gel, biz de bir yere gidip, her dir-

hem başına bir rekât namaz kılalım" dedi. Bunun üzerine onunla birlikte Medayin'e gidip kırk bin rekât namaz kıldık. Samnûn zarif ahlâklı idi ve sözlerinin çoğu da Tanrı sevgisiyle ilgili idi. Şanı yüce bir kişi olup, denildiğine göre Cüneyd'den önce öldü.

EBÛ UBEYD EL–BUSRÎ

Şeyhlerin ulularındandır. (53) Ebû Turâb en–Nahşebî ile sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh b. Ali'den, o da ed–Dukki'den, o da İbn el–Celâ'dan duymuş. İbn el–Celâ demiş ki:Altıyüz şeyh gördüm,fakat şu dört şeyh gibisine rastlamadım: Zu'n–Nûn el–Mısrî, babam, Ebû Turâb en–Nahşebi ve Ebû Ubeyd el–Busrî. Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin)duydum. O da Muhammed b. Muammer'den, o da Ebû Zur'at al–Hasanî'den duymuş. Ebû Zur'at el–Hasanî demiş ki, Ebû Ubeyd el–Basrî, bir gün tapanı üzerinde buğdayı tapanlıyordu. Hacca da üç gün kalmıştı. Tam bu sırada kendisine iki adam gelip: "Ey Ebû Ubeyd! Hacca niyyetin yok mu?" diye sordu. O da: "Hayır" dedi ve sonra bana dönüp:"Şeyhin bu işe(Yani tayy–i mekâna) bu ikisinden daha çok gücü yeter" dedi.

EBU'L–FAVÂRİS ŞÂH B. ŞÜCÂ EL–KİRMÂNÎ

Hükümdar çocuklarındandı. (54) Ebû Turâb en–Nahşebî, Ebû Ubeyd el–Busrî ve bu tabakadan olan kimselerle sohbet etmiştir.Şanı yüce olan gençlerden biri idi. 300 h. (912–913 m.) yılından önce ölmüştür. Şâh Şücâ dedi ki, Tanrı korkusunun (Takvanın) alâmeti vera'dır; vera'nın alâmeti ise, şüpheli şeylerde durmaktır. (Yani onlardan sakınmaktır). Şâh el–Kir-

mânî yoldaşlarına derdi ki: Yalan söylemekten ve birine hiyanet etmekten sakının, ondan sonra ne isterseniz yapın.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Diyordu ki, "Ben büyük babam İbn en–Nuceyd' den duydum. İbn Nuceyd diyormuş ki, Şâh el–Kirmânî demiş ki, kim gözünü haramdan sakınırsa, nefsini şehvetlerden mahrum ederse, içini mürakabeye devam ile ve dışını da sünnete uymak ile bayındır hâle getirirse, aldanmaz (Yâni herşeyi olduğu gibi görür.)

YÛSUF B. EL–HUSEYN

Rey ve Cibâl şeyhlerindendir. (55) Zamanının ulu kişilerinden idi. Tasannu (Özenti) yu yıkmak hususunda eşi benzeri yoktu. Edip bir bilgindi. Zu'n–Nûn el–Mısrî, Ebû Turâb en–Nahşebî ile sohbet ve Ebû Sa'îd el–Harrâz ile arkadaşlık etmiştir. 304 h. (916–17 m.) ölmüştür.

Yûsuf b. el–Huseyn demiş ki, Tanrı'nın karşısına bütün günahlarımla çıkmam, bir zerre tasannu ile çıkmamdan daha çok hoşuma gider. Müridin boş şeyle uğraştığını gördüğün vakit, ondan birşey çıkmayacağını anla. Cüneyd'e de: "Tanrı sana nefis yemeğinin tadını tattırmasın; çünkü eğer ondan tadarsan ebediyyen iyilikten tad alamazsın" diye yazdı. Yine demiş ki, ben sûfîlerin felâketlerini gençlerle sohbette ve kendilerinin zıddı olan insanlarla düşüp kalkmakta ve kadınlarla arkadaşlık etmekte buldum.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B. ALÎ ET–TİRMİZÎ

Ulu şeyhlerdendir. (56) Mutasavvıfların ilimlerine (57) dair eserleri vardır. Ebû Turâb en–Nahşebî, Ahmed b. Hidraveyh, İbn el–Celâ' ve başkaları ile sohbet

miştir. Muhammed b. Alî et–Tirmizî'den: "Halkın sıfatı nedir?" diye soruldu. O da: "Apaçık bir aciz ve çok geniş bir da'vadır. (58) diye cevap verdi. Muhammed b. Alî et–Tirmizî demiş ki, kendi rey ve tedbirlerimizden olsun ve yazdığımdan birşey bana nisbet edilsin diye bir harf yazmadım. Fakat sıkılırsam yazmakla teselli bulurum.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. ÖMER EL–VERRAK ET–TİRMİZÎ

Belh'te yerleşti. (59) Ahmed b. Hidraveyh ve başkaları ile sohbet etmiştir.Riyazetlere dair kitapları vardır.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin), o da Muhammed b. Muhammed el–Belhî'den, o da Ebû Bekr el–Verrak'tan duymuş. Ebû Bekr el–Verrak demiş ki: Vücudunun uzuvlarını, onların istedikleri şeylerle hoşnut eden kimse, kalbine pişmanlık ağacını diker.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Bekr el–Belhî'den, o da Ebû Bekr el–Verrak'tan duymuş. Ebu Bekr el–Verrak demiş ki, tamaa: "Baban kimdir" diye sorulsa, "Takdir edilenden şüphedir" (60), eğer. "San'atın nedir" diye sorulsa, "Zillet ve hakaret elde etmektir", eğer "Gayen nedir" diye sorulsa: "Mahrumiyettir" diye cevap verir.

Ebû Bekr el–Verrak, yoldaşlarını (Müridlerini) seyahat ve dolaşmaktan men eder ve: "Her hayır ve bereketin anahtarı, iradetin gerçekleşinceye kadar iradetin bulunduğu yerde sabretmektedir. İradetin gerçekleşince de, ilk bereketler gözükmeye başlar" derdi.

EBÛ SA'ÎD AHMED B. İSÂ EL–HARRÂZ

Bağdad halkındandır. (61) Zu'n–Nûn el–Mısrî, en–Nebbâcî, Ebû Ubeyd el–Busrî, es–Seriyy, Bişr ve başkaları ile sohbet etmiştir. 277 h. (890–891 m.) yılında ölmüştür. Ebû Sa'îd demiş ki, dışı kendisinin zıddı olan her iç (Batın) batıldır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Abdillâh er–Râzî'den, o da Ebu'l–Abbâs es–Sayyâd'den, o da Ebû Sa'id el–Harrâz'dan duymuş. Ebû Sa'îd el–Harrâz demiş ki:Rüyamda iblisi gördüm. Bir tarafımdan geçiyordu. Benden kaçıyordu. Ona: "Gel" dedim. O da: "Sizinle ne işim var ki geleyim, zira siz, kendisi ile halkı aldattığım şeyi kalbinizden çıkarttınız" dedi. Bunun üzerine ben: "O şey nedir" diye sordum. O da: "Dünyadır" dedi ve benden uzaklaşırken dönüp: "Sizde, benden bir lâtifeden başka birşey yoktur" dedi. Ben de: "O lâtife nedir?" diye sordum. O da: "Gençlerle sohbet etmendir" dedi. (Yine) el–Narrâz: "Sûfiler ile sohbet ettikçe ettim ve aramızda hiçbir anlaşmazlık olmadı". dedi. Kendisinden "Niçin"diye sorduklarında, "Nefsime rağmen onlarla birlikte idim de ondan" diye cevap verdi.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B.İSMÂ'ÎL E–MAGRİBÎ

İbrâhim b. Şayban'ın üstadı, Ali b. Ruzeyn'ın talebesi idi. (62) 120 yıl yaşadı ve 299 h. (911–912 m.)yılında öldü. Nadir şanlı kişilerdendi. Yıllarca insanoğlunun elinin karıştığı şeyi yemedi. Kuru ot kökü yemeği âdet edinmişti. Ebû Abdillâh el–Magribî demiş ki, amellerin en yükseği, kalp ve uzuvlar arasında uygunluklar ile vaktin bayındır hâle getirilmesidir. Alçaklık itibari ile insanların en alçağı, bir zengine dalkavukluk

eden veya alçakgönüllülükte bulunan fakirdir. Değer ve şeref bakımından da insanların en ulusu, fakirlerin yanında kendisini alçak gören ve onlara saygı gösterenidir.

EBU'L–ABBÂS AHMED B. MUHAMMED B.MASRUK

Tus halkındandır.(63) Bağdad'da yerleşmiş ve Hâris el–Muhâsibî, es–Seriyyu's–Sakatî ile sohbet etmiştir. (Bir rivayete göre) 299 h. (911–912 m.), başka bir rivayete göre ise, 298 h. (910–911 m.) yılında Bağdad'da ölmüştür.

Ahmed b. Masruk demiş ki: Kim kalbine gelen şeylerde (Tanrı'nın rızasını) gözetirse, Tanrı da, onu el ve ayaklarının sürçmesinden korur (Yâni el ve ayaklarının günah işlemelerini önler.) Mü'minlerin kutsal olan şeylerine saygı, yüce Tanrı'nın kutsal şeylerine karşı gösterilen saygı gibidir. Bu suretle hareket etmekle kul, gerçek takvanın bulunduğu yere ulaşır. Ma'rifet ağacı,düşünce suyu, gaflet ağacı cehalet suyu, tövbe ağacı pişmanlık suyu, sevgi ağacı (Kulun istediği ile Tanrı'nın aradığının) birbiri ile birleşmesi, biribirine uygun düşme suyu ile sulanır. İradet derecelerini sağlamlaştırmadan ma'rifet tamamında bulunduğun zaman, cehalet içindesin. (64) Tövbe makamını sağlamlaştırmadan iradet istediğin vakit, istediğin şeyden haberin yoktur.

EBU'L–HASAN ALİ B. SEHL EL–İSBEHÂNÎ

Cüneyd'in akranıdır. (65) Amr b. Osmân el–Mekkî alacağı sebebi ile Ali b. Sehl el–İsbehânî'ye geldi. O da Amr b. Osmân el–Mekkî'ye borcunu verdi. Borcu otuz bin dirhemdi. Ebu'l–Hasan Ali b. Sehl, Ebû Turâb en–Nahşebî ve o tabakadan olan şeylerle sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh et–Taberî'den, o da Ali b. Sehl'den duymuş. Ali b.Sehl demiş ki: Taat ve ibadetlere acele ile sarılman, başarı (Tevfik) alâmeti, muhalefetten (Asî olma ve günahtan) geri durman, riâyetin alâmeti, sırları gözetmen, uyanıklığın alâmeti, iddialar da (Yani kendinden çıkan şeyleri kendinden bilmen) beşerî bönlüğün alâmetidir. Sülûkünün başlangıcını sağlamlaştırmayanın (Sülûkünü, Kur'ân ve sünnete uydurmayanın) sonu iyi olmaz.

EBÛ MUHAMMED AHMED B. MUHAMMED B. EL–HUSEYN EL–CERÎRÎ

Cüneyd'in ileri gelen arkadaşlarındandır. (66) Sehl b. Abdillâh ile sohbet etmiştir. Cüneyd'den sonra onun yerine oturtuldu. Bu sûfilerin, ilimlerine vakıftı. Hâli yüce bir kişi idi.311 h. (923–924 m.b) yılında öldü.

Ben, Ebû Abdillâh eş–Şîrâzî'den duydum. O da, Ahmed b. Atâ el–Rûzbârî'den duymuş. Ahmed b.Atâ er–Rûzbârî demiş ki, Ebû Muhammed el–Cerîrî hubeyr (67) yılında öldü. Bir yıl sonra ona uğradım. Bir de baktım ki, dizleri göğsüne dayalı olduğu hâlde oturmakta ve parmağı ile de Tanrı'ya işaret etmektedir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Huseyn el–Fârîsî'den, o da Ebû Muhammed el–Cüreyrî'den duymuş. Ebû Muhammed el–Cureyrî demiş ki: Kimi nefsi yenerse, o,hevâ ve heves zindanında mahpus olarak şehvetlerinin hükmü altında esir olur ve Tanrı onun kalbini faydalı şeylerden mahrum eder. Yüce Tanrı'nın kelâmını dilinde sık sık tekrar etse de, ondan lezzet almaz ve onu tatlı bulmaz. Çünkü Tanrı: "Yeryüzünde haksız yere kibir gösterenleri âyetlerimi (Anlamaktan) döndüreceğim" (K., VII, 145) buyurmuştur. Yine demiş ki: Usulü gör-

mek, furu'u kullanmak ile, furu'u düzeltmek ise, onu usûl ile karşılaştırmakla olur. (68) Usûlü müşahade makamına ancak Tanrı'nın furu ve vasıtalardan ağırladığı şeyi ağırlamakla ulaşılabilir. (69)

EBU'L–ABBÂS AHMED B. MUHAMMED B. SEHL B. ATÂ' EL–ÂDEMÎ

Sûfilerin ileri gelen şeyhlerinden ve bilginlerindendir. (70) Harrâz onun şanını yüceltiyordu. Ebu'l–Abbâs, Cüneyd'in akranıdır. İbrâhîm el–Mâristâni ile sohbet etmiştir. 309 h. (921 m.) de ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Sa'îd el–Karşî'den, o da İbn Atâ'dan duymuş.İbn Atâ' demiş ki, şeriât edeblerini nefsine lüzumlu kılanın kalbini Tanrı ma'rifet nuru ile nurlandırır. Emirlerinde, işlerinde ve huylarında Tanrı'nın sevgili dostu (Peygamber)'na uymak makamından daha şerefli bir makam yoktur. En büyük gaflet, kulun azîz ve celîl olan rabbinden, onun emir ve yasaklarından, ona amel etmek edeplerinden gafletidir.

Ben, Ebû Abdillâh eş–Şîrâzî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdurrahman b. Ahmed es–Sûfî' den, o da İbn Atâ'dan duymuş. İbn Atâ demiş ki,senden her ne sorulursa onu ilim sahrasında (71) ara; eğer onu ilim sahrasında bulamazsan hikmet meydanında ara, orada da bulamazsan, tevhîd terazisi ile tart.Bu üç yerde de bulamazsan onu şeytanın yüzü çal.

EBÛ İSHAK İBRÂHÎM B. AHMED EL–HAVVÂS

Cüneyd ve en–Nûrî'nin akranıdır. (72) Tevekkül ve riyazette büyük nasibi vardır. 291 h. (903–904 m.) yılında Rey'de öldü. İshal hastalığına tutulmuştu. Boşalınca hemen kalkar, yıkanır, mescide gelir iki rek'ât na-

maz kılardı. Bir defasında yine gusl için suya girdi ve orada vefat etti.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da el–Havvâs'tan duymuş. İbrâhîm el–Havvâs demiş ki: Çok rivâyetlerle bilginlik olmaz. Bilgin, bilgisi az olsa da, ilme uyan (Yani ilmi ile hareket eden), onu kullanan ve Peygamberin sünnetlerinin arkasından gidendir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Ali b. Ca'fer'den, o da el–Ezdî'den, o da el–Havvâs'tan duymuş. El–Havvâs demiş ki, kalbin ilâcı beş şeydir: Üzerinde derin derin düşünerek Kur' ân okumak, karnı boş tutmak, geceyi ayakta geçirmek (Yani bütün gece namaz kılmak), seher vakti Tanrı'ya yalvarmak ve iyi kişiler ile oturup kalkmak.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B.MUHAMMED EL–HARRÂZ

Rey halkındandır. (73) Mekke civarında kalmıştır. Ebû Hafs ve Ebû İmrân el–Kebîr ile sohbet etmiştir. Vera' sahibi kişilerden idi. 310 h. (922–923 m.) yılından önce ölmüştür.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Nasr et–Tûsî'den, o da ed–Dukkî'den duymuş. Ed–Dukki demiş ki, Abdullâh el–Harrâz'ın yanına girdim. Dört gündür birşey yememiştim. Hemen: "Sizden biriniz dört gündür açtır. Açlık onun üzerinde bağırmadadır" dedi ve ilâve etti: Yaratılmış olan her bir nefis yüce Tanrı'dan umduğu şey karşılığında yok olsa ne olur, sen onu birçok şey mi görürsün? Yine Abdullâh el–Harrâz demiş ki, açlık zahidlerin, zikir ise, âriflerin yemeğidir.

EBU'L–HASAN BUNÂN B.MUHAMMED EL–HAMMÂLÎ

Aslen Vâsıt'lıdır. (74) Mısır'da oturmuştur ve 316 h. (928–929 m.) yılında orada ölmüştür. Çok ünlü ve kerametleri olan bir kişi idi. Bunân'dan: "Sûfîlerin en yüksek hâli nedir?"diye soruldu.O da: "(Tanrı'nın) tekeffül ettiği rızka güvenme ve Hakkın emrettiği şeyleri işlemek ve sırrı gözetmek, dünya ve âhireti terketmektir" diye cevap verdi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, el–Huseyn b. Ahmed er–Râzî'den, o da Ebû Ali er–Rûzbârî'den duymuş. Ebû Ali er–Rûzbârî demiş ki, Bunân aslanın önüne atıldı. (75) Aslan onu koklamaya başladı ve ona zarar vermedi. Hayvanın yanından çıkarılınca kendisine: "Aslan seni kokladığı vakit. kalbinde ne vardı?" diye sordular. O da: "Ben, bilginlerin yırtıcı hayvanların artıkları hakkındaki ihtilâflarını (76) düşünüyordum" dedi.

EBÛ HAMZAT EL–BAĞDÂDÎ EL–BEZZÂZ

Cüneyd'den önce öldü. (77) Onun arkadaşlarındandı. Es–Serî, el–Hasan el–Mesûhî ile sohbet etmiştir. Kıra'at bilgini ve fakih idi. İsâ b. Ebân'ın çocuklarındandı. Ahmed b. Hanbel (Güç) mes'eleler hakkında kendisine: "Bu mesele hususunda ne dersin" diye sorardı. Denilir ki, bir cuma günü vazederken rahatsızlanıp kürsüden düştü ve ikinci cuma günü öldü. Ölüm tarihi 289 h. (901–902) dir. Hakkın yolunu bilene, o yola girme kolay olur. Tanrı yoluna, Peygamberimize (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) işlerinde, hallerinde ve sözlerinde uymaktan başka kılavuz yoktur. Yine demiş ki: Kim üç şeyle rızklanırsa, âfetlerden kurtulur: Yetinen kalp ile boş karın, zühd ile birlikte daimî fakir-

lik, daimî zikirle tam bir sabır.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. MÛSA'L–VÂSITÎ

Aslen Horasan'da Fergana'dandır. (78) Cüneyd ve en–Nûrî ile sohbet etmiştir. Çok ünlü bir bilgindi. Merv'de oturdu ve 320 h. (932 m.) den sonra öldü. El–Vâsıtî demiş ki, havf ve reca, terbiyesizliğe engel olan iki yulardır.Yine demiş ki, taat ve ibadetlerin karşılığını ummak, Tanrı'nın ihsan ve lütfunu unutmaktır. Yine demiş ki, Yüce Tanrı bir kulunu rezil ve rüsva etmek istediği vakit, onu bu kokmuşlara ve bu çirkeflere atar.O bu sözü ile, gençlerle sohbet ve ülfeti kast etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdilazîz el–Mervezî'den, o da el–Vâsıtî'den duymuş. El–Vâsıtî (Tanrı rahmet etsin) demiş ki: O bâtıl topluluk, terbiyesizliklerini ihlâs telâkki ettiler, nefislerinin hırslarını inbisat saydılar, alçaklıklarını (Denaetlerini), celâdet haline getirdi, Hak yolunu görmez oldular ve içinden çıkılamaz bir yola girdiler. Onların ne müşahade ettikleri şeyde gelişen ve artan bir hayat ve ne de muhadaralarında temiz olan ibadet ve taat vardır.Konuşsalar,hiddet ve kızgınlık ile konuşurlar, hitab etseler, böbürlenme ile ederler ve nefislerinin istediği şeylere atılması ve yiyecek ve içeceğe olan hırsları içlerinde gizli olan hile ve kötülüklerini dışarıya vurur. Delilleri gördükleri hâlde gerçekten bâtıla gidenlere Tanrı lânet etsin.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Merv'li bir çerçiden duymuş. Çerçi demiş ki, bir cuma günü, Vâsitî camiye giderken dükkânımın önüne uğradı. Birdenbire ayakkabısının tasması koptu. Ben: "Ey şeyh! ayakkabını tamire müsaade eder misin?" dedim.İzin verdi.Tasmayı diktim. Sonra: "Ayakkabımın tasmasının niçin koptuğunu biliyor mu-

sun?" diye sordu. Ben de: "Buyurun" dedim. O da: "Ben bu gün cuma için gusletmediğim ve sünneti terk ettiğimden dolayı koptu" dedi. Bunun üzerine ben: "Efendim, burada hamam vardır, gider misiniz?" dedim. O da "Evet" dedi. Kendisini hamama soktum, yıkandı.

EBÛ'L–HASAN B. ES–SÂ'İG

Adı, Ali b. Muhammed b. Sehl ed–Dineverî'dir. (79) Mısır'da oturdu ve orada öldü. Ulu şeyhlerdendir.Ebû Osman el–Magribî demiş ki, Ebû Ya'kub el–Nehrecûrî'den daha nurlu ve Ebû'l–Hasan b. es–Sâ'ig'den daha heybetli bir şeyh görmedim. 330 h. (941 m.) yılında ölmüştür. İbn es–Sâ'ig'den: "Hazırla, gayip nasıl istidlâl edilir" diye soruldu. O da: "Eşi benzeri olanın sıfatları ile eşin benzeri olmayanın zâtı nasıl istidlâl edilir?" dedi. "Müridin sıfatı" nedir diye sorulduğunda da: "Müridin sıfatı, yüce Tanrı'nın onlara yeryüzü dar gelmiş ve kalpleri gam ve kasavetle dolarak sıkılmış idi, (K., IX, 119) âyeti ile buyurduğudur"diye cevap verdi. Yine o demiştir ki, hâller şimşekler gibidir, kaldıkları vakit ise, nefsin sözü (Hâdîsi) ve mizacın kötülenmesidir.

EBÛ İSHAK İBRÂHÎM B. DÂVÛD ER–RAKKÎ

Şam'ın ulu şeyhlerindendir. (80) Cüneyd'in ve İbn el–Celâ'nın akranındandır. 326 h. (937–938 m.) yılına kadar yaşadı. İbrâhîm b. Dâvûd er–Rakkî demiş ki: Ma'rifet, her türlü tasavvurun dışında olarak Hakk'ın ispatıdır. Yine demiş ki, kudret apaçık meydandadır, gözler de açıktır, fakat kalplerin gözlerinin nurları zayıflamıştır. (82) Halkın en zayıfı, şehvetlerinin elinden âciz kalandır. En kuvvetlisi ise, onları terketmeye gücü

yetendir. Tanrı sevgisinin alâmeti, Tanrı'ya çok taat ve ibadet etmek ve O'nun Peygamberine uymaktır.

MİMŞÂD ED–DÎNEVERÎ

Sûfilerin ulularındandır. (81) 299 h. (911–912 m.) yılında ölmüştür. Mimşâd–i Dîneverî demiş ki: Müride lâyık olan şey, şeyhlerin hizmetini lüzumlu görmesi (Din) kardeşlerine hizmet etmesi ve şerîat adâbını kendi nefsinde korumasıdır. Ve yine demiş ki: Kendimde olan şeylerden boşalıp, kendisini görmek ve konuşmasından bana gelecek olan hâlleri beklemeden şeyhlerden hiçbirinin huzuruna çıkmazdım, zira kim şeyhin huzuruna kendi benlik ve varlığı ile çıksa, şeyhi görmenin ve onunla oturmanın ve sözünün bereketlerinden mahrum kalır.

HAYR EN–NESSÂC

Ebû Hamzet el–Bağdâdî ile sohbet etti ve es–Serî'e mülâki oldu. (82) En–Nûrî'nin akranıdır. Yalnız o uzun bir ömür sürdü, yüzyirmi yıl yaşadı. Şiblî ve el–Havvâs onun meclisinde tövbe ettiler. Mü'minler cemaatinin üstadı idi. Rivâyet edildiğine göre, aslen Samerralı olup adı Muhammed, babasının adı ise, İsmâildi. Hayr en–Nessâc diye adlandırıldı. Buna sebep de şu idi. Hacda Kûfe kapısında bir adam onu yakalayıp: "Benin kölemsin, adın da Hayr'dır" dedi. Hayr en–Nessâc da karşı koymayıp, itaat etti. Adam da onu ipek dokumacılığında çalıştırıyordu. Nessâc'a: "Hayr" diye çağırdığında o da "Buyur" diyordu. Bu adam dört yıl sonra Hayr en–Nessâc'a: "Hata ettim. Ne sen benim kölemsin, ne de adın Hayr'dır" dedi. Ve onu serbest bıraktı. Hayr en–Nessâc'da: "Bir müslümanın bana verdiği adı değiştirmem" dedi. Nessâc demiş ki,

Haf (Korku) Tanrı'nın bir kırbacıdır; Tanrı, terbiyesizliğe alışmış olan nefisleri, onunla terbiye eder.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Hasan el–Kazvînî'den, o da Ebu'l–Huseyn el–Mâlikî'den duymuş. Ebu'l–Huseyn el–Mâlikî demiş ki: Hayr en Nessâc öldüğü sırada yanında bulunan kimseden onun ne yaptığını sordum. O da: "Akşam namazı olduğu sırada, Hayr en–Nessâc bayıldı. Sonra ayılıp gözlerini açtı ve evin bir tarafına işaret etti ve: "Ey Azrail! dur, Tanrı seni affetsin. Sen de memur bir kulsun, ben de. Sana buyurulan şey (Can almak) fevt olmaz, ama bana buyurulan şey (Akşam namazı) fevt olur" dedi ve namaz kılmak için su isteyip abdest aldı, namaz kıldı, sonra da uzanıp gözlerini kapadı ve şehadet getirip öldü. Ölümünden sonra rüyada görüldü ve kendisinden: "Tanrı sana ne yaptı?" diye soruldu. O da: "Benden bunu sorma, artık ben sizin kokmuş dünyanızdan kurtuldum" dedi.

EBÛ HAMZAT EL–HORÂSÂNÎ

Aslen Nisâbur'un Mulk–âbâd mahallesindendir.(83) Cüneyd'in, Harrâzın, Ebû Turâb en–Nahşebî'nin akranıdır. Yasak edilen ve haram sayılan şeylerden çekinen bir dindardı.

Ebû Hamzat el–Horâsânî demiş ki: Ölümü daima anan kimseye, her baki kalan şey sevdirilir ve her fâni olan şey de düşman gösterilir. Yine demiş ki: Arifin dirliği, bir gün ile bir gününü savar, fakat bir dirliği de vardır ki, bir gün için bir gün vücuda getirir. Bir adam Ebû Hamzat el–Horâsânî'ye: "Bana vasiyette bulun" dedi. O da: "Önündeki sefer için, azığını hazırla" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, Ebu't–Tayyib el–Akkî'den, o da Ebu'l–Hasan el–Mısrî'den, o da Ebû Hamzat el–Horâsânî'den duymuş.

Ebû Hamzat el–Horâsânî demiş ki: Bir aba içinde her yıl bin fersah yol seyahat ederdim. Güneş üzerimde doğar ve üzerimde batardı. Her menâsikten sonra ihramdan çıksam tekrar ihrama bürünürdüm. 290 h. (902–903 m.) yılında öldü.

EBÛ BEKR DULAF B. HACDAR (CAHDAR) EŞ–ŞİBLÎ

Bağdad'da doğup büyümüştür. (84) Aslı Usruşana'dandır. Hâl, zerafet, ilim bakımından zamanının eşi benzeri bulunmayan bir kişisi idi.Mâlikîmezhebindendi. Seksenyedi yıl yaşadı ve 334 h.(945–946 m.) yılında öldü. Mezarı Bağdad'dadır. Şiblî, Hayr en–Nessâc'ın meclisinde tövbe edince, Demavend'e geldi ve: "Ben memleketinizin vâlisiyim, bana harac (Vergi) verin" dedi. Sülûkünün başlangıcında mücahedesi son derece idi.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, bana anlattıklarına göre, Ebû Bekr Dulaf uyumamak için gözlerine sürme yerine tuz sürerdi. Bu suretle uyku onu tutmazdı. Ömrünün sonunda, şerîate saygı hususunda Bekran el–Dîneverî'nin anlattığından başka birşeyi olmasa idi, yine de çok olurdu.

Ben, Ebû Abdirrahmân el–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den duymuş.Ebu'l–Abbâs el–Bağdâdî demiş ki, Şiblî (Tanrı rahmet etsin) ömrünün son günlerinde şu beyti söylüyordu:

"İçinde kötülendiğim kaç yer oldu ki, orada aşiretimin içinde cezalandırıldım."

Şiblî ramazan ayına girince taatini arttırır ve: "Bu rabbimin yüceltti̇ği bir aydır. Onu ağırlayanların ilkiyim" derdi. Ben bunu üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan

duydum. O da bunu Şiblî'den nakl ederdi.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B. MUHAMMED EL–MURTA'İŞ

Nisâbur'un el–Hire mahallesindendir. (85) Mulk–âbâd'dan olduğu da söylenir. Ebû Hafs, Ebû Osman ile sohbet etmiş ve Cüneyd'e mülâki olmuştur. Çok ünlü bir kişi idi. Eş–Şunuziyye mescidinde oturuyordu. 338 h. (949–950 m.) yılında Bağdad'da öldü. Murta'iş demiş ki: İrade, nefsi istediğinden alıkoymaktır. Yüce Tanrı'nın emirlerine yönelmek, kaza ve kaderden gelecek şeylere râzı olmaktır. El–Murta'iş'e: "Falan adam, su üzerinde yürüyor" dediler. O da: "Bana göre, Yüce Tanrı'nın, kendisine heva ve hevesine karşı gelmek gücünü verdiği kimse, su üzerinde yürüyenden daha yücedir" dedi.

EBÛ ALİ AHMED B. MUHAMMED EL–RÛZBÂRÎ

Bağdad'lıdır. (86) Mısır'da oturmuş ve 322 h. (933–934 m.) yılında orada ölmüştür. El–Cüneyd, en–Nûrî ve aynı nesil (Tabaka)'den kimselerle sohbet etmiştir. Şeyhlerin en zarifi ve tarikatı en iyi bilenlerdendi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Kasım ed–Dimaşkî'den duymuş. Ebu'l–Kasım ed–Dimaşkî demiş ki, Ebû Ali er–Rûzbârî'den: "Çalgı ve oyun aletlerini dinleyen ve bana helâldir, çünkü ben öyle bir dereceye ulaştım ki, hâllerin farklı oluşu bana tesir etmez, diyen kimsenin durumu" soruldu. O da "Evet, o ulaşmıştır, ama cehennem ateşine" diye cevap verdi. Kendisinden "Tasavvuf nedir"diye soruldu.O da:"Bütünü ciddiyet ve gayret olan bir yoldur (Mezheptir), ona hezliyattan bir şey karıştırmayın" diye cevap verdi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebû Ali er–Rûzbârî'den duymuş. Ebû Ali er–Rûzbârî demiş ki: Aldanmanın alâmeti, yaptığın kötülüğün sana güzel gözükmesidir ve hata ve sürçmelerine göz yumulacağını kurarak ve bunun da Tanrı'nın sana verdiği bastden ötürü olduğunu sanarak inabet ve tövbeyi terk etmendir. Er–Rûzbârî: "Tasavvufta üstadım Cüneyd,fıkıhta Ebu'l–Abbâs b. Şureyh, edebiyatta Sa'leb, hadiste İbrâhim el–Harbî'dir" dedi.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B. MUNÂZİL

Melâmilerin ulularından ve devrinin bir tanesi idi. (87) Çok miktarda hadis tespit etmiştir. 320 h. (940 m.) veya 339 h. (950 m.) yıllarında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh el–Muallim'den, o da Abdullâh b. Munâzil'den duymuş. Abdullâh b. Munâzil demiş ki, Yüce Tanrı, ziyan ettirmeye yakalatmadan hiç kimse farzları ziyan etmez ve bidatlere de tutulmak üzere olmadan hiç kimse de sünnetleri ziyan etmek vebalini yüklenmez.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Ahmed b. İsâ'dan, o da Abdullâh b. Münâzil'den duymuş. Abdullâh b. Münâzil demiş ki: Vakitlerinin en üstünü, içinde nefsinin seni meşgul eden şeylerinden sıyrıldığın ve insanların da senin kötü zannından kurtulduğu zamandır.

EBÛ ALÎ MUHAMMED B. ABDİLVEHHÂB ES–SAKAFÎ

Zamanının imâmı idi. (88) Ebû Hafs, Hamdûn el–Kassâr ile sohbet etmiştir. Nisabur'da tasavvuf onunla

meydana çıkmıştır. 327 h. (938–939 m.) de ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebû Alî es–Sakafî'den duymuş. Ebû Alî es–Sakafî demiş ki, eğer bir insan bütün ilimleri kendisinde toplasa ve aşağı tabakadan halk ile sohbet etse, bir şeyhin veya bir imamın yahud da öğüt veren bir terbiyecinin nezareti altında riyazet çekmeden erler topluluğuna ulaşamaz ve kim kendisine ayıplarını ve nefsinin bönlüklerini gösteren bir üstaddan terbiye görmezse, amelleri düzeltmek hususunda ona uymak câiz değildir. Yine o (Tanrı rahmet etsin) demiş ki, bu ümmetin öyle bir zamanı gelecek ki, münafıka dayanmadan, mümine geçim mümkün olmayacaktır. Tuf yüz gösteren dünyanın şu meşgalelerine! sırtını çevirdiği için onun gam ve kederine! akıllı, birşeye meyletmeyendir; zira meylettiği şey meşguliyet haline gelir, sırtını çevrdiği vakit ise, hasret duyar.

EBÛ'L–HAYR EL–AKTA'

Aslen Magrib'lidir. (89) Tînat'ta yerleşmiştir. Kerametleri keskin bir sezişi (Feraseti)vardı.Çok ünlü bir kişi idi. 340 h. (951–952 m.) den sonra ölmüştür.

Ebû'l–Hayr demiş ki, edeb ve terbiyeye, farzları yerine getirmeye ve sâlih kişilerin sohbetine sarılmadan hiç kimse şerefli bir hâle ulaşamaz.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. ALÎ EL–KETTÂNÎ

Aslen Bağdad'lıdır. (90) Cüneyd, Harrâz, Nûrî ile sohbet etmiştir. 322 h. (933–34 m.) yılında ölünceye kadar Mekke'den ayrılmadı.

Ben, Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den duymuş.Ebû Bekr er–Râzî demiş ki, Kettânî saçı sakalı ağarmış bir şeyhe bak-

tı. Kendisinden bunun sebebi soruldu. O da: "Bu şeyh çocukluğunda Tanrı'nın hakkını zayi eden ve yaşlılığında da Tanrı'nın kendisini zayi ettiği bir insandır" dedi. Yine Kettânî demiş ki, şehvet şeytanın yularıdır. Bu yuları tutana şeytan kul olur.

EBÛ YAKÛB İSHÂK B. MUHAMMED EL–NEHRECÛRÎ

Ebû Amr el–Mekkî, Ebû Ya'kûb es–Sûsî, Cüneyd ve başkaları ile sohbet etmiştir. (91) Mekke'ye mücavir olduğu 330 h. (941–942 m.) yılında ölmüştür. Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn Ahmed b. Alî'den, o da el–Nehrecûrî'den duymuş.El–Nehrecûrî demiş ki, dünya deniz, âhiret de sahildir. Takva gemi, insanlar da yolcudur.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Nehrecûrî'den duymuş. Nehrecûrî demiş ki, tavaf esnasında tek gözlü bir adam gördüm, "Senden sana sığınırım" diyordu. Ben de: "Bu nasıl dua" dedim. O da: "Bir gün bir kişiye baktım,çok hoşuma gitti, tam o sırada gözüme bir tokat indi ve gözüm aktı. Hâtiften de bir bakışına bir tokat, eğer arttırırsan, biz de arttırırız diye bir ses işittim" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Alî'den, o da Nehrecûrî'den duymuş. Nehrecûrî demiş ki, hâllerin en üstünü yakîn olanıdır.

EBÛ'L–HASAN ALÎ B. MUHAMMED EL–MÜZEYYİN

Bağdad halkındandır. (92) Sehl b. Abdillâh, Cüneyd ve aynı nesilden olan şeyhlerin yoldaşlarındandır. Mekke'ye mücavir olduğu sırada 327 h. (938–939 m.) yılında öldü. Vera'ı yüksek olan bir kişi idi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Alî b. Muhammed el–Müzeyyin'den duymuş. Alî b. Muhammed el–Müzeyyin demiş ki, günahtan sonra günah, günahın cezası, iyilikten sonra iyilik, iyiliğin sevabıdır. Alî b. Muhammed el–Müzeyyin'den: "Tevhid nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhid, senin yüce Tanrı'nın sıfatlarının, yaratıkların sıfatlarından ayrı olduğunu bilmendir. Tanrı, yaratıklarından, sıfatları ile ezeliliği bakımından ayrılır, nasıl ki yaratıklar da, sıfatları ile sonradan yaratılmış olmakla O'ndan ayrılırlar" dedi. Yine demiş ki, Tanrı kendisi ile yetinmeyeni halka, kendisi ile yetineni ise, halkı muhtaç eder.

EBÛ ALÎ EL–KÂTİB

Adı, el–Hasan b. Ahmed'dir. (93) Ebû Alî er–Rûzbârî ve Ebû Bekr el–Mısrî ve başkaları ile sohbet etmiştir. Hâli yüce bir kişi idi. 340 h. (951–952 m.)'den sonra ölmüştür.

El–Katib demiş ki, korku kalbe yerleşince, dil sâdece gerekli olanı söyler. Yine demiş ki, Mu'tezile, Tanrı'yı akıl bakımından tenzih etti, hataya düştü. Sûfiler ise, ilim bakımından tenzih ettiler ve görüşlerinde isabet ettiler.

MUZAFFER EL–KIRMÎSÎNÎ

Cebel şeyhlerindendir. (94) Abdullâh el–Harrâz ve başkaları ile sohbet etmiştir. Muzaffer el–Kırmîsînî demiş ki, üç çeşit oruç vardır: Ümidi azaltmak suretiyle ruhun, heva ve hevesin aksine hareket etmek suretiyle aklın, yemek ve haramdan sakınmak suretiyle de nefsin orucudur. Yine demiş ki, birlikte yolculuk edilen toplulukların en âdisi, ne şekilde olursa olsun, kadınlar top-

uluğudur. Açlık, kendisine kanaat yardım ettiği vakit, düşünce tarlası, hikmetin kaynağı, çabuk kavramanın canı ve kalbin kandilidir. Kulların en üstün amelleri, şimdiki vakitlerini korumalarıdır. Bu ise, bir işte kusur etmemeleri, haddi aşmamalarıdır. Bir filozof (Hakîm) den terbiye kabul etmeyen kimseden, mürid edeb elde edemez.

EBÛ BEKR ABDULLÂH B. TÂHİR EL–EBHERÎ

Şiblî'nin akranıdır. (95) Cebel şeyhlerindendir. Bilgin ve vera sâhibidir. Yusuf b. el–Huseyn ve başkaları ile sohbet etmiştir. 330 h. (941–942 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebû Bekr Abdullâh b. Tâhir'den duymuş. Ebu Bekr Abdullâh b. Tâhir demiş ki, kendisinde hiçbir arzuya sâhib olmamak, fakirlik icabıdır. Şayet bir arzu varsa ve onsuz olmayacaksa, bu kendine yeteni (Yani muhtaç olunanı) aşmaz.

Aynı kimselerin rivayetine göre, Ebû Bekr el–Ebherî demiş ki, Tanrı için bir mümin kardeşi sevdiğin vakit, onun dünya ile ilgisini azalt.

EBÛ'–HUSEYN B. BUNÂN

Soyunu Ebû Sa'îd el–Harrâz'a çıkartır. (96) Mısır şeyhlerinin ileri gelenlerindendir. Demiş ki, kalbinde rızk düşüncesi ayakta duran her sûfiye, amele sarılmak daha yakındır. Kalbin Tanrı'ya olan huzur ve sükûnunun alâmeti, Tanrı'nın elinde bulunanla, kendi elinde bulunandan daha çok sağlam olmasıdır. Haramdan çekindiğiniz gibi, ahlâk düşkünlüğünden de çekininiz.

EBÛ İSHAK İBRÂHÎM B. ŞEYBÂN EL–KIRMÎSÎNÎ

Zamanının ulusu idi. (97) Ebû Abdillâh el–Magribî, Havvâs ve başkaları ile sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, Ebû Zeyd el–Mervezî el–Fakîh'den, o da İbrâhîm b. Şeybân'dan duymuş. İbrâhîm b. Şeybân demiş ki, kim, işsiz güçsüz olur veya boş şeylerle uğraşmak isterse, değersiz şeylere sarılsın. Yine aynı adamların rivayetine göre, İbrâhîm b. Şeybân demiş ki, fenâ beka ilmi, birlik (Vahdaniyet) samimiyeti (İhlâsı), doğruluk kulluğu etrafında döner. Böyle olmayanlar, mugalâta yapanlar ve zındıklardır. En rezîl kimse, azîz ve celîl olan Tanrı'ya isyan edendir.

EBÛ BEKR EL–HUSEYN B. EL–ALİ B. YEZDÂNYÂR

Ermeniyelidir. (98) Tasavvufta kendine has bir yolu vardır. İlim ve vera sahibi bir bilgindi. Bâzı ârifleri, ortaya attıkları fikirleri (Itlakat) ve sözleri dolayısiyle inkâr ederdi. Yine demiş ki, insanlarla ünsiyetin tesiri altında iken, Tanrı ile ünsiyeti istemekten sakın, insanların yanında bir mevkii sevdiğin vakit de, Tanrı'nın yanında bir mevki istemekten sakın.

EBÛ SA'ÎD İBN EL–A'RÂBÎ

Adı Ahmed b. Muhammed b. Zeyyâd el–Basrî'dir. (99) Kâbe'ye mücavir olmuş ve 341 h. (952–953 m.) de orada ölmüştür. Cüneyd, Amr b. Osmân el–Mekkî, Nûrî ve başkaları ile sohbet etmiştir. İbn–el–A'râbı demiş ki, en çok kayıp içinde olan, halka iyi muamele edip, kendisine şahdamarından daha yakın olana (Tanrı'ya) kötü amellerle görünendir.

EBÛ AMR MUHAMMED B. İBRÂHÎM EZ–ZECCÂC EN–NÎSÂBÛRÎ

Yıllarca Mekke'ye mücavir olmuş ve orada ölmüştür. (100). Cüneyd, Ebû Osmân, en–Nûrî, el–Havvâs ve Rüveym ile sohbet etmiştir. 348 h. (959–960 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da diyordu ki, büyük babam Ebû Amr b. Nucayd'den duydum, dedi ki, Ebû Amr ez–Zeccâc'dan: "Farzları kılarken, ilk tekbirde niçin başkalaşıyorsun" diye soruldu. O da: "Ben farza doğrulukla başlamadığımdan korkuyorum. Kim, Tanrı uludur derse ve kalbinde Tanrı'dan daha büyük birşey olsa ve zamanla Tanrı'dan başkasını yüceltse, kendini kendi dili ile yalanlamış olur. Kim ulaşmadığı hâlde, hâlden bahis ederse,sözü,dinleyenler için kötülük olur ve kalbinde bir dâva doğar ve Tanrı da onu bu hâle ulaşmaktan mahrum eder. Zeccâc en–Nisâbûrî Kâbe'ye mücavir oldu. Kâbe'ye saygısından ötürü, orada hiç taharetlenmez idi. Bunun için haremin dışına çıkar orada bu işi yapardı.

EBÛ MUHAMMED CA'FER B. MUHAMMED B. NASİR EL–HULDÎ

Bağdad'da doğup büyümüştür. (101) Cüneyd ile sohbet etmiştir. (Tarikatte) şeceresini ona bağlamıştır.Nûrî, Rüveym, Semnûn ve aynı kuşaktan olanlarla da sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Ca'fer b. Muhammed'den duymuş. Ca'fer b. Muhammed demiş ki, kul, nefsinin lezzeti ile birlikte,Tanrı ile olan amelinin lezzetini almaz. Çünkü kılı kırk yaranlar, kendileri-

ni Tanrı'dan kesen ilgilerinden, bu ilgiler onları Tanrı dan kesmeden önce ayrılmışlardır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Ca'fer'den duymuş. Ca'fer b. Muhammed demiş ki, kul ile varlık arasında gerekli olan, kulun kalbine takvanın yerleşmesidir. Takva kalbine yerleşince de oraya ilmin bereketi konaklar ve kuldan dünya sevgisi gider.

EBÛ'L–ABBAS ES–SEYYARÎ

Adı el–Kasım b. el–Kasım olup Mervli'dir. (102).El-Vâsıtî ile sohbet etmiştir. Bu sûfiler tabakası arasında câri olan ilimlere göre, tarikat şeceresi el–Vâsıtî'ye ulaşır. Bilgin bir kişi idi. 342 h. (953–954 m.) yılında ölmüştür. Ebû'l–Abbâs es–Seyyârî'den: "Mürid, nefsini ne ile itaat altına alır" diye soruldu. O da: "Emirleri yerine getirmeye ve yasaklardan çekinmeye sabr, iyi insanlarla sohbet ve fakirlere hizmet etmekle" diye cevap verdi. Yine demiş ki: Akıllı, Tanrı'yı müşahade etmekten hiç zevk almaz, çünkü Tanrı'yı müşahede, içinde tad olmayan bir fena (Yokluktur) dır.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. DÂVÛD EL–DÎNEVERÎ

El–Dukkî diye tanınmıştır.(103) Şam'da oturmuştur. Yüz yıldan fazla yaşayıp, 350 h. (961–962 m.) yılından sonra Şam'da ölmüştür. İbn el–Celâ, ez–Zakkak ile sohbet etmiştir.

El Dukkî demiş ki, mide yemeği toplayan bir yerdir. Midene helâl attığın zaman, el ve ayaklarından iyi ameller hâsıl olur, şüphe attığın vakit, Tanrı'ya giden yol sana çatallaşır, kötü birşey attığın vakit ise, seninle Tanrı arasına bir perde çekilir.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B. MUHAMMED ER–RÂZÎ

Nisâbur'da doğup büyümüştür. (104) Ebû Osmân el–Hîrî, Cuneyd, Yûsuf b. el–Huseyn, Rüveym, Semnûn ve başkaları ile sohbet etmiştir. 353 h. (964 m.)yılında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh er–Râzî'den duymuş. Abdullâh er–Razî' den: "Nasıl oluyor da insanlar, kendi kusurlarını bildikleri hâlde, doğruya yönelmiyorlar" diye soruldu. O da: "Çünkü onlar ilimle (Sadece) övünmek için uğraşır,onu tatbik etmeye çalışmazlar. Dış görünüşlerle uğraşır,bâtının (için) edebleri ile uğraşmazlar. Bundan ötürü Tanrı onların kalplerini kör etmiş ve uzuvlarını ibadetten alıkoymuştur" diye cevap verdi.

EBÛ AMR İSMA'IL B. NUCEYD

Ebû Osmân ile sohbet etmiştir. Cüneyd'e mülâki olmuştur. (105) Şanı yüce bir kişi idi. Ebû Osmân'ın ölen yoldaşlarının sonuncusu idi. 366 h. (976–977 m.) de öldü.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, büyük babam Ebû Amr b. Nuceyd'den duydum. Diyordu ki bu ilimden hâsıl olmayan her hâlin zararı, faydasından çoktur. Kim,herhangi bir vakitte kendine farz olan farzlardan birini, kaçırırsa, Tanrı onu, bu farzın lezzetinden bundan sonra da mahrum eder.

Ebû Amr b. Nuceyd'den: "Tasavvuf nedir" diye soruldu. O da: "Tasavvuf, Tanrının emri ve yasağı altında sabretmektir" dedi. Yine demiştir ki, kulun felâketi, içinde bulunduğu hâlle nefsinden hoşnut olmasıdır.

EBÛ'L–HASAN ALÎ B. AHMED B. SEHL EL–BÛŞENCÎ

Horasan yiğitlerindendir. (106) Ebû Osman, Cerîrî, Ebû Amr ed–Dimaşkî'ye mülâki olmuştur. 348 h. (959–960 m.) yılında ölmüştür. El–Buşencî'den:"Mürüvvet (İnsanlık) nedir?" diye soruldu. O da: "Tekrim edilmiş kâtiplerdir" (K., LXXXII, 11) âyeti ile üzerine haram olan şeyi yapmayı bırakmandır"dedi.Bir adam ona: "Bana dua et" diye recada bulundu. O da: "Tanrı seni, senin kötülüğünden korusun" diye dua etti. Yine demiştir ki, imanın başlangıcı, sonuna bağlıdır.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B. HAFÎF EŞ–ŞİRÂZÎ

Rüveym, Cerîrî, İbn Ata ve başkaları ile sohbet etmiştir. (107) 391 h. (1000–1001 m.) de ölmüştür, Uluların ulusu ve zamanının bir tanesi idi.

İbn Hafîf demiş ki, iradet eziyetin devam etmesini istemek ve rahatı terk etmektir. Yine demiştir ki, müride değersiz şeyleri irtikâp etmede ve tevilleri hoş görmede nefsine göz yummadan daha zararlı birşey yoktur. Ondan: "Kurb (Yakınlık), nedir" diye soruldu. O da: "Senin Tanrı'ya yakınlığın, uygunluklara sarılman ile, onun sana yakınlığı ise, bu hususta sana daima başarı vermesi ile olur" dedi.

Ben, Ebû Abdillâh es–Sûfî'den duydum. O da Ebû Abdillâh b. Hafîf'ten duymuş. Ebû Abdillah b. Hafîf diyormuş ki, sülûkümün başlangıcında bir rekâtta onbin defa: "De ki, Tanrı birdir..." (K., CXII, 1) âyetini ve bazan de bir rekâtta bütün Kur'ân–ı okuyor, bazan de sabahtan ikindiye kadar bin rekât namaz kılıyordum.

Ben, Abdullâh b. Bakûye eş–Şîrâzî'den (Tanrı rah-

met etsin) duydum. O da Ebû Ahmed es–Sagîr'den duymuş. Ebû Ahmed es–Sagîr demiş ki, bir gün bir fakir, şeyhin (Ebû Abdillâh'ın) yanına geldi. Ona: "Ben de bir vesvese vardır" dedi. Bunun üzerine İbn Hafîf: "Benim zamanımda sûfîler, şeytanla alay ederlerdi,halbüki şimdi şeytan onlarla alay ediyor" dedi. Yine Abdullâh b. Bâkûye eş–Şîrâzî demiş ki, ben Ebû'l–Abbâs el–Kerhî'den duydum. O da Ebû Abdillah b. Hafîf'ten duymuş. Ebû Abdillâh b. Hafîf demiş ki, nafileleri kılarken ayakta durmaktan zayıf düştüm. Oturarak namaz kılma, ayakta namaz kılmanın yarısı değerindedir." hâdisine uyarak evradımdan bir rekâta mukabil, iki rekât kılardım.

EBÛ'L–HUSEYN BUNDÂR B. EL–HUSEYN EŞ–ŞÎRÂZÎ

Usûlde bilgin ve hâl (Bakımından) da yüce idi. (108) Şiblî ile sohbet etmiştir. Errecân'da 353 h. (964 m.) yılında ölmüştür.

Bundâr b. el–Huseyn demiş ki, nefsinle çekişme, çünkü o senin değildir. Onu sâhibine bırak, istediğini yapsın. Yine demiş ki, bid'at ehli ile sohbet, Tanrı'dan yüz çevirmeyi miras bırakıyor. Ümit ettiğin şey için, istediğin şeyi terk et.

EBÛ BEKR ET–TEMESTÂNÎ

İbrâhîm ed–Debbâğ ve başkaları ile sohbet etmiştir. (109) İlim ve hâl bakımından zamanında tek idi. 340 h. (951–952 m.) yılından sonra ölmüştür.

Ebû Bekr et–Temestânî demiş ki, en büyük nimet, nefisten sıyrılıp çıkmaktır. Nefis, seninle Tanrı arasında en büyük bir perdedir.

Ben, Abdullâh b. Bakûye eş–Şîrâzî'den duydum.O

da Mansûr b. Abdillâh el–İsbehânî'den, o da Ebû Bekr et–Temestânî'den duymuş. Et–Temestânî demiş ki, kalb derlenince vakte bağlanır. Yine demiş ki, yol açık, Kitab (Kur'an) ve sünnet de arkamızda durmaktadır. Göç etmekte başta geldikleri ve Peygamber (Tanrının selât ve selâmı onun üzerine olsun) ile arkadaşlık ettikleri için sahabenin üstünlüğü mâlûmdur. Bizden kim,kitab ve sünnete arkadaş olursa, nefsini ve halkı garipser ve kalbi ile Tanrı'ya göç ederse o, isabetli bir doğrudur.

EBÛ'L–ABBÂS AHMED B. MUHAMMED ED–DÎNEVERÎ

Yûsuf b. el–Huseyn, İbn Atâ ve Cerîrî ile sohbet etmiştir. (110) Alim ve fâzıl bir kişi idi. Nisâbur'a gelip bir müddet orada kaldı.Halka vaaz veriyor ve Tanrı bilgisi (Ma'rifet) ile konuşuyordu. Nisâbur'dan Semerkand'e gitti. 340 h. (951–952 m.) den sonra orada öldü.

Ebû'l–Abbâs demiş ki, zikrin en aşağı derecesi Tanrı'dan başkasını unutmandır. Zikrin sonu ise, zikredenin, zikirde zikirden kaybolmasıdır. Yine demiş ki,zâhiri dil, bâtının hükmünü değiştirmez. Tasavvufun erkânını yıktı, yolunu bozdular. İhdas ettikleri bir takım adlarla onun manâlarını değiştirdiler. Tamaa ziyaret, edepsizliğe ihlâs, haktan ayrılmaya şath, kötü şeylerden tad almaya iyişey, heva ve hevese uymaya ibtilâ, dünyaya dönmeye vuslat adını verdiler. Halbuki sûfîler tayfasının yolu bu değildir.

EBÛ OSMÂN SA'ÎD B. SELÂM EL–MAĞRİBÎ

Asrında tek idi. (111) Ondan daha önce de bir benzeri gösterilemez. İbn el–Kâtib ve Habîb el–Mağribî, Ebû Amr el–Zeccâc ile sohbet etmiştir.En–Nehrecûrî,

İbn es–Sa'ig ve başkalarına mulâki olmuştur.

Ben, üstad Ebû Bekr b. Fûrek'ten duydum. Dedi ki, Ebû Osmân el–Mağribî'nin eceli yaklaştığı sırada yanında idim. Alî el–Kavvâl es–Sagîr de birşey söylüyordu. Ebû Osmân el–Magribî'nin durumu değişince Alî'ye susmasını işaret ettik. Şeyh gözlerini açtı ve: "Niçin Alî birşey söylemiyor" dedi. Ben de orada hazır bulunanlardan birine: "Bu durumda ben utanıyorum, siz ona ne hakkında dinlemek istediğini sorun" dedim. Onlar da ondan bunu sordular. O da: "Nerden dinletirse, dinletsin" dedi. Riyâzette büyük şöhreti vardır.

Ebû Osmân demiş ki, takva tam hududunda durmaktır. (117) Bu hududun ne gerisinde kalmadır, ne de onu aşma. Zenginlerin sohbetini fakirlerinkine tercih edenleri Tanrı kalb ölümüne uğratır.

EBÛ'L–KASIM İBRÂHÎM B. MUHAMMED EN–NASRÂBÂDÎ

Zamanında Horasan şeyhi idi. (112) Şiblî, Ebû Ali er–Rûzbârî ve Murta'iş ile sohbet etmiştir. 366 h. (976)977 m.) de Mekke'ye mücavir olmuş ve 369 h. (979–980 m.) de orada ölmüştür. Rivayetleri çok olan bir hadis bilgini idi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. En–Nasrâbâdî demiş ki, sana Hakk'ın çöllerinden birşey gözüktüğü vakit, onunla ne cennet ne de cehenneme yol bulursun. Bu hâlden döndüğün vakit, Tanrı'nın yücelttiğini yücelt.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. Dedi ki, En–Nasrâbadî'ye: "Bazı insanlar, kadınlarla oturuyor, sonra da, onlara bakarken içimde fena birşey yoktur, diyorlar" dediler. O da: "Cisimler baki kaldıkça emir ve nehy (Yasak) bakidir. Kul helâl ve haram kılmanın muhatabıdır. Şüpheli şeylere, ancak haram edi-

len şeylere saldıran kimse cesaret edebilir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. En–Nasrâbâdî demiş ki, tasavvufun esası, kitab ve sünnete sarılmak, heva ve hevesi, bid'atleri terk etmek, ululara saygıyı arttırmak, halkın özürlerini hoş görmek, virdlere devam etmek, ruhsatları kötüye kullanmayı ve yorumlamayı bırakmaktır.

EBÛ'L–HASAN ALÎ B. İBRÂHÎM EL–HUSRÎ EL–BASRÎ

Bağdad'da yerleşmiştir.(113).Hâli ve dili garip bir adam idi.Devrinin ulusu idi. (Tarikat) şerecesini Şiblî' ye bağlar 371 h. (981–892 m.) yılında Bağdad'da öldü.

Alî el–Husrî demiş ki, halk: "Husrî nafileye kail değildir" diyor. Halbuki gençliğimden beri benim virdlerim vardır. Bir rekât terk etsem, sitem altında kalırım. Kim gerçek olan birşeyde iddiada bulunursa, burhanların keşfinin şahitleri onu yalanlar.

EBÛ ABDİLLÂH AHMED B. ATÂ ER–RÛZBÂRÎ

Ebû Ali er–Rûzbârî'nin kız kardeşinin oğludur. (114) Devrinde Şam'ın ulusu (Şeyhi) idi. 369 h. (979–980 m.) yılında öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Alî b. Sa'îd el–Masîsî'den, o da Ahmed b. Atâ'dan duymuş. Ahmed b. Atâ' er–Rûzbârî demiş ki, bir deveye binmiştim. Devenin iki ayağı da kuma saplandı. Bunun üzerine ben:"Tanrı celîl olsun" dedim. Aynı sözü deve de tekrar etti. Ebû Abdillâh er–Rûzbârî yoldaşlarını, ayak takımından ve tasavvuf ehlinden olmayan bir kimsenin evindeki dâvete çağırıldığı vakit, bu-

nu dervişlere bildirmez, önceden onlara birşey yedirir, yemeklerini bitirince haber verip alıp götürürdü. Bu suretle dâvet sırasında ağırlanmadan, ellerini dâvet yemeğine uzatmaları mümkün olmazdı. Ebû Abdillâh er–Rûzbârî, bunu, yalnız, halk bu sûfiler tayfası hakkında kötü bir zanda bulunmasın ve onlar sebebiyle günah işlemesinler diye yapardı.Denilirdi ki,bir gün Ebû Abdillâh er–Rûzbârî, dervişlerinin arkasından gidiyordu. âdeti onların arkasından gitmekti. Onlar da davete gidiyorlardı. Bir bakkal: "Bunlar herşeyi kendilerine mübah sayanlardandır" dedi ve haklarında ağzını açıp gözünü yumdu. Bu arada: "Bunlardan biri, benden yüz dirhem para borç aldı, getirip vermedi. Ben de nereden isteyeceğimi bilmiyorum" dedi. Dâvet edildikleri eve girince Ebû Abdillâh er–Rûzbârî, sûfilerin muhiplerinden olan ev sahibine: "Kalbimin rahat olması için, yüz dirhem para ver." dedi. Ev sahibi, hemen o anda bu parayı ona verdi. O da bir müridine: "Bu parayı filân bakkala götür ve de ki, bu parayı arkadaşlarımızdan biri borç almıştı. Geciktiği için özür diledi ve şimdi gönderdi. Özrünü kabul et" dedi.Adam gitti ve onun dediği gibi yaptı. Davetten dönünce bakkalın dükkânı önünden geçtiler. Bakkal: "Bunlar sözlerine güvenilir, dini bütün kişilerin başbuğlarıdır. Bunda hiç şüphem yoktur" diye onları övmeye başladı. Ebû Abdillâh er–Rûzbârî demiş ki, kötünün en kötüsü cimri sûfîdir.

Dinin cemâli, üstad İmam Ebu'l–Kasım (Kuşeyrî) (Tanrı ondan râzı olsun) dedi ki, bu, bu sûfiler zümresinin ulularından bir topluluğun anılmasıdır. Burada bunları anmaktan maksat, onların şerîate saygı göstermede birleştikleri, riyazete, dindarlığa girme ile vasıflandıkları, dinin törelerinden birşeyi bozmaksızın,sünnete uyma üzere olduklarını ve kim amel ve mücahededen sıyrılır, işini vera ve takva üzerine kurmazsa, iddia ettiği şeyde arı duru olan yüce Tanrı'ya iftirada bulu-

nacağı ve sapıtmış olacağı, böyle bir kimsenin hem kendini,hem de bâtıl şeylerine güvenip kendisine aldananları helâk edeceği hususunda birlik olduklarına dair bir uyurmadır.

Kavuştuğumuz ve yüzlerini görmediğimiz hâlde çağdaş olduğumuz zamanın dili sayılan, sözüne güvenilir, asrının bir tanesi Ebû Ali el–Hasan b. el–Ali ed–Dakkak, devrinde eşi benzeri bulunmayan Ebû Abdirrahmân es–Sulemî, Hareme mücavir olan Ebu'l–Hasan Ali b. Cahzam, Tabersitan'da şeyh Ebu'l–Abbâs el–Kassâr, Dinever'de Ahmed el–Esved, Nisâbur'da Ebu'l–Kasım es–Sirafî, yine Nisâbur'da Ebû Sehl el–Haşşab el–Kebîr, Mansûr b. Halaf el–Magribî, Ebû Sa'îd el–Mâlînî, Ebû Tahir el–Havzanî (Tanrı onların ve onlardan başkalarının ruhlarını kutlasın) gibi şeyhlere gelince, onları ansaydık ve durumlarını açıklamaya girişseydik, amellerinde hâllerinden sayılan hâl ve hareketlerinden şüphe edilmediği hâlde, kısaltmadaki maksadımızın dışına çıkmış olurduk. İnşallâh, bu risâlemizin birçok yerlerinde onların hikâyelerinden parça parça nakledeceğiz.

BÖLÜM

MUTASAVVIFLAR ARASINDA KULLANILAN TABİRLERİN YORUMLANMASI VE BU TABİRLERDEN BAŞKALARINA GÜÇ GELENLERİNİN AÇIKLANMASI

Bil ki, bilginlerden her zümrenin kendine mahsus sözleri ve tâbirleri vardır. Onlar bu söz ve tâbirleri kullandı ve bunlarla başkalarından ayrıldılar. Muhataplarının anlamalarını mümkün kılmak ve kullandıklarında maksatları olan mânaya vâkıf olmaları için bu tâbirler üzerinde anlaştılar. Bu mesleğin ehline (Yâni tâlibler ve sâliklere) kolaylaştırmak için bu sûfîler tâifesi de aralarında söz ve tâbirler kullandılar. Bu söz ve tâbirlerden maksatları ve istekleri, kendi nefisleri için olan mânaları ve sırları birbirlerine açıklamak, yollarına karşıt olanlardan o sır ve mânaları gizlemektir; hattâ aralarında kullandıkları sözler ve tâbirlerin delâlet ettiği mânalar, yabancılara müphem ve saklı da gelebilir. Sû-

fîler tâifesinin böyle davranmaları, sırlarını kıskanıp onları, bunlara ehil olmayanlar arasında yayılmaktan korumak içindir. Zira onların hakikatleri ve sırları, bir çeşit zorlanarak ve zahmet çekerek toplanmış ve bir çeşit gidip gelme ile değildir; belki de o hakikatler, her türlü kusurdan arı duru olan yüce Tanrı'nın, bir kavmin kalbine tevdi ve emanet ettiği mânalardır ve o, bu hakikatler için de bu kavmin sırlarının tertemiz olmasını istedi.

Biz burada bu tâbirleri açıklamakla, bu sözlerin mâna ve inceliklerine (Hakayıkına) vâkıf olmak isteyen ve sûfîler yoluna girenlerin ve onların sünnetlerine uyanların anlamasını kolaylaştırmak isteriz.

VAKT

Hakikat ehline göre, vakt, kendisine önceden tasarlanan bir işin vuku bulması bağlı olan gerçekleşmiş bir olaydır. Böyle olunca gerçekleşmiş olay önceden tasarlanan işin vaktidir. Meselâ, sen: "Ben, ay başında gelirim" dersin. O halde ay başında "Gelmen" tasarlanmış bir iştir, ay başı ise, gerçekleşmiş bir olaydır. Ay başı (Aynı zamanda) gelme vakti olur.

Ben, üstadım Ebû Ali ad–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, vakt, içinde bulunduğun şeydir: Eğer sen dünyada isen, vaktin dünya, öteki dünya (ukbâ) da isen, vaktin öteki dünyadır; sevinç (Sürûr) içinde isen,vaktin sevinç; hüzün içinde isen,vaktin hüzündür. O, bununla vaktin insana galebe çalan şeyden ibaret olduğunu anlatmak istedi. Bazan da vakit tâbiri ile, zamandan içinde bulunulan bir ânı kasd ederler;zira sûfîler vakit için: "İki zaman arası, yâni geçmiş ve gelecek gibi iki zaman arasıdır; sûfî de vaktin oğlu (İbn al–vakt) dur" derler. Onlar bununla, sûfî, geçmiş ve geleceğe asla iltifat etmeyip, olduğu hâlde bulunduğu

zaman içinde kendisine daha iyi olan ve lüzumlu bulunan ibadetlerden biriyle meşgul ve o anda kendisinden istenilen şeyle de kaimdir" mânâsını kasd ederler. Nitekim: "Fakir, geçmiş veya geleceği değil, içinde bulunduğu ânı düşünür" denilmiştir. Bunun için "Geçmiş zamanın elden çıkmış şeyleri ile uğraşmak, ikinci vakti (Yani içinde bulunulan vakti) elden çıkarmaktır" denir. Bâzan da vakitle kendi nefisleri için seçtikleri şey arada bulunmaksızın, Tanrı'nın tasarrufundan kendilerine isabet eden şeyi kasd ederler ve: "Filân, vaktin hükmü altındadır" derler. Yâni o, isteği (İradesi) dışında kendisine gayıptan görünen şeye (Hâle ve Tanrı'nın tasarruflarına) teslim olmuştur. (145) Bu, ancak onlarla yüce Tanrının onlar için bir emri veya şerîat hakkının iktizası olmadığı hâllerde olur; zira, emr edildiğinde şeyi kaybetmek, ondaki emri takdire bırakmak, işlediğin kusur neticesinde hâsıl olan şeyden dolayı endişe duymamak (Yâni günahlarını kayırmak) dinden çıkmaktır.Şu da sûfîlerin sözlerindendir:"Vakit kılıçtır", yâni o da kılıç gibi keser. Vakit de Hakk'ın yürüttüğü, icra ettiği şeyle galebe çalar. (146) Kılıcın yavaş dokunması yumuşak,hiddet ve şiddetle dokunması kesicidir. Yavaş yapışanı kılıç kesmez, hiddet ve şiddetle yapışanı elbette keser, kökü kazınır. Vakit de böyledir: Hükmüne (Yani Tanrı'nın kaza ve kaderine) teslim olan kurtulur, karşı gelen ise, tepetaklak yuvarlanır. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"Vakit kılıç gibidir. Sen kılıca yavaş yapışırsan, kılıcın dokunması da yavaş olur. Ona karşı sert davranırsan, iki ağzı da keser."

Vakit, kime yardım etti ise, onun için (Beğenilen şey) vakittir; kimi ezdi ise, onun için vakit istenilme-

yen kötü bir şeydir." (147)

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum, dedi ki, vakit bir törpüdür, seni aşındırır, fakat yok etmez. Yâni o,seni mahv ve yok etse idi, yok olduğun an kurtulurdun; (148) fakat o senden, senin bir kısmını alır, seni tamamiyle yok etmez. (149) Bu mânâda şu şiiri okuyordu:

"Her geçen gün benim ömrümün bir kısmını alıyor, kalbime miras bırakıp hasreti, sonra gidiyor."

Yine şu şiiri okuyordu:

"(Ben törpülenme vaktimde) derileri yanınca (Acıları tükenmesin diye) yeniden meydana gelen cehennemdekiler gibiyim) "150)

Aynı mânâda:

"Ölüp de rabata kavuşan ölmüş sayılmaz, sağ iken ölen, ölmüştür."

Vaktin hükmü altında olan akıllıdır. Eğer vakti sahv (Ayılma) olursa, kıyamı da şerîatle olur; vakti mahv (Silinme, yok olma) olursa ona galebe çalan hakikat hükümleri olur. (151)

M A K A M

Makam, kulun, âdab (Menzillerinden) dan konu elde ettiği şey ile vasıflanmasıdır. Kulun vasıflandığı şey,bir çeşit arama ve sıkıntıya katlanma ile ulaştığı ve onunla vasıflandığı halden ibarettir. (152) Buna göre, herkesin makamı içinde durduğu yerdir ve kendisi için riyazetle meşgul olduğu şeydir. Bunun da şartı, bulunduğu makamın şartlarını yerine getirmeden diğer bir makama yükselmemektir. Çünkü kanaati olmayanın tevekkülü, tevekkülü olmayanın teslimi, aynı şekilde tövbesi olma-

yanın, Tanrı'ya inâbet (Tanrı'ya yönelmesi, dönmesi), vera'ı olmayanın da zühdü doğru olmaz.al—Mukam mımin zammı ile ikamet (Eğleşme,durma) dır. (153).Tıpkı mudhalin idhâl (İçeri sokma),muhracın ihrâc (Dışarı çıkarmak) mânâsına geldiği gibi. Bir kimsenin bir makama konması, ancak Yüce Tanrı'nın onu bu makama yerleştirmesini görmesi ile mümkün olur ki, bu suretle işinin temelini sağlam bir kaideye oturtması temin edilmiş olsun.

Ben Ebû Ali ed—Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, el—Vâsitî, Nisâbur'a geldiği vakit, Ebû Osmân'ın müridlerinden: "Şeyhiniz size ne emrediyor" diye sordu.Onlar da:"Şeyhimiz bize tâate sarılmak ve tâatteki kusurlarımızı görmemizi emr ediyor" dediler. Bunun üzerine o: "Şeyhiniz size mecûsîliğin ta kendisini emr etmiş. Fiillerinizi yaratanı ve yürüteni görmekle bunlardan uzaklaşmayı emretmedi mi?" dedi. el—Vâsitî bu sözle onları yaptıkları tâatten dolayı gururlanmaktan korumayı kasd etti; yoksa kusur işleme duraklarında oturmalarını veya edeplerden birine halel gelmesini câiz görmelerini değil.

HÂL

Mutasavvıflara göre, hâl, kulun bir kasdı, bir çekme (Celb), bir cehit ve gayret sarf etmeksizin elde edilme olmaksızın kalbine gelen sevinç, hüzün, genişleme (Bast), daralma ve sıkılma (Kabz), şevk ve kararsızlık, heybet ve heyecan gibi rûhî hâllere denir.Hâller, Tanrı vergileridir; makamlar ise,kulun cehit ve gayreti ile elde edilmişlerdir. Hâller cömertliğin ta kendisi olan Tanrı'nın eseri, makamlar ise, bol bol cehit ve gayret sarf etmenin eseridir. Makam sahibi, makamına sağlamca yerleşmiştir; hâl sahibi ise, hâlden hâle yükselir.

(154) Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den: "Ârif kimdir?" diye soruldu. O da: "Ârif burada idi, gitti"dedi. Ululardan biri: "Hâller şimşek gibidir. Eğer onlardan birşey kalırsa hâl değil, nefsin sözüdür" dedi. Bâzıları da: "Hâller, isimler gibidir, yani kalbe girer girmez kaybolurlar" dediler ve şu şiiri okudular:

"Eğer çözülüp erimeseydi, hâlin adı hâl olmazdı. Her eriyen şey kaybolur. Nihayet bulacağı sırada gölgeye bak, uzayınca küçülmeye başlar."

Bir zümre de hâllerin kalma ve sürekliliğine işaret edip dediler ki, hâller sürekli olmaz ve birbiri ardı sıra gelmezlerse, levâ'ih ve bevâdih adını alırlar. Levâ'ih ve bevâdih sahibi daha hâllere ulaşmamıştır. Ancak bu sıfat sürekli olursa, hâl adını alır. İşte Ebû Osmân el–Hîrî diyor ki, Yüce Tanrı kırk yıldan beridir beni tiksinti duyacağım bir hâlde bırakmadı. O, bu sözü ile "Rıza"nın sürekliliğine işaret etmektedir. Rıza da hâllerden sayılır. Bu hususta hâllerin kalmasına(Bakasına)işaret edenin dediği doğrudur" demek yerinde olur. Bâzan hâl dedikleri mâna bir kimseye şirb (158) (Hazz) olur, o kimse onun içinde yetişir. Fakat şu hâl sâhibinin öyle hâlleri vardır ki, gelip kalmadan gidicidirler (Tevârıktirler). Gelip geçici hâller (Tevârık) devâmlı olmaz. Önceki hâller gibi devam ettikleri takdirde, bu hâllerden daha yüksek ve hoş bir yere yükselir ve ebedî olarak bu yükselmede devâm ederler.

Ben, Ebû Alî ed–Dakkâk'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun):"Kalbim örtülü, o derecede ki günde yetmiş defa yüce Tanrı'dan mağfiret dilerim" hadîsi hakkında diyordu ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dâima bir hâlden diğerine yükselmekteydi. İçinde bulunduğu bir hâlden daha yükseğine

yükseldiği vakit, çok kere daha önceki hâline bakar ve onu içinde bulunduğu hâle nisbetle perde sayardı.Kendisinin hâlleri dâima artmada idi. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın takdir edilen lûtuflarının sonu yoktur.Mâdem ki Hakkın hakkı yüceliği ve izzetidir, madem ki O'na erişmek gerçekte imkânsızdır, o halde kul dâimî bir yükselme halinde bulunacaktır. (159) Kulun ulaşacağı bir hal ve mâna yoktur; ancak Yüce Tanrı'nın kudretinde (Bu hâl ve mânanın) üstünde bir mâna vardır ki, Tanrı, kulunu o hâl ve mânaya ulaştırabilir. "Ebrârın güzel işleri (Amelleri) mukarrebînin kötülükleridir. (160) sözü bu mânaya hamledilir. Cüneyd'den "Bu sözün mânası nedir?" diye sorulunca, o da cevap olarak şu şiiri okuyordu:

"Tavarık, gözükünce parlayan ışıklardır: Gizliyi açıklar, cem makamından haber verir. (161)

KABZ VE BAST

Kulun,haf ve reca hâlini geçtikten sonra ulaştığı iki hâldir.Kabz ârif için,müptedi müridin havfı değerindedir.Bast, ârif için müptedi müridin recası değerindedir. Kabz ile havf ve bast ile reca arasındaki fark şudur: Havf ancak gelecekte olacak birşeyden olur. Gelecekte olacak olan şey ise, ya sevilen birşeyin kaybolması veya sakıncanın âni hücumundan korkudur. Aynı şekilde reca da, ancak gelecekte güzel birşeyin olacağını ümit etmekle veya bir sakıncanın kaybolmasını ve mürid için tiksinilen birşeyden korunmasını imrenerek gözetlemekle hâsıl olur. Kabz'a gelince, o da,şimdiki zamanda (İçinde bulunulan zamanda) hâsıl olan mâna içinde kullanılır. Bast da aynı şekildedir. Havf ve reca sahibinin kalbi her iki hal (Havf ve reca)de de gelecek zaman ile ilgilidir. Kabz ve bast sahibi ise, mevcut olduğu vakitte (Acil) kendine birdenbire galebe çalan vârid (Ge-

len) ile vaktinin esiridir. Bundan sonra kabz ve bastın sıfatları, hâllerinin ayrılıkları nisbetinde birbirlerinden ayrılır.. Bazı vârid (162) (Gelen) de vardır ki, kabzı icap ettirir, fakat Tanrı tarafından gelen hâlin (Vârid) sahibinde, kendi hâllerine aykırı başka şeylere bir cevaz baki kalır ve o kabz sahibi bu hâlde diğer şeylerle ilgilenebilir; çünkü o adam tam olgunlaşmamıştır. (163) Bazı kabz sahibine vâridinden, başkasına cevazı yoktur (Yâni kendisini sadece kabz ilgilendirir.) Zira o adam kendi vâridi ile kendinden tamamiyle geçmiştir. (164) Nitekim bazıları: "Ben, tamamiyle kapalıyım, kabz hâli ile tutulmuşum" derler, yâni bende başka şeye cevaz yoktur. Aynı şekilde bast hâlinde bulunan bir kimsede bâzan öyle bir bast hâli olur ki, bunun sahibi halka sokulur, eşyanın çoğundan bir irkinti duymaz, içi genişler ve herhangi bir hâl ona tesir etmez, daima bir ferahlık içinde bulunur.

Ben, üstad Ebû Ali ad–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, onlardan (Sûfîlerden) biri Ebû Bakr al–Kahtî'ye geldi.Ebû Bakr al–Kahtî'nin bir oğlu vardı. Arkadaşları ile şakalaşıp eğleniyordu. İçeri giren adamın yolu da bu çocuğa uğradı. Çocuğun akranları ile gevezelik ettiğini görünce içlenip al–Kahtî'ye acıdı ve: "Bu zavallı şeyh, bu oğlanın sıkıntısına nasıl tutulmuş" dedi. Al–Kahtî'nin yanına girince onu,bu olanlardan haberi yokmuş gibi buldu ve hayret etti ve: "Ulu dağların tesir etmediği (Bu) kimseye canım feda olsun" dedi.Bunun üzerine al–Kahtî de: "Biz eşyaya kulluktan ezelde kurtulmuşuz" dedi. Kulun kabzinin en aşağı sebepleri şunlardır: Kulun kalbine kınamayı gerekli kılan veya uslandırmaya haklı olduğunu ima eden vâridin, kalpte zuhur etmesi ile orada mutlaka kabzı hâsıl olur. (165) Bâzan de bazı vâridlerin sebepleri Tanrı'ya yakın olmaya veya Tanrı tarafından bir çeşit lûtuf ile ikbale ve ferahlığa işarettir. Bu sebeple

kalpte bast hâsıl olur. Hulasa her kimsenin kabzı bastı, bastı da kabzı nisbetindedir. Bazan bir kabz olur ki,sebebi, kabz hâlinde bulunanı güç duruma sokar ve kalbinde sıkıntı (Kabz) hisseder, fakat bunun sebebinin ne olduğunu bilmez. Bu hâlde bulunan için çıkar yol, vakit geçinceye kadar boyun eğmektir.Çünkü eğer kabzı uzaklaştırmak için kendini zorlarsa veya kendi ihtiyarı ile kabzin vakti üzerine hücum etmeden önce onu karşılarsa kabzini arttırır. Ayrıca bu onun terbiyesizliğinden de sayılır. Vaktin hükmüne boyun eğilince kabz (Sıkıntı) kısa bir zamanda kaybolur. Çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı: "Kabz ve bast eder" (166) (K., II, 245) buyurmuştur. Bazan bast bilinmez. (167) Bu bast sahibini titretir ve kararsız bir hâle sokar. Sahibi için çıkar yol, sâkin olmak ve edebi gözetmektir. Çünkü bu vakitte kendisi için büyük bir tehlike vardır. O, (Tanrı'nın) gizli bir hilesinden sakınsın. Nitekim, sûfîlerden biri: "Bana bast'tan bir kapı açıldı da bir günah işledim. Bu yüzden makamımı kaybettim"dedi. Bunun için: "Yaygı üzerinde dur ve fazla ferahlılıktan (İnsibat) sakın" demişlerdir. Gerçeği bilen kişiler (Ehl–i tahkik), kabz ve bast hâllerini, kendilerinden Tanrı'ya sığınılan hâllerden sayarlar (168) Çünkü bu ikisi, gerçekte daha yüksek olanlara, kulun kendisini yok edip ölmesine nisbetle yoksulluk ve fakirliktir.

Ben, Ebu Abdirrahmân es–Sulemı'den duydum. O da el–Huseyn b. Yahya'dan,o da Ca'fer b. Muhammed' den,o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, Tanrı'dan korku, beni kabz; ondan reca ise, bast eder.Hakikat beni cem'eder, Hakk ise, beni farka götürür. (169) Hakk beni korku (Havf) ile kabz ettiği vakit, beni benden yok eder; reca ile bast ettiği vakit ise, beni kendime getirir. Hakikatle yok ettiği vakit, beni huzura getirir ve hakkla dağıttı vakit ise, bana başkasını gösterir ve beni kendimden gizler. Bütün bunlarda (Yüce Tanrı)be-

nim tutucum değil, hareket ettiricim; benim munisim değil, ürkütücümdür. Ben (Tanrının yanında) kendi huzurumla varlığımın tadını tadarım. Keşke, o, beni benden alıp bu hâlden faydalandırsaydı ve rahatlandırsaydı.

HEYBET VE ÜNS

Bu ikisi, kabz ve bastın üstündedir. (170) Nitekim, kabz, havftan ve bast ta reca'dan üstündür. Heybet kabzdan daha üstün, üns te basttan daha tamdır. Heybetin hakkı kaybolmadır. (171) Nitekim her korkak kendinden geçer. (172) Korkaklar, kendinden geçme farklarına göre birbirlerinden ayrılırlar. (173) Ünsün hakkı Hakk ile ayılmadır (Sahv) dir. Her ünsiyet peyda eden (Müste'nis) ayıktır. Ayrıca ünsiyet peyda edenler şirbde (Yâni haz ve nasiblerinde) ayrılıkları nisbetinde birbirlerinden ayrılırlar. Bunun için: "Ünsün en aşağı derecesi, üns sahibinin cehenneme atıldığı zaman bile, ünsünün bulanmamasıdır. (174) demişlerdir. Cüneyd (Tanrı rahmet etsin) dedi ki, es–Serî'den duymuştum, diyordu ki kul o dereceye ulaşır ki, yüzüne kılıçla vurulursa, farkına varmaz. Benim kalbimde de böyle olduğuna dair, şüpheden birşey vardı. Nihayet öyle olduğu bana aşikâr oldu.

Ebû Mukâtil al–Akkî'den nakledilmiştir, demiş ki, Şiblî'nin yanına girdim. Cımbızla kirpiğinden kılları yoluyordu. Ona: "Ey efendim! kendi nefsine yaptığın bu iş, benim kalbime işliyor" dedim. Bunun üzerine o: "Yazıklar olsun sana! hakikat bana açıktır. Ona gücüm yetmediği için nefsimi incitiyorum ki, belki elemi hissederim de hakikat benden gizlenir. Benim o hakikate gücüm yetmiyor."(175) dedi.

Heybet ve üns hâlleri büyük iseler de, gerçeği bilenler, kulun değişmesini içine aldıkları için onları eksik

sayarlar. Çünkü temkin ehlinin (176) halleri değişmenin üstündedir, değişmezler ve kendileri de bizzat varlık (Tanrı) ta yok olmuşlardır; onlar için ne heybet, ne üns, ne ilim ve ne de duygu vardır. (177) Ebû Sa'îd al–Harrâz'dan nakledilen şu hikâye meşhurdur: Demiş ki, bir defasında çölde seyahat ediyordum ve şu şiiri okuyordum:

"Çölde dolaşıyorum, hayretimden ben ve benim cinsimden insanların söylediklerinden başka kim olduğumu bilmiyorum."

Bu esnada hâtiften bir ses bana:
"Ey sebepleri varlığının en yükseği gören (178) ve yakın çöl ve insanlarla sevinen! eğer sen gerçekten varlık ehli olsaydın, arştan, kürsiden ve Tanrı'dan başka herşeyden kayıp olurdun. Belki de Tanrı ile ayakta durur, insanları da, cinleri de hatırlamaktan kurtulurdun" dedi. Kul bu hâlden daha yükseğine ancak varlık ile yükselebilir.

TEVÂCÜD, VECD VE VÜCÛD

Tevâcüd, vecde olgunluğu olmayan kimsenin bir çeşit kendi isteği ile vecdi istemesidir. Vecd sahibinin vecdi tam olsa, vâcid olur. Tefâ'ul babı çok defa, var olmayan bir sıfatı gösterir. (179) Nitekim şâir:

"Gözlerim küçük olmadığı hâlde onları küçültürüm. Tek gözlü olmadığım hâlde, tek gözümü kaparım" demiştir.

Sûfîlerden bir takımı: "Kendini zorlamayı tazammun ettiği ve hakikate uzak düştüğü için tevâcüd, sahibine iyi gelmez ve hakikatten uzaktır" (180), bir kısmı

da: "Tevâcüd bu mânaları bulmayı gözetleyen fakirlere câizdir" dediler. Bunların sözlerinin aslı Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Ağlayınız ve eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi görününüz" hadîsidir. Bu hususta Ebû Muhammed el–Cerîrî'nin (Tanrı rahmet etsin) şu meşhur hikâyesi nakledir: Kendisi demiş ki, Cüneyd'in yanında idim. İbn Masruk ve başkaları da orada idiler. Orada bir de kavvâl (Kaside okuyucu) vardı, okumaya başladı. İbn Masruk ve diğerleri ayağa kalktılar. Cüneyd oturuyordu. Cüneyd'e: "Ey efendim! sema için bir arzun yok mu?" diye sordum. Cüneyd de: "Ve görürsün dağları da yerlerinde duruyor sanırsın, halbuki onlar bulut gibi geçip gider." (K., XXVI, 88) diye cevap verdi. Sonra da: "Ey Ebû Muhammed! sema için bir arzun yok mu?" diye sordu. Ben de: "Ey efendim! sema yapılan ve içinde kendisinden saygı sebebiyle utanılan bir kişi bulunan bir yerde olduğum vakit, vecdimi nefsime haram ederim, yalnız kaldığım vakit de ona (Vecdime) izin veririm ve özenti ile vecd celb ederim" dedim. O bu hikâyede tevâcüdü açık bir şekilde ifade etti, Cüneyd de onun aleyhinde bulunmadı ve kubal etti.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, Tanrı, Ebû Muhammed'in vaktini sem'a'da ululara saygı gösterip sema etmemek için gözettiği edebinin uğurları sâyesinde korudu. Hattâ o: "Nefsimi vecdden mahrum ettim, yalnız kalınca onu serbest bıraktım ve tevacüd gösterdim" dedi. Zira vakit ve onun galebe çalması geçtikten sonra vecdi istediğin zaman serbest bırakamazsın. Fakat Ebû Muhammed el–Cerîrî ululara saygı göstermede doğru olduğu için vecdini yalnızken serbest bırakıncaya kadar, Tanrı ona vaktini korudu. Tevâcüd, zikredildiği gibi vecdin başlangıcıdır. Vecd ondan sonra gelir.

Vecd bir kasıt ve zorlama olmaksızın, kalbine rastla

yan ve sana gelen hâlden ibarettir. Bundan dolayı ulular: "Vecd tesadüfün, bulunmuşlar (Mevâcîd) ise, virdlerin meyvalarıdır. (181) dediler. Kim vazifelerini (İbadetlerini) arttırır ise, kendi hakkındaki Tanrı'nın ihsanlarını arttırmış olur.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, vâridat virdler vasıtasiyle elde edildiği için,kimin dışında virdi yoksa içinde vâridi de yoktur. (182) Içinde sahibinin tekellüf ve özentisinden birşey bulunan vecd, vecd değildir. Kul dış amellerinde zahmete katlansa, kalbinde ibadetlerinin tatlılığını gerekli kıldığı gibi, iç hükümlerinden cehit ve gayret ile elde ettiği şey de onun vecdini gerektirir. (183) Tatlılıklar amellerin meyvaları,vecdler ise,cehit ve gayretin neticeleridir. (184). Bulma (Vucûd) ise, vecd hâlini aştıktan sonra hâsıl olur. Hakk'ı bulma ancak beşerî vasıfların sönmesinden sonra mümkün olur. Çünkü hakikat sultanının gözükmesi yanında beşerî sıfatların bakası yoktur. (185) Ebu'l–Huseyn en–Nûrî' nin: "Yirmi senedenberidir, bulma ve kaybetme arasındayım. Rabbimi bulduğum zaman kalbimi, kalbimi bulduğum (Yâni kendime geldiğim) zaman da Rabbimi kaybederim" sözü, Cüneyd'in: "Tevhîd ilmi, vücuduna, vücudu da ilmine aykırıdır" sözünün mânasıdır. Bu mânada ayrıca şu şiiri söylemişlerdir:

"Cömertliğim, şuhûddan bana gözüken şey ile varlıktan (Vücuddan) kaybolmamdır."

Tevâcüd başlangıç, vücud ise, sondur. Vecd de, başlangıç ile son arasında vasıta (Büyük inci) dır.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, tevâcüd,kulun istiabını,vecd kulun (Aradığında) istiğrakını,vücud ise, kulun (Tanrı'nın zâtında) yok olmasını (İstihlâkini) gerekli kılar.Kul tıpkı önce denizi gören

sonra gemiye binen ve arkasından da boğulan insan gibidir. Bu hâlin sırası (186) şöyledir: Önce niyyet (Kasd)ler, sonra gelme (Vurud), sonra görme (Şuhûd), sonra bulma (Vucûd), sonra da sönme, dinme (Humûd) dir. Dinme, bulma miktarınca olur. Bulanın (Vücud sahibi) ayılma (Sahv) ve yok olma (Mahv) sı vardır. Onun ayılması, Hakk ile bekası, mahvı ise, Hakk ile yok olmasıdır. Bu ikisi, birbiri ardından daima gelir. Hakk ile ayılma galebe çaldığı vakit, kul Hakk ile hamle yapar ve O'nunla konuşur. Nitekim Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) (Bir) hadîs–i kutsîsinde: "Benimle duyar, benimle görür" (187) buyurmuştur.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan duymuş. Mansûr b. Abdillâh diyormuş ki, bir adam eş–Şiblî'nin meclisine (Vaz halkasına) gelip, ondan: "Vücud (Bulma) un sağlamlık izleri vâcidlere (Vecd sahiplerine) belli olur mu?" diye sordu. O da: "Evet, o, bir nurdur. Bu nur kuvvetle istek ateşine yakın bir şekilde parlar ve onun izleri bedenler üzerinde ışıldar, (187) tıpkı İbn el–Mu' tez'in şu şiirinde dediği gibi:

"Kâse, onların ibriklerinden su yağdırdığı için, altından kadehin dibinde inci hâsıl oldu.

(Meclis halkı) Tanrı'yı her türlü kusurdan arı duru kılarak, üzümden bir ateş içinde sudan bir nurun bulunması işine şaştılar.

"O, Ad kavminin İrem'den tevarüs ettiği bir usare ve Kisrâ'nın atalarından kalan hazinesidir. (189)"

Ebû Bekr ed–Dukkî'ye: "Cehm ed–Dukkî semada sıçrarken bir ağacı tutup kökünden çıkardı" diye anlattılar. Ebû Bekr ed–Dukkî ile Cehm ed–Dukkî bir davette biraraya geldiler. Ebû Bekr ed–Dukkî'nin gözleri kapalı idi. (190) Cehm ed–Dukkî heyecan içinde dön-

meye koyuldu. Ebû Bekr ed–Dukkî: "Bana yaklaşırsa onu gösterin" dedi. Kendisi zayıf bir insandı. Cehm ed–Dukkî önünden geçip ona yaklaşınca orada bulunanlar "İşte budur" dediler. Bunun üzerine Ebû Bekr ed–Dukkî Cehm'in baldırından yakalayıp alıkoydu, Cehm kımıldayamadı ve: "Ey Şeyh! tövbe, tövbe" dedi. Ebû Bekr ed–Dukkî onu serbest bıraktı. Üstad İmam Kuşeyrî (Tanrı cemalini sürekli kılsın) dedi ki, Cehm'in sıçraması ve Ebû Bekr ed–Dukkî'nin de onun baldırını tutması Hak ile idi. Cehm, Ebû Bekr ed–Dukkî'nin hâlinin kendi hâlinden daha üstün olduğunu öğrenince, insafa gelip ona teslim oldu. Aynı şekilde kim Hak ile olursa, hiçbir şey ona güç gelmez. Fakat kendisine mahv galip gelende ne ilim, ne akıl, ne anlama ve ne de duygu kalır.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum,kendi isnadı (191) ile anlatıp diyordu ki, Ebû Ukkâl el–Mağribî Mekke'de dört yıl kaldı. Ölünceye kadar yiyip içmedi. Fakirlerden biri yanına gelip selâm verdi. Ebû Ukkâl de onun selâmını aldı.Yanına gelen adam: "Filânım" dedi. Ebû Ukkâl:"Sen filân mısın? nicesin ve halin nasıl, keyfin iyi midir?" dedi ve o anda hâlinden kayboldu (Yani kendinden geçti). Yanına gelen adam dedi ki, kendisine ikinci defa selâm verdim, o da benim selâmımı aldı, (Fakat) o sanki beni hiç görmemiş idi. Ben yine: "Filânım" dedim. O da: "Sen filân mısın, nicesin, sen ve hâlin nasıl, keyfin iyi mi?" dedi, ve sanki beni hiç görmemiş gibi yine kendisinden geçti. Bir defa daha böyle yaptım ve bu adamın gaib olduğunu (Yani kendinde olmadığını) öğrendim. Onu kendi haline bırakıp yanından ayrıldım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, Ömer b. Muhammed b. Ahmed'den, o da Ebû Abdillâh et–Turugandının karısından duymuş. Bu kadın demiş ki, kıtlık olup, insanlar açlıktan öldükleri sırada, Abu Abdillâh et–Turûgandî eve girdi ve "İki ölçek kadar

buğday bulunsun ha" deyip aklını kaçırdı. Yalnız namaz vakitleri kendine gelir, farzı kılar ve tekrar eski hâlini alırdı. Ölünceye kadar bu hâli geçmedi. Bu hikâye, bu adamın hakikat hükümlerinin galebe çaldığı sırada, şeriat adâbının korunmuş olduğuna delâlet eder. Bu, hakikat ehlinin sıfatıdır. (192) Sonra kendisini unutmasının sebebi de, müslümanlara şefkatinden ötürü idi. Bu, onun kendi hâlinde gerçekleşmesinin en kuvvetli alâmetidir.

CEM VE FARK

Cem ve tefrika sözü, sûfîlerin sözleri arasında çok geçer. Üstad Ebû Ali ed–Dakkak diyordu ki, fark, sana nisbet edilen, cem de senden zorla alınan hâldir. Onun bu sözünün mânası şudur: Kulun, kulluğunu yerine getirmekten elde ettiği ve beşerî hâllere yaraşan şey fark ve Hak tarafından mânaların yaratılmasından, lûtuf ve ihsanda bulunulmasından olan şey de cem'dir. Bu da cem'de ve farkta, onların (Sûfîlerin) en aşağı hâlleridir. Çünkü bu hâl, amelleri görmekte bulunur. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı kime kendi fiillerini taet ve muhalefetlerinden gösterirse, o kimse kulluk eden (Âbid) ile kulluk edilen (Mâbûd) arasındaki tefrika vasfı ile kuldur. Kime Tanrı, nefsinin fiillerinden verdiği şeyi gösterirse, o kimse abddır. Şâhid cem ile böyle olunca, kulun indinde halkın hâllerini ispat etmek tefrikadandır ve Hakk'ın hallerini ispat etmek cem niteliğindendir. (193) Kul için cem ve tefrika gereklidir. Çünkü tefrikası olmayanın kulluğu, cem'i bulunmayanın da mârifeti yoktur. "Ancak sana ibadet ederiz" (K., I, 5) âyeti ise, cem'e işarettir. (194) Kul her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'ya hâl dili ile hitab ettiği vakit, ya birşey isteyici, ya dua edici, ya övücü, ya şükredici, ya günahından dolayı özür dileyici, ya da yalva-

rıcı olarak tefrikada kalmış olur. (195) Kul sırrı ile,kendisi ile Mevlâsına münâcaatta bulunduğu şeye kulak verip, kalbi ile duysa,münâcaat ettiği hâlde,kendisi ile Mevlâsına nida ettiği şey ile rabbine hitab ederse, yahut mânasını tarif etse veya kalbine gösterse, cem şahidi iledir (Yâni o adama cem ehli denir.)

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, bir kavval, üstada Ebû Sahl es–Sa'lûkî'nin (Tanrı rahmet etsin) huzurunda:

"Ben sevinç ve eğlencemi sana verdim."

şiirini söyledi. Ebu'l–Kasım en–Nasrâbâdî de orada idi.Ebû Sehl: "Cehaletin ta'sı fethiledir" dedi."Ebu'l–Kasım en Nasrâbâdî'de: "Belki zamme iledir" dedi. Bunun üzerine Ebû Sehl: "Cem'in aynı daha tam değil midir?"(196)diye sordu ve Nasrâbâdî sustu.Ben bu şekilde Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Bunun mânası şudur: Kim "Cehalet" kelimesinin ta'sını zamme ile okursa, kendi nefsinin hâlinden haber vermiş olur ve bunun sanki kendisinden olduğunu söyler. Kul, eğer "Cehalet" kelimesinin ta'sını fetha ile okursa, sanki bunun kendi çabası ile meydana geldiğinden arınıp, Tanrı'sına hitab ederek: "Tanrım, beni bununla özellendiren sensin. Bu, benim cehit ve gayretimle olmamıştır" demiş olur. Bu iki şekil okunuşun ilkinde iddia tehlikesi vardır. (197) İkincisi ise, kuvvetten arınmayı ve Tanrı'nın ihsan ve kudretini kabul etmek vasfını taşır."Ben kendi cehtimle sana ibadet ederim"diyenle "Lûtuf ve faziletinle sana şahadet ve ibadet ederim" diyen arasında çok fark vardır.

CEM'ÜL–CEM'

Bu, cem'in üstünde bir makamdır. Gerek cem'–de,

gerek cem'ül–cem'de insanlar, hâllerinin ve derecelerinin ayrılığı nisbetinde muhtelif olur. Bu kimsenin nefsini ve halkı ispat etmesi (Bunların varlığını tanıması) ve fakat bütün bunların Hak ile kaim olduklarını görmesi cem'dir. Halkı görmekten alıkonulması, kendi nefsinden koparılıp uzaklaştırılması ve hakikat sultanından (Tanrı'dan) gözüküp kendisini kaplayandan başka herşeyi duymaktan tamamiyle mahrum edilmesi ise, cem'ü'l–cem'dir. (198) Böyle olunca, tefrika başkalarını Tanrı ile görmek; cem'ü'l–cem' ise, tamamiyle yok olmakla hakikatlerin üstün geldiği sırada, azîz ve celîl olan Tanrı'dan başka şeyi duymak ve idrak etmekten fâni olmaktır. Bu cem'ü'l–cem' mertebesinden sonra değerli bir hâl daha vardır ki, bu hâle sûfîler ikinci fark derler. Bu hâl de kulun farzları yerine getireceği zamanlarda ayıltılmalıdır. (199) Bu da kulun, farzları vaktinde eda etmesi içindir. O hâlde kul, kul ile kula değil Tanrı ile Tanrı'ya döner ve bu hâlde kendi nefsinin her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın tasarrufunda olduğunu düşünür, Tanrı'nın kudreti ile zât ve aynının yaratıcısı ve Tanrı'nın ilim ve iradesi ile fiil ve hâllerini yürüten olduğunu görür. Sûfîlerden bazıları, cem ve fark sözü ile Tanrı'nın bütün yaratıkları üzerindeki tasarrufunu kast ettiler. Tanrı, zâtlarının yaratıcısı ve sıfatlarının yürütücüsü olmak hasebiyle, herkesi kendi taklip ve tasarrufunda birleştirdi. Sonra Tanrı onları çeşit çeşit yaratmakta birbirinden ayırdı. Bir bölüğüne saadet verdi, bir bölüğünü uzaklaştırdı, bir bölüğüne bedbaht etti,bir bölüğüne doğru yolu gösterdi, bir bölüğünü sapıttı ve kör etti,bir bölüğünü kendinden perdeledi, bir bölüğünü kendine doğru çekti, bir bölüğüne vuslatı ile dostluk gösterdi, bir bölüğüne tevfiki ile ikramda bulundu, bir bölüğünü kendi hakikatini isterlerken yok etti, bir bölüğünü ayılttı, bir bölüğünü mahv etti, bir bölüğünü kendine yaklaştırdı, bir bö-

lüğünü ortadan kaldırdı, bir bölüğünü yakına getirdi,bir bölüğünü huzura getirdi, sonra içirip sarhoş etti.Bir bölüğünü talihsiz edip düşürdü, sonra uzaklaştırıp göçürttü.O'nun yaptıkları saymakla tükenmez, anlatmakla ve anmakla bitmez.Cem' ve tefrikaya dair Cüneyd'e şu şiiri okudular:

"Kalbimde gerçek olarak seni bildim. Dilim sana dua ve niyazda bulundu. Böyle olunca biz bir mâna için birleştik, bir mâna için ayrıldık.

"Senin yücelik ve ululuğun, gözümün ucu ile bakmaktan seni kaybetti ise de, vecd seni bana bağırsağımdan, ciğerimden, böğrümden daha yakın etti. (200)"

Ve:

"Tanrı'nın âzameti zuhur edince kaybolurum. Hiç gelmemiş gibi tekrar hâle dönerim, Hak ile olurum (Cem' ve tefrika). Tek tekrar tevasul olur ve mesna'l–aded). (201)

FENA VE BEKA

Sûfîler, fena sözü ile yerinen sıfatların düşmesini, beka ile de kendisi ile övünülen sıfatların kalmasını kasd ederler. Kulda, bu iki kısımdan mutlaka biri bulunur ve yine malûmdur ki, bunlardan biri bulunmazsa, mutlaka öteki bulunur. Yerinen sıfatlardan fâni olan kişide,övünülen sıfatlar meydana çıkar. Yerinen sıfatlar kendisine galebe çalan kimsede ise, övünülen sıfatlar kaybolur.Bil ki, kulun kendisiyle vasıflandığı şey, fiiller, huylar ve hâllerdir. Fiilleri, kendi isteği altında bulunan tasarrufları, ahlâkî (Huyları) ise, içinde bulunduğu cibilletidir. (Yani yaratılışının icabıdır) Her ne kadar böyle ise de, âdeta sarılmak ile tedavi ve terbiye etmek suretiyle de-

ğişir. (202) Hâller ise, kul üzerine ilk olarak gelir, fakat onların sâflığı, amellerin temizliğinden sonradır. Bu bakımdan huylara (Ahlâka) benzerler; zira kul kalbi ile çalışıp ahlâkı elde eder ve hiddetini, kıskançlığını ve bunlar gibi kötü taraflarını kendinden uzaklaştırırsa, Tanrı da o kulun huylarını beğenmek ile onu hoşnut eder.. Aynı şekilde kul, kendi amellerini kendi gücünü harcamakla temizlemeye çalışırsa, Tanrı da onun hâllerini tamamiyle vermek suretiyle onu memnun eder.Kim şeriat dili ile yerinen fiillerini terk ederse (203), onun için şehvetlerinden fâni oldu denilir. Şehvetlerinden fâni olunca, niyyeti ve ibadetteki samimiyeti ile baki olur. Kim kalbi ile dünyaya sırtını çevirdi ise, onun için dünyayı istemekten fâni oldu denir; dünyayı istemekten fâni olunca da doğruluğu (204) ile baki kalır. Kim kötü huylarından kurtulursa, kalbinden kıskanmayı, bir kimseye karşı kin beslemeyi, cimriliği ve hırsı, kibir ve hiddeti ve kalbin ruunetinden bu gibilerini kovsa, o kimse için kötü huylardan fâni oldu denir; kötü huyundan fâni olunca da fütüvvet ve doğruluk ile kalır. Kim, hükümlerin tasarruflarında (205) kudretin akışını görürse, onun için halktan gelen hâdiseleri hesaba katmaktan fâni oldu denir. Başkalarından gelen tesirleri düşünüp kurmaktan (206) fâni olunca da, Hakk'ın sıfatları ile baki olur. Başkalarından ne bir ayn, ne bir iz, ne bir çizgi ve ne de bir artık göremeyecek kadar hakikat sultanının, kendisini kapladığı (Kendisine tecelli ettiği) kimse için halktan fâni, Hak ile baki oldu denilir.Kulun yerinen fiillerinden ve aşağılık hâllerinden fena bulması, hâl ve fiillerin yok olması (Onlardan kurtulması) ile olur. Kendi nefsinden ve halktan fâni olması, halkı ve nefsini duymasının kaybolması ile mümkündür. Nefsinden ve halktan fâni oldu denildiği zaman nefsi de, halk ta mevcuddur, fakat ne halktan ve ne de nefsinden haberi vardır ve onları hiç duymaz. Halbuki

nefsi de halkta mevcuddur, fakat kendi nefsinden ve halktan habersizdir, kendi nefsini ve halkı duymaz da. Sen, bazan, birinin, saltanat sahibinin ve sayılan bir kişinin yanına girdiğini görürsün. Bu adam, korkudan kendini ve meclis halkını ve hattâ sayılan kişiyi unutur. Dışarı çıktığı zaman, kendisinden: "O ulu kişinin yanında meclisin ileri gelenlerinden kim vardı? Ve o ulu kişinin hâli ve şekli ne idi?" diye sorulsa, hiçbir şey bildiremez. Nitekim yüce Tanrı: "Onlar (Kadınlar)Yusuf'u görür görmez, kendisini büyük bir varlık olarak tanıdılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler" (K., XII, 31). Bu kadınlar insanların en zayıfı oldukları hâlde, Yusuf'u gördüklerinde , o insanken: "Bu insan değildir" ve melek değilken: "Bu melektir" dediler. Bu nihayet bir yaratığın, bir yaratıkla karşılaştığı sırada kendinden geçmesidir, ya her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'yı görmekle açılan kimseye ne dersin? Eğer o, kendi ve kendi cinsinden olanların farkına varmazsa bunda şaşılacak ne vardır? Cehaletinden fâni olan ilmi ile baki olur, şehvetinden fâni olan inabetiyle, dünya isteğinden fâni olan zühdü, arzusundan fâni olan Hakk'ın iradeti ile baki olur. Bu kimse bütün sıfatlarında böylecedir. Kul yukarıda zikredilen şeylerle kendi nefsinden fâni olunca fenâsından fâni olduğunu görmeyi de aşar.(207) Nitekim bu hâle işaret için, onlardan biri şu şiiri söylemiştir:

"Aşıklardan bir cemaat, insanların hiç bulunmadığı bir yerde hayrette kaldı. Bir cemaat de (Hakkın aşk ve sevgisinin) meydanında şaşkına döndü. Bunlar yok edildiler, sonra yine yok edildiler, sonra yine yok edildiler. Sonra da rablerine yaklaşmakta ibka olundular (Bırakıldılar)"

İlk fenâ (Yok olma), kulun, kendi nefis ve sıfatların-

dan fenasiyle Hakkın sıfatları ile kalmasıdır. İkincisi kulun Hakk'ı görmesiyle, Hakkın sıfatlarından da fenâ bulmasıdır. Üçüncüsü Hakk'ı görmekten de fena bulup Hakk'ın varlığı içinde yok olmasıdır. (208)

GAYBET VE HUZUR

Gaybet, kalbin, içine gelen (Vârid) şey sebebiyle hiss uğraştığı için, halkın hâllerinden cereyan edeni bilmesinden kaybolmasıdır. (209) Sonra sevabı düşünmekten veya cezayı hatırlamaktan bir vârid sebebiyle kendi nefsini ve başkasını duymaktan kaybolmasıdır. (210) Nitekim rivayet edilir ki er–Rebî b. Haysem,İbn Mes'ud'a (Tanrı ondan râzı olsun) gidiyordu. Bir demirci dükkânından geçti. Potada kızgın bir demir gördü ve bayıldı. Ertesi güne kadar ayılmadı. Ayılınca kendisinden bunun sebebi soruldu. O da: "Cehennem halkının Cehennemdeki hâlini düşündüm" dedi. İşte bu hâl, gaybet derecesini aşıp bayılma (Gaşyet) hâline gelmedir. Ali b. Huseyn'den rivayet edilmiştir ki, secdede bulunduğu sırada evine ateş düştüğü hâlde namazdan vazgeçmedi. Kendisinden niçin namazdan vaz geçmediği sorulunca, O: "Cehennem ateşi beni bu âteşi düşünmekten alı koydu" dedi. Çok defa kulun, kendini ve başkasını hissetmekten ve bilmekten gaybeti, yüce ve arı duru olan Tanrı tarafından kendisine açıklanan bir mânâ ile olur. Bundan sonra sûfîler hâlleri nisbetinde biribirlerinden ayrılırlar. Nitekim Ebû Hafs en–Nisâburî el–Haddâd'ın sulûkünün başlangıcında sanatını terk edişinin sebebine dair şu hikâye meşhurdur: Ebû Hafs dükkânında bulunduğu sırada, bir Kur'ân okuyucu, Kur'ân'dan bir âyet okudu. Ebû Hafs'in kalbine bir vecd geldi. Şuurunu kaybedip elini âteşe soktu ve ateşten kızgın demiri çıkardı. Çırağı bunu görüp: "Ey usta! bu ne hâldir?" dedi.Bunun üzerine Ebû Hafs,gözüken

keramete baktı ve sanatını terk edip, dükkânından ayrıldı.(211) Cüneyd oturmuştu ve karısı da yanında idi. Şiblî, yanına girdi. Cüneyd'in karısı örtünmek istedi. Bunun üzerine Cüneyd ona: "Şiblî'nin senden haberi yoktur, otur" dedi. Cüneyd Şiblî ağlayıncaya kadar daima konuştu. Şiblî ağlamaya başlayınca, karısına "Örtün (Yani kaç), çünkü Şibî gaybetinden ayrıldı" dedi.

Ben, Nisâbur (Veya Nesâ)'da müezzin olan Ebû Nasr el–Müezzin'den duydum. Bu zat temiz ve dini bütün bir kişi idi. Dedi ki: Nisâbur'da orada bulundukça Ebû Ali ed–Dakkak'ın meclisinde Kur'an okuyordum. Kendisi hacdan çok bahsediyordu. Sözleri kalbime tesir etti. Dükkânımı ve sanatımı bırakıp o yıl hacca hareket ettim. Ebû Ali ed–Dakkak da (Tanrı rahmet etsin) o yıl hacca hareket etti. Nisâbur'da iken ona hizmette bulunuyor ve meclisinde Kur'ân okumaya devam ediyordum. Bir gün çölde taharetlendi ve elinde bulunan testiyi unuttu. Testiyi ben aldım ve durak yerine dönünce onu yanına koydum. Bana: "Bunu getirdiğin için Tanrı seni iyilikle mükâfatlandırsın" dedi. Sonra da bana sanki hiç görmediği bir adam gibi baktı ve: "Seni ilk defa görmüşüm, sen kimsin?" dedi. Ben de: "Tanrı'ya sığınırım! Ben nice müddet senin meclisinde bulundum ve senin yüzünden yerimden ve malımdan ayrıldım ve ne kadar zamandır da seninle birlikte çölü kat ediyorum. Şimdi de seni ilk defa gördüm diyorsun" dedim.

Huzura gelince, huzur Hak ile hazır olmadır. Şöyle ki, kul halktan kaybolunca Hak ile hâzır olur. Hak ile hâzır olması, Hakk'ı anmanın kalbini kaplaması dolayısiyle Hak ile hazır gibi olması manâsındadır ve kul kendini yüce rabbinin huzurunda hisseder. Onun Hak ile huzuru, halktan kaybolması, Hakk'ı anmanın kalbini kaplaması dolayısiyle Hak ile hazır gibi olması

mânasındadır ve kul kendini yüce rabbinin huzurunda hisseder. Onun Hak ile huzuru, halktan kaybolması nisbetindedir. Eğer o, halktan tamamiyle kaydolursa, Hakk ile huzuru da o nisbette tam olur. "Filân hazırdır ve ondan habersiz değildir ve ona daima anmayı ihmal etmez" demektir. Sonra huzur sâhibi kul, huzurundaki derecesi nisbetinde Yüce Tanrı'nın kendisine mahsus kıldığı manâların keşfine mazhar olur. Bazan kulun, kendi nefsi ve halkın hâllerini his ve idrâk etmeye dönmesini de huzur kelimesi ile ifade edip, kul hâzır oldu denir. Bu manâda huzur, onun halk ile hâzır olmasıdır. Bundan önceki mânâda ise, onun Hakk ile hâzır olmasıdır. Huzur ehlinin gaybetteki hâlleri de birbirinden farklıdır. Bazıları vardır ki, gaybeti uzamaz, bazıları da vardır ki, gaybeti devam eder. (212) Nitekim nakledilir ki, Zu'n–Nûni'l–Mısrî, arkadaşlarından birini, Ebû Yezîd'in hâlini ve sıfatlarını öğrenip anlatması için Ebû Yezîd'e gönderdi. Adam Bistam'a gelince, Ebû Yazîd'in evini sordu ve içeri girdi. Ebû Yezîd ona: "Ebû Yezîd kimdir ve neredlast dir? Ben de onu arıyorum" dedi.Bunun üzerine adam Ebû Yezîd'in yanından çıkıp: "Bu, delinin biridir" dedi ve Zu'n–Nûni'l–Mısrî'ye döndü ve gördüğünü anlattı. Bunun üzerine Zu'n–Nûn ağladı ve: "Kardeşim Ebû Yezîd (Tanrı'ya) gidenlerle birlikte yüce Tanrı'ya gitti (213)"dedi.

AYILMA (SAHV) VE SARHOŞ OLMA (SAKR)

Sahv (Ayılma), gaybetten sonra duymaya ve idrâke kavuşmadır. Sekr ise, kuvvetli bir vârid ile kaybolmadır (Kendinden geçmedir) (214) Sekr bir bakıma gaybetten fazladır. Zira sekr sahibi, bazan sarhoşluğunda kendinden tamamen alınmadığı vakit, bast halinde bu-

lunur ve bazan da sekr hâlinde kalbinden eşyanın hazır bulunması düşüncesi düşer. Bu, vâridin, kendisini tamamiyle kendisinden almadığı kimsenin (Mütesâkir) hâlidir. Böyle bir kimseye eşyayı ihsas ve idrak için cevaz vardır. Bâzan da kulun sekri gaybeti aşacak kadar kuvvetli olur. Bâzan sekri kuvvetlendiği vakit, sekr sahibinin gaybeti, gaybet sahibinin hâlinden daha şiddetli olur. Çok defa gaybet sahibinin hâli, eğer sekrinde tam olmadığı hâlde mütesâkir (215) olursa, gaybette sekr sahibinden daha tam olur. Bâzan da gaybet havf ve recanın gerektirdiği bir nevi korku (rahbet) ve isteğin (Rağbetin) gerektirdiği şeyin kalblerine galebe çalması ile âbidler (İbadet edenler) ve mübtediler için olur (216) Sekr ise, yalnız vecd sahiblerinde olur. Kul, cemal sıfatı ile açıldığı vakit (217) kendinde sekr hâsıl olur, ruhunu sevinç ve kalbini de aşk kaplar. Bu mânâda şu şiiri söylemişlerdir:

"Senin ayılman benim sözümden ise, bu vaslın ta kendisidir. Senin sarhoşluğun, benim göz ucu ile bakmamdan ise içmek sana helâldir.

"Ne onun sakisi usandı, ne de içeni. Onun güzelliğinin şarabı aklı sarhoş eder.

"Halk kadehin dönmesinden, ben ise, kadehi döndürenden ötürü sarhoşum.

"Benim iki sarhoşluğum var. Halbuki arkadaşlarımın sarhoşluğu birdir. Beni onlardan ayıran da budur.

"Benim, biri yârin aşk ve sevgisinin, diğeri de vuslatının olmak üzere iki sorhoşluğum vardır. Böyle olunca ne vakit ayılma olur?"

Bil ki, ayılma (Sahv), sarhoş olma (Sekr) nisbetindedir. Sarhoşluğu Hak ile olanın ayılması da Hak ile, sarhoşluğu nefis hazzı ile karışık olanın, ayılması da nefis hazzı ile birlikte bulunur. Ayılmasında haklı ve samimî

olan, sarhoşluğu hâlinde de korunmuş olur. (218) Sarhoş olma ve ayılma hâlinde bulunanlar daima tefrika tarafına giderler. Hakikat sultanından bir alâmet belirdiği (Yâni Tanrı tecelli ettiği) vakit, kulun sıfatı mağlup ve yok olur. Bu mânada şu şiiri söylemişlerdir:

"Sabah Şarap yıldızı (Testisi) ile gözükünce sarhoş ve ayık eşit olur."

Yüce Tanrı: "Rabbi, dağa tecelli edince, dağı yerle bir etti ve Musa bayılıp yere yığıldı" (K., VII, 143) buyurdu. Musa, Peygamberliğine rağmen bayılıp yere yığıldı ve sağlamlık ve kuvvetine rağmen de dağ parçalanıp yerle bir oldu. Kul sarhoşluğu hâlinde hâl şâhidi ile, ayılmasında ise, ilim (Bilme) şâhidi iledir. (219) Şu kadar var ki, ayılmasında kendi tasarruf ile korunmuş olduğu hâlde,sekrinde kendisi sıkıntıya katlanmaksızın korunmuştur. Ayılma ve sarhoş olma zevk ve şerbden sonra gelir.

ZEVK VE ŞERB

Zevk ve şerb de onların (Sûfîlerin) dillerinde dolaşan sözlerdendir. Onlar bu ikisi ile, tecelli meyvalarını, keşif neticelerini ve vâridattan âni gelenleri ifade ederler. Bunların ilki, zevk (Tadmak), ikincisi şerb (İçmek), üçüncüsü ise reyy (Kanmak) tır. (220) Amellerinin saflığı, onlara mânaları tadmayı (Zevki), makamların hakkını vermeleri içmeyi (Şerbi), vuslatlarının devamı ise, "Reyyi" gerektirir. Zevk sahibi mütesakir (Cehid ve gayreti ile sarhoş) şerb sahibi sarhoş, reyy sahibi ise, ayıktır. Tanrı sevgisi kuvvetli olanın içmesi de daimî olur. Bu sıfat, onda daimî olursa, içme onda bir sarhoşluk miras bırakmaz ve o, Hakk ile ayık olur ve her hazdan fâni olup, üzerine gelen birşeye aldırmaz ve içinde

bulunduğu hâlden dönmez (221) İçi (Sırrı) temiz olanın şerbi bulunmaz ve gıdası şerb olan, şerbin yokluğuna dayanmaz ve onsuz kalmaz. Bu mânada şu şiiri söylediler:

"Kadeh aramızda süt annemizdir. Ondan tadmazsak yaşamayız.
"Rabbimi anıyorum (Hatırlıyorum) diyene şaştım. Ben unutur muyum ki, unuttuğumu hatırlayayım?
"Sevgiyi kadeh kadeh devirdim. Ne şarap tükendi ve ne de ben ona kandım."

Derler ki, Yahya b. Mu'âz, Ebû Yezîd el–Bistâmi'ye yazdı ki, burada biri vardır, aşktan bir kadeh içti, sonra bir daha susamadı.Bunun üzerine Ebû Yezîd de: "Senin halinin zayıflığına şaştım. Burada biri vardır ki kâinatın denizlerini bir yudumda içtiği hâlde, yine de ağzını açıp, fazlasını istemektedir" dedi. Bil ki yakınlık kadehleri, gaybdan sunulur ve bunlar, ancak âzad edilmiş sır sahibleri ve eşyanın kulluğundan kurtulmuş hür ruhlar önünde döner. (222)

MAHV VE İSBÂT

Mahv (Yok olma), alışılan (Mutad) sıfatların kaldırılması, isbât ise, kulluk hükümlerinin yerleştirilmesidir. Kim yerilen hasletleri hâllerinden uzaklaştırdı, onun yerine beğenilen fiil ve hâlleri getirdi ise, onda mahv ve isbât vardır.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum, diyordu ki, ululardan biri, birisine:"Neyi mahv, neyi isbât ediyorsun?" diye sordu. Adam sustu. Bunun üzerine bu ulu kişi: "Vaktin mahv ve isbât olduğunu bilmez misin? Kimin mahv ve isbâtı yoksa,o muattal ve ihmal edilmiştir." (223) dedi. Mahv üç kıs-

ma ayrılır: Görünürlerden (Bedenlerden) günahın mahvı, görünmezlerden (Kalplerden) gafletin mahvı, sırlardan illetin (Yâni Tanrı'dan başka şeyle meşgul olmanın) mahvı. Bedenlerden günahın mahvında, amelleri isbât, (Kalplerden) gafletin mahvında, makamların hakkını vermek, sırlardan illetin mahvında ise, vuslat vardır. (224) Bu, ibadete şartlanmış olan mahv ve isbâttır. (225) Fakat aslında her ikisi de Tanrı 'nın kudretinden meydana gelmişlerdir. Mahv, Tanrı'nın kulundan gizlediği, isbât ise, kulunda yaratıp gösterdiği şeyden ibarettir. Bu sebeple mahv ve isbât (Tanrının) iradesi ile sınırlandırılmıştır.Nitekim yüce Tanrı:"Dilediğini (Kendi kitabından) siler (Mahveder), dilediğini yazıp meydana çıkarır (İsbat eder)" (K., XIII, 39) buyurmuştur. Bu âyete: "Tanrı âriflerin kalplerinden kendisinden başkasının zikrini siler, müridlerin dillerine kendi zikrini yerleştirir" şeklinde mâna verilmiştir. Herkes için Tanrı' nın silmesi vardır ve isbâtı da o kimsenin hâline uygun şekildedir. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, kim kendini bir müşahadeden silersin,onu kendi Haklığının hakikati ile isbât eder. Tanrı, kendi hakikati ile olan isbatını kimden silerse, onu başkalarını müşahadeye gönderir ve tefrika vâdilerinde isbât eder. (226) Bir adam Şiblî'ye (Tanrı rahmet etsin): "Sen de ne var ki seni üzüntülü görüyorum. Sen Tanrı, ile, Tanrı da seninle değil midir?" diye sordu. O da: "Eğer ben onunla olsa idim, ben, ben olurdum; (227) halbuki ben O'nda mahv hâlindeyim"dedi. Tamamiyle yok olmak (Mahk), mahvın üstündedir. (228). Zira mahv, bir iz bırakır.Halbuki mahk, hiçbir iz bırakmaz. Sûfîler zümresinin himmetlerinin gayesi, Hakkın, kendilerini şahidlerinden (Yâni nefislerini müşahade etmekten)tamamiyle yok etmesi ve böyle yaptıktan sonra da kendilerine getirmemesidir.

Halk setr (Gizleme, örtme) in örtüsünde, haslar ise, daimî olarak tecelli içindedirler. (229) Hadîste: "Tanrı birşeye tecelli edince onu alçak gönüllü eder" denilmiştir. Binaenaleyh setr sahibi, kendi şuhudunun sıfatı ile, tecelli sahibi ise, ebedî olarak kendi alçakgönüllülüğü ile sabittir. (230) Setr hâli halk için bir işkence, haslar için ise, bir rahmettir. Çünkü eğer Tanrı, haslardan kendilerine keşfolan şeyleri gizlemez ise, hakikat sultanı yanında (Yâni tecelli ettiği vakit) tamamiyle silinip yok olurlar. Fakat Tanrı, gösterdiği gibi de onlardan gizler.

Ben, Mansûr el–Magribî'den duydum, diyordu ki fakirlerden biri arap kabilelerinden birine geldi.Bir genç onu misafir etti. Genç, fakirin hizmeti ile meşgul iken birdenbire bayıldı. Bunun üzerine fakir bunun sebebini sordu. Kendisine: "Bu gencin amcasının bir kızı vardır. Bu genç, bu kıza âşıktır. Kız kendi çadırında yürüdü. Genç de onun eteklerinden kalkan tozu görüp bayıldı" dediler. Bunun üzerine fakir kalkıp kızın çadırının kapısına geldi ve: "Yabancının yanınızda hürmet ve itibarı vardır. Ben bu genci işi hususunda şefaatçi olarak sana geldim. Onun senin aşkınla düştüğü hâline acı dedi. Bunun üzerine kız: "Sen aptalsın, o eteğimin tozunu görmeye güç yetiremedi, benim sohbetime nasıl dayanır" (231) dedi.

Bu sûfîler zümresinin alt tabakadaki kısmının (Yani olgunluk mertebesine ulaşmayanların dirliği ile yaşayışları tecellide, belâları ise, setr hâlindedir. Haslara gelince bunlar, akılları kaçırılmakla sessiz bir hayat tarzı arasındadırlar. (232) Tecelli olduğu vakit akılları gider, setr olduğu zaman ise, huzur ve sükûna kavuşarak dirlik içinde yaşarlar. Denildi ki yüce Tanrı'nın Musâ'ya: "Ey Musâ! sağ elindeki nedir?" (233) (K., XX, 17) de-

ın^si avunmasına vesile olan şeyi birdenbire duyması ile hâsıl olan keşfin kendisine tesirinden hâsıl olan hallerin bir kısmını ondan gizlemek içindir. Peygamber de (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Kalbimi bir perde bürür, hattâ ben günde yetmiş defa Tanrı'dan mağfiret (Örtmesini) dilerim" dedi ki, burada Tanrı'dan mağfiret dileme, setr'i aramadır. Çünkü "Gafr" de setr "Örtme" anlamındadır. Nitekim gafru's–savb (Elbiseyi örtme) ve miğfer (Başlık) mânası da bununla ilgilidir. Peygamber bu hadîsi ile sanki hakikatin dayanılmaz saldırmaları (Yâni Tanrı'nın tecellileri) karşısında kalbinin ö rtünmesini istedi, zira yaratık Tanrı ile kalamaz (Yok olur). Yine bir hadîste: "Tanrı yüzünü açarsa, ululuğunun nurları herşeyi yakar" buyurulmuştur." (234)

MUHÂDARA, MUKÂŞEFE MÜŞÂHEDE

Önce muhâdara, sonra mükâşefe, sonra da müşâhede (235) gelir. Muhadara, kalbin Hakk ile hazır bulunmasıdır. Kalbin hazır olması (Huzuru'l–kalb) bazan burhanın ve delilin ardı ardına gelmesi ile olur; Sâlik setr ve hicabın ötesindedir. Her ne kadar zikrin kuvvet ve kudretinin kaplaması ile hazır olursa da perde ve hicabdan kurtulmaz" (236) Bundan sonra mükâşefe gelir ki bu hâl açıklık sıfatı ile kalbin huzurudur. Şöyle ki bu hâl içinde kul, delil düşünmez, yol aramaz, zan ve şüphenin saiklerine sığınmaz ve gayb sıfatı (Yâni ilâhi sıfatlar) örtülü değildir. (237) Bundan sonra da müşâhede gelmektedir. Müşâhede, herhangi bir şüphe olmaksızın Hakkın vücududur. Sırrın (Kalbin) gökü,setr bulutlarından temizlenince şuhud (Müşâhede) güneşi, şeref borcundan doğar. (238) Müşâhedenin aslı Cüneyd'in şu anlattığıdır: Müşâhede Hakkı bulup, kendi-

ni tamamiyle yitirmektir.Böyle olunca muhâdara sahibi, delillerine bağlıdır; mükâşefe sahibi Tanrı'nın sıfatları ile genişlemiştir; müşâhede sahibi ise, Tanrı'dan başka herşeyden fâni olduğundan zatı ile atılmış (Mülka) dır.

Muhâdara sahibine aklı yol gösterir, mükâşefe sahibinin ilmi Tanrı'ya yaklaştırır, müşâhede sahibini ise, ma'rifet mahv eder. Ömer b. Osman el–Mekkî'nin (Tanrı rahmet etsin) müşâhedenin aslını açıklamak hususunda söylediği şu söze kimse birşey ilâve edemedi: Müşâhede hâlinde bulunan kulun kalbi üzerine, araya örtünme ve kesilme girmeksizin, tecelli nurları birbiri ardından gelir. Nitekim karanlık gecede şimşeklerin arası kesilmeksizin çakması farzedilse, karanlık geceler, şimşeklerin birbiri ardından çakması sebebi ile gündüz gibi olur. Bunun gibi kalp de tecellinin devamı ile daima gündüz olur, gecesi olmaz. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"İnsanlar karanlık içinde oldukları hâlde, benim gecem senin yüzünle gündüzdür."

Nuri dedi ki, kulun müşâhedesi, kendinde bir damarı kaldıkça tam sağlam olmaz. Sabah olunca kandile, muma ihtiyaç kalmaz.

Sufiler, müşâhede kelimesinin tefrikadan bir tarafa delâlet ettiğini sandılar; çünkü "Müfâale" babı bir işin veya hadisenin iki kişi arasında vuku bulduğunu göstermeye yarar. (238) Halbuki bu, bu fikri güdenin bir yanılmasıdır, zira her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın görünmesinde halk tamamiyle yok olur. Bu bakımdan müfâale babı tamamiyle bir işin iki kişi arasında olduğunu gerektirmez. Nitekim müfâale babından gelen sâfara =seyahat etti ve târaka= iki ayakkabıyı aynı ölçüde dikti ve benzerlerinde bir işin iki kişi arasın-

da vuku bulduğu meselesi yoktur. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"Sabah olup ta kemale erince nurları ile yıldızların ışıklarını giderdi."
"Onlara öyle bir kadeh içirdiler ki, onu cehennem ateşine yuttursaydılar, cehennem ateşi en çabuk giden gibi uçardı."

O ne kadehtir ki, içenleri mahv ve yok eder ve kapar. Onları bırakmaz. Onlarda beşeriyet izlerinden en ufak birşey bırakmaz. Nitekim onlardan biri:
"Öyle gittiler ki onlardan hiçbir iz kalmadı." demiştir.

LEVÂ'İH,TEVÂLÎ VE LEVÂMİ'

Üstad (Ebû Ali el--Dakkak) (Tanrı ondan razı olsun) dedi ki: Bu tâbirler, mânaları birbirine yakın tâbirlerdir. Aralarında büyük bir fark yoktur. Bunlar, kalp ile ilerlemede yükselen başlangıçta bulunan kimselerin sıfatlarındandır. Onlarda, daha marifet güneşlerin ışıkları sürekli değildir. Bununla beraber, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, her an onların kalplerinin rızkını verir. Nitekim Tanrı: "Orada onların sabah akşam rızkları vardır." (K., XIX, 62) buyurmuştur. Kalplerinin gökü, haz bulutları ile karardığı vakit, içlerine keşfin açık sırları (Levâ'ih) gelir. Yakınlık ışıkları (Levâmi') parıldar ve onlar örtünme zamanlarında levâih'in birdenbire gelmesini beklerler. Onlar şâirin şu dediği gibidir:

"Ey parıldayan şimşek! gökün neresinden parlarsın."

Önce levâ'ih, sonra levâmi', sonra da tevâli gelir. Le-

vâ'ih, çakar çakmaz kaybolan şimşekler gibidir. Tıpkı şâirin şu dediği gibi:

"Bir zaman birbirimizden ayrı kaldık. Birbirimize kavuşunca da, selâm vermesi, vedalaşması oldu."

Yine bu mânada şu şiiri söylediler:

"O tıpkı ateş almaya gelen gibi ziyaret etti. Acele olarak kapının önüne geldi de içeri girmedi. İçeri girseydi ne kaybederdi."

Levâmi', levâ'ihten daha çok gözükür. Onun kaybolması ve gitmesi, levâ'ih kadar çabuk değildr.Bazan birkaç müddet kalır. Fakat onların hâlleri:

"Bakmaya doymayan göz ağlamadadır" ve:

"Göz onun yüzünün suyuna gitmiyor; fakat (Korkarım) ona doymadan bir rakip çıkar boğazında bırakır" gibidir.

Tevâlî parladığı vakit, seni senden alır, O'nunla birleştirir. Fakat gece askerleri üzerine saldırmadıkça tâli'in gündüzünün nuru (Sür'atle kaybolmasından dolayı) sabit değildir. Bu hâlde olanlar, örtünme ve açılma arasında bulundukları için rahat ve sızlanma arasındadırlar. (240) Tıpkı şu şiirde dedikleri gibi:

"Gece bizi eski ve siyah hırkası ile örter. Gündüz de bizi yaldızlı cübbesi ile bürür."

Tevâlî vakit bakımından daha kalıcı, kuvvet ve kudret bakımından daha kuvvetli, durmak bakımından daha devamlı ve (Kalpte olan) karanlığı daha fazla gideri-

ci ve töhmeti daha fazla uzaklaştırıcı ise de, kaybolmak tehlikesine mâruzdur. En yüksek derecede ve sürekli olarak durucu değildir. Hâsıl olmasının vakitleri çabuk kaybolucudurlar. Batmasının hâlleri de çoktur. Bu levâil, levâmi ve tevâliye ait mânalar da tesir bakımından birbirinden farklı olur. Şöyle ki, bu mânalardan bazısı kaybolsa ve gitse sahibinde bir iz bırakmaz. Tıpkı kayboldukları zaman sanki sürekli geceye sebep olan parlak yıldızlar gibi. Bazısı da vardır ki, kendisinden bir iz kalır; izi kaybolursa elemi kalır. Eğer nurları batarsa izleri kalır. Kendisinden bu hâl vücuda gelen kimse bu galebe çalmalar dinlendikten sonra, o mânanın bereket ışığı içinde yaşar. İkinci bir parlama oluncaya kadar onun dönmesini bekleyerek vaktini idare–i maslahat ile geçirir ve hâsıl olduğu zaman da bulduğu hâlleri ile yaşar.

BEVÂDİH VE HUCÛM

Bevâdih ansızın gayıptan kalbe gelen şeylere denir. Ansızın gelen bu hâl ya sevince, ya da hüzün ve kedere sebep olur. Hucûm ise, hiçbir cehit ve gayretin olmadan senin kalbine gelen şeydir. Bunun da, vâridin kuvvetli ve zayıf olmasına göre çeşitleri hakkında (Yâni gelen hâllerde) ihtilâfa düşülmüştür. Bevâdih ve hucûm farklı olur. Kullardan bazısı vardır ki, onu bevâdih değiştirir, hucûm ise, kendi hükmü altına alır (241) Nitekim denilmiştir:

"Zamanın değişmeleri (Zenginlik ve züğürtlük) onlara yol bulamaz. Büyük işlerin dizginleri onların ellerindedir."

TEMKÎN VE TELVÎN

Telvîn hâl sahibinin, temkîn ise, hakikat ehlinin sıfa-

tıdır. Kul Hakk yolunda oldukça telvîn sahibidir. Çünkü o, bir hâlde kalmayıp, bir hâlden ötekine yükselir ve bir sıfattan ötekine geçer, bir konaktan çıkar, baharda konulan bir yere yerleşir. Kavuşunca da makamında sağlamca tutunur. Bu hususta şu şiiri söylediler:

"Senin sevginde mütemadiyen konaklar aştım ki, normal insanların akılları, insanın oraya konmasına mâni oluyor." (243)

Telvîn sahibi sürekli olarak artmadadır. (244) Temkîn sahibi ise, vuslata erer ve sonra birleşir. (245) Birleşmenin alâmeti ise, temkîn hâlinde bulunan kimsenin kendisinden tamamiyle duygusuz (Bâtıl) hâle gelmesidir. (246) Ululardan biri: "Müritlerin seferleri, nefisleri yeninceye kadardır. Nefislerini yenince de kavuşurlar" dedi. Üstad Kuşeyrî (Tanrı rahmet etsin) dedi ki, bu ulu kişi, bu sözü ile insana ait hükümlerin bırakılması ile hakikat sultanının insanı kaplamasını kastediyor.Bu hâl, kulda sürekli olursa, o, temkin sahibidir. Şeyh Ebû Ali el--Dakkak (Tanrı rahmet etsin) diyordu ki, Musa (Selâm üzerine olsun) telvîn sahibi idi. Bu sebeple Tanrı'nın kelâmını dinlemekten döndü ve hâli kendisine tesir ettiği için de yüzünü örtmek ihtiyacını duydu.Peygamberimiz (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) temkîn sahibi idi. Bu sebeple gittiği gibi döndü; zira o gecede (Mi'rac gecesinde) gördüğü şey kendisine tesir etmedi. Bu hâle şahit olarak Yusuf (Selâm üzerine olsun) hikâyesini getirdi. Çünkü Yusuf'u gören kadınlar, ellerini kestiler. Buna sebep de, ansızın Yusuf'u görmekten kendilerine gelen hâldir. Halbuki Aziz'in karısı (Züleyha) Yusuf'a tutkunlukta hepsinden daha tam olduğu halde o günü kılı kıpırdamadı; çünkü o, Yusuf işinde temkîn sahibi idi. (247)

Kuşeyrî diyor ki, üzerine gelen şey ile kulun değiş-

mesi, iki şey sebebiyle, ya vâridin kuvvetli, veya sahibinin zayıf olması ile meydana gelir. (Aynı şekilde) kulun sükûneti de iki şey ile, ya kendi kuvveti veya kendine gelen hâlin zayıflığı ile olur.

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum diyordu ki, temkînin sürekli olmasının caiz olup olmadığına dair sûfilerin esasları iki şekilde çıkarılır. Bu ikisinden birine göre, temkînin sürekli olması imkânsızdır; çünkü Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Eğer benim yanımda bulunduğunuz hâlde kalsaydınız, mutlaka melekler sizinle el sıkışırdı" buyurmuş ve yine: "Benim Tanrı ile öyle bir vaktim vardır ki, azîz ve celîl olan rabbimden başka kimse oraya sığmaz" (248) hâdîsi ile kendine has bir vakitten bahsetmiştir. İkinci esasa göre ise, kulda hâllerin sürekli olması gerçektir; çünkü hakikat ehli, tevarık ile müteessir olma vasfını aşmıştır. Hadîsteki "Melekler sizinle el sıkışırdı" sözünde de, bu iş olmayacak bir olaya bağlanmıştır. Meleklerin el sıkışması, bidayet ehline tanınan değerin aşağısındadır ve böyle olduğu "Melekler yaptığını beğendikleri için kanatlarını ilim tâlibinin üzerine gererler" hadîsinden de anlaşılmaktadır. Peygamber: "Benim öyle bir vaktim" sözünü de sadece dinleyene göre söyledi; yoksa o, bütün hâllerinde gerçekle kaimdi. En doğru şudur ki, kul yükselmede oldukça, telvân sahibidir; hallerinde bir fazlalık ve eksiklik olduğu doğrudur. Kul beşerî sıfatlarını (Ahkâmı) arkada bırakırsa, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı da onu, nefsin hasta ettiği şeylere (Beşerî hâllere) göndermemek suretiyle temkîn sahibi yapar ve kul yerine ve liyakâtine göre, kendi hâlinde kararlı ve sabit (Temkîn sahibi) olur. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, ona lûtuf ve ihsanda bulunur; zira Tanrı'nın takdirleri sonsuzdur. Bu sebeple o, asıl kendi hâlinde ebedi olarak sabit olduğu hâlde, Tanrının fazla lûtuf ve ih-

sanı içinde mütelevvin ve belki de mülevvendir (209). Ayrıca içinde bulunduğu hâlden daha yükseğinde karar kılar, sonra onu da aşar; çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın takdirlerinin sonu yoktur. Ama şahidinden (Müşâhede ettiği şeylerin hepsinden) duygusu yok olan beşeriyetten tamamiyle kurtulur; zira beşeriyetin bir hududu ve sonu vardır. Kul bunların hepsinden, nefsinden, duygusundan ve aynı şekilde kâinatta olan herşeyden kaybolup sonra bu kayıp olma kendisi ile devam ederse, o mahvdedir. Bu hâlde, o kul için, ne temkîn, ne telvîn, makam ve hal vardır, o kul bu kaybolma (Gaybet) vasfı ile kaldıkça onun için ne teşrif ve ne teklif vardır, yeter ki, kendi cehidi olmaksızın üzerine yürütülen hâl ile evvelki hâline döndürülsün. Ve halk bu hâlde bulunan kimseyi gerçekte mutasarrıf (Seyir ve hareket edici) sanır. Halbuki hakikatte o, musarraf (Tasarruf edilen) dir. (250) Nitekim yüce Tanrı: "Onları uykuda oldukları halde uyanık sanırsın, onları sağa sola çeviririz" (K., XVIII, 18) buyurmuştur. Başarı Allahtandır.

KURB VE BU'D

Kurb (251) da ilk derece, Tanrı'nın taetine yakın olmak ve vakitlerinin süresince Tanrı'ya ibadet ile süslenmektir. Bu'd ise, kulun Tanrı'nın emirlerine aykırı hareket etmekle kirlenmesi ve O'na taatte bulunmaktan uzaklaşmasıdır. İlk bu'd (Uzaklaşma) Tanrı'nın tevfikinden uzak olmaktır. Bundan sonra gerçeği araştırmaktan uzak olmak gelir. Gerçekte bu'd, Tanrı'nın tevfikinden uzak olmaktır. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun), her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'dan haber vererek diyor ki, "Bana yakın olanlar, kendilerine farz kıldığımı yerine getirmekle bana yaklaşmadılar. Kul bana daima nafile namazları ile

yakın olur. o dereceye kadar ki, ben onu severim, o da beni sever. Ben onu sevince, onun gözü ve kulağı olurum. (Bu suretle) o, benimle görür ve benimle işitir. (252) "Kulun Tanrı'ya yakın olması (Kurbu), ilk önce farz olan şeylere imanı ve tasdiki ile, sonra da (Tanrının) ihsan ve tahkiki kula yakın olur. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın kuluna yakın olması (Kurbu) dünyada irfandan tahsis ettiği, âhirette ise, şuhud ve iyandan ikramda bulunduğu şey ile, bu ikisi arasında lûtuf iyilikleridir. Kulun Tanrı'ya yaklaşması ancak halktan uzaklaşması ile olur. Bu olanlar ile görünüşlerin hükümleri değil, kalplerin sıfatlarındandır. Her türlü kusurdan arı duru olan Hakk'ın yakın olması, herşeye ilim ve kudreti ile, mü'minlere lûtuf ve yardımı ile, velilere de kendilerine has olan dostluk (Te'nis) ile olur. Yüce Tanrı: "Biz ona sizden daha yakınız" (K., LVI, 85), "Nerede olursanız, O sizinle beraberdir"(K.,LVII, 4), "Üç kişi gizli konuşmaz ki o, dördüncüsü olmasın" (., LVIII, 7) buyurmuştur. Kim her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın yakınlığı ile gerçekleşirse, Tanrı'ya olan yakınlığında en yakını mürakabesinin devamı olur. Çünkü bu kulu önce takva, sonra gayret ve vefa, sonra da utanma bekçileri korur. Bu hususta şu şiiri söylediler:

"Sanki senin biri hatırımdan geçenleri, diğeri de, bakması ve söylemesi câiz olmayan şeylerden gözümü ve dilimi gözetleyen iki bekçi vardır.

"Gözlerim senden sonra kötüye giden birşeye bakmadı. Ancak o ikisinin bana baktığını söyleyebilirim.

"Ağzımdan, senden sonra başkasının bir lâfı çıkmadı. Ancak o ikisinin beni dinlediklerini söyleyebilirim.

"Senden sonra kalbime başkasının yâdı gelmedi. Ancak o ikisinin, dizginimi (Ondan) çevirdiklerini söyleyebilirim.

"Ne kadar sadık arkadaşlarım vardı ki, onlardan soğudum ve onlardan dilimi ve gözümü esirgedim.

"Onlardan ayırlamama sebep zübdüm olmadı. Ancak seni her yerde gördüm de ayıldım." (253)

Ululardan biri talebesinden birini, kendisine olan ilgisinden dolayı, diğerlerinden farklı tutuyordu. Arkadaşları (Diğer müritler) kendisinden bunun sebebini sordular. Bunun üzerine o da, onlardan her birine bir kuş verdi ve: "Bunu hiç kimsenin göremeyeceği yerde kesiniz"dedi. Diğerlerin her biri gidip boş bir yerde kuşu kesti. Bu gözde talebe de kuşu keslmemiş olduğu hâlde döndü. Şeyhi kendisinden, kuşu niçin kesmediğini sordu. O da: "Sen, bana kuşu kimsenin göremeyeceği bir yerde kesmemi buyurdun. Halbuki Tanrı'nın göremeyeceği hiçbir yer yoktur" dedi. Bunun üzerine Şeyh: "Bu sebeple onu size tercih ediyorum, zira bu, Hakk'tan gafil olmadığı hâlde, siz halkın sözünün tesiri altındasınız" dedi. Yakın olmayı (Kurbu) görme,yakın olma (Kurb) için bir perdedir. Kendisi için bir makam veya serbestlik gören kimse, bunlarla aldatılmıştır. Bundan dolayı: "Yüce Tanrı seni, kendi kurbundan,yani Hakk'a yakın olmayı görmekten alıkosun" dediler; zira kul, Tanrı'ya olan yakınlığı ile ünsiyeti, kendi kendine değer verdiğinin alâmetlerindendir; çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, her çeşit ülfetin ötesindedir ve hakikat yerleri de dehşet ve mahvı gerektirir. (254) Bazıları buna yakın şu şiiri söylemişlerdir:

"Sıkıntım senin içindir, fakat bu sıkıntıya aidırdığım yok. Yakınlığınız, uzaklığınız gibidir. O hâlde rahatım ne zaman olacak."

Üstad Ebû Alî ed–Dakkak (Tanrı rahmet etsin) şu şiiri sık sık okurdu:

"Aşkınız ayrılık, sevginiz ise, nefretle terk etmedir. Yakınlığınız uzaklaşma, barışınız savaştır." (255)

Ebu'l–Huseyn en–Nûrî, Ebû Hamza'nın müritlerinden birini gördü. Ona: "Sen, yakınlıktan dem vuran Ebû Hamza'nın müritlerinden değil misin? Gittiğinde ona de ki, Ebu'l Huseyn en–Nûrî sana selâm söyleyip dedi ki, içinde bulunduğumuz hâlde, yakınlığın yakınlığı, uzaklığın uzaklığıdır. (256) Zata yakınlıktan gerçek hükümdar olan Tanrı münezzehtir. Çünkü Tanrı,sınır ve bölgelerden, son ve nicelikten münezzehtir. Bir yaratık onunla birleşmez, kadîm bir hadis de ondan ayrılmaz. Samediyeti, bitişme (Vasl) ve son bulmanın üstündedir. (257) Zâtların yaklaşması olduğu hâlde, onun sıfatında yakınlık imkânsızdır. Tanrı'nın kullarına yakın olması üç türlüdür: Birincisi zâtı ile yakın olmak, ikincisi sıfatları ile yakın olmak, üçüncüsü fiilleri ile yakın olma. Hakk'ın na'tında ve sıfatında câiz olan yakın olma imkânsızdır. İmkânsız olan yakın olma zâtların yakın olması (Kurbu) dır. (258) Hakk'ın zâtında ve vasfında vâcib ve sâbit olan kurb, ilmi ile ve görmesi ile yakın olmasından ibârettir. (259) Hakk'ın vasfında ve na'tinde câiz olan kurb ise, kullarından dilediğini lûtuf ve ihsanına mahsus kılmasından ibârettir.

ŞERÎAT VE HAKİKAT

Şerîat, kulluğu gerekli kılan bir iştir. Hakikat ise, Tanrı'nın besleyiciliğini ve herşeye mâlik (Rubûbiyet) olduğunu görmektir. Buna göre, bir şerîat hakikatle kuvvetlendirilmiş değilse, makbul değildir. Şerîatle bağlı olmayan bir hakikat de elde edilmiş sayılmaz. (260) Şerîat (Tanrı tarafından) halka külfet için geldi hakikat ise, Hakk'ın tasarrufundan bir haber vermedir. (261) Şerîat O'na ibadet etmen, hakikat ise, O'nu gö-

mendir. Şerîat O'nun emrettiği ile kalkıp oturmak (262) hakikat ise, takdir ettiğini, gizlediğini ve açıkladığını görmektir.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, "Ancak sana ibadet ederiz" (K., I, 5) âyeti şerîatı korumak için,"Ancak senden yardım dileriz" (K., I, 6) âyeti ise, hakikati ikrar içindir (263) Tanrı'nın emrini gerektirmesi bakımından şerîat de hakikattir. Aynı şekilde Tanrı'yı bilme, Tanrı'nın emri ile vâcib olması bakımından hakikat de şerîattir.

NEFES

Nefes, gayba ait lûtuflar ile kalbleri rahatlandırmadır. Nefes sâhibi, hâl sahibinden daha ince ve sâftır. Sanki vakt sâhibi müptedi ve nefes sâhibi ise, müntehidir. Hâl sâhibi de bu ikisi arasındadır. Böyle olunca hâller, ilerlemenin ortaları, nefesler ise, sonudur. Vakitler kalb sahiplerinin, hâller ruh erbabının, nefesler ise, sır ehlinindir. Demişler ki, ibadetlerin en üstünü, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı ile nefesleri saymaktır. (264) Tanrı kalbleri yarattı ve onları marifet ocağı yaptı. Onun arkasından sırları yarattı ve onları tevhide yer yaptı. Böyle olunca, marifete delâlet ve tevhide işaret etmeden çıkan her nefes ızdırar yaygısı üzerinde ölüdür ve ondan sahibi sorumludur. (265)

Ben Üstad Ebû Alî ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum, diyordu ki, ârifin nefesi serbest çıkmaz (Yani ârif Tanrı'sız nefes almaz). Zira kendisine müsamaha edilmez. (266) Muhibb (Seven)in nefesten ayrılması lâzımdır. Çünkü eğer nefesi olmaz ise, (Nefesin terkine) takatı olmadığından yok olurdu.

HAVÂTİR

Hâtır, insanların içlerine gelen bir hitaptır. Bu da bazan, bir meleğin, bazan da şeytanın atması ile,bazan da nefsin boş şeyleri olur ve bazan da Tanrı tarafından husûle gelir.Melekten gelen ilhâm,nefisten gelen hevâcis şeytandan gelen vesvâs, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı tarafından gelip kalbe atılan ise, hâtır adını alır. Bütün bunlar nefse ait söz cinsindendir. Melekten kalbe gelenin doğruluğu (Şerîat) ilmine uygunluğu ile anlaşılır. (267) Bunun için: "Şerîatın dışı, kendisine şahadet etmeyen (268) her hâtır bâtıldır" denilmiştir. Şeytandan gelenin çoğu (İnsanı) günah işlemeye teşvik eder. Nefisten gelenin çoğu da insanı şehvete uymaya veya kibre veyahut nefsin vasıflarına has şeylere sarılmaya sürükler. Ulular şu hususta aynı fikirdeler.Yiyeceği haram olan, ilhâm (269) ile vesvası (270) birbirinden ayıramaz. (271)

Ben, Şeyh Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, rızkı belli olan, ilhâm ile vesveseyi birbirinden ayıramaz. (272) Doğru mücahadesi sâyesinde nefsinin hevâcisinden (Hile kötülüğünden) kurtulan kimsenin kalbinin beyanı mücahadesi nisbetinde olur. Ayrıca bütün ulular nefsin yalan, kalbin ise, doğru söylediği hususunda birleşmişlerdir.Ulurdan bazısı:"Nefsin doğru, kalbin de yalan söylemez" dedi. Ruhun sana hitab etmesi için ne kadar çalışıp didinsen, hitab etmez (273) Cüneyd nefsin hevâcisi ile şeytanın vesveselerini birbirinden şöyle ayırdı: Nefs, senden birşey istediği vakit ısrar eder; bir müddet sonra da olsa muradına kavuşuncaya ve maksadı hâsıl oluncaya kadar peşini bırakmaz. O, ancak mücahadede doğruluk devam ederse seni bırakır. Nefs, sonra yine sana gelir. Şeytan seni bir günah ile seni vesveseye düşürür. Çünkü onun için bütün günahlar birdir. O yalnız daima günah işlemeye da-

vet edici olup maksadı sâdece bir günâha tahsis edici olup maksadı sâdece bir günaha tahsis edilmemiştir. (274) Denildiğine göre melekten gelen her hatıra, sahibi bazan uyar, bazan da karşı kor. (275) Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'dan gelen hatıra kulun bir karşı koyması olmaz. (276) Ulular ikinci bir hatır'dan bahsederler ve her ikisi de Hak'tan geldiği vakit, bunlardan ikincisi birincisinden daha kuvvetli midir? Veya eşit midir? (277) derler. Cüneyd'e göre ilk hatır, ikincisinden kuvvetlidir; zira bu hatır ikincisi ile kalınca, sâhibi düşünceye dalar, düşünce de ilme bağlıdır. (278) Bu suretle ilk hatırı terk, ikincisini zayıflatır. İbn Ata ise; "İkincisi daha kuvvetlidir. Çünkü o, kuvvetini ilki ile arttırmıştır. Son gelenlerden Ebû Abdillâh b. Hafîf'e göre de kuvvet bakımından her ikisi de birbirine eşittir;çünkü her ikisi de Hak'tan gelmiş olup birbirlerinden üstün tarafları yoktur. İkincisi gelince birincisi kalmaz. Çünkü izlerin kalması câiz değildir. (279)

İLMÜ'L–YAKÎN,AYNÜ'L–YAKÎN VE HAKKU'L–YAKÎN

Bunlar açık ve aşikâr olan bilgilerden ibarettir. Yakîn öyle bir bilmedir ki, buna sahip olan kimse, mutlak olarak bilinen şey hakkında şüpheye düşmez. (280) Yakîn tevkif (281) olmadığı için Tanrı'nın vasıfları için kullanılmaz. (282) İlmü'l–yakîn de yakîndir. Aynı şekilde aynu'l–yakîn ve hakku'l–yakîn de yakînin kendisidir. (283) Onların ıstılahlarına göre ise, ilmü'l–Yakîn burhan yolu (284) aynu'l–yakîn, açıklama yolu (285) ile elde edilir ve hakku'l–yakın de bizzat görme ile elde edilen bilgidir. Böyle olunca ilmü'l–yakîn akıl erbabına, aynü'l–yakîn ilim ve hakku'l–yakîn de ma'rifet sahiplerine mahsustur.Sözü açıklamada burada söylenenden başka yerlerde (286) varsa da, araştırıl-

ması burada zikr ve açıkladığımıza döner. Bundan dolayı biz bu bahsi sâlikleri uyarmak bakımından bu kadarla yetindik.

VÂRİD

Onların (Sûfilerin) sözleri arasında vâridât kelimesi çok geçer. Vârid, kulun cehit ve gayreti ile elde edilmeyen beğenilen hatırlardan kalbe gelen şeydir. Aynı şekilde havâtir cinsinden olmayan şey de vârid olabilir. Sonra bâzı vârid Hak'tan ve bazısı da ilimden gelir.Böyle olunca vâridât, havâtirden daha umumîdir; zira havâtir, bir çeşit hitab veya hitab mânâsını tazammun eden birşey ile özellenmiştir. Vâridat ise, bunun aksine sevinç vâridi, hüzün vâridi, kabz vâridi, bast vâridi ve bunlardan başka mânaların da vâridi olabilir. (287)

ŞÂHİT

Şâhid tâbiri de onların sözleri arasında çok geçer ve "Filân ilim, filân vecd, filân hâl şâhidi iledir" denir. Şâhid sözü ile insanın kalbinde hâzır olan şeyi kasd ederler. Kalbte hâzır olan şey, zikri insanda galebe çalan şeyden ibaret olup, o şey gözden kaybolsa da, sanki onu görür. Böyle olunca zikri sâhibinin kalbini kaplayan şey o kimsenin şâhididir. Üzerinde ilim galip olursa, o kimse ilim, vecd galip olursa, o kimse vecd şâhidi iledir denilir. Şâhidin mânası da hâzır demektir.O hâlde kalbinde hâzır olan herşey senin şâhidindir. (288) Şiblî'den: "Müşâhede nedir?" diye soruldu. O da: "Bizim için Hakk'ı müşahade nereden olur ki Hakk bizim şahidimizdir" dedi. O, Hakk şâhidi sözü ile kalbini kaplayan hâli, kendinde galip olan Hakk'ın zikri ile, bu zikirden dâima kalbinde hâzır olan hâli ifade etmek istedi. Kim kalbinde bir yaratığa ilgi duyarsa, ilgilendiği bu şey onun şâhididir" denilir. Bununla ilgi du-

yulan şeyin onun kalbinde hâzır olduğu kast edilir. Çünkü sevgi, sevilenin daima anılmasını ve kendini kaplamasını gerektirir. Uluların bazısı, bu iştikaka dikkat edip dedi ki, şâhid sözü, şahadet (Gözile görmek) ten gelir.Bir kimse, güzellik vasfı ile vâsıflanmış bir şahsa iyice baktığı vakit, bu şahsın beşeriyeti ondan düşerse bakması kendisini içinde bulunduğu hâlden meşgul etmezse, ve bu şâhidle sohbet etmesi herhangi bir şekilde kendisine tesir etmezse, nefsinin öldüğüne şâhiddir; müşahadesi tesir ederse, nefsinin kaldığına ve beşeriyetinin hükümleri ile kalkıp oturduğuna şâhiddir. Bu anlatılanlar onun lehine ya da aleyhine şahiddir.Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) şu hadîsini de bu hâle hamlederler: "Mi'râc gecesinde, rabbimi en güzel surette gördüm "Yani o gece ben O'nu en güzel bir suret içinde gördüm. Bu suret beni yüce Tanrı'yı görmekten alıkoymadı. Belki de ben onu, surette sureti yapanı gördüm. O bu sözü ile, göz ile değil, ilim ile görmeyi kast etti.

NEFS

Birşeyin nefsi, lûgatte o şeyin kendisi, varlığı mânasına gelir. Sûfilere göre ise, nefis sözünden maksad, varlık veya konulmuş bir kalıp değildir. (289) Onlar nefis sözü ile, kulun çürük vasıfları, yerilen ahlâkı ve amellerini kasd ederler. Kulun çürük vasıfları (Kötü ve çirkin olan hâlleri) iki kısımdır: Bunlardan biri, günah işleme ve karşı gelme gibi kendi cehit ve gayreti ile husule gelendir. Diğeri de aşağılık huylardır ki bunlar aslında yerilmişlerdir. Bununla beraber kul uğraşır ve makamdan makama geçerse, mücahade ile bu kötü huylar âdeti vechile uzaklaşırlar. Nefsin gerektirdiği şeylerden olan ilk kısım, haram kılmak ve arıtmak (Tenzih) ile Tanrı tarafından yasak edilen şeylerden ibarettir. İkinci kısım

ise, huyların kötü ve aşağılık olanlarıdır. Bu zikr edilen ve açıklanan şey, ikinci kısmın toplu tarifidir. Bu ikinci kısmın içine aldığı hususlar ise, kibir, hiddet, kıskançlık, kötü huy ve tahammülsüzlük ve yerilen huylar ile bunlardan başkalarıdır. Nefis icaplarının en şiddetli ve zorlusu, kendisinden bir güzel şeyin çıkacağını kurmasıdır,yahut kendisinin bir değer ve şerefe lâyık olduğunu sanmasıdır. Bundan dolayı nefsin bu hâli Tanrı'ya gizlice bir ortak koşmaklıktan sayıldı. (290) Nefsi bırakmada ve kırmada huyların tedavisi, açlığa ve susuzluğa katlanmak, geceyi ibadetle uyanık geçirmek ve bundan başka kuvvetin düşmesini içine alan mücahedelerin şiddet ve zahmetini çekmekten daha tam ve güçtür. Aynı şekilde kötü ve çirkin huyların yeri olan nefsin,kalıba (Bedene) tevdi edilmiş bir lâtife olması da muhtemeldir.Nitekim beğenilen huyların yeri olan ruh da bu kalıba tevdi edilmiş bir lâtifedir. Insanların hepsi birbirinin hükmü altındadır ve hepsi bir insandır. Nefsi ile ruhun görünüşte lâtif cisimlerden olmaları (Birbirlerinden)ile şeytanın lâtif cisim olmada ortak oluşları gibi ayırt edilmelerine mâni değildir. Tıpkı melekler ile şeytanın lâtif cisim olmada ortak oluşları gibi. Nitekim göz görme, kulak duyma, burun koklama, ağız da tad alma yeri oldukları hâlde duyan, gören, tad alan, sâdece insan olan o bütündür. Bu söz doğru olduğu gibi, şu da doğrudur: Beğenilen vasıfların yeri kalb ve ruhtur. Yerilen sıfatların yeri de nefistir. Halbuki bu bütünden bir parça olduğu gibi, kalb de ondan bir parçadır, hüküm ve isim de bütüne aittir.

RUH

Ruhlar hakkında gerçeği bilen sünnet ehli arasında fikir ayrılığı vardır. Bunlardan bazıları, ruhun hayat olduğunu, bazıları da bu kalıplara konulmuş a'yân ol-

duğunu söylerler. Tanrı kalıplardan hayatı yaratmakla (Yaratma) âdetini yürüttü. Ruhlar bedenlerde durdukça insan hayat ile diridir. Ruhlar ise, kalıplara tevdi edilmiştir. Ruhların uykuda, yükselip bedenden ayrılmaları ve tekrar bedene dönmeleri vardır. İnsan ise ruh ve cesedden ibarettir. Çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, ruh ve cesedden birini, diğerinin hükmü altına sokmuştur ve her ikisi birlikte haşrolur. (291) Haşırda ise, sevap ve ceza her ikisi içindir. Ruhlar yaratılmıştır. Kim ruhun yaratılmadığından (Ezeliliğinden) bahs ederse, çok büyük hataya düşer. Haberler ruhun ince cevher hâlinde a'yân olduğunu gösteriyor. (292)

SIRR

Sırrın, ruhlar gibi kalıba tevdi edilmiş ince bir cevher (Lâtife) olması muhtemeldir. Sûfilerin esaslarına göre, sırrın müşahade yeri olması gerekir. Nitekim ruhlar sevginin, kalpler ma'rifetlerin yeridir. Dediklerine göre sırr, kendisine tepeden bakıp gördüğün şeydir.Sırrın sırrı (Sırru's—sırr) nı ise, Tanrıdan başka kimse bilmez. Sûfilerin müşterek görüşlerine ve esaslarının gereğine göre, sır ruhtan daha lâtiftir ve ruh ta kalpten daha şereflidir. (293) Dediklerine göre, sırlar, başkalarının (İzler ve kalıntıların) kulluğundan kurtulmuştur. Sırr sözü,hâllerde her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı ile kul arasında gizli tutulan ve konulan şeye ıtlak olunur. "Sırlarımız, bekâretimizdir. Hiçbir hayal kuranın hayali bu bekâreti bozmadı" diyen kimsenin sözü de buna hamledilir. Ve yine derler ki, hür kişilerin (Ahrâr) göğüsleri, sırların mezarlarıdır. Ayrıca "Eğer düğmem sırrımı bilse, onu koparır atarım" demişlerdir. Bizim bu kısaca bahsettiğimiz, kendilerine has sözlerde kullandıkları tâbirlerin açıklanmasına dair bölümler verecek, ondan sonra da Tanrı'nın faziletiyle kolaylataca-

ğı nisbette hallerini açıklayan bâbları anlatacağız, inşallah.

TÖVBE BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Ey mü'minler! hepiniz Tanrı'ya tövbe ediniz ki kurtulasınız" (K., XXIV, 31) buyurmuştur.

Bize Ebû Bekr Muhammed b. el–Huseyn b. Fûrek bildirdi. Ona da Ahmed b. Mahmud b. Harrâz, ona da Muhammed b. Fadl b. Câbir, ona da Sa'îd b. Abdillâh ona da Ahmed b. Zekeriyâ, ona da babası anlatmış.Babası demiş ki, Ben Enes b. Mâlik'ten duydum, diyordu ki, Ben de Tanrı'nın elçisinden (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) duydum Peygamber: "Günahtan tövbe eden, günahsız gibidir, Tanrı bir kulunu severse, günah o kula zarar vermez" (294) dedi. Ve sonra da: "Her hâlde Tanrı, hem çok tövbe edenleri sever, hem de çok temizlenenleri..." (K. II, 222) âyetini okudu. Kendisinden: "Ey Tanrı'nın elçisi! tövbenin alâmeti nedir?" diye sorulduğunda o da: "Pişmanlık ve nedamettir" (295) diye cevap verdi.

Bize, Alî b. Ahmed b. Abdân el–Ahvâzî anlattı.Ona da Ebu'l–Huseyn Ahmed b. Ubayd es–Saffâr, ona da Muhammed b. Fazl b. Câbir, ona da el–Hakem b. Mûsa, ona da Hassân b. Ubayd, ona da Ebû Atike, ona da Turayf b. Süleyman, ona da Enes b. Mâlik anlatmış. Enes b. Mâlik demiş ki, Peygamber (Tanrının selât ve selâmı onun üzerine olsun) "Tanrı'nın en çok hoşuna giden şey, tövbe eden bir gençtir" dedi. Tövbe, sâliklerin menzillerinin ve tâliblerin makamlarının ilkidir.Tövbe, aslında Arapçada "Geri dönmek" anlamına gelir.Nitekim "Tövbe etti", yani "Döndü" demektir. Böyle olunca tövbe şerîatte yerilen şeyden, övülen ve beğenilen şeye dönmektir. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) de: "Pişmanlık tövbedir" bu-

yurdu. Kelâmcılar (Mütekellimler): "Tövbe ancak üç şeyle sağlam olur: Şerîate aykırı olan şeyleri yapmaktan pişmanlık duymak, günah işlemeyi derhal bırakmak ve gelecekte, işlemiş olduğu günahların benzerlerini tekrar işlememeye karar vermek. Bunlar, tövbenin sağlam olması için gerekli olan esaslardır" dediler. Sünnet ehli esaslarına vâkıf kişiler ise, yukarıdaki hadîste geçen "Nedamet tövbedir" sözünü "Nedamet, sâdece tövbenin en büyük kısmını gösterir" şeklinde anladılar. (296) Nitekim yine Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): Hacc Arafat'tır" sözünde "Haccın temel direklerinin en büyüğü Arafat'tır; yani orada durmaktır" anlamına gelir. Yoksa haccın Arafat'ta durmaktan başka bir esası yoktur" demek değil, belki haccın en büyük esaslarından biri, Arafat'ta (Arife günü) durmaktır demektir. Aynı şekilde "Nedamet tövbedir" hadîsinde de tövbenin en büyük temel direği, pişmanlıktır" demektir. Hakikat ehlinden bir kimsenin: "Tövbenin tahkikinde nedamet kâfidir; çünkü nedamet son iki esası da arkasından sürükler" demesi, günahının benzerinde ısrar eden veya onun benzerini işlemeye karar vereni pişman saymak asla mümkün olmadığı (297) içindir.

(Buraya kadar anlatılanlar) kısaca ve toplu bir şekilde tövbenin mânasından ibarettir. Tövbenin geniş bir şekilde açıklanması suretiyle ise mânası şudur: Şüphesiz tövbenin sebep, sıra ve bölümleri vardır. Buna göre bunların ilki, kalbin gaflet uykusundan uyanması ve kulun üzerinde bulunduğu kötü hâli görmesidir. (298) Kul, bunların hepsine, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'dan kalbine gelen yasaklara Tanrı'nın tevfiki ile kalp kulağını vererek ulaşır. Çünkü hadîste: "Her müslüman erkeğin kalbinde Hakkın bir vâizi vardır ki bu vâiz daima ona va'z ve nasihat eder" denilmiştir ve yine hadîste: "İnsanın bedeninde bir et parçası vardır ki.

o iyi olduğu vakit,bütün beden iyi olur; o bozuk olduğu vakit, bütün beden de bozulur" denilmiştir. İşte bu et parçası kalbtir.Kul, kalbi ile, yaptığı şeyin kötülüğünü düşünür ve içinde bulunduğu kötü işleri görürse, kalbinde tövbe ve kötü ameli terk etmek isteği doğar. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, kararını düzeltmek, iyi bir şekilde dönmesini ve tövbe sebeplerine hazırlanmasını sağlamakla ona yardım eder. Tövbe sebeplerinin ilki, kötü arkadaşlardan ayrılmaktır.Çünkü kötü arkadaşlar, kendisini bu maksattan (299) uzaklaştırmaya teşvik ederler,bu kararın doğruluğunu bozarlar. Tövbenin bu ilk derecesi de ancak, kulun tövbeye karşı isteğini artıran, havfini ve recasını kuvvetlendiren şeyden kati karar verdiğini tamamlamaya yarıyan sâikleri çoğaltan müşahadeye devam etmekle kusursuz olur. Bu suretle içinde bulunduğu kötü işler üzerindeki ısrarının düğümü kalbinden çözülür. (300) Bunun üzerine yasak edilen şeylerin gelip gitmelerine müsaade etmeyip, nefsinin dizginini şehvetlerden çevirerek günahdan derhal ayrılır. Gelecekte de ona benzer bir günaha dönmemek kararını sağlamlaştırır. Eğer niyetine göre gider ve kararının gereğini yerine getirirse, o doğruluğu başarmış olur. Eğer tövbesini bir veya birkaç defa bozarsa, iradeti onun tövbesini yenilemeye teşvik ederse —ki bunun benzerleri çok olur— bu gibilerin tövbeden ümitlerini kesmemeleri lâzımdır; çünkü her müddet tahdidi (Ecel) için yazılmış bir yazı vardır.

Ebû Süleyman el—Dârânî'den nakledilmiştir. Demiş ki, bir halk vâizinin meclisine gitmiştim. Sözleri kalbime tesir etti. Kalktığım vakit kalbimde onun sözlerinden birşey kalmamıştı. Meclisine ikinci defa geldim ve sözlerini dinledim. Bu sefer sözleri yola kadar kalbimde kaldı ve sonra kayboldu. Üçüncü seferimde ise, bu sözler evime kadar kalbimde kaldılar. Bu sebeple evde, saz âletlerini kırdım ve Tanrı yoluna koyuldum. Bu hikâyeyi Yahyâ b. Mu'aza anlattılar. Dedi ki,

bir serçe, bir turnayı avladı. Yahyâ b. Mu'az serçe sözü ile bu halk vâizini, turna sözü ile de Ebû Osmân ed–Dârânî'yi kast etti.

Ebû Hafs el–Haddâd'dan nakledilmiştir. Demiş ki, birçok defalar demircilik sanatımı bırakıp, tekrar başladım. Sonra sanatım beni bıraktı. Bir daha ona dönmedim. Nakledilir ki, Ebû Amr b. Nuceyd halinin başlangıcında Ebû Osmân ed–Dârânî'nin meclisine gitti. Ebû Osman'ın sözleri onun kalbine tesir etti ve tövbede bulundu. Sonra kendine bir gevşeklik geldi ve Ebû Osman'ı gördüğü vakit ondan kaçıyor, vaaz meclisine de devam etmiyordu. Bir gün Ebû Osmân yolda karşıdan geliyordu. Ebû Amr onu görünce başka bir yola saptı. Ebû Osman da onu takip etti. Ona ulaşıncaya kadar arkasını bırakmadı. Ona kavuşunca: "Ey oğlum! ancak masum olman şartı ile seni sevenle arkadaşlık etme. (301) Yalnız Ebû Osman, bu gibi hâllerde sana faydalı olur" dedi. Bunun üzerine Ebû Amr bu hakları ona helâl edip, bunlardan kurtulmasına göz yumarlarsa, onlarla helâllaşmaya gayret etsin; yoksa kalbi ile imkân nisbetinde hak sahiplerinin haklarından sıyrılmaya karar vermeli ve candan bir yalvarış ile Tanrı'ya dönüp, hak sahiplerine dua etmelidir.

Tövbe edenlerin kendi hasletlerinden olan sıfat ve hâlleri vardır. Bunların hepsi, tövbenin sağlamlığının şartı tövbe edenlerin sıfatlarından olduğu için, tövbeden sayılır. Tövbenin mânasına dair ulularm sözleri buna delâlet eder:

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, tövbe üç kısımdır: İlki tövbe, ortası iâbe ve sonuncusu evbe'dir.Ebû Alî ed–Dakkak böylece tövbeyi başlangıç,evbeyi son ve inâbeyi de bu ikisinin ortası kabul etmiştir.Buna göre,ceza korkusu ile tövbe eden herkes tövbe sahibi; sevap tamah ederek tövbe eden inâbe sahibi, sevap arzusu veya ceza kor-

kusundan dolayı değil, Hakk'ın emrini gözeten herkes de tövbe sahibidir.(302) Yine denilir ki, tövbe müminlerin sıfatıdır. Nitekim Tanrı: "Ey müminler! Hepiniz Tanrı'ya tövbe ediniz ki..." (K., XIV, 31)buyurmuştur. İnâbe veliler ve mukarrabînin sıfatıdır. Nitekim Tanrı: "...ve ona yönelmiş bir yürekle geldi" (K., L, 33) buyurmuştur. Evbe ise, peygamberlerin sıfatıdır. Nitekim Tanrı: "(Süleyman) ne güzel bir kuldur ki, o tövbe ile rabbine aşırı derecede dönendir" (K., XXXVIII,30,40) buyurmuştur.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ca'fer b. Nuseyr'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, tövbenin üç mânası vardır: İlki, nedamet; ikincisi, Tanrı'nın yasak ettiği şeye dönmeyi terke karar vermek; üçüncüsü ise, zulümleri gidermeye çalışmak. (303) Sehl b. Abdillâh ise: "Tövbeyi sallantıya bırakmayı terk etmektir" (304) dedi.

Ben, Muhammed b. Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Abdillâh el–Kuraşî'den, o da Cüneyd'den, o da el–Hâris'ten duymuş. Hâris demiş ki, ben asla "Ey Tanrım! ben senden tövbe istiyorum" demedim; fakat "Senden tövbe isteği istiyorum" dedim.

Bize Ebû Abdillâh eş–Şîrâzî anlattı. O da Ahvaz'da Ebû Abdillâh b. Muslih'den, o da İbn Zîzî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, bir gün es–Serî'nin yanına girdim. Onu değişmiş buldum ve: "Neyin var?" diye sordum. O da dedi ki, bir genç bana gelip tövbeyi sordu. Ben de: "Tövbe günahını unutmamandır" dedim. Genç itiraz etti ve: "Hayır, belki tövbe günahını unutmandır" dedi. Bunun üzerine ben de: "Benim kanaatim de gencin dediği gibidir" dedim. Bunun üzerine es–Serî: "Niçin böyle dersin?" dedi. Ben de: "O hâlde niçin, Tanrı, ben cefa hâlinde olsam, beni ve-

fa hâline götürse, sefâ hâlinde cefâyı anmak cefâ değil midir?" dedim. Bunun üzerine es—Serî sustu:

Ben, Ebû Hâtim es—Sicistanî'den duydum. O da Ebû Nasr es—Serrâc'dan duymuş. Serrâc demiş ki, Sehl b. Abdillâh'dan: "Tövbe nedir?" diye soruldukta o: "Tövbe günahını unutmamandır" dedi. Aynı şey Cüneyd'den soruldukta o da: "Günahını unutmandır" dedi. Sehl b. Abdillâh, tarifiyle, bazan lehlerinde, bazan da aleyhlerinde bulunan müridlerin ve itiraz edenlerin hallerini, Cüneyd ise, kılı kırk yaranların (Muhakkiklerin) tövbesini kasdetti ki, bu sonuncular, Tanrı'nın uluk ve yüceliğinden kalplerine galebe çalan şey ile Tanrı'yı anmadaki süreklilikleri dolayısiyle günahlarını hatırlamazlar. Bu tıpkı: "Tövbe nedir?" diye soruldukta Rüveym'in: "Tövbe, tövbeden tövbe etmektir" şeklinde verdiği cevap gibidir. (305)

Zu'n—Nûni'l—Mısrî'den: "Tövbe nedir?" diye soruldu. O da: "Halkın tövbesi günahlardan, hasların tövbesi gafletten olur" dedi. En—Nûrî de: "Tövbe, azîz ve celîl olan Tanrı'dan başka herşeyden dönmedir" dedi.

Ben, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. es—Sufî'den duydum. O da Abdullâh b. Alî b. Muhammed et—Temîmî'den duymuş. Abdullah b. Muhammed et—Temîmî: "Günahlardan tövbe edenle, gafletlerden tövbe eden ve iyilikleri görmeden tövbe eden kimse arasında fark vardır" (306) demiş. El Vâsıtî: "İçten gelen samimi tövbe (307) sahibinde günahdan gizli ve açık hiçbir iz bırakmaz. Tövbesi samimî olan akşam ve sabah nasıl olur diye düşünmez.

Ben şeyh Ebû Abdirrahmân es—Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. İbrahim b. el—Fazl el—Haşimî'den, o da Muhammed er—Rûmî'den, o da Yahyâ b. Mu'az'dan duymuş, Yahyâ b. Mu'az: "Ey Tanrım! Ben tövbe ettim bir daha günaha dönmem" demiyorum.Günahları terketmeyi de üzerime almam; zira zayıflığımı

ve âcizliğimi biliyorum. Bundan sonra "Belki günahı tekrar etmeden ölürüm" diyorum" demiş. Zu'n–Nûn da: "Günahı kökünden sökmeden yapılan istiğfar çok yalan söyleyenlerin tövbesidir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den, o da İbn Yezdânyâr'dan duymuş. İbn Yezdânyâr demiş ki, kul Tanrı yolculuğuna hangi esas üzerine çıkar? diye soruldu. Ben de (O da): "Çıktığı şeye (Günaha) tekrar dönmemek. Gideceğinden başkasını gözetmemek, arındığı herhangi bir mülâhazadan sırrını korumak üzere gider" dedim. Bunun üzerine: "Bu (Anlattıkların) malından çıkıp uzaklaşan kimsenin durumudur. Ya yokluktan çıkıp uzaklaşanın durumu nasıl olur?" diye soruldu. Ben de: "Gelecekteki tatlılık, geçmişteki acılığın karşılığıdır" dedim. El–Buşencî'den: "Tövbe nedir?" diye soruldu. O da: "Günahı hatırladığın zaman ondan bir tad almaman tövbedir" dedi. Zu'n–Nûn da: "Tövbenin aslı bu kadar genişliğine rağmen, kararın kalmayacak derecede senin üzerine dar olmasıdır. Sonra nefsin de seni sıkar. Nitekim yüce Tanrı kitabında: "Yeryüzü o kadar genişliği ile beraber onlara dar gelmiş. Vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihayet Tanrı'nın hışmından yine Tanrı'dan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar da, sonra Tanrı onları da eski hallerine dönsünler diye tövbeye muvaffak kıldı" (K.IX, 118) buyurmuştur.

İbn Ata da: "İki tövbe vardır dedi: İnâbe tövbesi,isticâbe tövbesi. İnâbe tövbesi, Tanrı'nın cezalandırmasından korkarak, kulun tövbe etmesidir. İsticâbe tövbesi de, kulun Tanrı'nın kereminden utanarak tövbe etmesidir. Ebû Hafs'dan: "Tövbe eden niçin dünyaya kızar?" diye sordular.O da:"Çünkü dünya bir evdir, tövbe eden adam günah işlemeye orada koyuldu" dedi. Bunun üzerine kendisine yine: "Dünya, Tanrı'nın tövbe ile kula

ikramda bulunduğu bir evdir" (308) denildi. O da "Günahkâr, günahını gerçek olarak bilir, halbuki tövbesinin kabul edilmemesinden dolayı korku içindedir. (309)" dedi. El–Vâsıtî'de: "Dâvûd (Tanrı'nın selâmı üzerine olsun)'un şevk ve sevinci ile içinde bulunduğu tâatin tatlılığı, kendisini uzun bir hüzne attı ve o ikinci halinde (Yâni hüzün vaktinde) ki vaziyeti, heyecan ve tâatin lezzetini görme, kendinden gizlendiği herhangi bir vakittekinden daha tam ve yüksekti" demiş. Sûfilerden biri de: "Yalancıların tövbesi, dilleri ucundadır, yâni estağfirullahtır" dedi. Ebû Hafs'tan: "Tövbe nedir" diye soruldu. O da: "Kul için tövbede birşey yoktur;çünkü tövbe Tanrı'dan gelir, kuldan değil" (310) dedi. Denilmiştir ki, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, Adem'e: "Ey Adem! Senin zürriyetine yorgunluk, eziyet ve sıkıntı ile tövbeyi miras bıraktım. Bu sebeple, içlerinden senin duan ile bana dua edene sana icabet ettiğim gibi, icabet eder, cevap veririm. (311) Ey Adem! Tövbe edenleri, kendimle müjdelenmiş olarak güler vaziyette ve duaları da makbulüm olduğu hâlde mezarlarından mahşere getiririm" diye vahiyde bulunmuştur. Adamın biri: Râbi'a'ya: "Çok günâh işledim. Tövbe edersem. Tanrı günâhlarımı bağışlar mı?" diye sordu.O da: "Hayır, belki o seni bağışlar da tövbe edersin"dedi. Bil ki, yüce Tanrı: "Tanrı hem çok tövbe edenleri sever hem de çok temizlenenleri.." (K., II, 222) buyurmuştur. Günahının farkına varıp ta hata ettiği hakkında tam bir bilgisi olan, ve tövbe ettiği vakit, tövbesinin kabul edilmesinden şüphesi bulunan ve bilhassa Tanrı'nın sevgisine lâyık olmanın, Tanrı katında kabul edilmenin şartı ve günahkârın da kendi evsafında Tanrı aşkının alametini bulmak derecesine vasıl olmak için aradaki mesafe de çok olduğunu bilen kimse üzerine tövbe vacip olur. Bir günah işlediği vakit, kulun tövbenin icaplarından olan kırılmaya devam etmesi, günahtan sıyrılması ve istiğfara sarılması lâzımdır. Nitekim: "Eceli ge-

linceye kadar (İyi amellerinin kabul edilip edilmemesinden dolayı) korkuya bürünmesi lâzımdır" demişlerdir. Azîz ve celîl olan Tanrı: "Söyle! Eğer Tanrı'yı seviyorsanız bana uyun ki Tanrı da sizi sevsin" (K.,III, 31) buyurmuştur. İstiğfara devam, Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) sünnet ve âdetindendir. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun): "Kalbim örtünsün diye, günde yetmiş kere Tanrı'dan mağfiret dilerim" buyurmuştur.

Ben, Ebû Abdillâh es–Sûfî'den duydum. O da Huseyn b. Ali'den, o da Muhammed b. Ahmed'den, o da Abdullah b. Sehl'den, o da Yahya b. Mu'az'dan duymuş. Yahyâ b. Mu'az: "Tövbeden sonraki bir günah, önceki yetmiş günahtan daha kötüdür" demiş.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Abdillâh er–Râzî'den, o da Ebû Osman'dan duymuş. Ebû Osman: "Şüphe yok ki, onlar bize dönerler." (K., XXXVIII, 25) âyetindeki "İyâbuhum" sözünü "Rucû'uhum – dönüşleri" şeklinde açıkladıktan sonra "Emirlere karşı koymalarda dolaşmaları devam etse de" dedi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Amr el–Enmâtî'den duymuş. Ebû Amr el–Enmâtî demiş ki, Vezir Alî b. İsâ, etrafında büyük bir alay olduğu hâlde atına binmişti. Yabancılar: "Bu kimdir? Bu kimdir?" demeye başladılar. Yolda duran bir kadın: "Ne zamana kadar bu kimdir? Bu kimdir? Diyeceksiniz. Bu, Tanrı'nın gözünden düşüp, gördüğünüz hâle tutulmuş bir kuldur" dedi. Alî b. İsâ (323) kadının bu sözünü duydu ve makamına dönüp vezirlikten çekildi, Mekke'ye gidip, orada kaldı ve öldü.

MÜCÂHEDE (313) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Bizim yolumuzda savaşanları doğru yolumuza sevk ederiz. Tanrı iyilik edenlerle birliktedir." (K., XXIX, 69) buyurmuştur.

Bize, Ebu'l–Huseyn Alî b. Ahmed el Ahvâzî anlattı. Ona da Ahmed b. Ubeyd es–Saffâr, ona da el–Abbâs b. el–Fadl el–İskaatî, Ona da İbn Kâsib, ona da Uyeyne bildirmiş. O da Ali b. Zeyd'den, o da Ebû Nusraten, o da, Ebû Sa'îd el–Hudrî'den nakletmiş. Ebû Sa'îd el–Hudrî demiş ki, Peygamberden (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Savaşın (Cihâdın) en üstünü hangisidir" diye soruldu. O da: "Zâlim bir sultanın yanında adalet sözün söylemektir" buyurdu ve Ebû Sa'îd'in gözleri yaşardı.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, dışını mücahede ile süsleyenin içini, kalbini Tanrı müşahede ile süsler. (314)Yüce Tanrı: "Yolumuzda savaşanları doğru yolumuza sevk ederiz" (K., XXIX, 69) buyurmuştur. Bil ki, sulûkünün başlangıcında mücahede sahibi olmayan, bu yolda bir koku alamaz." (315)

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Osmân el–Magribî'den duymuş. Ebû Osman el–Magribî: "Mücahedeye sarılmadan bu yolda kendisine birşey açıldığını veya keşf olduğunu sanan kimse hata içindedir."

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, sülûkünün başlangıcında ayakta durması olmayanın, sonunda oturması da olmaz. Sûfilerin: "Hareket berekettir" sözü için de:"Dış hareketler, iç hareketleri gerektirir" diyordu.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Alî b. Ca'fer'den,o da el–Huseyn b. Alûye' den duymuş. El–Huseyn b. Alûye demiş ki: Ebû Yezîd

dedi ki:Oniki yıl nefsimin demircisi (316)beş yıl da kalbimin aynası oldum. Bir yıl ikisi arasına baktım, bir de belimde bir zünnarın göründüğünü görmeyeyim mi? Bu zünnarı kesmek için de oniki yıl çalıştım. Sonra bakınca, bir de ne göreyim, bu sefer de içimde bir zünnâr görülmektedir. Bunu kesmek için beş yıl çalıştım.Nasıl kestiğime bakıyordum.Sonra bana keşf olundu, halka baktım ve onları ölü gördüm ve üzerlerine dört tekbir getirdim. (317)

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el Bağdadî'den, o da Cafer' den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, es–Serî'den uydum, diyordu ki, ey gençler topluluğu! Benim yaşıma gelmeden çalışıp gayret ediniz, yoksa siz de benim gibi zayıflar ve ibadette kusur edersiniz. Bu sırada gençler ibadette es–Serî'nin yanına gelmiyorlardı. Yine es–Serî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî' den, o da Abdülazîz el–Necrânî'den, o da el–Hasan el–Kazzâz'dan duymuş. El–Hasan el–Kazzâz diyormuş ki, bu iş (Tasavvvuf ilmi) üç şeye dayanır: Birincisi, ancak çok zaruret olduğu vakit yemek, ikincisi, uyku iyice bastırmadan uyumamak, üçüncüsü, zaruret olmadıkça konuşmamak.

Yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum, o da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Muhammed b. Hâmid'den, o da Ahmed b. Hidraveyh'den, o da İbrahim b. Edhem'den duymuş. İbrahim b. Edhem demiş ki,insan sâlih kişiler derecesine ancak şu altı çetin ve sarp yolu aştıktan sonra ulaşabilir: Bunlardan birincisi, nimet kapısını kapayıp, şiddet (Sıkıntı) kapısını açmak, ikincisi, izzet kapısını kapayıp, zillet kapısını açmak, üçüncüsü rahat ve huzur kapısını kapayıp, zillet kapısını açmak, üçüncüsü rahat ve huzur kapısını kapayıp, çahşıp didinme kapısını açmak, dördüncüsü uyku kapısını kapayıp, uyumamak kapısını açmak, beşincisi, zen-

ginlik kapısını kapayıp, fakirlik kapısını açmak, altıncısı emel kapısını kapayıp, ölüme hazırlık kapısını açmaktır. (318)

Ben şeyh Ebû Abdirrâhman es–Sulemî'den duydum. O da büyük babası Ebû Amr b. Nuceyd'den duymuş. Büyük babası: "Nefsi kendisine iyi görünene, dini çirkin görünür" demiş.

Yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Alî er–Rûdbârî'den duymuş. Ebû Alî er–Rûdbârî: "Sûfi beş gün aç kaldıktan sonra, açım derse, onu pazara zorlayın ve kazanca sevk edin" (319) demiş.

Bıl ki, mücahedenin aslı ve esası (Nefsi) alıştığı şeylerden kesmek ve her vakit için isteğinin aksine teşvik etmektir. Nefsin, (Kendini iyilikten alıkoyan) iki sıfatı vardır. Birincisi,şehvette ısrar etmek, ikincisi tâat ve ibadetlerden kaçınmak.Nefis heva ve heves atına binip serkeşlik ve azgınlık ettiği vakit, onu takva yuları ile durdurmak, emredilenleri yerine getirmemek için ayak diredigi, serkeşlik ettiği vakit de, onu isteği hilâfına sevk etmek icab eder. Kızgınlığı anında iki ayağı üzerine kalktığı vakit de, onun haline dikkat etmek lâzımdır. Kızanın kuvveti (Saltanatı), iyi huyla kırılır, ateşi de şefkatle diner,ahmaklığının şarabını tatlı bulduğu vakit, sadece kendi övünülecek şeylerini göstermekten ve kendine bakanlara süsünü göstermekten memnun olur. Bu takdirde, böyle bir nefis sahibinin, değersizliğini, aslının hasisliğini ve amellerinin çirkinliğini, hatırlamakla nefsini zillet cezasına uğratması ve kırmızı lâzımdır. Halkın cehit ve gayreti, amellerin yerine getirilmesi,hasların maksadı ise, hallerin temizlenmesidir. Çünkü, açlığa dayanma ve uyumamak çok kolaydır. Halbuki, huyları tedavi etmek ve nefsin mânasızlıklarından sıyrılmak çok zordur.

NEFSİN ÂFETLERİNİN ANLAŞILMASI GÜÇ ŞEYLERİ

Bunlardan biri, halkın, övülmeyi tatlı bulmaya meyletmesidir. Çünkü, ondan bir yudum içen gökleri ve yerleri kirpikleri üzerine yüklenir. (320) Bunun da alâmeti, bu meşrebi kendisinden ayrıldığı vakit, halinin tembellik ve gevşekliğe müncer olmasıdır.(321) Ulular-dan biri, uzun yıllar,kendi mescidinde cemaatin ilk safında namaz kılıyordu. Bir gün, mühim bir sakınca onu erkenden mescide gitmekten alıkoydu. Bu sebeple, namazını cemaatin son safında kıldı. Bundan sonra bir müddet gözükmedi. Kendisinden bunun sebebi soruldu. O da: "Şu kadar yıl kıldığım namazları kaza ettim (Kıldım). Bana öyle geliyordu ki, bunda Tanrı'ya samimi idim. Halbuki bir gün mescide gitmekten gecikmem, halkın beni son safta görmesinden utanmama sebep oldu. Bundan bütün ömrüm boyunca olan sevincimin halkın beni ilk safta görmelerinden meydana geldiğini anladım. Bunun üzerine de namazlarımı kaza ettim.

Ebû Muhammed el–Murta'iş'ten rivayet edilmiştir. Demiş ki, aç ve susuz olarak şu kadar haccettim. Bütün bu hacların, hazzımla karışık olduğu bana malûm oldu. Şöyle ki: Bir gün annem benden kendisine bir testi su vermemi istedi, bu da bana ağır geldi. Bundan nefsimin haclarda itaat etmesinin, kendisi için bir haz elde edildiği için olduğunu anladım; zira nefsim eğer hazlardan yok olmuş olsaydı, şerîatçe hak olan birşey ona zor gelmezdi. İhtiyar bir kadın vardı. Hali sorulduğunda cevap olarak dedi ki, gençliğimde nefsimde haller bulurdum, bunları vecid ve hal sanırdım. (322) Yaşlanınca kaybolmalarından onların gençlik kuvvetinden olduğunu anladım. Halbuki ben o halleri velilerde olan hallerden sanmıştım. (323)

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki,

ululardan bu hikâyeyi duyup da bu ihtiyar kadına acımayan ve: "O, insaflı bir kadındı" demeyen olmadı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh el–Şâdan'dan, o da Yusuf b. el–Huseyn'den, o da Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den duymuş. Zu'n–Nûni'l–Mısrî demiş ki, Tanrı, bir kuluna, kulun nefsini zelil ve hakir göstermekten daha kıymetli bir ağırlamada bulunmadı. Bir kulunu da, kendine (Kula) nefsini zillet ve hakirliğini göstermekten daha çok zelîl etmedi. (234)

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den, o da İbrâhim el–Havâss'dan duymuş. İbrâhîm el–Havvâs: "İşlediğim hiçbir iş beni korkutmadı" demiş. (325)

Yine ondan duydum.O da Abdullâh er–Râzî'den o da Muhammed b. el–Fadl'den duymuş. Ahmed b.el–Fadl demiş ki, rahat nefsin isteklerinden kurtulmadır. (326)

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ebû Alî er–Rûdbârî'den duymuş. Ebû Alî er–Rûdbârî: "Halka felâket üç şeyden gelir: Birincisi mizac sakatlığından, ikincisi, alışılana sarılmadan, üçüncüsü arkadaşlığın bozulmasından"demiş.Kendisinden"Alışılan şeye (Âdet) sarılma nedir?" diye sorulduğunda: "Harama ve arkadan kötülemeye kulak verip onları dinlemektir" diye cevap vermiş. "Arkadaşlığın (Sohbetin) bozulması nedir?" diye sorulduktа: "Şehvet nefsinde her uyandığında ona uymandır" demiş.

Yine şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. En–Nasrâbâdî demiş ki, senin zindanın nefsindir. Ondan çıktığın vakit ebedi olarak rahat içinde yaşarsın.

Yine ondan duydum. O da Muhammed el–Ferrâ' dan, o da Ebu'l–Huseyn el–Verrak'dan duymuş. Ebu'l

Huseyn b. el—Verrak demiş ki: Ebû Osman el—Hîrî'nin mescidinde, sülûkumüzün başlangıcında esaslarımızın en büyüğü, bize, haberimiz olmadan geleni fakirlere dağıtırdık. Bilinen birşey ile geceyi geçirmezdik. (327)Bizi istemeyerek karşılayana nefsimiz için intikam beslemez,hattâ ondan özür dilerdik,ona alçakgönüllülük gösterirdik.(328) Kalplerimizde, birini hakir görme duygusu hâsıl olunca, hemen o kimsenin hizmetine koşar,bu duygu, kalplerimizden gidinceye kadar ona iyilikte bulunurduk.

Ebû Hafs: "Nefsin tamamı karanlıktır. Bu karanlığın kandili, sırrı ve kandilinin nuru ise, Tanrı'nın muvaffak kılması (Tevfiki) dır. Buna göre, sırrında Tanrı'nın tevfiki kendisine arkadaşlık etmeyen kimsenin tamamı karanlıktır" demiştir.

Üstad İmâm Kuşeyrî diyor ki: Ebû Hafs'ın "Kandili sırrıdır" sözünün mânası şudur: O, bu sözü ile Tanrı ile kul arasındaki sır olup bu da kulun ihlâsının yeridir. Kul sırrı ile kendi kuvvet ve kudretinden arınmak için, hâdiselerin, nefsi ile nefsinden değil, Tanrı ile (329) olduğunu, sonra da, Tanrı'nın onu muvaffak kılması ile nefsinin kötülüklerinden kurtulduğunu bilir. Kime Tanrı'nın muvaffak kılması erişmezse, ilmi, ona ve rabbine fayda vermez. Bu sebeple ulular: "Sırrı olmayan (Günah işlemede) ısrar edicidir" demişler. Ebû Osmân da: "Nefsinden herhangi birşeyi hoş gören kimse, nefsinin ayıbını göremez. Nefsinin ayıbını ancak her ân onu kötü bir zan altında tutan görür" demiştir. Ebû Hafs ise, ayıbını bilmeyeninkinden daha çabuk yok olma yoktur (330) Çünkü günahlar kâfir olmanın habercisidirler"demiş. Ebû Süleyman: "Nefsimden iyi bulduğum her ameli reddettim" demiş. Es—Serî'de: "Zengin komşulardan, pazarlarda Kur'an okuyanlardan ve emirlerin bilginlerinden sakınınız (331) demiştir. Zu'n—Nûn el—Mısrî demiş ki, "Halka fesat altı şeyden geldi: Birincisi

âhiret amline olan niyyetin zayıflığından, ikincisi, bedenlerinin şehvetlerin rehini olmasından, üçüncüsü, ölümlerinin yakın olmasına rağmen açgözlü olmalarından, dördüncüsü halkın rızasını, Tanrı'nın rızasına tercih etmelerinden beşincisi, heva ve heveslerine uymalarından, dördüncüsü halkın rızasını, Tanrı'nın rızasına tercih etmelerinden beşincisi, heva ve heveslerine uymalarından ve Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) sünnetini arkaya atmalarından, altıncısı ise, selefin birçok övünülecek hâllerini gizleyip, onların küçük günahlarını kendileri için hüccet ve delil saymalarından.

HALVET VE UZLET (332)

Bize, Ebu'l–Hasan Alî b. Ahmed b. Abdân anlattı. Ona da Ahmed b. Ubayd el–Basrî, ona da Abdülaziz b. Mu'aviyye, ona da el–Ka'nabî, ona da Abdulaziz b. Ebî Hâzım anlatmış. O da babasından, o da Ba' cat b. Abdillâh b. Bedri'l–Cuhenî'den, o da Ebû Hureyre'den rivayet etmiş.Ebû Hureyre demiş ki,Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dedi ki,bütün insanların geçimlerinden en iyisi, Tanrı yolunda atının dizginine sarılan, düşman tarafından bir korku veya korkunç bir ses duyarsa atının sırtında (Bu seslerin geldiğini) tahmin ettiği yerlerde ölümü ve öldürmeyi isteyen veyahutta şu tepelerden bir tepe üzerine veya şu vâdilerden bir vâdi içinde sürüsü arasında namazını kılan, zekâtını veren, ölünceye kadar rabbine kulluk eden ve ancak iyilikle insanlardan olabileceğine kanısı olanın geçimidir. (333)

Üstad (Kuşeyrî) dedi ki, halvet safvet ehlinin sıfatı, uzlet ise vuslat alâmetlerindendir. Müridin, sülûkünün başlangıcında kendi cinslerinden olanlardan bir tarafa çekilmekten (Uzletten), sülûkünün sonunda da, Tanrı

ile ünsiyetinin gerçekleşmesi için halvetten ayrılmaması gerekir. Kul uzleti seçerken, kendinin halkın şerrinden kurtulacağına değil, halkın kendi şerrinden kurtulacağına inanmalıdır. Çünkü bu iki inanıştan birincisi, yâni halkın şerrinden kendinin kurtulmasına inanması, kendine halkın üstünde bir meziyet görmesinin, ikincisi, yâni halkın, onun şerrinden kurtulmasına inanması ise, kendi nefsini küçük görmesinin neticesidir. Kendi nefsini küçümseyen, alçak gönüllü; başka birinin üstünde kendine bir meziyet gören ise, mütekebbirdir. Râhibin biri görüldü ve kendisine: "Sen râhib misin?" diye soruldu. O da: "Hayır, belki ben bir köpeğin bekçisiyim; çünkü nefsim, halkı ısıran bir köpektir. Ben halkın selâmeti için onu aralarından çıkardım" dedi. Adamın biri, sâlih kişilerden birine uğradı. Bu zât, elbisesi, bu adama dokunmasın diye onu topladı. Adam: "Elbisem pis değil, niçin onu bana dokunmaktan sakınıyorsun." dedi. Bunun üzerine şeyh: "Elbisemin pis olduğunu sandığını düşündüm de, kendi elbisem değil, seninki pis olmasın diye onu topladım" diye cevap verdi.

UZLETİN ÂDÂBI

Kulun, şeytanın kendisini vesveseleri ile heva ve hevesine uydurması için, ilimlerden (Akaid ilminden) tevhid akdini sağlamlaştıran şeyi elde etmesi, (334) sonra işinin sağlam bir temele dayanması için de şerîat ilimlerinden farzını yerine getirecek bilgiyi kazanması uzletin âdabındandır. (335) Gerçekte uzlet, yerilen hasletlerden uzaklaşmadır. Böyle olunca uzletin tesiri, vatanlardan uzaklaşmada değil, yerilen sıfatların değişmesindedir. Bu sebeple "Ârif kimdir" diye sorulduğunda: "Ârif (Aynı yer ve anda) bulunan ve ayrı olan kimsedir. Yani ârif halk ile birlikte olduğu halde, sırrı ile

onlardan ayrıdır. (336)

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmetetsin) duydum, diyordu ki, halkın giydiğini giy, yediğini ye ve fakat sırrın ile onlardan ayrı ol. (337) Yine ondan duydum, diyordu ki, bana bir insan geldi ve: "Sana çok uzak yoldan geliyorum"dedi. Ben de: "Bu tasavvuf ilmi, mesafeleri kat etmek, yolculukların sıkıntısına katlanmak ile elde edilmez. Nefsinden bir adım ayrıl, maksadın hâsıl olur" dedim. Ebû Yezîd'den rivayet edilmiştir, demiş ki, Rabbimi rüyamda gördüm. Ona: "Seni nasıl bulurum" diye sordum. O da: "Nefsinden bir adım ayrıl ve gel"diye buyurdu.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Osmân el–Mağribî'den duymuş. Osmân el–Mağribî demiş ki, halveti sohbete tercih eden kimsenin, rabbinin zikrinden başka bütün zikirlerden, rabbinin rızasından başka bütün isteklerden ve nefsinin bütün istediklerinden boşalması lâzımdır. Kendinde bu vâsıf olmayan kimseyi, halveti, bir kötülük veya bir belâ içine atar. "Halvete çekilme, teselli saiklerini toplar" denilmiştir. Yahyâ b. Mu'âz demiş ki, halvetle, halvette Tanrı ile olan ünsüne bak. Eğer ünsiyetin halvet ile ise, halvette ünsiyetin Tanrı ile ise, bütün yerler, sahralar ve çöller sana müsavidir. (Yâni nerede olursan ol, rabbin ile halvettesin).

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Muhammed b. Hâmid' den duymuş. Muhammed b. Hâmid demiş ki, bir adam Ebû Bekr el–Varrâk'ı ziyarete geldi. Dönmek istediği vakit, Ebû Bekr el–Varrâk'a: "Bana nasihatte bulun" dedi. Ebû Bekr el–Varrâk ta: "Dünya ve âhiretin iyiliğini halvet ve azlıkta (Az yemede), şerrini ise, çoklukta (Çok yemede) ve halka karışmaklıkta buldum" diye öğütte bulundu.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da

Mansûr b. Abdillâh'dan, o da el–Cerîrî'den duymuş.El Cerîrî'den: "Uzlet nedir?" diye sorulmuş. O da: "Uzlet, kalabalığa girmen, seni sıkıştırmamaları için sırrını koruman, nefsini günahlardan uzaklaştırman ve kalbinin Hakk'a bağlı olmasından ibarettir" demiş. "Uzleti seçen için izzet hâsıl olur" (338) denilmiştir. Sehl de: "Halvet ancak helâl yemekle; helâl yemek de ancak Tanrı'nın hakkını (Emrini) yerine getirmekle eksiksiz olur" demiştir. Zu'n–Nûn da: "İnsanı halvetten daha fazla ihlâsa teşvik eden birşey görmedim" (339) demiştir. Ebu Abdillâh er–Ramlî: "Arkadaşın halvet, yemeğin açlık, sözün münâcat olsun. Böyle yaparsan (Tanrı yolunda) ya ölür, ya da ölmezden önce Tanrı'ya ulaşırsın" demiştir. Zu'n–Nûn demiş ki, Halvet ile halktan gizlenen, halktan Tanrı ile gizlenen gibi değildir. (340)

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ca'fer b. Huseyn'den,o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, uzlete katlanmak, onun eziyetini çekmek, kalabalığa karışmanın boyun eğmesinden daha kolaydır. (341) Mekhûl dedi ki, insanlara karışmakta hayır varsa, uzlette de selâmet vardır. Yahyâ b. Mu'âz da: "Vahdet aşırı derecedeki sâdıkların dostudur" demiş.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. O da Şiblî' den duymuş.Şiblî:"Ey halk! İflâs etmekten sakınınız!" demiş. Halk da: "Ey Ebû Bekr Şiblî! İflâsın alâmeti nedir?" diye sormuş. O da: "Halk ile ünsiyet, iflâs alâmetlerindendir" diye cevap vermiş. Yahyâ b. Ebî Kasîr: "Kim halka karışırsa, ona eyvallah eder. Eyvallah edince de halka iki yüzlülükte bulunur" dedi. Şu'ayb b. Harb de dedi ki, Kûfe'de Mâlik b. Mes'ud'un yanına girdim. Evinde yalnızdı. Kendisine: "Yalnızlığından ürkmüyor musun?" diye sordum. O da: "Tanrı ile bu-

lunmaktan ürken hiçbir kimse görmedim" (342) dedi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Amr el–Anmâtî' den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, kim dininin selâmette olmasını, beden ve kalbinin rahat etmesini isterse, halktan uzaklaşsın. Çünkü bu zaman ürkülecek bir zamandır. Bu zamanda yalnızlığı seçen akıllıdır.

Ben, yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Ya'kup es–Sûsî'den duymuş. Ebû Ya'kub es–Sûsî demiş ki, insanlardan uzaklaşmaya ancak kuvvetlilerin (Dinde kuvvetlilerin) gücü yeter. Bizim gibiler için, halkla birarada bulunmak uzletten daha faydalıdır; zira halk birbirinin amelini görerek, amel eder.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da, Ebû Osmân Sa'îd b. Ebî Sa'îd'den, o da Ebu'l–Abbâs ed–Dâmeganî'den duymuş. Ebu'l–Abbâs ed–Dâmeganî demiş ki, Şiblî bana nasihat edip dedi ki, yalnızlığa sarıl ve ismini, kavminden sil ve ölünceye kadar da kıbleye yönel.

Bir adam, Şu'ayb b. Harb'e geldi. Şu'ayb b. Harb ona: "Niçin geldin?" diye sordu. Adam da: "Seninle beraber bulunmak için" dedi. O da: "Ey kardeş! İbadet Tanrı'ya ortak koşmakla olmaz. Tanrı ile ünsiyeti olmayanın, hiçbir şey ile ünsiyeti olmaz" dedi.

Nakledilmiştir ki, sûfilerden birine: "Seyahatinde seni en çok şaşırtan ne oldu?" diye sordular. O da, Hızır' ın bana rastlaması ve benden sohbet talep etmesi oldu ve ben tevekkülüm bozulur diye korktum. Onlardan birine: "Burada, senin ünsiyet peyda ettiğin birşey var mı?" diye soruldu. O da: "Evet dedi ve elini koynunda bulunan Mushafına uzatıp, onu çıkardı ve işte budur dedi. Bu hususta şu şiiri söylediler.

"Kitaplarım etrafımdadır. Onlar yatağımdan ayrılmaz. İçlerinde ben, sır saklayanım diyen için şifa vardır."

Biri Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den: "Uzletim ne zaman sağlam olur"diye sordu. O da: "Nefsin uzlete dayandığı vakit" (343) diye cevap verdi. İbn el–Mübârek'ten: "Kalbin ilâcı nedir?" diye soruldu. O da: "Kalbin ilâcı, halk ile az karşılaşmaktır" dedi. Denilmiştir ki, Tanrı kulu, günah zilletinden tâatin izzetine nakletmek istediği vakit, onu yalnızlıkla dost eder, kanaatle zengin eder ve kendisine nefsinin ayıplarını gösterir. Kendisine bunlar verilmiş olan kimseye dünya ve âhiretin en iyi şeyi verilmiştir. (344)

(BİRİNCİ CİLDİN SONU)

Kuşeyrî
Tasavvuf'un İlkeleri

(Risale-i Kuşeyrî)

2

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Kuşeyrî

TASAVVUFUN İLKELERİ

(Risâle)

II

Tercüman Gazetesi'nin bir kültür hizmeti olarak yayınladığı 1001 TEMEL ESER Serisinin 126. kitabı Kuşeyrî'nin TASAVVUFUN İLKELERİ (Risâle), KERVAN KİTAPÇILIK BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş. Ofset Tesisleri'nde dizilmiş ve basılmıştır.
(AĞUSTOS 1978)

Tercüman
1001 TEMEL ESER
126

Kuşeyrî Tasavvuf'un İlkeleri

(Risale-i Kuşeyrî)
2

Çeviren:
Tahsin YAZICI

İSTANBUL
1978

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "**Gerçek eserler**" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş **-Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış-** binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

TAKVA BABI (345)

Yüce Tanrı: "Şüphe yok ki. Tanrı katında sevabı en çok ve derecesi en yüksek olanınız, en fazla çekineninizdir" (K., XLIX, 13) buyurmuştur.

Bize, Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Abdân anlattı. Ona da Ahmed b. Ubeyd es—Saffâr, ona da Muhammed b. el-Fadl b. Câbir, ona da İbn Abdi'l-Alâ el—Kureşî, ona da Ya'kub el-Ammî anlatmış. O da Leys' den, Mücâhid'den, Ebû Sa'îd el-Hudrî'den nakletmiş. Ebû Sa'îd el —Hudrî demiş ki, bir adam Peygamber'e (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) geldi ve: "Ey Tanrı'nın elçisi! Bana nasihatte bulun" dedi. Peygamber de: "Dâima takva ile ol: çünkü takva her iyiliği kendinde toplamıştır. Nefsinle cihadda bulun, çünkü cihâd, müslümanın ruhbanlığıdır. (346) Tanrı'nın zikri ile ol, çünkü o senin için nurdur" buyurdu.

Bana Ali b. Ahmed b. Abdân anlattı. Ona da Ahmed b. Ubeyd, ona da Abbas b. el—Fadl el İskatî, ona da Ahmed b. Yunus, ona da Ebû Hurmuz Nâfi b. Hurmuz

anlatmış. Nâfi' b. Hurmuz ben de Enes'ten duydum,diyordu ki, Peygamber'den: "Ey Tanrı'nın elçisi! Kim, Muhammed ailesindendir" diye sorulduk ta, o da: "Bütün Tanrı'dan korkanlardır" diye cevap verdi. Takva iyilikleri toplar. Tanrı'dan korkmanın aslı, ibadet ve taat sayesinde Tanrı'nın cezasından sakınmaktır. Nitekim: "Filân kalkanı ile sakındı" denilir. Takvanın aslı ise, Tanrı'ya ortak koşmaktan, sonra da sırası ile, günahlardan, kötülüklerden, şüphelerden ve fazla olan şeylerden sakınmaktır.

Yine üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, takvanın her kısmı için bir bâb vardır. Tanrı'nın: "Tanrı'dan nasıl sakınmak lâzımsa, öyle sakının" (K., III, 102) âyetinin tefsirinde: "Bunun mânası, Tanrı'ya itaat edip, sonra âsi olmamak, Tanrı'yı anıp, sonra unutmamak, şükredip, sonra nimeti inkârda bulunmamaktır" denilmiştir.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân' –Sulemî'den duydum. O da, Ahmed b. Ali b. Ca'fer'den, o d Ahmed b. Âsım'dan, o da Sehl b. Abdillâh'dan duymuş. Sehl b. Abdillâh demiş ki, Tanrı'dan başka hiçbir yardımcı, Tanrı'nın elçisinden başka hiçbir kılavuz, takvadan başka hiçbir azık ve üzerinde sabırdan başka da hiçbir amel yoktur.

Ben,yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da el–Kettânî'den duymuş. El–Kettânî demiş ki, dünya belâya, (347),âhiret de takvaya (348) ayrılmıştır.

Yine ondan duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da el–Cerîrî'den duymuş. El–Cerîrî demiş ki, kim,kendisi ile Tanrı arasında takva ve murakabeyi sağlamlaştırmazsa, o keşif ve müşahedeye ulaşamaz. Nasrâbâdî de: "Takva, kulun Tanrı'dan başka şeylerden sakınmasıdır" dedi. Sehl de: "Kendisine takvasının sağlam olmasını isteyen kimse, günahlarının hepsini terk etsin"

dedi. Nasrâbâdî de: "Kim takvaya bağlanırsa, dünyadan ayrılmayı ister. Çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı: "Ahiret yurduysa çekinenlere elbette daha hayırlı. Hâlâ mı aklınız ermeyecek" (K., VI, 32) buyurmuştur" demiştir. Sûfilerden biri de: "Kim takvada sâbit ve dâim olursa, Tanrı da onun kalbine dünyadan yüz çevirmeyi kolaylaştırır" dedi. Ebû Abdillâh er–Rûdbârı dedi ki, Takva, seni Tanrı'dan uzaklaştıran şeyden sakınmandır. Zu'n–Nûn el–Mısrî de demiş ki, takı (Tanrı'dan korkan) dışını itirazlar ile, içini de avuntuları ile kirletmeyen ve Tanrı'yı hoşnut etme üzerinde duran kimsedir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Hasan el–Fârisî'den, o da İbn Atâ'dan duymuş. İbn Atâ demiş ki, takvanın bir içi, bir de dışı vardır. Dışı haddini (Tanrı'nın emirlerini ve sınırladıklarını) aşmamaya dikkat etme; içi ise, niyyet ve ihlâsdır. Zu'n–Nûn şu şiiri söylemiştir:

"Dirlik ancak, kalpleri takva ile çarpan ve Tanrı zikri ile sevinen, rahatlayan kimselerde vardır."

Denilir ki, kişinin takvası, üç şeyle anlaşılır; Nâil olmadığında güzel tevekkülü, ulaştığında güzel rızası, kayıp olana güzelce sabrı ile. Talk b. Habîb demiş ki takva Tanrı'nın azabından korkarak, Tanrı'dan bir nûra kulluk ile amel etmedir.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da, Muhammed b. el–Farrâ'dan duymuş. Muhammed b. el–Farrâ'da Ebû Hafs'tan nakletmiş.Ebû Hafs demiş ki, Takva, sâf, hâlis ve helâl olandadır,başka şeyde değildir.

Yine ondan (Es–Sulemî'den) duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebu'l–Huseyn ez–Zencânî'

demiş ki, sermayesi takva olanın kazancını diller anlatmaktan âciz kalır. El-Vâsıtî demiş ki, takva, kulun takvadan, yani takvayı görmekten sakınmasıdır. Müttekî (Tanrı'dan korkan) İbn Sirîn'e benzeyendir: İbn Sirîn kırk dağarcık yağ aldı. Hizmetçisi bir dağarcığın içinden fare ölüsü çıkardı. İbn Sirîn, ondan bu fareyi hangi dağarcıktan çıkardığını sordu. O da "Bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine İbn Sirîn kırk dağarcık yağı da döktürdü. Mütteki Ebû Yezîd gibi olur: Ebû Yezîd, Hemedân'da bir espur tohumu aldı, biraz fazla geldi. Bistâm'a dönünce fazla gelen tohumun içinde iki karınca gördü ve tekrar Hemedân'a dönüp iki karıncayı oraya bıraktı.

Ebû Hanîfe'den rivayet edilmiştir. Ebû Hanîfe, borçlusunun ağacının gölgesinde hiç oturmazdı. (349) Ve: "Hadîste gelmiştir: Faydayı çeken her borç fâiz (Ribâ)dır." derdi. Nakledilmiştir ki, Ebu Yezîd bir arkadaşı ile birlikte sahrada elbisesini yıkadı. Arkadaşı: "Elbiseyi bağın duvarına asalım" dedi. Ebû Yezîd: "Hayır halkın duvarına kazık kakma" dedi. Arkadaşı: "O hâlde onu ağaca asalım" dedi ise de, Ebû Yezîd: "Hayır, asma dalları kırar" dedi. Arkadaşı: "O hâlde çemenin özerine serelim" dedi. Ebû Yezîd: "Hayır, çemen hayvanların yiyeceğidir, olmaya ki, elbiseler çemeni hayvanlardan gizleye" dedi ve gömleği üzerinde olduğu halde sırtını güneşe döndürdü. Bir tarafı kuruyunca,öteki tarafını çevirdi. Nakledilmiştir ki, bir gün Ebû Yezîd camiye girdi. Asasını yere dikti, asası, yanında bulunan bir yaşlının asası üzerine düştü ve onu devirdi. Şeyh eğilip asasını aldı. Ebû Yezîd, şeyhin evine gidip, bu hareketini kendisine bağışlamasını diledi ve: "Senin eğilmene, benim asamı dikerken yaptığım dikkatsizlik sebep oldu. Bu yüzden, sen de eğilmek lüzumunu duydun" dedi. Utbat el—Gulam'ın, bir yerde kışın ter döktüğü görüldü. Kendisinden bunun sebebi soruldu. O da:

Burası Tanrı'ya karşı geldiğim bir yerdir" dedi. Bunun sebebi sorulunca o: "Misafirim elini yıkasın diye bu duvardan bir parça toprak koparmıştım ve sahibinden bu toprağı bana helâl etmesini dilememiştim" diye cevap verdi. İbrahim Edhem demiş ki. Beytu'l-Mukaddes'te (Kudüs'te) bir geceyi, Tanrı taşının (350) altında geçirdim. Gece yarısı olunca iki melek inip, biri diğerine: "Buradaki kimdir?" diye sordu. Diğeri de ona "İbrâhim Edhem'dir"diye cevap verdi. Arkadaşı: "Bu Tanrı'nın onun derecelerinden birini düşürdüğü kimsedir" dedi. Bunun üzerine ötekisi: "Niçin?" diye sordu.
O da dedi ki, bu adam, Basra'da kuru hurma satın aldı. Bakkalın hurmalarından bir hurma da onunkinin içine düştü. O da bunu sahibine geri vermedi. (O sebepten Tanrı onun derecesini indirdi.)

İbrâhim Edhem demiş ki, meleğin bu sözü üzerine Basra'ya gittim. Bu adamdan kuru hurma aldım ve birini onun hurmaları içine atıp, Beytu'l—Mukaddes'e döndüm. Geceyi Tanrı taşında geçirdim. Gece yarısında birdenbire iki meleğin indiğini gördüm. Bunlardan biri, ötekine: "Buradaki kimdir?" diye sordu. Öteki de: "İbrâhim b. Edhem'dir" diye cevap verdi. Bunun üzerine arkadaşı: "Bu adam, Tanrı'nın kendisine makamını geri verip derecesi yükselen kimsedir" dedi.

Takvanın birbirinden farklı şekilleri vardır: Avamın takvası şirkten sakınmak, hasların takvası günahlardan sakınmak, velilerin takvası fiillere tevessül etmekten sakınmak, peygamberlerin takvası ise, Tanrı'dan kendisine olan takvadır. (351) İnananların emiri Alî (Tanrı ondan razı olsun) demiştir ki, dünyada insanların efendileri, cömert olanları; ahirette ise, Tanrı'dan korkanlarıdır.

Bana Ali b. Ahmed el- Ahvâzî anlattı. Ona da Ebu'l Huseyn el- Basrî, ona da Bişr b. Musâ, ona da Muhammed b. Abdillah b. Mübarek anlatmış. Muhammed b.

Abdillâh el–Mübârek de, Yahyâ b. Eyyûb'dan, o da Ubaydullâh b. Zuhar'dan, o da Alî b. Yezîd'den, o da el–Kasım'dan, o da Ebû İmâme'den, o da Peygamber'den (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) nakletmiş. Peygamber demiş ki, kim bir kadının güzelliklerine bakıp da, hemen başını önüne eğip, yere bakarsa, Tanrı onun için, tatlılığını kalbinde duyacağı bir ibadet meydana getirir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs Muhammed b. el–Huseyn'den, o da Muhammed b. Abdillâh el–Fargânî'den duymuş. Muhammed b. Abdillâh el–Ferganî demiş ki, Cüneyd Rüveym, Cerîrî ve İbn Atâ ile birlikte oturuyordu. Dedi ki, Kurtulan ancak (Tanrı'ya) gerçek olarak sığınmakla kurtuldu. Nitekim yüce Tanrı: "Geri kalan üç kişiye yeryüzü o kadar genişken, daraldıkça daralmış, gönülleri sıkıldıkça sıkılmıştı da nihayet, Tanrı'dan yine ancak Tanrı'ya kaçılabileceğini anlamışlardı". (K., IX, 118) buyurmuştur. Rüveym de demiş ki, kurtulan ancak doğru takvası ile kurtuldu. Nitekim yüce Tanrı: "Tanrı, kendisinden çekinenleri, kurtuluşlarına sebep olan şeyle kurtarır. Onlar bir kötülüğe uğramazlar ve mahzun da olmazlar" (K., XXXIX, 61) buyurdu. Cerîrî de dedi ki, kurtulan ancak vefasını gözetmekle kurtuldu. Nitekim yüce Tanrı: "Onlardır Tanrı ile ahdettikleri şeye vefa edenler ve verdikleri sözden caymayanlar"(K.,XIII, 20) buyurdu. İbn Atâ da: "Kurtulan ancak utanmanın inceliklerini gözetmekle kurtuldu. Nitekim yüce Tanrı: "Tanrı'nın kendisini gördüğünü bilmez mi?" buyurmuştur.

Üstad İmam Kuşeyrî dedi ki, kurtulan ancak hüküm ve kaza ile kurtuldu. Yüce Tanrı: "Tarafımızdan kendilerine iyilik takdir edilen kimseler, cehennemden uzaklaştırılmışlardır" (K., XXI, 101) buyurdu. Kurtulan ancak kendisini geçen bir seçme ile kurtuldu. Yüce

Tanrı: "Onların atalarından, soylarından ve kardeşlerinden bir kısmını da seçtik ve doğru yola sevk ettik" (K., VI, 87) buyurdu.

VERA' BÂBI (352)

Bize, Ebu'l—Huseyn Abdurrahmân b. İbrâhim b. Muhammed b. Yahyâ el—Müzekkî anlattı. Ona da Muhammed b. Dâvûd b. Süleyman ez—Zâhid, ona da Muhammed b. el—Huseyn b. Kuteybe, ona da Ahmed b. Ebî Tâhir el—Horasanî, ona da Yahyâ b. 'İyzâr, ona da Muhammed b. Yusuf el—Faryâbî anlatmış. Muhammed b. Yûsuf el—Faryâbî de, Sufyan'dan, o da Aclah'dan, o da Abdillâh b. Barîde'den, o da Ebu'l—Esved ed—Du'elî'den, o da Ebû Zerkal'den duymuş. Ebû Zerkal demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dedi ki, insanın, kendisi için faydalı olmayan şeyleri terk etmesi, islâmlığının güzelliklerindendir.

Üstad Kuşeyrî (Tanrı ondan râzı olsun) dedi ki, vera', şüphe edilen şeyleri terk etmektir. Aynı şekilde İbrâhîm Edhem de: "Vera', şüpheli birşeyi terk etmektir" demiştir. Kuşeyrî'ye göre, hadîste boş şeyleri terkten maksad, helâl de olsa, fazla olan şeyleri terk etmektir. Ebû Bekr es—Sıddık (Tanrı ondan râzı olsun) dedi ki, haramdan bir kapıya düşeriz korkusuyla, helâlden yetmiş kapıyı terk ettik. Peygamber de (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) Ebû Hureyre'ye buyurdu ki, vera' sâhibi ol, ibadette insanların en ileri gideni olursun.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es—Sulemî'den duydum. O da, Ebu'l—Abbâs el—Bağdâdî'den, o da Ca'fer b. Muhammed'den, o da Cüneyd'den, o da es—Serî'den duymuş. Es—Serî demiş ki, dört kişi zamanlarının vera' sâhibi idi; (353) Huzeyfet el—Mar'aşî, Yûsuf b. Esbât,

İbrâhîm b. Edhem ve Süleyman el Havvâs. Bunlar vera'a dikkat ederlerdi. İşler onları sıkıştırınca, az şeyle yetinmeye karar verirlerdi. (354)

Yine ondan duydum. O da Ebu'l—Kasım ed -Dimaşkî'den, o da Şiblî'den duymuş. Şiblî demiş ki, vera', yüce Tanrı'dan başka herşeyden çekinmedir.

Yine Ebû Abdirrahmân es—Sulemî'den duydum. Ona da Ebû Ca'fer er—Râzî, ona da Abbâs b.Hamza, ona da Ahmed b. el—Havarî, ona da İshâk b. Halef anlatmış. İshâk b. Halef demiş ki, söz söylemekte vera', altın ve gümüşten sakınmaktan daha güçtür. Baş olmayı terk etmek, altın ve gümüşü terk etmekten daha güçtür; çünkü sen, baş olmak uğruna altın ve gümüşü etrafa saçabilirsin. Ebû Süleyman ed—Dârânî de dedi ki, vera' zühdün başlangıcıdır. Tıpkı kanaatin, rızanın bir kısmı oluşu gibi. Ebu Osman: "Vera'ın sevabı, ahirette hesabın hafif olmasıdır" dedi. Yahya b. Mu'âz ise: "Vera' hiçbir tevil olmadan ilmin hududunda durmadır"(355) demiştir.

Ben, Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da el—Huseyn b. Ahmed b. Ca'fer'den, o da Muhammed b. Dâvûd el—Dineverî'den, o da Abdullah b. el Celâ' dan duymuş. Abdullah b. el—Celâ' demiş ki, bir kimse tanıyorum ki, otuz yıl Mekke'de kaldı da kendi tulum ve ipiyle çıkarılan sudan başka, Zemzemden su içmedi ve şehirden getirilen yemekten yemedi.

Ben Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er—Râzî'den, o da Alî b. Mûsâ et—Tâhirtî' den duymuş. Alî b. Mûsâ et Tâhirtî demiş ki, Abdullah b. Mervân'dan bir mangır (Fulus) pis bir çukura düştü. Onu çıkarmak için onüç dinar harcadı. Kendisinden bunun sebebi sorulduğu vakit o: "Düşen paranın üzerinde Tanrı'nın adı vardı" dedi.

Yine Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da Ebu'l—Huseyn el—Fârisî'den, o da Yahyâ b. Mu'âz'den

duymuş. Yahya b. Mu'âz demiş ki, vera' iki halde bulunur: Dışta vera, içte verâ. Dışta vera', yalnız Tanrı için hareket etmek, içte vera' da, kalbe Tanrı'dan başka birşeyin girmemesidir. Yine aynı şahıs demiş ki, vera'nın inceliklerine dikkat etmeyen, Tanrı ihsanının büyük payına ulaşamaz. Kim dinin inceliklerine dikkat ederse, kıyamette kıymeti yüce olur, denilmiştir. İbn Celâ' dedi ki. kime fakirliğinde takva (Sakınma) arkadaşlık etmedi ise, o hâlis haram yedi.

Yûnus b. Ubeyd: "Vera', her şüpheli olan şeyden sıyrılmak ve her an nefsin muhasebesini yapmaktır" dedi. Sufyan es—Sevrî'de:"Vera' dan daha kolay birşey görmedim: Nefsinde hareket edeni terk et" (356) dedi. Ma'rûf el—Kerhî: "Dilini yermekten koruduğun gibi, övmekten de koru" (357) dedi. Bişr b.el—Hâris: "Amellerin en gücü üçtür: Birincisi yoklukta cömertlik, İkincisi halvette vera' (366), üçüncüsü havf (Korku) ve reca' (Ümit etme) da olan kimsenin yanında doğruyu söylemektir.

Nakledilmiştir ki, Bişr el—Hâfî'nin kızkardeşi Ahmed b. Hanbel'in yanına geldi ve ona: "Biz damlarımız üzerinde iplik eğiririz. Gözle görülür hâlde meş'aleler yanımızdan geçer ve ışıkları üzerimize düşer. Onların ışığında iplik eğirmemiz câiz midir" diye sordu. Ahmed b. Hanbel de: "Sen kimsin?" Tanrı sana afiyet versin" dedi. O da: "Ben Bişr el—Hâfî'nin kızkardeşiyim" dedi. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel ağladı ve: "Gerçek vera evinizden çıkar. Bu sebeple onların ışığında iplik eğirme" dedi. Alî et—Attâr da şöyle anlattı: Basra'da caddelerden birinden geçiyordum. Bir de ihtiyarların oturup çocukların oynadıklarını gördüm ve çocuklara: "Bu yaşlılardan utanmıyor musunuz" dedim. Aralarından bir çocuk: "Bu ihtiyarlardan mı? Onların vera'ı azalmış" dedi. Ben de: "Heybetleri azalmış" (359)dedim.

Nakledilir ki, Mâlik b. Dinâr, Basra'da kırk yıl kaldı. Ölünceye kadar Basra'nın kuru ve yaş hurmasından birşey yediği görülmedi ve ondan tadmadı da.Hurma mevsimi geçince de: "Ey Basra halkı! İşte karnım, ondan birşey eksilmediği gibi, sizinkinde de bir artma olmadı" dedi. İbrâhîm b. Edhem'den: "Zemzemden su içmez misin?", diye soruldu. O da: "Kendi kovam olsa içerdim" diye cevap verdi.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, Hâris el–Muhasibî, şüpheli bir yemeğe elini uzattığı vakit, parmağının ucunda bir damar atardı ve böylece o yemeğin helâl olmadığını anlardı.

Nakledilir ki, Bişr el–Hâfî bir davete çağırıldı.Önüne yemek konuldu. Yemeğe elini uzatmaya çalıştı; fakat eli uzanmadı. Bunu üç kere tekrar etti. Onun bu hâlini bilen bir adam: "Bişr el–Hâfî'nin eli, içinde herhangi bir şüphe bulunan bir yemeğe uzanmaz. Acaba bu şeyhi çağırmakla davet sahibine ne fayda olur"dedi.

Bize, Ahmed b. Yahyâ b. es–Sûfî anlattı. O da Abdullâh b. Ali b. Yahyâ b. et–Temîmî'den, o da Ahmed b. Muhammed b. Sâlim'den Basra'da duymuş. Ahmed b. Muhammed b. Sâlim demiş ki, Sehl b. Abdillâh'dan, arı duru olan helâl nedir? diye sorulduğu vakit: "İçinde yüce Tanrı'ya isyan edilmeyen şeydir" diye cevap verdi. Ayrıca dedi ki, arı duru helâl, içinde Tanrı unutulmayan şeydir.

Hasan el–Basrî Mekke'ye girdi, Alî b. Ebî Tâlib'in (Tanrı ondan râzı olsun) çocuklarından bir genç gördü. Bu genç sırtını Kâbe'ye dayamış halka vaaz veriyordu. Hasan el–Basrî onun önünde durdu ve: "Dinin esası nedir?" diye ondan sordu.O da: "Dinin esası vera'dır (Şüpheli olan şeylerden sakınmadır)" dedi.Sonra da: "Ya dinin felâketi nedir?" diye sordu. Genç de: "Tamahtır" diye cevap verdi. Hasan el–Basrî bundan

hayrete kaldı ve: "Vera'ın bir zerresi, oruç ve namazın bin zerresinden daha iyidir" dedi. Tanrı Mûsâ (Selâm üzerine olsun)'ya: "Bana yakın olanlar vera' ve zühd gibi şeylerle yakın olmalı" diye vahiyde bulundu. Ebû Hureyre: "Yarın Tanrı'nın yanında oturanlar, vera ve zühd ehli olacak" dedi. Sahl b. Abdillah dedi ki, kime vera arkadaşlık etmezse, fili de yese doymaz. (36o) Nakledilir ki, Ömer b. Abdilâzize ganimet malından bir misk getirildi. Ömer b. Abdilâziz, bu miski burnuna tutup dedi ki, bunun yalnız kokusundan faydalanılır ve ben müslümanlar olmadan, kokladığım şeyden tiksinirim. (371)

Ebû Osmân el–Hîrî'den: "Vera' nedir?" diye soruldu. O da şunu anlattı: Ebû Sâlih Hamdûn, bir arkadaşının yanında idi. Adam cân çekişme hâlinde idi. Dostu ölünce, Ebû Sâlih kandile üfledi (Onu söndürdü). Kendisinden bunun sebebi soruldu. O da: "Kandildeki yağ şimdiye kadar ona aitti. Şimdiden sonra ise, vârislerine aittir; ondan başka yağ arayın" (372) dedi. Kehmes dedi ki, bir günah işledim. Kırk yıldan beridir, onun için ağlıyorum. Bu da şöyle oldu: Kardeşim beni ziyaret etti. Bir danek paraya kızarmış bir balık aldım. Yemek bitince kardeşim elini yıkasın diye komşunun duvarından bir parça toprak aldım ve helâl etmesi için komşunla birşey söylemedim. Bir adam, kirada oturduğu bir evde bir mektup yazıyordu. Mektubu evin duvarındaki toprakla kurulamak istedi. Fakat hatırına evin kiralık olduğu geldi. Sonra zararı yok, diye içinden geçti. Bunun üzerine hâtiften: "Toprağı küçümseyen kimse, yarın karşılaşacağı uzun hesabı öğrenecektir" diye bir ses duydu. Ahmed b. Hanbel (Tanrı rahmet etsin) kendine ait bir kulplu tası Mekke'de (Tanrı onu korusun) bir bakkala rehin olarak bıraktı. Bakkalın parasını verip tası geri almak istediği vakit, bakkal iki tas çıkarıp: "Bu ikisinden hangisi senin ise, al" dedi. Kendi

tasını seçmek, Ahmed b. Hanbel'e güçleşti ve: "Kova da, dirhemler de senin olsun" dedi. Bunun üzerine bakkal: "Senin tasın budur. Ben seni denemek istedim" dedi. Bu sefer Ahmed b. Hanbel: "Onu da almam" dedi ve gitti. Tası da adama bıraktı, İbn el-Mübârek, çok kıymetli bir atını bırakıp, öğle namazını kıldı. At, mirî malı olan bir tarlaya girip otladı. Bu yüzden İbn el - Mübârek atı bıraktı ve bir daha ona binmedi.

Nakledilir ki, İbn el—Mübârek emanet olarak aldığı ve arkadaşına teslim etmediği bir kalem için Merv'den Şam'a geldi. İbrahim el-Nehâ'î bir hayvan kiraladı. Yolda elinden kamçısı düştü. Attan indi, onu bağladıktan sonra geri dönüp kamçıyı aldı. Kendisine: "Kamçının düştüğü yere atla dönseydin" dediler. O da: "Ben atı sâdece bu istikamete gitmek için kiraladım, aksi istikamet için değil" dedi. Ebû Bekr ed—Dekkak dedi ki. Beni İsrâ'il çölünde yolumu şaşırıp, onbeş gün kaldım. Yolu bulunca, bir asker karşıma çıktı ve bana su verdi. Otuz yıldır hâlâ o suyun katılığı kalbimden gitmedi. (373)

Nakledilir ki. Râbî'a, bir sultanın meş'alesinin ışığında gömleğindeki bir yırtığı dikti. Bir müddet huzurunu kaybetti. Nihayet bunu hatırlayıp gömleğini yırttı ve huzuruna kavuştu. Gece rüyada Süfyân es-Sevrî' nin iki kanadının olduğu ve bunlarla cennete bir ağaçtan ötekine uçtuğu görüldü. Kendisinden: "Buna nasıl ulaştın" diye sorulduğu vakit o: "Vera' ile (Yani şüpheli şeylerden sakınmak ile)" diye cevap verdi. Hassân b. Ebî Sinân, el—Hasan'ın yoldaşları önünde durdu ve onlardan: "En gücünüze giden şey nedir?" diye sordu. Onlar da: "Vera'dır" dediler. Bunun üzerine o da:"Bana da ondan daha hafif olan birşey yoktur" dedi. Bunun üzerine onlar: "Nasıl olur?" dediler. O da "Kırk yıldan beridir, sizin ırmağınızdan doyasıya su içmedim" dedi. Hassan b. Ebî Sinân, altmış yıl yan üstü

uzanıp uyumadı, yağlı yemedi ve soğuk su içmedi. Ölümünden sonra rüyada görüldü ve kendisinden: "Yüce Tanrı sana ne yaptı?" diye soruldu. O da "Tanrı bana iyilik etti, ancak ariyet olarak alıp da sahibine vermediğim bir iğne için cennete girmekten men edilmişim"diye cevap verdi. Abdu'l—Vâhid b. Zeyd'in bir kölesi vardı. Yıllarca ona hizmet etmişti ve kırk yıl Tanrı'ya ibadette bulunmuştu. Başta buğday ölçücüsü idi. Ölümünden sonra rüyada görüldü ve kendisinden: "Tanrı sana ne yaptı?" diye soruldu. O da: "İyilik etti. Şu kadar var ki, cennete girmekten men edilmişim, zira ölçeğin tozundan kırk ölçek borç çıkarıldı. (354) İsa b. Meryem (İkisinin de üzerine selâm olsun) bir mezarlıktan geçiyordu. Ölülerden birine seslendi. Yüce Tanrı ölüyü diriltti. İsa ölüye: "Sen kimsin?" diye sordu. O da: "Ben bir hammaldım. İnsanların eşyasını taşırdım"dedi. Ve: "Bir gün birisi için odun taşıdım. Dişlerimi karıştırması için odundan bir kürdan parçası kopardım, öldüğümden beri, bu kürdan parçası benden istenmektedir" dedi. Ebû Sa'îd el -Harrâz vera'dan bahsediyordu. Abbâs b. el—Muhtedî ona uğradı ve: "Ey Ebû Sa' id! Utanmıyor musun? Ebu Devânik'in çatısı altında oturmuş Zubeyde'nin kuyusundan su içiyor ve kalp dirhemlerle alış—veriş yapıyor ve böyle iken vera'dan bahsediyorsun" dedi.

ZÜHD BABI (355)

Bize, Hamza b. Yûsuf es Sehmî el—Cürcânî anlattı. Ona da Bağdad'da Ebu'l—Huseyn Ubeydullâh b. Ahmed b. Yakub el—Mukrî, ona da Ca'fer b. Mucaşi', ona da Zeyd b. İsmâ4'il, ona da Kesî b. Hişâm, ona da el—Hakem b. el—Hişâm anlatmış, o da Yahyâ b. Sa' îd'den, o da Ebî Kerve'den, o da Ebû Hallâd'dan nakletmiş. Ebû Hallâd'ın Peygamberle (Tanrı'nın selât ve

selâmı üzerine olsun) arkadaşlığı vardı. Peygamber demiş ki, Dünyaya kin ve nefret ile ve söz verilen kimse gördüğünüz vakit yaklaşınız; çünkü söz verilen kimse, hikmet telkin eder. (366)

(Üstad Ebu'l–Kasım el–Kuşeyrî) dedi ki, zühd hakkında insanlar ihtilâfa düşmüşlerdir. Onlardan kimi, zühd haram içindir; çünkü helâl Tanrı tarafından mübah kılınmıştır. Her türlü kusurdan arı duru olan yüce Tanrı, helâlinden bir malı kuluna verse, kul da buna karşılık şükretmekle kulluğunu gösterse,bu malı ku lun kendi isteği ile terk etmesi, izin verenin (Tanrının) hakkından sakınmasına takdim olunmaz. Kimi de: "Haramda zühd vâcip, helâldir,fazilettir. Çünkü kul hâlinde sabredici ve Tanrı'nın kendisine nasip kıldığı rızkına râzı olursa ve kendisine verilenle de yetinirse ve malını fakirlere vermek suretiyle azaltırsa, dünyada ferah ve rahat yaşamasından daha tam bir hâlde bulunur; zira yüce Tanrı: "De ki, dünyanın zevki azdır, âhiret ise, sakınanlar için daha hayırlıdır" (K., IV, 77) âyetiyle halkı dünyadan soğutmuştur. Kur'an'da dünyayı yeren ve ona karşı kin ve nefret duymayı teşvik eden başka âyetler de vardır" dedi. Kimi de dedi ki, kul malını tâat ve ibadete harcarsa, sıkıntı hâlinde, hâlinden şikâyet etmese ve ihtiyaç zamanında şerîatin yasak ettiğine saldırmayı terk etmesini bilse, onun helâl maldaki zühdü, haram maldaki zühdünden daha tam olur" dedi. Kimisi de dedi ki, kulun kendi isteği ile, kendini zorlayarak helâlı terk etmesi ve ihtiyacı olduğundan fazlasını da istememesi, kısmetine râzı olması lâzımdır; çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, onu, Tanrıya şükredeceği helal bir mal ile rızklandırmıştır. Eğer Tanrı,ona kendine yetecek kadar rızk verirse, o da bir daha fazla mal istemek külfetine katlanmamalı. Fakirlik sâhibi için, sabretmek en güzel ve helâl mal sahibi için de şükretmek en yakışır şeydir.

Zühdün mânâsı hakkında konuştular.Her biri kendi

vaktinden (Yani hâlinden) bahs edip, zühdün tarifine işarette bulundular.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Ona da Ahmed b. İsmâ'îl el–Ezdî, ona da Umrân b. Mûsâ el–Esfâncî, ona da ed–Davrakî, ona da Vekî' anlatmış. Vekî' demiş ki, Süfyân es–Sevrî dedi ki, dünyaya kin ve nefret beslemek (Zühd), ümidi kısaltmaktır, sert ve kaba şeyler (Kuru peksimet v.b.) yemek ve aba giymek değildir.

Yine Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Sa'îd b. Ahmed'den, o da Ahmed b. İslâm'dan, o da Cüneyd'den, o da es–Serî'den duymuş. Es–Serî demiş ki, Tanrı dünyayı velilerinden aldı ve dünyayı arı duru olanlardan (Esfiya) men etti. Aşıklarının kalbinden de onu (Dünyayı) çıkardı. Çünkü dünyayı onlara lâyık görmedi.

Denilmiştir ki, zühd her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın: "Bunu da, elinizden çıkarıp kaybettiğiniz şeye kederlenmeyin ve size verdiğimize sevinmeyin" diye yapmışızdır" (K., LVII, 23) âyetinden gelmektedir. Zâhid dünyadan olanla sevinmez ve ondan kaybedilene de üzülmez. Ebû Osmân dedi ki, Zâhid dünyayı terk eden ve sonra da onu kim alırsa alsın aldırmayan kimsedir.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dekkak'dan duydum. Diyordu ki zühd,dünyayı kendi hâlinde bırakman ve sonra da bir ribât yaptıramadım,bir mescit yaptırdım, dememendir. Yahyâ b. Mu'âz dedi ki, zühd mülke, sevgi de ruha cömertliği miras bıraktı. (367) İbn Celâ': "Zühd, dünyaya kaybolacağı gözü ile bakmadır. Bu suretle o senin gözünde küçüleceği için, ondan kolayca yüz çevireceksin" dedi.İbn Hafîf dedi ki, zühdün alâmeti, mülkten sıyrıldığın vakit, hasıl olan rahatlıktır. Yine o dedi ki, Zühd, kalbin sebeplerden boş olması ve mal ile mülkten ellerini silkmesidir. Bu takdirde zühd, nefsin,

her hangi bir külfete katlanmaksızın kendi isteği ile dünyadan çözülmesi, ondan tad almamasıdır. (368)

Ben, Ebû Abdirrahmân es-Sulemî'den duydum. O da en-Nasrâbâdî'den duymuş. En-Nasrâbâdî, dermiş ki dünyada zâhid, ahirette arif pek azdır. Denilir ki, zühdünde doğru olana, inadına dünya gelir. (369) Bu sebeple denilmiştir ki, gökten bir kavuk düşse, mutlaka onu istemeyenin başına düşer. Cüneyd de: "Zühd, elin boşaldığı şeyden, kalbin boşalmasıdır" dedi. Ebû Süleyman ed—Dârânî dedi ki, yün (Sûf) giymek zühd alâmetlerindendir. Bir zâhidin kalbinde beş dirhem değerinde bir aba giymek varken, ona üç dirhem değerinde bir aba giymek uygun düşmez. Selef, zühd hususunda farklı düşüncelerdedir: Sufyân es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel, İsâ b. Yunus ve başkalarına göre, dünyayı terk etme (Zühd) sâdece ümidin kısaltılmasıdır. Onların bu tarifinde geçen ümit beslemeyi kısaltma, zühdün alâmetlerinden ve zühdü doğuran sebeplerden ve onu gerektiren mânalardandır. Abdullah b. el—Mübârek dedi ki, zühd fakirliği sevmekle birlikte yüce Tanrı'ya itimad etmekten ibarettir. Şakîk el -Belhî ve Yûsuf b. Esbât. bununla, İbn Mübârek'in sözünün de bundan önceki söz gibi, zühdün alâmetlerinden olduğuna hükmettiler. Çünkü kul, zühdünde ancak yüce Tanrı'ya itimad etmekle kuvvetli olur. Abdulvâhid b. Zeyd dedi ki, zühd dinar ve dirhemleri terk etmektir.

Ben, Muhammed b. el-Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Alî'denı, o da İbrahim b. Fâtek'ten. o da Cüneyd'den duymuş. Ruveym, Cüneyd'den: "Zühd nedir?" diye sormuş. O da: "Dünyayı küçümseme ve izlerini kalpten silmektir" demiş. Es -Serî dedi ki, zâhid, nefsiyle meşgul olursa, hayatı iyi ve güzel olmaz, ârif de nefsiyle meşgul olursa, hayatı iyi ve hoş olmaz. Cüneyd'den: "Zühd nedir?" diye soruldu. O da: "Zühd, elin, mal ve mülkten boş olmasıdır. Kalbin de araştır-

madan boş olmasıdır" (370) Şiblî'den: "Zühd nedir?" diye soruldukta o: "Zühd, Tanrı'dan başka herşeyden sakınmandır" diye cevap verdi. Yahyâ b. Mu'az dedi ki. kendisinde şu üç haslet bulunmayan hiç kimse, zühdün hakikatine ulaşamaz. Bunlardan birincisi, ilgisiz ve illetsiz ameldir. (371) İkincisi içinde tamah bulunmayan sözdür. (372) Üçüncüsü, riyasetsiz izzettir.(373) Ebû Hafs: "Zühd ancak helalde olur, dünyada da helâl yoktur. O hâlde zühd de yoktur" dedi. Ebû Osman dedi ki, yüce Tanrı, zahide (Yani dünyayı terk edene) istediğinin üstünde ihsanda bulunur. Doğru insana ise, isteğine uygun verir. Yahyâ b. Mu'âz. "Zâhid, senin burnuna sirke ve hardal çektirir, ârif ise, sana misk koklatır" dedi. Hasan el—Basrî: "Dünyayı terk (Zühd), dünya halkına ve dünyada bulunanlara kin ve nefret beslemendir" dedi. Sûfilerden birine: "Zühd nedir?" diye soruldu. O da: "Dünyada bulunan şeyi, dünyada bulunana terk etmektir. Adamın biri de Zu'n—Nûn'a: "Ne zaman zâhid olurum" diye sordu. O da: "Nefsini terk ettiğin zaman ” (373) diye cevap verdi. Muhammed b. el Fadl dedi ki, zâhidler ihtiyaçsız olduklarında, fityan (Gençler, âşıklar) ise, ihtiyaçları olduğu zaman verir. (375) Nitekim yüce Tanrı: "Ve ihtiyaçları bile olsa, onları kendilerinden üstün tutanlar" (376) (K., LIX, 9) buyurmuştur. Kettânî dedi ki. Kûfelinin Medinelinin, Iraklı'nın, Şamlı'nın, hakkında birleştiği üç şey. Dünyayı terk, nefis cömertliği ve halka nasihattir. Yani bu üç şey için bir kimse iyi değildir, demez. Bir adam Yahyâ b. Mu'âz'a: "Ben ne zaman tevekkül dükkânına girecek, zühd hırkasını giyecek ve zâhidlerle birlikte oturacağım?" diye sordu. O da: "Nefsin için riyazetten sırrında öyle bir dereceye varacaksın ki,Tan rı senin üç gün rızkını kesse, nefsine karşı zayıf düşmeyeceksin. Bu dereceye varmadıkça zâhidlerin yaygısında oturman aptallıktır. Bundan sonra senin rezil ve rüs-

va olmandan emin olmam" dedi. Bişr el–Hâfî dedi ki, zühd bir hükümdardır, ancak boş olan kalbte oturur.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Muhammed b. Muhammed b. el–Aş'as el–Bikendî'den duymuş. Muhammed b. Muhammed el–Bikendî demiş ki, Tanrı zühdden bahs eden, halka vaaz ve nasihatte bulunan ve sonra da onların mallarına göz diken adamın kalbinden âhiret sevgisini siler.

Nakledilmiştir ki, kul, dünyayı terk edince, yüce Tanrı ona bir meleği vekil tayin eder. Bu melek onun kalbine hikmeti eker. Sûfilerden birine: "Dünyayı niçin terk ettin" diye soruldu. O da: "O beni terk ettiği için" diye cevap verdi. Ahmed b. Hanbel dedi ki,zühd üç çeşittir: Birincisi haramı terk etmek ki bu avamın; ikincisi helâlden fazla olanı terk etmek ki, bu hasların; üçüncüsü kulu Tanrı'yı düşünmekten alıkoyanı terk etmektir ki bu da âriflerin zühdüdür.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum.Diyordu ki, sûfilerden birine: "Dünyayı niçin terk ettin" diye soruldu. O da: "Dünyanın çoğu beni terkedince, ben de azına rağbet etmekten vaz geçtim" (377) dedi. Yahyâ b. Mu'âz dedi ki, dünya gelin gibidir. Kim onu isterse, onun süsleyicisi olur. (378) Onu terkeden ise, gelinin yüzünü kömürle karalar, zülfünü koparır, elbisesini yırtar; fakat ârif,Tanrı ile meşgul olduğundan bu geline iltifat etmez.

Ben, Ebû Abdillâh es–Sûfî'den duydum. O da Ebû Tayyib es–Sâmirî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, es–Serî'den duydum, diyordu ki, zühdün herşeyine çalışıp, dilediğim dereceye kavuştum. Yalnız insanları terk edemedim. Bu dereceye ne kavuşabildim, ne de ona gücüm yetti. Denilmiştir ki, zâhidler sâdece kendi nefisleri için meydana atıldılar;çünkü onlar, baki olan âhiret nimetleri için, fâni olan dünya

nimetlerini terk ettiler. Böylece nefislerinin hoşlanması için amel etmiş oldular. Nasrâbâdî dedi ki, zühd zâhidlerin kanlarını dökülmekten korur, âriflerin kanlarını döker. Hâtim Asemm dedi ki, zâhid,kesesinde olan parayı, nefsinden önce eritir. Zoraki zâhid ise, kesesindeki paradan önce nefsini eritir. (379)

Ben, Muhammed b. Abdillâh'dan duydum. O da dedi ki, bize, Alî b. Huseyn el–Mavsilî anlattı. Ona da Muhammed b. el–Hasan, ona da Muhammed b. Ca'fer anlatmış. O da demiş ki, Fudeyl b. İyâz'dan duydum. Diyordu ki, Tanrı kötülüğün hepsini bir eve koymuş ve dünya sevgisini de ona anahtar yapmış. İyiliğin hepsini de bir eve koymuş ve zühdü de ona anahtar yapmış.

SAMT BÂBI(380)

Bize Abdullâh b. Yûsuf el–İsbehânî anlattı. Ona da Ebû Bekr Muhammed b. el–Huseyn el–Kettânî, ona da Ahmed b. Yûsuf es–Sulemî, ona da Abdurrezzak, ona da Ma'mar b. el–Zahrî anlatmış, o da Ebû Salem' den, o da Ebû Hureyre'den nakletmiş. Ebû Hureyre demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) buyurdu ki, kim Tanrı'ya ve kıyamet gününe inanıyorsa, misafirine ikramda bulunsun. Kim Tanrı'ya ve kıyamet gününe iman ediyorsa, iyilikten bahsetsin veya sussun.

Bize, Ali b. Ahmed b. Abdân anlattı. Ona da Ahmed b.Ubeyd, ona da Bişr b. Musa el–Esedî,ona da Muhammed b. Sa'îd el–İsbehânî anlatmış. O da İbn el–Mübârek'den, o da Yahyâ b. Eyyûb'dan, o da Ubeydullâh b. Zuher'den, o da Ali b. Zeyd'den, o da Kasım' dan, o da Ebû Emâne'den, o da Ukba b. Amir'den nakletmiş. Ukba b. Amir demiş ki, Tanrı'nın elçisine: "Kurtulma nedir?" diye sordum. O da: "Diline dikkat et ve evinden çıkma ve günahın için ağla" dedi.

Üstad (Kuşeyrî) (Tanrı rahmet etsin) dedi ki, samt (Susma) selâmettir ve asıl olan da odur. Susma men edildiği vakit, pişmanlık vardır. Böyle olunca, susmada şeriat, emir ile yasağın gözönünde tutulması gerekir ve vaktinde susma, insanların vasfıdır. Nitekim yerinde konuşmak en yüksek hasletlerdendir.

Ben, üstad Ebû Alî ed—Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, hakikati söylemeyen kimse dilsiz bir şeytandır. Sükût, huzur edeblerindendir. Nitekim yüce Tanrı: "Kur'ân okununca dinleyin, belki merhamet olunursunuz" (K., VII, 204) buyurmuştur. Yine yüce Tanrı Peygamberin huzurunda cinden haber verip: "Cinler Peygamberin huzuruna gelince, birbirlerine susun" ve kıyamet gününde: "...Ve Rahman'ın heybetinden sesler kesilir. Ancak sesleri, tıpırtılar hâlinde duyabilirsin" (K., XX, 108) buyurmuştur. Yalandan ve başkalarını arkadan yermekten dilini kısan (Susan) kul ile, heybetin kuvveti kendilerini kapladığı için susan kul arasında çok fark vardır. Nitekim bu hususta şu şiiri söylediler:

"Yardan ayrı bulunduğum zaman, ona anlatmak için ne kadar söz düşünürüm. Ona kavuşunca, şu sözü söyleyeyim ve böyle diyeyim diye ne kadar sözler hazırlarım. Ona kavuşunca da düşünüp hazırladığım bu sözleri (Sevincimden) unutur, mânâsız sözler söylerim.

"Ey Leylâ! sana söyleyecek ne kadar çok mühim dileklerim olur da sana ulaşınca onların ne olduğunu bilmem."

Aynı mânada şu şiiri söylediler:

"Senin için ne kadar çok sözüm oluyor da, seni görünce onları unutuyorum." (371)

Susma iki kısımdır: Birincisi dışta susma, ikincisi kalb ve içiyle susma. Buna göre mütevekkilin (Yani bütün işlerini Tanrı'ya bırakanın) kalbi, rızklarını aramaktan, ârifin kalbi, Tanrının emir ve yasaklarına uyması sebebiyle hükme karşı koymaktan susar. Mütevekkil Tanrı'nın işinin iyi olacağına güvenir. Ârif ise, Tanrı'nın bütün hükümlerine râzıdır. Bu\ı mânâda şu şiiri söylediler:

"Senin üzerinde Tanrı'nın felâketleri yürür. Kalbinin sıkıntıları da onu çekicidir (Ona razıdır)

Çok defa âni bir hayret sükûta sebep olur. Gerçekten keşif birdenbire gelirse, ibarelerin dili tutulur, Bu anda anlatma ve söyleme olmadığı gibi, şâhidler de ortadan kayıp olur, ne bilgi, ne de his kalır. Nitekim yüce Tanrı: "O gün (Kıyamet gününde) Tanrı bütün peygamberleri toplayacak da ne cevap verildi, size diyecek. Onlar da bizim bilgimiz yok diyecekler" (K., V. 112) buyurmuştur. Ama mücahede erbabının sükûtu tercih edişlerine sebep, sözün içinde afetlerden bulunduğunu, nefsin hoşuna gidecek birşeyin ve övünülecek sıfatlarını gösterme olacağını, halk içinde dilin âfetleri olmaksızın, güzel konuşma ile benzerleri arasında sivrilmeye eğilme sayılacağını bilmeleridir. Sükût riyazet erbabının sıfatı olup, makamların hakkını vermenin esaslarından biri ve ahlakın süslenmesidir.

Denilir ki, Dûvûd et-Tâ'i evinde oturmak istediği vakit, kendini Ebû Hanîfe'nin meclislerindeymiş gibi farz ederdi; zira Dâvûd et-Ta'î, Ebû Hanîfe'nin tilmizi idi. Dâvûd et—Tâ'î, kendi akranı bilginler arasında oturur ve hiçbir mes'ele hakkında konuşmazdı. Nefsi tam bir yıl bu huya iyice alışınca, evinde oturdu ve uzleti tercih etti. Ömer b. Abdilâziz mektup yazdığı vakit,

sözleri hoşuna giderse (Kendisine gurur ve böbürlenme gelir korkusu ile) mektubu yırtardı ve onun (Söz ve üslûbunu) değiştirirdi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Ona da Abdullâh b. Muhammed er–Râzî, ona da Ebu'l–Abbâs Muhammed b. İshak es–Sarrâc anlatmış. O da Ahmed b. el–Feth'den, o da Bişr b. el–Hâris'den duymuş. Bişr b. el–Hâris demiş ki, sözün seni böbürlendirdiği vakit, sus, susman seni böbürlendirdiği vakit ise, konuş. Selh b. Abdillâh ta demiş ki, halveti kendisine lüzumlu kılmayan kimsenin susması, sağlam olmaz., susmayı nefsine lüzumlu kılmayan bir kimsenin de tövbesi sağlam olmaz. Ebû Bekr el–Fârisî demiş ki, vatanı sükût olmayan (382) mânâsız sözler içinde bulunur. Eğer susarsa, sâdece dili ile değil, kalbi ve diğer bütün uzuvları ile susmalıdır. Çünkü susma sâdece dile mahsus değildir. Sûfilerden bazısı da dedi ki, sükûtu ganimet bilmeyen kimse, konuştuğu vakit saçmalar.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâdân'dan, o da Mimşâd ed–Dineverî'den duymuş. Mimşâd ed–Dineverî demiş ki, filozoflar (Hakîmler) hikmeti, susma ve düşünme ile tevârüs ettiler. Ebû bekr el–Fârisî'den: "Kalbin (Sırrın) susması nedir diye sordular. O da: "Kalbin susması, geçmiş ve gelecekle uğraşmayı bırakmadır" diye cevap verdi. Yine o demiş ki, kul, kasd ettiği ve söylenmesi gereken şey hakkında konuşursa, tam sükûtun târifi içindedir" (383) Mu'âz b. Cebel'den rivayed edilmiştir, demiş ki, halkla az, yüce rabbinle çok konuş. Belki bu suretle kalbin yüce Tanrı'yı görür. Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den: "İnsanlardan nefsini en çok koruyan kimdir?" diye soruldu, o da: "Diline en çok hâkim olandır" diye cevap verdi. İbn Mes'ud demiş ki, dilden daha çok hapsedilmeye hak kazanan birşey yoktur. (354) Alî b. Bekkâr demiş ki, yüce Tanrı her şey (Her

uzuv)için iki kapı, dil için ise, dört kapı yaratmıştır.İki dudak iki kapı kanadı, dişler de iki kapı kanadıdır.Nakledilir ki, Ebû Bekir Sıddık, az söz söylemek için ağzında şu kadar yıl, bir taş tutardı. Denilir ki, Ebû Hamzet el–Bağdâdî güzel konuşurdu. Hâtiften bir ses ona: "Aferin! güzel konuşuyorsun. Geriye susman ve susmanı beğenmen kaldı" dedi. Bunun üzerine Ebû Hamzat el–Bağdadî ölünceye kadar konuşmadı ve bu hâlde bir haftadan az veya çok bir müddet sonra öldü.

Bazan susma, konuşana, bir hususta terbiyesini bozunca, kendisini terbiye etmek için gelir. Halkasına oturup da, kendisinden birşey sorulmadığı vakit, Şiblî: "Zulmettikleri sebebiyle haklarında azab vâki olur ve onlar bir söz söylemezler" (K., XXVII, 85) âyetini okurdu. Onlar da hiç konuşmazlardı. Bâzan da konuşanın susması gerektir; çünkü cemaat içinde konuşması, kendisinden daha iyi olan vardır.

Ben, İbn Semmâk'tan duydum. Diyordu ki, Şah el–Kirmânî ile Yahyâ b. Mu'âz arasında candan bir arkadaşlık vardı.Aynı şehir ikisini birleştirmişti.(355) Şah el–Kirmânî onun meclisinde bulunmazdı. Bunun sebebi kendisinden sorulduğunda: "Doğrusu budur" dedi. Halk, Şâh el–Kirmânî'ye, Yahyâ b. Mu'âz'ın meclisinde bulununcaya kadar ısrar etti. Şâh el–Kirmânî, Yahyâ b. Mu'âz'ın fark edemeyeceği bir köşede oturdu. Yahyâ b. Mu'âz söze başlayınca sustu ve sonra:"Burada konuşmaya benden daha iyi ve lâyık olan kim vardır?" dedi ve dili tutuldu.Bunun üzerine Şâh el–Kirmânî: "Size, doğrusu burada bulunmamamdır demedim mi?" dedi. Bâzan da mecliste hazır bulunanlar yüzünden konuşana susma gelir. Bu da mecliste konuşanın sözünü dinlemeye lâyık olmayan birinin bulunmasıdır. Yüce Tanrı lâyık olmayandan, konuşanın sözünü kıskanmak ve korumak maksadı ile konuşanın dilini tutar. Bâzan da konuşana gelen sükûtun sebebi,mecliste hazır bulu-

nanlardan birinin hâlinin yüce Tanrı tarafından bilinmiş olmasıdır. Tanrı, mecliste bulunan böyle bir kimsenin bu sözü dinleyince, kendisine kötülük olacağını ve kendinde olmayan bir hâlin, kendinde bulunduğu kuruntusuna kapılacağını,kendini gücü yetmeyecek bir yük altına sokacağını bildiği için, ya onu korumak, ya da hataya düşmekten alıkoymak üzere merhamet edip kulağını bu sözü dinlemekten korur. Bu yolun ulular demişler ki, bâzan mecliste konuşulan sözü dinlemeye ehil olmayan cinlerin bulunması da susmaya sebep olabilir. Çünkü sûfilerin meclisleri cin taifesi topluluğundan boş kalmaz.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki,bir defasında Merv'de hastalandım.Nisabur'a dönmeyi arzu ediyordum. Rüyamda birisinin bana: "Bu şehirden çıkamazsın, çünkü cinlerden bir topluluk senin sözlerinden hoşlanıyor. Ve meclisinde bulunuyorlar.Bu yüzden sen burada kalıyorsun" dediğini gördüm. Hâkimlerin biri: "İnsan için bir dil ve söylenenden fazlasını görmek ve dinlemek için de, iki göz ve iki kulak yaratılmıştır" dedi. İbrâhim b. Edhem bir davete çağırıldı. Oturunca, orada bulunanlar başkalarını yermeye başladılar. Bunun üzerine o: "Bizce et ekmekten sonra yenir. Halbuki siz et yemekle başladınız" dedi. O bu sözü ile Yüce Tanrı'nın: "...biriniz ölü kardeşinin etini yemeği sever mi? Tiksindiniz değil mi?" (K., XII, 49) âyetine işaret etti. Sûfilerin bazısı: "Susma yumuşaklığın (hilmin) dilidir" dedi. Bazısı: "Konuşmayı öğrendiğin gibi susmayı da öğren". Söz sana yol gösteriyorsa, susma da seni korur" dedi. Denilmiştir ki, dilin iffeti, susmasıdır.Yine denilmiştir ki,dil yırtıcı hayvan gibidir, sen onu sıkıca bağlamazsan, o senin üzerine atılır. Ebû Hafs'dan: "Susma ve konuşma hâllerinden hangisi, velî için daha üstündür" diye sordular. O da: "Eğer konuşan , konuşma âfetinin ne olduğunu bilseydi, Nuh'

un ömrü kadar ömrü olsaydı yine de susardı. "Eğer susan, susma âfetinin ne olduğunu bilseydi, konuşsun diye, yüce Tanrı'dan Nuh'un ömrünün iki katını isterdi" dedi.

Denilir ki, halkın susması dilleri ile, âriflerin susması ise, kalpleri ile olur. Muhibblerin (Aşıkların) susması da sırlarının (Kalplerinin) hatrelerinden korunmakla olur. Sûfilerden birine: "Konuş" denildi. O da: "Dilim yok ki konuşayım" diye cevap verdi. Bunun üzerine kendisine: "O halde dinle" denildi. O da: "Ağzımda dinleyecek bir yer yok ki dinleyeyim" dedi. Onlardan biri: "Otuz yıl durdum, dilim sâdece kalbimi dinledi. Sonra otuz yıl daha durdum; bu sefer de kalbim sâdece dilimi dinledi", dedi. Onlardan biri de: "Eğer dilin susarsa, kalbinin sözünden kurtulmazsın ve eğer çürürsen, nefsinin sözünden kurtulmazsın. Ne kadar çalışıp çabalasan da ruhun seninle konuşmaz: çünkü o sır saklayıcıdır" dedi. Denilir ki câhilin dili, ölümünün anahtarıdır (Yani ölümüne sebep olur). Denilir ki, âşık sustuğu vakit, yok olur, ârif sustuğu vakit ise, istediğine kavuşur.

Ben, Muhammed b. el-Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed er—Râzî'den, o da Muhammed b. Nasr es—Sâig'den, o da Mardavayh es-Sâig'den o da Fudeyl b. İyâz'dan duymuş. Fudeyl b. İyaz demiş ki, kim sözünü amelden (356) saysa, muhtaç olduğu yerin dışında sözü olur. (357)

HAVF BÂBI

Yüce Tanrı. "Korkarak ve umarak rablerini çağırırlar" (K., XXXII, 16) buyurmuştur.

Bize Ebû Bekr Ahmed b. Âhdûs el—Hîrî el—Adl anlattı. Ona da Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Delaveyh ed—Dakkak, onlara da Muhammed b. Yezîd, onlara da Amir b. Abi'l—Furât, onlara da el—Mas'ûdî an-

latmış. O da Muhammed b. Abdirrahmân'dan, o da İsâ b. Talha'dan, o da Ebû Hureyre'den nakletmiş. Ebû Hureyre demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dedi ki, yüce Tanrı'nın korkusu ile ağlayan kimse, tekrar süt memeye girinceye kadar (Yani hiçbir vakit) cehenneme girmez ve Tanrı yolunda (Savaşan kulun) burnunun deliklerinde cehennem tozu ile dumanı asla toplanmaz.

Bize, Ebû Nu'aym Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim el–Mahracânî anlattı. Onlara da Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. el–Huseyn b. el–Şerefî, onlara da Abdullah b. Hâşim, onlara da Yahya b. Saîd al–Kattan onlara da Şa'bat, onlara da Katâde anlatmış.O da Enes'den nakletmiş. Enes demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dedi ki, eğer siz benim bildiğim şeyi bilse idiniz, az güler, çok ağlardınız. Ben (Kuşeyrî) diyorum ki, havf gelecek ile ilgili bir mâna taşır. Çünkü ancak hoşa gitmeyen birşeyin gelmesinden ve sevilenin kaybolmasından korkulur. Korku ancak gelecekte olacak birşey için olur. Hâlde mevcud olan birşey için böyle birşey olmaz, korkunun da onunla ilgisi yoktur. Yüce Tanrı'dan korkma, Tanrı'nın, ya dünyada, ya da ahirette insanı cezalandırmasından korkmadır. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, kullarına kendinden korkmayı farz kılmıştır. Nitekim yüce Tanrı: "Eğer inananlardansanız benden korkun" (K., III, 175), "... ve artık benden korkun" (K., XVI, 51) buyurmuş ve müminleri övmüş ve: 'Herşeye gücü yeten rabblerinden korkarlar" (K., XVI, 50) buyurmuştur.

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, korkunun mertebeleri vardır: Havf, haşyet ve heybet. Havf (Korku) imanın şart ve muktezasındandır. Nitekim yüce Tanrı: "Eğer müminseniz benden korkun" (K., III, 175) buyurmuştur. Haşyet, ilmin şartından-

dır. Nitekim yüce Tanrı: "Tanrı'dan ancak kullarının bilgili olanları (Tanrı'nın sıfat ve işlerini bilenler) korkar" (K., XXXV, 28) buyurmuştur. Heybet ise, marifetin şartındandır. Nitekim yüce Tanrı: "Tanrı, kendisinden sakınmanızı emretmektedir" (K., III, 28) buyurmuştur.

Ben, Ebû Abdirrâhmân es–Sulemî'den duydum.O da Muhammed b.Ali el–Hîrî'den,o da Mahfûz'den, o da Ebû Hafs'den duymuş. Ebû Hafs demiş ki, havf Tanrı'nın kamçısıdır. O, bununla kapısından kaçanları yola getirir. Ebu'l–Kasım el–Hakîm de: "Havf iki türlüdür; rahbet ve haşyet. Rahbet, sahibi korktuğu vakit, kaçmaya; haşyet sahibi ise, rabbe sığınır.

Kuşeyrî (Tanrı rahmet etsin) dedi ki, reheb ve hereb, cezb ve cebz fiilleri gibi aynı mânâdadır denilse yanlış olmaz. Rahbet sahibi, kaçınca isteğinin gerektirdiği şeye sürüklenir. Tıpkı hevâ ve hevesine uyan çok korkaklar (Râhibler)gibi. Fakat ilim gemi ile heva ve hevesten alıkonulup, şerîatin gerektirdiği ile kaim olmaları haşyettir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed er–Râzî'den, o da Ebû Osman'dan, o da Ebû Hafs'dan duymuş. Ebû Hafs demiş ki, havf kalbin kandilidir. Kalp, içindeki iyi ve kötüyü onunla görür.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, havf, nefsini bu gün yarın ile avutmandır. (358)

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Kasım ed–Dimaşkî'den, o da Ebû Ömer ed–Dimaşkî demiş ki, korkan (Hâ'if), şeytandan çok nefsinden korkandır. İbn el–Calâ'da, korkan (Hâif) korkulacak şeylerin kendisine emin olduğu kimsedir (359) Ağlayıp gözlerini silen değil, kıyamette cezalanmasına sebep olmaktan korktuğu şeyi terk eden adam, Tanrı' dan korkandır. Fudeyl'e: "Neyimiz var da biz Tanrı'

dan korkanı görmüyoruz" denildi. O da: "Eğer siz Tanrı'dan korkan olsaydınız, Tanrı'dan korkanları görürdünüz" diye cevap verdi. Zira Tanrı'dan korkanı, ancak Tanrı'dan korkanlar görür. Çocuğu ölen kadın,kendi gibi olanı görmek ister. Yahyâ b. Mu'âz demiş ki, miskin Ademoğlu fakirlikten korktuğu gibi,cehennemden korksaydı, cennete giderdi. Şâh el–Kirmânî dedi ki, korkunun alâmeti, dâimi bir hüzündür. Ebu'l–Kasım el–Hakîm de: "Kim birşeyden korkarsa, o şeyden kaçar, fakat kim aziz ve celil olan Tanrı'dan korkarsa, O'na kaçar" demiş. Zu'n–Nun'l–Mısrı'den (Tanrı rahmet etsin): "Korku yolu, kula ne zaman kolaylaşır" diye soruldu. O da: "Nefsini, hastalığının uzamasından korkarak herşeyi kullanmaktan çekinen hasta yerine koyduğu zaman" diye cevap verdi. Mu'âz b. Cebel demiş ki, mü'minin cehennem köprüsünü geçip Sıratı arkasında bırakmadıkça kalbi tatmin edilmiş ve korkusu dinmiş olmaz. Bişr el–Hâfî demiş ki, korku bir hükümdardır, o ancak Tanrı'dan korkan bir kimsenin kalbinde yerleşir. Ebu'l–Osmân el–Hîrî ise: "Korkanın, korkusundaki ayıbı, ondaki sükûnudur (360) çünkü bu gizli bir iştir" demiş. El–Vâsıtî demiş ki, havf (Korku)Tanrı ile kul arasında bir perdedir.Bu sözde şüphe vardır. (361) Bunun mânâsı şudur: Tanrı'dan korkan kimse, ikinci vaktin yani gelecek zamanın gözetleyicisidir.Halbuki İbn el–vak'ler (An için yaşayan sûfiler) ise, gelecek ile ilgilenmezler. Ebrârın iyilikleri, mukarebbînin kötülükleri ayarındadır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Alî el–Nihâvendî'den, o da İbrahim b. Fâtek'ten, o da en–Nûrî'den, duymuş. En Nûrî:"Korkan, rabbinden rabbine kaçar" demiş. Sûfilerden bazısı da: "Havfın alâmeti, gayp kapısındaki şaşkınlıktır" demişler.

Ben. Ebû Abdillâh es–Sûfî'den duydum.O da, Ali

b. İbrâhîm el–Ukberî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd'den: "Havf nedir?" diye sorulmuş, o da: "Havf, nefes boruları ile cezayı beklemedir" (362) diye cevap vermiş.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Hüseyn b. Ahmed es–Seffâr'dan, o da Muhammed b. el–Museyyib'den, o da Hâşim b. Hâlid'den o da Ebû Süleymân ed–Dârânî'den duymuş. Ebû Süleyman ed–Dârânî demiş ki, Tanrı korkusu, ancak harap olması ile bir kalpten ayrıldı.

Ben, yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed b. Abdirrâhmân' dan, o da Ebû Osman'dan duymuş. Ebû Osman demiş ki, gerçekten Tanrı'dan korku,iç ve dış günahlardan çekinmektir. Zu'n–Nûn da: "Halk, kendilerinden Tanrı korkusu ayrılmadıkça, yol üzerindedirler. Tanrı korkusu kendilerinden gidince yollarını sapıtırlar" dedi. Hâtim el–Asemm: "Herşeyin bir süsü vardır. İbadetin süsü de Tanrı'dan korkudur. Korkunun alâmeti ise, ümit etmeyi eksiltmektir" demş. Bir adam Bişr el–Hâfi'ye: "Seni ölümden korkar görüyorum"dedi. Bunun üzerine o da: "Aziz ve celil olanTanrı'ya gitmek çok güçtür" diye cevap verdi.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, hastalığında hal ve hatırını sormak üzere İmam Ebû Bekr b. Fûrek'e gittim. Beni görünce gözlerinden yaş aktı. Ona: "Şüphesiz yüce Tanrı sana âfiyet ve şifa verir" dedim. O da: "Ölümden korktuğumu sanma. Ben sâdece ölümün ötesinde olan şeyden korkuyorum" dedi.

Bize, Ali b. Ahmed el–Ahvâzî anlattı. Ona da Ahmed b. Ubeyd, ona da Muhammed b. Osmân, ona da el–Kasım b. Muhammed, ona da Yahyâ b. Yemân anlatmış. O da Mâlik b. Magul'den, o da Abdurrahmân b. Sa'îd b. Mevhib'den, o da A'işe (Tanrı ondan razı ol-

sun)'den nakletmiş. A'işe demiş ki, Peygamber'e: "Ey Tanrı'nın elçisi! Onlar öyle kişilerdir ki, verecekleri ne ise, verirler ve yürekleri korku ile doludur" (K., XXIII, 60) âyetinde kalpleri korku ile dolu olanlar, hırsızlık eden, zina işleyen ve şarap içenler midir?" Diye sordum. O da: "Hayır, oruç tutup, namaz kılıp ve sadaka verip de bunların kabul edilmeyeceğinden korkanlardır" diye buyurdular. İbn el–Mübârek ise: "Korkuyu hareket getiren ve hatta kalpte yerleşen, gizlide ve açıkta murakabeye devamdır" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. el–Hasan'dan, o da Ebu'l–Kasım b. Abî Mûsâ'dan, o da Muhammed b. Ahmed'den duymuş. Muhammed b. Ahmed demiş ki, Ali er–Râzî, bu sözü İbn el–Mübârek'ten duyduğunu bize anlattı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da İbrâhîm b. Şaybân'dan duymuş. İbrâhim b. Şaybân demiş ki, Tanrı korkusu kalbe yerleşince, ondaki şehvet yerlerini yakar, ondan dünyaya olan isteği uzaklaştırır.Denilir ki,korku (Tanrı) hükümlerinin yollarını bilme kuvvetidir" (363) Korku, rabbin celâlinden kalbin harekete gelmesidir. Ebû Süleymân ed–Dârânî demiş ki, kalbe gerekli olan Tanrı korkusundan başka şeyin kendisine galebe çalmamasıdır: zira kalbe reca galebe çalarsa, kalb bozulur. Sonra da: "Ey Ahmed! sûfiler korku ile yükseldiler, korkuyu kaybetselerdi, aşağı inerlerdi" dedi. El–Vâsıtî: "Havf ve reca, nefisleri bönlüklerine gitmekten alıkoyan iki yulardır" dedi. Yine o: "Hak kalblerde gözükünce, onlarda recaya ve havfa ait bir fazla kalmaz" (364) dedi.

Üstad Ebu'l–Kasım el–Kuşeyrî diyor ki, bu sözde şüphe ve güçlük vardır. Mânâsı, hakkın şâhitleri sırların kökünü kazıyınca,onları hükmü altına alır ve onlarda sözü anmak için bir yol bırakmaz. Havf ve reca beşerî hükümler ile duymanın kalmasına bağlı oldukları

için baki kalmaz. Huseyn b. Mansûr demiş ki, kim aziz ve celil olan Tanrı'dan başka birşeyden korkar veya ondan başkasından birşey beklerse, Tanrı herşeyin kapılarını onun üzerine kapar ve korkuyu ona musallat eder, kalbini de yetmiş perde ile örter ki, bu perdelerin en aşağısı şüphedir. Akibetlerini düşünmek ve hâllerinin değişmesinden korkmak sûfilerin korkularını artıran şeylerdendir. Yüce Tanrı: "De ki, amelleri bakımından en çok zarar edenleri size haber verelim mi? Onlar dünya hayatındaki çalışmaları kaybolanlardır. Halbuki onlar kendilerini, güzel ve beğenilen bir iş yapmış zannederler" (K., XVIII, 103–104) buyurmuştur. Hâlinde kendisine imrenilen çok kimse vardır ki, hâli kendi üzerine tersine döner, kötü ve çirkin amellerin karışmasına tutulur, ünsü vahşete ve huzuru gaybete döner. Üstad Ebû Alî ed–Dakkak (Tanrı rahmet etsin) sık sık şu şiiri okurdu:

"Kaderin getirdiği kötü şeyden korkmadan güzel oldukları vakit, günleri iyi zannettim.

"Ve geceler seninle barıştı, sen de onlara aldandın. Halbuki berrak gecelerde bazan bulut peyda olur."

Ben,Mansûr b.Halef el–Mağribî'den duydum.Diyordu ki, iki adam iradette uzun zaman arkadaşlık ettiler. Sonra ikisinden biri seyahate çıktı ve arkadaşından ayrıldı. Üzerinden uzun bir zaman geçti. Arkadaşı ondan bir haber almadı. Birdenbire, sonunda gazilerle birlikte Rum askeri ile çarpıştı. Bir de ne görsün, baştan aşağı zırha bürünmüş bir adam savaşmak üzere müslümanlara karşı çıktı. Müslüman yiğitlerinden biri de onu karşıladı. Rum müslümanı öldürdü. Sonra bir başkası karşı çıktı, onu da öldürdü. Bir üçüncüsü de çıktı, onu da öldürdü. Sonra ona karşı bir sûfi çıktı ve ikisi vuruştular. Rum yüzündeki örtüyü açınca, bir de ne görsün yıllar-

ca iradet ve ibadette arkadaşlık ettikleri arkadaşı değil mi? Ona: "Ne haber? dedi. O da islâm dininden döndüğünü, rumlara karıştığını, çocuk ve servet sahibi olduğunu söyledi. Bunun üzerine sûfi ona: "Sen Kur'an'ı birçok kıraatlerde okuyordun" dedi. Kâfir: "Hayır ondan bir harf bile hatırlamıyorum" dedi. Bunun üzerine sûfi: "Yapma, dön" dedi. Kâfir: "Hayır yapamam, onların içinde bir mevkiim ve servetim var. Sen git, yoksa onlara yaptığımı sana da yaparım"dedi. Sufı: "Müslümanlardan üç kişiyi öldürdüğünü ve gitmek hususunda sende bir utanma olmadığını biliyorum. Sen git ve ben sana dönüp gidinceye kadar mühlet veririm" dedi.Bunun üzerine adam geri döndü.Sûfi onu takip edip, mızrakladı ve öldürdü. O adam bu kadar mücahade ve bu kadar riyazete katlandıktan sonra hıristiyan olarak öldürüldü. Denildi ki, İblis'e gözüken şey Cebrâil ve Mikâ'îl'e gözükünce, uzun zaman ağlamaya başladılar. Bunun üzerine yüce Tanrı'dan her ikisine: "Neyiniz var da, gece-gündüz ağlıyorsunuz" diye vahiy geldi.Onlar da: "Ey rabbimiz! senin hilenden emin değiliz" dediler. Bunun üzerine yüce Tanrı da: "Böyle olunuz.Benim hilemden emin olmayınız" dedi. Serî es–Sakatî' den nakledilir: Demiş ki, cezadan korktuğum için kararmasından korkarak her gün kaç kere burnuna bakıyorum. Ebû Hafs da dedi ki, kırk yıldan beridir,nefsim hakkındaki inancım, yüce Tanrı'nın gazap gözü ile baktığı merkezindedir ve amellerim de bunu göstermektedir. Hâtim el–Asamm: "İyi bir yer ile aldanma; zira cennetten daha iyi bir yer yoktur. Böyle iken Adem (Selâm üzerine olsun) cennette uğradığı şeye, cennetten daha iyi bir yer yoktur. Böyle iken Adem (Selâm üzerine olsun) cennette uğradığı şeye, cennette uğradı ve ibadetin çokluğuna da aldanma; zira şeytan uzun ibadetten sonra, uğradığına uğradı. İlmin çokluğu ile de aldanma; zira Bel'am Tanrı'nın yüce ismi (İsmu'l–a'

zam) ni iyi biliyordu, onun uğradığına bak. (365) Sâlih kişileri görmekle aldanma; değer bakımından kendisinden daha büyük bir şahıs olmadığı halde yakınları ve düşmanları Mustafa'nın (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) yüzünü görmekten bir fayda elde etmedi. Bir gün İbn el–Mübârek müridlerinin yanına geldi ve: "Ben dün, aziz ve celil olan Tanrı'dan cenneti istemeye cür'et ettim" dedi. Rivayet edildi ki İsâ (Selâm üzerine olsun) bir gün İsrail oğulları dini bütün kişilerinden biri ile birlikte çıktı. Kendilerini, İsrail oğulları içinde kötülüğü ile tanınmış bir günâhkâr takip etti. Bu günahkâr adam onlardan ayrı olarak kalbi kırık bir vaziyette oturdu ve her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'ya: "Ey Tanrım! Beni affet, bağışla!" diye dua etti. İsâ'nın yanında bulunan sâlih kişi de: "Ey Tanrım! yarın (Kıyamette) benimle bu adamı biraraya getirme" diye duada bulundu. Bunun üzerine yüce Tanrı'dan İsâ'ya (Selâm üzerine olsun): "Ben her ikisinin de duasını kabul ettim, bu sâlih kişiyi reddettim ve bu suçlu kulu bağışladım" diye vahy geldi.

Zu'n–Nûni'l–Mısrî: "Çok iyi bilene (Mecnûna) niçin sana Mecnûn (Deli) denildi dedim." O da: "Ondan (Tanrı'dan) menedilmem uzayınca, onun ayrılığından korktuğum için deli (Mecnûn) oldum" dedi. Nitekim bu mânada şu şiiri söylemişlerdir:

"Bende olan taşta olsaydı, taşı eritirdi; böyle olunca çamurdan yaratılmış olan onu nasıl yüklenir?"

Sûfilerden biri: "Ben bu ümmet içinde, İbn Sîrin'den daha reca sahibi ve kendi nefsinden korkan bir kimse görmedim" dedi. Denildi ki, Sufyân es–Servî hastalandı. Hastalığını gösteren şey (İdrar) doktora gösterildi. Doktor: "Bu, korkunun ciğerini parçaladığı bir adamdır" dedi, sonra geldi, onun nabzını yokladı ve: "Dini bütün müslümanlar içinde böyle bir adam tanımadım"

dedi. Şiblî'den: "Güneş, batacağı zaman niçin sararır" diye soruldu. O da: "Çünkü o, tamam olmak mekânından ayrıldı. Bu tamam olan mekân korkusu ile sarardı. (366) Mü'min de böyledir. Dünyadan çıkması yaklaştığı vakit rengi sararır, çünkü o makamdan korkar. Güneş doğunca dünyaya aydınlık verici olarak doğar. Aynı şekilde mü'min de mezarından dirildiği vakit, yüzü etrafı aydınlatıcı bir şekilde çıkar" dedi. Ahmed b. Hanbel'den nakledilmiştir, demiş ki, Tanrı'dan, bana korkudan bir kapı açmasını istedim. O da açtı, aklımı kaybedeceğimden korktum. Bunun üzerine: "Ey Tanrım! Bana gücüm yeteceği kadar ver" (367) dedim. Böylece bu hâl benden gitti.

RECA BÂBI (368)

Yüce Tanrı: "Tanrı'nın likasını isteyen kimseye söyle, Tanrı'nın tayin ettiği ecel gelecektir ve o işitir ve bilir" (K.,V, 29) buyurmuştur.

Bize, Ebu'l–Hasan Ali b. Ahmed el–Ahvâzî bildirdi. Ona Ahmed b. Ubayd es–Saffâr, ona da Amr b. Müslim es–Sakafî, ona da el–Hasan b. Hâlid, ona da el–Alâ' b. Zeyd haber vermiş. el–Alâ' b. Zeyd demiş ki, Mâlik b. Dinâr'ın yanına girdim. Yanında Şahr b. Havşab'ı gördüm. Yanından çıkınca Şahr'a: "Tanrı sana acısın, Tanrı beni ve seni azıklandırsın" dedim.O da: "Evet" amcamın karısı Umm el–Derdâ bana anlattı.O da Ebû Derdâ'dan, o da Peygamber'den (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun), o da Cebrâ'îl'den nakletmiş. Cebrâ'il demiş ki, azîz ve celîl olan rabbiniz, kulum sen bana ibadet ettikçe, benden ümitte bulundukça ve birşeyi bana ortak koşmadıkça, ben senden çıkan günahtan dolayı seni bağışlarım. Beni dünya dolusu hata ve günâhlarla karşılasan da, ben seni, o kadar bağışlama ile karşılar ve seni bağışlarım, kimseyi kayır-

mam buyurdu.

Bize, Ali b. Ahmed anlattı. Ona da Ahmed b.Ubeyd, ona da Bişr b. Musa, ona da Halef b. el–Velîd, ona da Mervân b. Mu'aviye el–Fizârî, ona da Ebû Sufyân Tarîf anlatmış. O da Abdullâh b. el–Hâris'ten, o da Enes b. Mâlik'ten nakletmiş. Enes b. Mâlik demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dedi ki, Kıyamet gününde yüce Tanrı: "Kalbinde bir arpa tanesi kadar imânı olanı cehennemden çıkarın" diyor ve yine: "Kalbinde hardal tanesi kadar imânı olanı cehennemden çıkarın" diyor. Ve yine: "Kendi izzet ve celâlime yemin ederim ki, bir gece ve bir gündüzden bir an benden emin olanı, emin olmayan gibi yapmam" diyor.

Reca, gelecekte hâsıl olacak sevilen birşeye kalbin ilgisidir. Nitekim havf (Korku) da gelecekle ilgilidir.Aynı şekilde reca, gelecek zamanda ümit edilen birşey için hâsıl olur. Kalblerin dirliği ve daralması da reca iledir. Reca ile temenni (369) arasındaki fark temenninin kendi sahibine tembellik vermesi, cehit ve gayret yoluna sahibini sevk etmesidir. Hâlbuki reca sahibi temenni sahibinin aksinedir. (370) Buna göre, reca beğenilir, övülür, temenni ise, hastalıklıdır, beğenilmez. Reca hakkında konuştular: Şâh el–Kirmânî: "Recanın alâmeti, ibadetin güzelliğidir" (371) dedi. İbn Hubayk: "Reca üçtür: Birincisi iyilik yapıp kabulünü ümit eden adamın, ikincisi kötülük yapıp sonra tövbe eden ve bağışlanmasını ümit edenin, üçüncüsü günâhlarında ısrar eden ve bağışlanmayı ümit ederim diyen yalancının ümidi (Recası). Halbuki nefsini, kötülük işlemekle vasıflanmış olarak bilenin, korkusunun, recasından üstün olması lâzım gelir" dedi. Denildi ki, reca kerim ve çok seven Tanrı'nın cömertliğine güvenmedir. Yine denildi ki, reca, cemâl gözü ile celâli görmedir.Rece kalbin,rabbin lütuf ve ihsanına yakınlığıdır. Reca döneceğimiz yerin güzelliği ile kalbin sevinmesidir. Reca, yüce Tan-

rı'nın rahmetinin genişliğine bakmadır.

Ben, Şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ebû Alî er–Rudbârî'den duymuş. Ebû Alî er–Rudbârî diyormuş ki, havf ve reca, kuşun iki kanadı gibidir. Bu kanatlar birbirine eşit olduğu vakit, kuş ve uçuşu tamam olur. Onlardan biri eksik olduğu vakit ise, kuşun uçuşunda eksilme olur ve iki kanadı düşünce de kuş ölüme mahkûm olur.

Ben en–Nasrabadî'den duydum. O da İbn Ebi Hâtîm'den, o da Alî b. Şahmarzân'dan duymuş. Ali b. Şahmarzân demiş ki, Ahmed b. Asim el–Antakî dedi ki, kulda recanın alâmeti nedir diye soruldu. Ben de: "Tanrı'nın ihsanı kulu çevrelediği vakit, kula, Yüce Tanrı'nın dünyada nimetini ve ahirette de affını tamamlamasını ümit ederek şükür ilham edilmesidir" dedim. Ebû Abdillâh b. el–Hafîf: "Reca, Tanrının ihsanını bulma ile sevinmedir. Kalblerin rahatlaması, sevilip ümit beslenilenin (Tanrı'nın) keremini görmektir.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Osmân el–Magribî'den duymuş. Ebû Osmân el–Magribî diyormuş ki, nefsini recaya teşvik eden,işsiz güçsüz kalır. (372). Kim nefsini korkuya (Havfa) teşvik ederse, ümitsizliğe düşer. (373) Fakat kulun nefsini, bir kere havfa, bir kere recaya teşvik etmesi lâzımdır. (374)

Ben, yine Ebû Abdrrahman es–Sulemî'den duydum. Ona da Ebu'l–Abbâs el–Bağdâdî, ona da Hasan b.Safvân, ona da İbn Ebi'd–Dünyâ nakletmiş. İbn Ebi'd–Dünyâ demiş ki, Bekr b. Selîm es–Savvaf'tan duydum, dedi ki, öleceği günün akşamında Mâlik b. Enes'in yanına gittik. Ona: "Ey Ebû Abdillâh! Kendini nasıl buluyorsun?" diye sorduk. O da: "Size ne söyleyeceğimi bilmiyorum.Şu kadar var ki, siz, Tanrı'nın affından, sizin için hesabınızda olmayan şeyi gözlerinizle görecek-

siniz" dedi. Sonra çok geçmeden gözlerini yumduk . (Yani vefat etti). Yahya b. Mu'âz diyordu ki, az kalsın, benim sana olan günahlarımla birlikte bulunan recam, sana olan amellerimle birlikte olan recama üstün gelecekti. Çünkü ben, kendimi amellerimin (İbadetlerimin) samimiyet üzere olduğuna itimad eder buluyorum ve afetle (Kibir ve riya ile) tanındığım hâlde, kendimi günahlar içinde senin affına güvenir buluyorum. Sen cömertlikle vasıflanmış olduğun hâlde, bu günâhları nasıl bağışlamazsın.

Canı çıkmak üzere iken Zu'n–Nûn ile konuşuyorlardı. Zu'n–Nûn: "Beni meşgul etmeyin; zira yüce Tanrı'nın bana olan lûtfundan dolayı hayretteyim" dedi. Yahyâ b. Mu'âz da: "Ey Tanrım!kalbimdeki en güzel yeri (Ata) sana olan ümidim (Recam),dilimdeki en tatlı söz seni övmem, benim için en sevilen anlar, sana ulaşacağım andır" diyordu. Bazı tefsirlerde anlatılmıştır: Tanrı'nın elçisi (Peygamber) Beni Şeybe kapısından eshâbın yanına geldi. Onları güler bir hâlde buldu ve kendilerine: "Az güler, çok ağlardınız, bildiğimi bilseydiniz, güler miydiniz? dedi. Ve sonra gitti ve tekrar geri döndü ve: "Bana Cebrâ'îl (Selâm üzerine olsun) geldi ve yüce Tanrı'nın: "Kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve merhametli olduğumu haber ver" (K., XV, 49) âyetini getirdi" dedi.

Ebu'l–Hasan Ali b.Ahmed el–Ahvâzî anlattı. Ona da Ebu'l–Hasan es–Saffâr, ona da Abbâs b. Temîm, ona da Yahyâ b. Eyyûb, ona da Müslim b. Sâlim, ona da Hârica b. Mus'ab anlatmış. O da Zeyd b. Eslem'den, o da Atâ b. Yassâr'dan, o da A'işe'den nakletmiş.A'işe demiş ki, Tanrı'nın elçisinden (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) duydum, diyordu ki, yüce Tanrı,rahmeti ile kendilerine yakîn olduğu hâlde, kullarının ümitsizliğine güler. Bunun üzerine ben: "Ey Tanrı'nın elçisi! Babam ve annem sana feda olsun, azîz ve celîl

olan Tanrı güler mi?" Dedim. Peygamber de: "Nefsim kudretinin elinde olan zata (Tanrı'ya) yemin ederim ki, güler" dedi. Ben: "Güldüğü vakit, bizi hayırdan mahrum etmez" diyorum. Biliniz ki, gülmek yüce Tanrı'nın vasfında, fiilinin sıfatlarındandır ki faziletini göstermekten ibarettir. Nitekim dünya nebatlarla güldü (Yani yeşerdi) denilir. Böyle olunca Tanrı'nın, kullarının ümitsizliğine gülmesi, kendisi için onların beklemesinin iki katı olan lûtuf ve ihsanının doğruluğunu göstermekten ibarettir. Denilir ki, bir mecûsî, İbrâhim'e (Selâm üzerine olsun) misafir olmak istedi. İbrâhim ona: "Eğer dinimize girersen, seni misafir ederim" dedi. Mecûsî: "Ben senin dinine girince, senin için benim üzerime hangi minnet olur?" dedi ve gitti. Bunun üzerine Tanrı tarafından İbrâhim'e: "Ey İbrâhim! Sen ona, ancak dinini değiştirmek şartı ile yemek verecektin.Halbuki biz yetmiş yıldanberidir, kâfirlik üzere bulunan o adama yemek veriyoruz, onu bir gece misafir etseydin ne olurdu" diye vahy geldi. İbrâhim (Selâm üzerine olsun) mecûsînin arkasından gitti, alıp misafir etti. Mecûsî: "Bunda sana gözüken sebep ne idi" diye sordu. İbrâhim de bunu kendisine anlattı. Bunun üzerine mecûsî: "Tanrı bana böyle mi muamele eder?" diye sordu.Sonra da: "Bana dinini göster"dedi ve onun dinine girdi.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, üstad Ebû Sahl es–Sa'lûkî,Ebû Sahl el–Zaccâc'ı rüyasında gördü. Ebû Sahl ez–Zaccâc: "Ebedî va'îde kani idi. (375) Es–Se'lûkî ona: "Nasılsın" diye sordu. O da: "Biz işi kurduğumuzdan daha kolay bulduk" dedi.

Ben, Ebû Bekr b. İşkîb'den duydum. Diyordu ki, Ebû Sahl es–Se'lûkî'yi anlatılamayacak derecede güzel bir görünüş içinde rüyada gördüm. Ona: "Ey üstad! buna ne ile kavuştun" diye sordum. O da: "Tanrı hakkındaki iyi zannımla" diye cevap verdi. Mâlik b. Dinar rüyada görüldü. Kendisine: "Tanrı sana ne yaptı" diye so-

ruldu. O da: "Tanrı'ya çok günah ile geldim. Yüce Tanrı hakkındaki iyi zannım, günahlarımı sildi" dedi.

Peygamber'den (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) rivayet dilmiştir. Peygamber demiş ki, azîz ve celîl olan Tanrı: "Ben kulumun, benim hakkımdaki iyi zannı yanında ve onunlayım. Beni andığı vakit, nefsinde anarsa, ben de onu nefsimde anarım ve kalabalıkta anarsa, ben de onu beni içinde andığı kalabalıktan daha iyi bir kalabalıkta anarım. Bana bir karış yaklaşsa, ben ona bir zîra yaklaşırım, bir zîra yaklaşsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Eğer o bana yürüyerek gelse, ben ona koşarak gelirim" diyor. Bunu bize, Ebû Nu'aym Abdu'l––Melik b. el–Huseyn el–İsferâ'inî anlattı.Ona da Ya'kub b. İshâk, ona da Alî b. Harb, ona da Ebû Mu'aviye Muhammed b. Ubeyd anlatmış. O da el–A'maş'ten, o da Ebû Sâlih'en, o da Ebû Hureyre'den (Tanrı ondan râzı olsun) nakletmiş. Ebû Hureyre demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) bunu söylüyordu.

Denilir ki, İbn el–Mübârek, bir defasında iri yarı bir mecûsî ile vuruşuyordu. Yabancının namaz vakti geldi, İbn el–Mübârek'ten mühlet istedi. O da verdi. Adam güneşe secde edince, İbn el–Mübârek kılıcı ile ona vurmak istedi. Bu sırada gökten: "Ahdinize vefa edin.Ahd eden ahdinden sorumludur" (K., XVII, 34) denildiğini duydu ve vurmaktan vazgeçti. Mecûsî kurtulunca, İbn el–Mübârek'e: "Karar verdiğinden niçin vazgeçtin?" dedi. O da duyduğunu ona anlattı. Bunun üzerine mecûsî: "Evet, ne güzel rabdir o ki, düşmanı için dostuna sitemde bulunur" dedi ve müslüman oldu. İslâmlığı da tam oldu. Tanrı kullarını, kendi zâtını gafûr (Günahları çok bağışlayıcı) ve örtücü diye adlandırdığı anda günaha düşürdü. Yine denildi ki, eğer günahları affetmem dese idi, bir müslüman asla günah işlemezdi. Nitekim o. "Tanrı kendisine ortak koşulmasını affetmez" (K.,IV,

116) buyurduğu için bir müslüman asla ona ortak koşmadı. Fakat: "Bundan başkasını dilediğine bağışlar" (K., IV, 116) dediği için, halk Tanrı'nın mağfiretine göz koydu.

İbrâhim b. Edhem'den nakledilmiştir. Demiş ki, uzun zaman, benim için tavaf edilecek yerin boşalmasını bekliyordum. Karanlık bir gece idi. Şiddetli bir yağmur yağdı. Tavaf edilecek yer boşaldı. Tavaf esnasında: "Ey Tanrım! Beni günah işlemekten ve âsi olmaktan koru. Ey Tanrım! beni günah işlemekten ve asi olmaktan koru" diyordum. Hâtiften bir ses bana: "Ey İbn Edhem! Sen benden günah işlemekten korunmayı istedin. Bütün insanlar da aynı şeyi istiyor.Sâdece sizi günah işlemekten korursam,kime merhamet ederim" dedi.

Nakledilir ki, Ebu l–Abbâs b. Sureyc ölüm hastalığında rüyasında sanki kıyamet koptuğunu ve her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın: "Alimler neredeler" dediğini, kendisinin de: "Geldiler" diye cevap verdiğini ve sonra Tanrı'nın: "Bildiğiniz şeylerde nasıl amel ettiniz?" diye sorduğunu, bunun üzerine kendilerinin: "Ey Tanrı! Kusur ve kötülük işledik" dediklerini, Tanrı'nın bu cevaptan memnun değilmiş gibi sorusunu tekrar ettiğini ve başka bir cevap istediğini, bunun üzerine kendisinin: "Benim amel defterimde ortak koşmaklık yoktur" ve sen: "Bundan başkasını dilediğine bağışlar" (K., IV, 116) vaadinde bulundun dediğini, Tanrı'nın "Gidiniz, ben sizi bağışladım" buyurduğunu gördü. Ebu'l–Abbâs b. Sureyc, bu rüyadan üç gün sonra öldü.

Nakledilir ki, çok içki içen bir adam, yakın arkadaşlıklarından bir grubu topladı. Kendi kölesine dört dirhem verdi ve meclis için meyvalardan birşey satın almasını emretti. Köle Mansur b. Ammâr'ın meclisi kapısından geçti. Mansûr b. Ammâr fakir için birşey istiyor ve: "Kim kendisine dört dirhem verirse, ona dört dua

ederim" diyordu. Köle dört dirhemi ona verdi. Mansûr b. Ammâr: "Sana dua etmek için isteğin nedir?" diye sordu. Köle de: "Bir efendim var, ondan kurtulmak istiyorum" dedi. Köle anlattı ki, Mansûr b. Ammâr bana dua etti ve başka bir arzun yok mu diye sordu. Ben de: "Yüce Tanrı fakire verdiğim dirhemlere karşılık bana dirhem versin" dedim. Dua etti ve sonra: "Başka ne var?" diye sordu. Köle: "Tanrı efendime tövbe etmeyi nasip etsin" dedi. O da dua etti ve: "Başka?" diye sordu. Köle: "Yüce Tanrı beni, efendimi, seni ve efendimin arkadaşlarını bağışlasın" dedi. Mansûr dua etti. Sonra köle efendisine döndü. Efendisi: "Niçin geç kaldın?" diye sordu. Köle olanı anlattı. Efendisi: "Mansûr ne için dua etti?" dedi. O da: "Kendim için azad edilmeyi istedim" dedi. Efendi: "Git artık hürsün" dedi ve: "İkincisi neydi?" diye sordu. O da: "Dirhemler karşılığında, Tanrı bana dirhem versin, diye istedim" dedi. Efendi: "İşte sana dört bin dirhem" dedi ve: "Üçüncü neydi?"diye sordu. Köle de: "Tanrı'nın sana tövbe etmeyi sana nasip etmesini istedim"dedi. Efendi: "Yüce Tanrı'ya karşı günahlarımdan tövbe ettim" dedi ve: "Dördüncü neydi?" diye sordu. Köle de: "Yüce Tanrı'nın seni, beni, senin arkadaşlarını ve dua edeni bağışlamasını istedim" dedi. Efendi: "Bu benim için değildir" dedi. Efendi gece uyuyunca rüyasında sanki birinin kendisine: "Sen kendine düşeni yaptın. Benim, bana düşeni yapmayacağımı mı sanırsın? Seni, köleni, Mansûr b. Ammâr'ı ve seninle içki içenleri bağışladım" dediğini gördü.

Nakledilir ki, Rabbâh el-Kaysî birçok kereler hac etti. Bir gün oluğun altında durduğu hâlde: "Ey Tanrım! haclarımdan şunu şunu Tanrı'nın elçisine (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun), onun eshabına,onikisini babama ve arta kalanları da müslümanlara bağışladım" dedi ve kendisi için birşey alıkoymadı. Bunun

üzerine hâtiften: "Bize cömertlikte bulundu. Bunun için ben de seni anne ve babanı ve Hakka şehadet getireni mutlaka bağışlarım" diye bir ses duydu.

Abdulvehhâb b. Abdilmecîd es–Sakafî'den rivayet edilmiştir. Demiş ki, üç erkek ve bir kadın tarafından taşınan bir cenaze gördüm ve kadının yerini aldım, mezarlığa gittik, namaz kıldık ve onu gömdük. Kadına: "Bu senin neyin oluyor?"diye sordum. O da: "Oğlumdu"dedi. Ben: "Komşunuz yok mu?" dedim. O da: "Evet var, ama onlar oğlumun işine ehemmiyet vermediler" dedi. Ben de:"Sebebi ne idi?" diye sordum.O da "Oğlum muhannes idi" dedi.Kadına acıdım alıp eve götürdüm, kendisine para, un ve elbise verdim. O gece uyudum. Rüyamda birinin üzerinde beyaz elbiseler bulunduğu hâlde bedir gecesindeki dolunay gibi geldiğini ve bana teşekkür ettiğini gördüm. Kendisine: "Sen kimsin?" diye sordum. O da: "Ben bugün sizin gömdüğünüz muhannesim. Azîz ve celîl olan Tanrım, insanların beni aşağılık görmeleri karşılığında bağışladı" dedi.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, Ebû Amr el–Bîkîndî bir gün bir sokaktan geçiyordu. Bir topluluğun, kötülüğünden dolayı bir genci mahalleden çıkarmak istediklerini ve bir kadının da ağladığını gördüm. Kadın için, annesidir dediler. Ebû Amr ona acıdı. Onun için topluluğa şefaatte bulundu ve: "Bu sefer için onu bana bağışlayınız. Tekrar kötülük ederse, siz bilirsiniz" dedi. Bunun üzerine genci ona bağışladılar. Ebû Amr gitti. Bir müddet sonra aynı sokaktan geçtiği vakit, aynı kapının arkasında ihtiyar bir kadının ağladığını duydu. Kendi kendine: "Belki genç tekrar kötülüğe döndü, bu sebeple mahalleden sürdüler" dedi. Ve kadının kapısını çaldı ve gencin durumunu sordu. Kadın çıkıp: "O öldü" dedi. Ebû Amr gencin durumunu tekrar sordu. Kadın da: "Oğlumun eceli yaklaşınca, ölümümü komşulara bildirme, zira ben onlara eziyet et-

tim.Onlar bana küfreder ve cenazemde bulunmazlar.Beni gömdüğün vakit, üzerinde bismillâh yazılı olan şu yüzüğümü de birlikte göm. Gömülmemden boşalınca, benim için aziz ve celil olan Tanrı'ya şefaatte bulun dedi. Vasiyetini yerine getirdim. Mezarının başından ayrıldığım vakit, oğlumun sesini duydum, bana: "Ey anne! git, ben bol bol kerem sahibi olan rabbime geldim" diyordu" diye anlattı. Nakledilir ki, Tanrı Davud'a (Selâm üzerine olsun): "Onlara de ki, ben onları kendilerinden bir fayda sağlamak için yaratmadım. Ben onları yalnız benden bir ümitte bulunsunlar (Faydalansınlar) diye yarattım" diye vahiyde bulundu.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Ebû Bekr el–Harb'den, o da İbrâhım el–Utruş'tan duymuş. El–Utruş diyormuş ki, Bağdad'da Ma'rûf el–Kerhî ile Dicle kenarında oturuyorduk. O sırada önümüzden bir sandal içinde def çalıp oynayan ve içen bir gençler topluluğu geçti. Biz Ma'rûf'a: "Onların açıkca yüce Tanrı'ya âsi olduklarını görmüyor musun? Onlara bedduada bulun" dedik. Ma'rûf elini kaldırdı ve: "Ey Tanrım! Onları dünyada sevindirdiğin gibi ahirette de sevindir" dedi. Bunun üzerine kendisine: "Biz senden onlara beddua etmeni istedik" dediler. O da: "Tanrı onları âhirette sevindirdiği vakit, dünyada da kendilerine tövbe nasip eder" dedi.

Ben, Ebu'l–Hasan Abdirrahman b. İbrâhim b. Muhammed el–Muzekkî'den duydum. Ona da Ebû Zekeriya Yahya b. Muhammed el–Edîb, ona da el–Fazl b. Sadaka, ona da Ebû Abdillâh el–Huseyn b. Abdillâh b. Sa'îd anlatmış. Ebû Abdillâh el–Huseyn b. Abdillâh demiş ki, Yahya b. Eksem el–Kaadî yakın arkadaşım idi ve o beni, ben de onu seviyorduk. Yahya öldü. Ben onu rüyamda görüp, kendisinden Tanrı'nın ona ne yaptığını sormak istiyordum. Bir gece onu rüyada gör-

düm. Kendisine: "Tanrı sana ne yaptı?" diye sordum.O da: "Tanrı beni bağışladı, şu kadar var ki, bana baş kakıcılıkta bulundu ve: "Ey Yahya sen dünyada beni başka şey (376) ile karıştırdın" dedi. Bunun üzerine ben de: " Ey Tanrım! ben Ebû Mu'âviye ed–Darîr'in bana anlattığı onun da el–A'maş'tan, onun da Ebû Salih' den, onun da Ebû Hureyre'den naklettiği şu hadîse güvendim: Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) seni zâtından naklettiğine göre, Sen: "Ak saçlı kimseye, cehennem ile eziyet vermekten utanırım,buyurmuşsun" dedim. Bunun üzerine Tanrı: "Ey Yahya! seni affettim, Peygamber doğru söyledi. Ancak sen dünyada benim sözüme muhalefet ettin" Buyurdu.

HÜZÜN BÖLÜMÜ (377)

Aziz ve celil olan Tanrı: "Bizden hüznü gideren Tanrı'ya hamd olsun." (K., XXXV, 34) buyurdu.

Bana, Alî b. Ahmed b. Abdân bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubayd bildirmiş. Ona da Ali b. Hubeyş, ona da Ahmed b. İsâ, ona da İbn Vehb, ona da Usame b. Zeyd el–Leysî, ona da Muhammed b. Amr b. Ata nakletmiş. Muhammed b. Amr da, Ata b. Yesâr'dan, o da Ebû Sa' îd el–Hudrî'den, o da Tanrı'nın elçisinden (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) duymuş. Peygamber: "İnanan bir kula kendisini üzen hastalık, dert, hüzün ve kederden, kötülüklerden birşey isabet etmez, ancak Tanrı onun günahlarını örter ve af eder" buyurmuştur. Hüzün kalbi gaflet derelerinde dağılmaktan alıkor. (378) Hüzün sülûk ehlinin vasıflarındandır.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, hüzün sahibi, hüzünden mahrum kimsenin, Tanrı yolundan yıllarca kat edemediğini, bir ayda kat eder. Hadîste vardır: Şüphesiz, yüce Tanrı, her kederli (Hazîn) kalbi sever. Tevratta da: "Bir kulu sevdiği vakit,

onun kalbine bir ağlayıcı kadın kor. Ona kızdığı vakit ise, kalbine bir çalgı âleti koyar" (379) diye gelmiştir. Rivayet edilir ki Tanrı'nın elçisi (Selât ve selâm üzerine olsun) daima hüzünlü ve düşünceli idi. Bişr b. el—Hâris dedi ki, hüzün bir hükümdardır. Bir yere oturduğu vakit, başka bir kimsenin kendisi ile birlikte oturmasına razı olmaz. Denildi ki, içinde hüzün olmayınca, kalb harab olur, tıpkı içinde bir kimse oturmayan evin yıkılması gibi. Ebû Sa'îd el—Kureşî: "Hüznün gözyaşı gözü kör eder, sevincin gözyaşı ise, gözü kör etmez, karartır" dedi. Nitekim yüce Tanrı: "Ve hüznünden gözleri beyaz oldu. o hüznünü tutuyor ve göstermiyordu" (K., XII, 84) buyurdu. İbn el—Hafîf de dedi ki, hüzün, nefsi, sevinç ve eğlenceye yönelmekten alıkoymaktır. Rabi'atu'l—Adeviyye bir adamın: "Ey hüznüm gel" diye hasret çektiğini duydu. Ona: "Ah az hüzün, ah az hüzün, de; (Zira) eğer sen hüzünlü olsaydın, nefes almaya gücün kalmazdı" dedi. Sufyan b. Uyeyne dedi ki, eğer ümmetim içinde bir hüzünlü ağlasa idi, yüce Tanrı onun ağlaması ile bu ümmete acırdı. Davud et—Tâ'i çoğu zaman hüzünlü idi. Geceleyin: "Ey Tanrım! senin kaderin beni başka kederlerden mahrum bıraktı, uyku ile benim arama girdi. (380) Daima üzerinde felâketler tekrarlanan (Yani daima yeni bir felâkete maruz kalan)hüzünden nasıl teselli bulur" diyordu. Denilir ki, hüzün insanı yemekten, korku ise, günahlardan alıkoyar. Sûfilerden birine: "İnsanın hüznü ne ile bilinir?" diye soruldu. O da: "İnlemesinin çokluğu ile"diye cevap verdi. Serî es Sakatî:"Bütün insanların hüznünün bana gelmesini istedim" dedi.

İnsanlar hüzne dair konuştular ve hepsi de ahiret hüznünün makbul, dünya hüznünün ise, makbul olmadığını söylediler. Ancak Ebû Osman el—Hîrî bunu kabul etmedi ve: "İster âhiret, ister dünya hüznü olsun, hüzün günah sebebiyle olmadıkça mü'min için bir fazilet ve

fazlalıktır; çünkü o derecelerin yükselmesine tahsisi icap etmediği zaman, günahı silmeyi gerektirir. Ulu-lardan birinden nakledilmiştir, o müritlerinden biri seyahata çıktığı vakit, hüzünlü birini gördüğün vakit benden selâm söyle diyordu.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, sûfilerden biri batacağı sırada güneşe: "Sen bugün bir mahzunun üzerine doğdun mu?" derdi. Herkes Hasan el–Basrî'yi bir felâketten bahseder zannı ile görürdü. Vekî' dedi ki, Fudeyl ölünce, hüzün de o gün dünyadan gitti. Seleften biri: "Mü'minin amel defteri üzerinde iyiliklerden bulduğu en çok şey keder ve hüznüdür" dedi.

Ben Ebû Abdillâh eş–Şirâzî'den duydum. O da Ali b. Bekrân'dan, o da Muhammed b. Ali el–Mervezî'den, o da Ahmed b. Ebî Ravh'dan, o da babasından, o da Fudeyl b. İyaz'dan duydu. Fudeyl: "Selef herşeyin bir zekâtı vardır. Aklın zekâtı da uzun hüzündür diyordu" demiş.

Ben Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. Ahmed el–Ferrâ'dan, o da Ebu'l–Huseyn el–Verrak'dan duymuş. Ebu'l–Huseyn el–Verrak diyormuş ki, Ebû Osman el–Hîrî'den bir gün : "Hüzün nedir?" diye sordum. O da: "Kederli hüznü istemekten vazgeçmez. Hüznü aramaya çalış, sonra sor" dedi.

AÇLIK VE ŞEHVETİ TERK BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Sizi korkuya, açlığa yakalatırız" (K., II, 155) ve âyetin sonunda: "Sabredenleri müjdele"Buyuruyor ve açlığa sabredenleri güzel sevab ile müjdele" buyuruyor. Yine yüce Tanrı: "...ve kendileri muhtaç olsalar bile, onları kendi nefislerine tercih ederler" (K., LIX, 9) buyurdu.

Bana Ali b. Ahmed el–Ahvâzî haber verdi. Ona da Ahmed b. Ubayd es–Saffar, ona da Abdullâh b.Eyyûb, ona da Ebu'l–Velîd el–Teyâlisî, ona da Ebû Hâşim Sahib ez–Za'farânî, ona da Muhammed b. Abdillâh bildirmiş.Ona da Enes b. Mâlik anlattı.Enes b.Mâlik demiş ki, Fatıma (Tanrı ondan razı olsun)Tanrı'nın elçisi için bir ekmek parçası getirdi.Peygamber:"Bu ekmek parçası nedir?" dedi. Fâtıma: "Pişirdiğim ekmekten bir parçadır. Bu parçayı sana getirmeden yüreğim rahat etmedi" dedi.Peygamber: "Üç günden beri babanın ağzına giren ilk yemek budur" dedi. Rivayetlerin birinde Fâtıma (Tanrı ondan razı olsun) bir arpa ekmeği getirdi. denilmektedir. Bundan dolayı açlık sûfilerin vasıflarından ve mücahedenin esaslarından biri oldu. Zira sülûk erbabı, açlık ve yemekten sakınmak itiyadına derece derece ulaştı ve açlıkta hikmet kaynaklarını buldular. Bu hususta onlardan nakledilen çok hikâye vardır.

Ben Muhammed b. Ahmed b. Muhammed es–Sûfî' den duydum. O da Abdullâh b. Ali et–Temîmî'den, o da İbn Sâlim'den duymuş. İbn Sâlim demiş ki, aç kalmanın edebi, kulun ancak âdetinden kedinin kulağı kadar azaltmasıdır. (381) Denildi ki, Sahl b. Abdillâh ancak onbeş günde bir yemek yerdi. Ramazan bitinceye kadar yemek yemezdi. Her gece de iftarını sâdece su ile yapardı. Yahyâ b. Mu'az: "Eğer aç kalma sokakta satılsa, âhireti isteyenlere, pazara girdikleri vakit, ondan başkasını satın almak yakışmaz.

Bize, Muhammed b. Abdillâh b. Ubeydillâh bildirdi. Ona da Ali b. Huseyn el–Ferrecânî, ona da Ebû Muhammed Abdillâh b. Ahmed el–İstahrî Mekke'de (Tanrı onu korusun) anlatmış, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed el–İstahrî demiş ki, Sahl b. Abdillâh dedi ki, yüce Tanrı dünyayı yaratınca tokluğun içinde günah ve cehaleti, açlığın içinde ise, ilim ve hikmeti yarattı. Yahyâ b. Mu'âz: "Açlık mürid için bir temrin

(Riyazet), tövbe edenler için deneme, zâhitler için reis olma ve ârifler için ise, bir izzet ve şereftir" dedi.

Ben, üstad Ebû Ali ed—Dakkak'dan duydum, diyordu ki, bir mürid ululardan birinin meclisine girdi. O uluyu açlıktan ağlar gördü ve: "Ey Şeyh! niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Şeyh de "Açım, açlıktan ağlıyorum" dedi. Mürid onun bu sözüne şaşakaldı ve: "Senin gibi bir zat açlıktan ağlar mı?" dedi. Bunun üzerine şeyh: "Ey mürid! sus, Tanrı'nın benim açlığımdan muradı, ağlamam olduğunu bilmiyor musun?" diye cevap verdi.

Ben, Ebû Abdillâh eş—Şîrâzî'den duydum. Ona da Muhammed b. Bişr, ona da el—Huseyn b. Mansûr, ona da Dâvud b. Mu'âz anlatmış. O da Muhalled'den duymuş. Muhalled demiş ki, el—Haccâc b. Ferâfize bizimle birlikte Şam'da idi. Orada elli gece kaldı, su içmedi ve birşeyden doyasıya yemedi. Ondan duydum, diyordu ki, Ebû Bekr el—Gazzâlî'den duydum. O da Muhammed b. Alî'den, o da Ebû Abdillah Ahmed b. Yahyâ el—Celâ'dan duymuş. Ebû Abdillâh Ahmed b.Yahyâ el—Celâ' diyormuş ki, Ebu't—Turâb en—Nahşebî Basra çölünden Mekke'ye (Tanrı onu korusun) girdi. Kendisine ne yediğini sorduk. O da: "Basra'dan çıktım. Nibâc'ta, sonra Zât Irk'ta yemek yedim.Zât Irk'tan size kadar yemedim" dedi. Buna göre o, çölü iki defa yemek yemekle kat etmişti.

Yine Ebû Abdillâh eş—Şîrâzî'den duydum. Ona da Ali en—Nehhâs el—Mısrî, ona da Hârun b. Muhammed ed—Dakkak, ona da Ebû Abdirrahmân el—Derkaş, ona da Ahmed b. Ebi'l—Havârî anlatmış. Ahmed b. Ebi'l—Havârî demiş ki, Abdülaziz b. Umeyr'den duydum, diyordu ki, kuşlardan bir bölük kırk sabah aç durdu, sonra uçtular, günlerce sonra döndüler. Onlardan mis kokusu geliyordu. Sahl.b. Abdillah acıktığı vakit kuvvetli, yediği zaman ise, zayıf olurdu. Ebû Osmân el—Mağri-

bî: "Rabbe mensup olan kırk gün; semedânî ise, seksen gün yemez" dedi.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum.O da Muhammed b. Ali el–Alevî'den,o da Ali b. İbrâhim el–Kaadî'den Şam'da duymuş.Ali b. İbrâhim el–Kaadî diyormuş ki, ben Muhammed b. Ali b. Halef' den duydum. O da Ahmed b. Ebi'l–Havârî'den, o da Ebû Süleymân ed–Dârânî'den duymuş. Ed–Dârânî diyormuş ki dünyanın anahtarı tokluk, ahiretin anahtarı ise, açlıktır. (382)

Ben Muhammed b. Abdillâh b. Ubeydillâh'tan duydum. O da Ali b. el–Huseyn'el–Errecânî'den, o da Ebu Muhammed el–İstahrı'den, o da Sahl b. Abdillâh' dan duymuş. Sahl b. Abdillâh'a: "İnsan günde bir kere yemek yer denildi" (383) O da. "Bu sıddiklerin yemesidir"dedi. Kendisine bu suali soran adam: "Günde iki kere yemek yiyen adama ne dersin?" dedi. O da: "Günde iki kere yemek yeme, müminlerin yemesidir" dedi. Soran tekrar: "Günde üç kere yemek yiyen adama ne dersin?" dedi. O da: "Ailene söyle senin için bir yemlik yapsınlar." dedi.

Yine Muhammed b. Abdillâh b. Ubeydillâh'dan duydum. Ona da Abdülaziz b. Fazl, ona da Ebû Bekr es–Sâ'ih, ona da Yahyâ b. Mu'âz anlatmış. Yahyâ b. Mu'âz diyormuş ki açlık nur; tokluk ateş; şehvet ise, tıpkı yangına sebep olan ve sâhibini yakmadan sönmeyen odun gibidir.

Ben, Ebû Hatim es–Sicistânî'den duydum. O da Ebu'n–Nasr es–Serrâc et–Tûsî'den duymuş. Ebu–n–Nasr es–Serrâc et–Tûsî diyormuş ki, bir gün sûfilerden biri şeyhin yanına geldi. Şeyh ona yemek sundu. Sonra: "Kaç günden beridir yemek yemiyorsun" diye sorda. Derviş: "Beş günden beridir" dedi. Bunun üzerine şeyh: "Senin açlığın cimrilik açlığıdır, fakirlik açlığı değildir. Üzerinde elbise var, halbuki sen açlık çeker-

sin. Senin bu hâlin dervişliğe uymaz. Bu fakirlik açlığı da değildir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Ahmed b. Sa'îd er–Râzî'den, o da el–Abbâs b. Hamza'dan, o da Ahmed b. Ebi'l–Hâvârî'den duymuş.Ahmed b. Ebi'l–Havârî demiş ki, Ebû Süleymân ed–Dârânî: "Akşam yemeğinden bir lokma bırakmam, gece sabaha kadar namaza durmaktan daha çok hoşuma gider" diyormuş.

Ben yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum.O da Ebu'l–Kasım Ca'fer b. Ahmed er–Râzî'den duymuş. Câfer b. Ahmed b. Ahmed er–Râzî diyormuş ki, Ebu'l–Hayr el–Askalanî yıllarca balık yemek istedi. Sonra helâl bir yerden bir balık kendisine getirildi. Yemek için elini ona uzattığı vakit kılçıklarından biri eline battı. Bunun üzerine: "Ey Tanrım! iştiha ile elini helâle uzatanın hâli böyle olduktan sonra iştiha ile elini harama uzatanın hâli olur.(Kim bilir)" dedi.

Ben üstad Ebû Bekr Fûrek'ten duydum.Diyordu ki, çoluk çocuk sahibi olma ile uğraşma,helâle duyulan iştihaya uymanın neticesidir. Böyle olunca, harama karşı duyulan iştiha ile uğraşanı bir de düşün!

Ben, Rüstem eş–Şîrâzî es–Sûfî'den duydum. Diyordu ki, Ebû Abdillah b. el–Hafîf dua ediyordu. Müridlerinden biri, çok aç olduğu için elini şeyhten önce yemeğe uzattı.Şeyhin müridlerinden biri, şeyhten önce elini yemeğe uzattığı için onun bu terbiyesizliğini doğru bulmamak istedi ve bu fakirin önüne birşey koydu. Fakir,bundan onun, kendi terbiyesizliğinden ötürü tövbe ettiğini göstermek için onbeş gün yemek yememek üzere kendisini hapsetti. Halbuki bundan önce de yoksulluk ona bazan isabet ederdi.

Ben, Muhammed b. Abdillâh es–Sûfî'den duydum. Ona da Ebu'l–Ferec el–Versânî, ona da Abdullâh b.

Muhammed b. Cafer, ona da İbrahim b. Muhammed b. el–Hâris, ona da Süleymân b. Dâvud, ona da Ca'fer b. Süleymân anlatmış. Ca'fer b. Süleymân diyormuş ki, Mâlik b. Dinâr'dan duydum. Diyordu ki, dünya isteklerini yenen kimsenin gölgesinden şeytan korkar veya kaçar.

Yine Muhammed b. Abdillâh es–Sûfî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh el–İsfehânî'den o da Ebû Ali er–Rûdbârî'den duymuş. Ebû Ali er–Rûdbârî diyormuş ki, aç kaldığı beş gün içinde "Açım" diyen sûfiyi pazara zorlayın ve kendisine ticaretle uğraşmasını emredin.

Üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. Ululardan birinden naklederek diyordu ki, ululardan biri: "Cehennem halkının şehvetleri ar ve namuslarını yendi, bundan dolayı rezil oldular" dedi. Yine ondan duydum diyordu ki, sûfilerden birine: "İştihan yok mu?" diye soruldu. O da: "Var, fakat nefsimin istediği şeylerden sakınırım" diye cevap verdi. Yine onlardan birine. "İştihan yok mu?" denildi. O da: "Sadece istememeyi istiyorum" dedi. Bu cevap öncekinden daha tamdır." (384)

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Ona da Ahmed b. Mansûr, ona da İbn Muhalled, ona da Ebu'l–Huseyn el–Hasan b. Amr b. el–Cehm anlatmış. O da Ebû Nasr et–Temâr'dan duymuş.Ebû Nasr et–Temâr diyormuş ki, bir gece Bişr bana geldi ve ona: "Seni gönderen Tanrı'ya hamd olsun, Horasan' dan bize pamuk geldi. Onu kızım eğirdi ve satıp bize et aldı. İftarını bizde yap"dedim. Bunun üzerine o: "Eğer birinin evinde yeseydim, sizin evinizde de yerdim" dedi ve sonra ilâve etti: "Yıllardan beri canım patlıcan istiyor yemesi bana nasip olmadı." Ben: "Etin içinde helâlinden patlıcan da var" dedim. Bu sefer o: "Patlıcan sevgisi bana temiz olsa bile, onun zararını gider-

mek güç bir iştir" dedi.

Ben, Ebû Abdillah b. Bakûye es–Sûfî'den duydum. Diyordu ki, Ebu Ahmed es–Sagır'den duydum, diyordu ki, Ebû Abdillâh b. Hafif bana, iftar etmesi için her gece kendisine on tane kuru üzüm vermemi emretti. Bir gece kendisine acıdım, onbeş tane götürdüm. Bana baktı ve: "Bunu sana kim emretti" dedi ve on tanesini yedi, gerisini bıraktı.

Ben, Muhammed b. Abdillâh'tan duydum. O da Ebu'l–Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el–Fergânî'den, o da Ebu'l–Huseyn er–Râzî'den, o da Yusuf b. el–Huseyn'den, o da Ebû Turâb en–Nahşebî' den duymuş. Ebû Turâb en–Nahşebî diyormuş ki, nefsim istenilen şeylerden sadece bir kere ekmek ve yumurta istedi. Ben de yolda idim. Bir köye döndüm. Bir adam kalktı, benimle ilgilendi ve: "Bu adam hırsızlarla birlikteydi" dedi. Bunun üzerine bana yetmiş kamçı vurdular. Sonra onlardan biri beni tanıdı ve: "Bu adam Ebû Turâb en–Nahşebî'dir" dedi. Bunun üzerine benden özür dilediler. Birisi ikramda bulunarak, şefkat göstererek beni konağına kadar götürdü ve ekmek ile yumurta verdi. Nefsime: "Yetmiş kamçıdan sonra ye" dedim.

HUŞÛ (385) VE TEVÂZU' (ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı. "Mü'minler kurtuldu, onlar namazlarında son derece de alçak gönüllüdürler" (K., XXIII, 1–2) buyurdu.

Bize Ebu'l–Hasan Abdurrahmân b. İbrâhim b. Muhammed b. Yahyâ el–Muzekkî bildirdi. Ona da Ebu'l–Fazl Sufyan b. Muhammed el–Cevherî, ona da Ali b. el–Hasan, ona da Yahya b. Hammâd, ona da Şa'bat anlatmış. o da Ebân b. Sa'lab'den, o da Fudeyl el–Fa-

kîmî, o da İbrâhîm en—Nece'î'den, o da Alkama b. Kays'den, o da Abdullâh b. Mes'ud'dan, o da Peygamber'den (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) nakletmiş. Peygamber: "Kendisinde kibirden bir zerre bulunan kimse de cehenneme girmez" buyurdu.Bir adam: "Ey Tanrının elçisi! ya insan elbisesinin güzel olmasını isterse, bu da kibir midir?" diye sordu. Peygamber de "Yüce Tanrı güzeldir, güzelliği sever" dedi. Kibir Hakk'a isyandan ve insanları hakir görmekten ibarettir.

Bize Ali b. Ahmed el—Ahvâzî anlattı. Ona da Ahmed b. Ubeyd el—Basrî, ona da Muhammed b. el—Fazl b. Câbir, ona da Ebû İbrâhim, ona da Ali b. Musâhhar anlatmış. O da Muslim el—A'var'dan, o da Enes b.Mâlik'ten nakletmiş. Enes b. Mâlik demiş ki, Peygamber (Selât ve selâm üzerine olsun) hastaya gidiyor, cenazeleri teşyi ediyor, merkebe biniyor ve kulun davetini kabul ediyordu. Karize ve Nazir (286) gününde, başında hurma ağacı liflerinden yapılmış bir yular ve üzerinde aynı liflerden yapılmış bir palan bulunan bir merkebin üzerinde idi.

Huşû, Hakk'a boyun eğmek, tevazu da Hakk'a boyun eğmek uymaktır ve Tanrı'nın hükmüne itiraz etmeyi terk etmektir. Huzeyfe: "Dininizden kaybettiğiniz ilk şey huşûdur" dedi. Sûfilerden birine. "Huşû nedir?" diye soruldu. O da. "Huşû, kalbin her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın huzurunda bütün azim ve iradesi ile ayakta durmasından ibarettir" dedi. Sahl b. Abdillâh: "Kalbi huşû içinde bulunan kimseye şeytan yaklaşmaz" dedi. Kulun huşû'unun alâmeti şudur: Kızdırıldığı, muhalefet edildiği veya reddedildiği vakit, bunu hoş karşılamasıdır. Sûfilerden biri "Kalbin huşûu gözlerini haram olan şeylerden kapamasıdır" dedi. Muhammed b. Ali et—Tirmizî: "Huşû sâhibi, şehvet ateşi sönen ve göğsünün dumanı dinen, tazim nuru kalbinde parlayan ve bu suretle şehvetleri ölen ve kalbi dirilen,

böylece azaları huşû içinde bulunan kimsedir" demiştir. Hasan el–Basrî de: "Huşû daima kalbe yapışık bulunan korkudur" dedi. Cüneyd'den: "Huşû nedir?" diye soruldu. O da: "Kalplerin gaybları bilene bir hiç olduğunu göstermesidir" diye cevap verdi. Yüce Tanrı: "Tanrının makbul kulları, yeryüzünde huzur ve vekar ile yürürler" (K., XXV, 63) buyurdu. Üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum diyordu ki, bu âyette alçak gönüllü ve huşû içinde bulunanlar kasd edilmiştir. Yine ondan duydum, diyordu ki, onlar yürüdükleri vakit, ayakkaplarına tasma takmayı hoş görmezler. Sûfiler, huşûun yerinin kalp olduğu hususunda birleştiler. Sûfilerden biri, dıştan mahzun ve kalbinde olandan kırgın, omuzları aşağı düşmüş ve büzülmüş bir adam gördü. Ona: "Ey falan! huşû buradadır" dedi ve göğsünü gösterdi. "Huşû burada değildir" dedi ve omuzlarını gösterdi. (388)

Rivayet edilir ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) namazda sakalı ile oynayan bir adam gördü ve: "Eğer bu adamın kalbi huşû içinde bulunsaydı, azaları da huşû içinde olurdu" dedi. Denildi ki, namazda huşuun şartı, sağında ve solunda kim olduğunu bilmemektir. Üstad Ebu'l–Kaasım (Kuşeyrî) dedi ki, huşû her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın huzurunda gereken terbiyeyi göstermek şartı ile kalpte gizli bulunan sırrın eğilmesine denir (289) ve huşû,rabbin tecellisi sırasında kalbe gelen dağınıklıktır denilir veyahutta huşû, hakikat sultanının (Tanrı'nın) tecellisi sırasında kalbin erimesidir, veya huşû, Hakk'ın heybetinin galip gelen ilk şeyleridir. Huşû, hakikatin birdenbire gözükmesinde kalbe gelen ürpermedir. Fudeyl b.İyaz insanın kalbindekinden fazla huşû görmesini sevmezdi. Ebû Süleyman ed–Dârânî dedi ki, eğer bütün insanlar beni değer ve derecemden aşağı koymak, beni hakir görmek hususunda birleşseler, yine de benim nefsimi

küçülttüğüm gibi küçük ve değersiz göstermezler. Denildi ki, kendini hakir görmeyen başkasının yanında yükselmez. Ömer b. Abdilazîz, daima toprak üzerinde secde ederdi.

Bize, Ali b. Ahmed el–Ahvâzî haber verdi. Ona da Ahmed b. Ubayd el–Basrî, ona da İbrâhîm b. Abdillâh,ona da Ebu'l–Hasan Ali b.Yezıd el–Ferâ'izı,ona da Misisli Muhammed b.Kesir anlatmış.O da Hârun b.Hayyân'dan,o da Huseyf'ten,o da Sa'ıd b.Cubeyr'den,o da İbn Abbâs'dan nakletmiş. İbn Abbâs demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dedi ki, kalbinde hardal tanesi kadar bir kibir bulunan kimse, cennete girmez. Mucâhid dedi ki, yüce Tanrı Nuh' un kavmini boğduğu vakit, dağlar, Nuh'un gemisi kendilerine inmesi için yükseldiler, Cûdi dağı ise, alçak gönüllülük gösterdi (Küçüldü) (390) Bunun üzerine yüce Tanrı onu Nuh'un gemisinin durduğu yer yaptı. Ömer b. el–Hattâb (Tanrı ondan razı olsun) çabuk yürürdü ve: "Çabuk yürümek, halkın işlerini bitirmek,kibir ve gururdan da uzaklaşmak içindir" derdi. Ömer b. Abdilâzîz, bir gece birşey yazıyordu. Yanında bir misafir vardı. Kandil sönmek üzere idi. Misafir kalkıp:"Kandili düzelteyim" dedi. Bunun üzerine Ömer b. Abdilazîz: "Misafirden hizmet beklemek, misafirperverliğe sığmaz" dedi. Misafir: "Hizmetçiyi uyandırayım" dedi. O: "Hizmetçi yeni uyumuştur" dedi ve yağ şişesine doğru kalktı ve kandile yağ koydu. Bunun üzerine misafir: "Ey mü'minlerin emiri! sen kendin kalktın" dedi. Ömer b. Abdilazîz: "Ömer olarak gittim, Ömer olarak döndüm" (391) dedi.Ebu Sa'ıd el–Hudrı'den rivayet edilir ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) deveye yem verir,evi süpürür, ayakkabısını diker, elbiselerini yamar, koyun sağar, hizmetçi ile yer ve hizmetçi yorulduğu vakit, onunla buğday öğütür ve pa-

zardan ev halkının ihtiyaçlarını getirmekten utanmaz, zengin ve fakirle el sıkışır, kime rastlasa ilk önce o selâm verir, tatsız kuru bir hurma da olsa, davet olunduğunu küçük görmezdi. Kendisi azla yetinir, yumuşak huylu, cömert tabiatli, güzel geçinir, güler yüzlü,mahzun, fakat asık suratlı değil, küçülmekten uzak,alçak gönüllü idi ve israfa kaçmamak üzere cömert idi. Hassas kalpli idi, her müslümana acırdı, asla tokluktan dolayı geğirmezdi ve tamah edilene de elini uzatmazdı.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed er–Râzî'den, o da Muhammed b. Nasr es–Sâ'ig'den, o da Merdeveyh es–Sâ'ig'den, o da Fudeyl b. İyaz'dan duymuş. Fudeyl diyormuş ki,Tanrı'nın kaarileri huşû ve tevazu sahipleri, günahkârların kaarileri ise, kibir sahipleridir. Yine o demiş ki, kendinde bir değer görenin tevâzudan nasibi yoktur. Fudeyl'den: "Tevâzu nedir?" diye soruldu. O da: "Tanrı'ya karşı alçak gönüllülük göstermen, ona itaat etmen ve hakikati söyleyen adamın söylediğini kabul etmendir" dedi. Yine dedi ki, yüce Tanrı dağlara: "Sizden birinin üzerinde bir peygamberle konuşacağım" diye vahiyde bulundu. Tur–i Sina alçak gönüllülük gösterdiği hâlde, diğerleri yükseldi. Yüce Tanrı, Musa (Selâm üzerine olsun) ile, alçak gönüllülüğünden dolayı Tur–i Sina üzerinde konuştu.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Ali b. Ca'fer'den, o da İbrâhim b. Fâtek'den duymuş. İbrahim b. Fâtek diyormuş ki, Cüneyd'den: "Tevâzu nedir?" diye soruldu. O da: "Kolunu alçak tutmak ve yanını yumuşak etmekten ibarettir" (392) dedi. Vehb de demiş ki Yüce Tanrı indirdiği kitaplardan birinde: "Şüphesiz ben, Adem'in sülbünden kıyamete kadar gelecek çocuklarını çıkardım. Tevâzu bakımından Musa'nın (Selâm üzerine olsun) kalbinden daha kuvvetli bir kalb bulmadım. Bu sebeple onu seç-

tim ve onunla konuştum" buyurmuştur. İbn el–Mübârek: "Zenginlere karşı tekebbür, böbürlenme ve fakirlere karşı da tevâzu göstermek tevâzudur" dedi. Ebû Yezî'e: "İnsan ne zaman alçak gönüllü olur" diye soruldu. O da. "Kendinde bir mevkî ve hâl görmediği ve halkın içinde kendisinden daha fenâ kimse olmadığını görmediği vakit" dedi. Denildi ki, tevâzu kıskanılmayan bir nimettir. Halbuki kibir acınılmayan bir mihnettir, kıymet, değer tevâzudadır. Kim bu değeri, böbürlenmede ararsa bulamaz.

Ben şeyh Ebû Abdîrrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh'dan, o da İbrâhîm b. Şeybân'dan duymuş. İbrâhîm b. Şeybân diyormuş ki, şeref tevâzuda, izzet (Değer ve kıymet) takvada ve hürriyet kanaattedir.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da el–Hasan es–Sâvî'den, o da İbn el–A'rabî' den duymuş. İbn el–A'rabî diyormuş ki, bana geldiğine göre, Sufyan es–Sevrî. "Halkın en azizi, beş kişidir: Zâhid âlim, sûfi fakih, alçak gönüllü zengin, şükreden fakir ve sünnî şerif" demiş. Yahyâ b. Mu'âz: "Tevazu herkeste güzeldir, fakat zenginde daha da güzeldir. Kibir herkeste çirkindir, fakat fakirde daha da çirkindir" dedi. İbn Atâ da: "Tevazu, kimden olursa, olsun, hakikati kabul etmedir" dedi. Naklediiir ki,Zeyd b. Sâbit katıra bindi. İbn Abbâs üzengisini tutmak üzere yaklaştı. Zeyd b. Sâbit: "Ey Peygamberin amcazadesi! yapma" dedi. İbn Abbâs: "Bilginlerimize karşı, bu şekilde hareket etmeye emredildik" dedi. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs'a: "Elini bana göster" dedi. O da elini uzattı, Zeyd b. Sâbit onu öptü ve: "Biz de Peygamberin ev halkına bu şekilde hareket etmekle emrolunduk" dedi. Urve b.ez–Zubeyr dedi ki Ömer b. el–Hattâb'ı (Tanrı ondan râzı olsun) gördüm. Omuzunda bir su kırbası vardı. Ona: "Ey mü'minlerin emiri! Bu sa-

na yakışmaz" dedim. O da: "Bir topluluk dinleyerek ve itaat ederek bana gelince, kendime bir böbürlenme geldi, onu kırmak istedim" dedi ve Ensâr'dan bir kadının evine götürüp kırbadaki suyu onun testisine boşalttı.

Ben, Ebû Hâtim es–Sicistânî'den duydum. O da Ebû Nasr es–Sarrâc et–Tûsî'den duymuş. Ebû Nasr es–Sarrâc diyormuş ki, Ebû Hureyre, Medine emiri iken sırtında bir odun demeti olduğu hâlde görüldü. Ebû Hureyre: Bu hâlde emire yolu açınız diyordu.Abdullâh er–Râzî: "Tevazu hizmette fark gözetmemektir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Ali b. Hârun'dan, o da Muhammed b. el–Abbâs ed–Dimaşkî'den, o da Ahmed b.Ebi'l–Havârî'den, o da Ebû Süleymân ed–Dârânî'den duymuş. Ebû Süleymân ed–Dârânî diyormuş ki, kendinde bir değer gören kimse, hizmetin tatlılığını tadamaz. Yahya b. Mu'âz: "Malı ile sana ululanan kimseye karşı ululanma alçak gönüllülüktür" dedi. Şiblî de: "Benim zelilliğim,yahudinin zilletini kaybetti"(393)dedi.Bir adab Şiblı'ye geldi.Şiblı:"Sen nesin?"dedi.O da "Ey efendim!Ben benin altında bulunan bir noktayım"(394)dedi. Bunun üzerine Şiblî: "Sen nefsine bir yer vermedikçe benim şâhidimsin" dedi. İbn Abbâs da: "Kulun, arkadaşının artığını içmesi, tevazudan sayılır" dedi. Bişr: "Dünya halkını, onlara selâmı terk ile selâmlayınız"dedi. Şu'ayb b. Harb dedi ki, tavafta bulunduğum sırada, birdenbire beni dirseği ile dürttü. Döndüm, bir de ne göreyim Fudeyl b. İyâz değil mi? Dedi ki, Ey Ebû Sâlih! eğer sen, hac mevsiminde hacılar arasında benden ve senden daha kötü birinin bulunduğunu zannettin ise kötü zanda bulundun; zira hacılar arasında senden ve benden daha rezil bir kimse yoktur. Tavaf esnasında önünde köleleri bulunan bir insan gördüm. Bu köleler

onun için halkın tavafına mâni oluyorlardı.Bundan bir müddet sonra onu Bağdad köprüsü üzerinde gördüm, halktan birşey dileniyordu. Şaştım. Bana: "Halkın alçak gönüllü olduğu yerde ululandım. Bu sebepten yüce Tanrı beni insanların yükseldiği bir yerde alçalmaya yakalattı" dedi. Ömer b. Abdilazîz'e, bir oğlunun bin dirheme bir yüzük aldığı haber verildi. O da, oğluna: "Bana senin bin dirheme bir yüzük aldığın haberi geldi. Bu mektubum sana ulaştığı vakit o yüzüğü bir dirheme sat ve bin karnı doyur ve iki dirhemlik bir yüzük al,ona Çin demirinden bir kaş yap ve üzerine "Kendine değer veren adama Tanrı acısın diye yaz" şeklinde bir mektup yazdı. Nakledilir ki, emirlerden birine bin dirhem değerinde bir köle getirildi. Parası hazır edilince emir parayı çoğumsadı ve onu almaktan vazgeçip, parayı hazineye iade etti. Bunun üzerine köle: "Ey efendi! Beni satın al, çünkü bende her dirheme karşılık bir hüner vardır ki bin dirhemden daha fazlasına değer" dedi. Emir de: "O hüner nedir?" dedi. Köle de: "Onun en azı ve değersizi, beni alıp da, bütün kölelerinden ileride tuttuğun takdirde kabalık etmem ve senin kölen olduğumu bilirim" dedi. Bu söz üzerine emir köleyi satın aldı. Recâ b. Heyve'den nakledilmiştir ki, demiş ki, Ömer b. Abdilaziz'in hutbe okurken takdim edilen elbisesi oniki dirhem değerinde olup, bunlar bir kabâ, bir sarık, bir gömlek, bir şalvar, bir rida, bir çift ayakkabı, bir kalansöveden ibaret idi. Nakledilir ki, Abdullâh b. Muhammed b. Vâsi, hoşa gitmeyen bir yürüyüşle yürüyordu. (395) Babası ona: "Biliyor musun? Anneni kaça satın aldım?Üçbin dirheme ve baban ise,Tanrı müslümanlar içinde benzerini çoğaltmasın şeklinde temenni edilen bir adam iken sen böyle bir yürüyüşle yürüyorsun" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O d Muhammed b. Ahmed el–Ferrâ'dan, o da Abdullâh

Münazil'den, o da Hamdûn el–Kassâr'dan duymuş, Hamdûn el–Kassâr diyormuş ki, tevazu ne din ve ne de dünya hususunda kimsenin sana muhtaç olduğunu görmemendir. İbrâhim b. Edhem müslümanlığım zamanında ancak üç defa sevindim: Bir defasında gemide idim.Çok gülen bir adam vardı.Bu adam,biz Türk ülkelerinde böyle bir merkep satın almıştık diyor ve saçımdan tutup, beni sallıyordu ve bu hareketi beni sevindiriyordu. Çünkü bu gemide, onun gözüne benden daha çelimsiz ve değersiz gözüken birisi yoktu. İkincisinde bir mescidde hastalandım. Mü'ezzin geldi ve çık dedi. Fakat benim çıkmaya takatim yoktu. Bunun üzerine ayağımdan tutup, beni mescidin dışarına kadar sürükledi. Üçüncüsünde Şam'da idim.Üzerimde bir kürk vardı. Kürke baktım arasındaki bitlerin çokluğundan tüylerini fark edemedim. Bu hâl beni sevindirdi. İbrâhim Edhem'den nakledilen başka bir hikâyede de kendisi şöyle diyor, bir gün oturuyordum: Bir adam gelip üzerime işedi. Buna sevindiğim gibi hiçbir şeye sevinmedim. Denilir ki, Ebû Zer ve Bilâl (Tanrı ikisinden de râzı olsun) biribirlerine giriştiler. Ebû Zer Bilâl'ı karalıkla ayıplıyordu. Bunun üzerine Bilâl onu Peygamber'e (Selât ve selâm üzerine olsun) şikâyet etti. Peygamber: "Ey Ebû Zer! Senin kalbinde, cahiliye devri kibirinden birşey kalmıştır" dedi. Bunun üzerine Ebû Zer kendini yere attı ve Bilâl'in ayağı ile kendi yanağına basmadan başını yerden kaldırmayacağına yemin etti. Bilâl onun dediğini yapmadan Ebû Zer başını kaldırmadı. Hasan b. Ali (Tanrı ikisine de rahmet etsin) ellerinde bir ekmek parçası bulunan iki çocuğa rastladı. Çocuklar onu misafir etmek istediler, o da atından inip, onlarla yemek yedi. Sonra da onları kendi evine götürüp, yemek yedirdi ve giydirdi ve: "Nimet onlarındır. Zira onlar bana yedirdiklerinden başkasını bulamazlar. Halbuki biz onlara, yedirdiğimizden fazlasını buluyoruz"dedi.

Nakledilir ki, Ömer b. el–Hattâb (Tanrı ondan râzı olsun) ganimet malından hulleleri sahabe arasında bölüşüyordu. Yemen kumaşından bir elbiseyi de Mu'az'a gönderdi. O da onu sattı ve altı tane köle satın alıp,onları azâd etti. Bu haber Ömer'e erişti. Bundan sonra bir defa daha elbiseleri bölüştü, fakat ondan aşağı değerde bir elbise gönderdi. Bunun üzerine Mu'az ona sitemde bulundu. Ömer ona: "Siteme hakkın yoktur. Çünkü sen ilk elbiseyi sattın" dedi. Bunun üzerine Mu'az: "Sana ne? hissemi bana ver. Ben onu mutlaka senin başına vuracağıma yemin ettim" dedi. Ömer: "İşte başım senin huzurunda" dedi. İki ulu kişi birbirine iyi davrandı.

NEFSE KARŞI KOYMA VE AYIPLARINI ANMA BÂBI

Yüce Tanrı: "Rabbinin huzurunda durmaktan korkup, nefsini heva ve hevese uymaktan men edene, cennet mesken ve sığınaktır" (K., LXX, 40–41) buyurdu.

Bize Ali b. Ahmed b. Abdân bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd, ona da Temmam, ona da Muhammed b. Muaviye en–Nisâbûrî, ona da Ali b. Ebî Ali b. Utbe b. Ebi Leheb anlatmış. O da Muhammed b. el–Munkadir'den, o da Câbir b. Abdillâh'dan, o da Peygamber'den (Selât ve selâm üzerine olsun) nakletmiş. Peygamber: "Ümmetim için en korktuğum, heva ve hevese uymaları ve uzun boylu ümit etmeleridir" demiş.

Heva ve hevese uymaya gelince, bu insanı Hak'dan uzaklaştırır, uzun boylu ümit ise, âhireti unutturur. Sonra bil ki, nefse karşı koyma, ibadetin başıdır.Ululardan: "İslâmiyet nedir?" diye soruldu.

Onlar da: "Karşı koyma kılıçları ile, nefsin boğazlanmasıdır" dediler. Bil ki, kimin nefsinin te-

varikleri doğarsa, onun ünsiyetinin şevarikleri kaybolur. Zu'n–Nûni'l–Misrî demiş ki, ibadetin anahtarı düşünme, doğru düşünmenin alâmeti ise, nefsin heva ve hevesine karşı koymadır. Bu ikisine karşı koyma ise, onların isteklerini terk etmektir. İbn Atâ da: "Nefis, terbiyesizlik üzere yaratılmıştır. Halbuki kul, terbiyeyi gözetmekle emr edilmiştir. Buna göre, nefis yaratılışına uygun olarak karşı koyma meydanında yürür. Halbuki kul, kendi cehit ve gayreti ile, onu kötülük aramaktan alıkoyar, onun dizginlerini bırakan,kötülükte onun ortağıdır.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Ömer el–Enmâtî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, kötülükle emredilmiş olan nefis, insanı tehlikeli yerlere çağırır ve düşmanlara yardım eder, heva ve hevese uyar ve çeşitli heva ve heves ile töhmetlendirir. Ebu Hafs da: "Nefsini daima töhmet altında bulundurmayan ve her an ona karşı koymayan ve başka günlerde onu hoşuna gitmeyen şeylere sürüklemeyen kimse aldanmıştır ve kim ondan çıkan birşeyi beğenerek ona bakarsa, kendini yok eder. Böyle olunca, akıllı için nefsinden memnuniyet nasıl doğru olur? Kerim oğlu, kerim oğlu, kerim oğlu... kerim Yûsuf b. İshak b. İbrâhim el–Halîl: "Nefis kötülüğe emredici olduğu için onu terbiye edemem" demiştir.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da İbrâhîm b. Miksem'den Bağdad'da, o da İbn Ata'dan duymuş. İbn Atâ demiş ki, Cüneyd diyordu ki, bir gece uykum kaçtı, virdime başladım, fakat ondan her zamanki tatlılığı bulamadım. Uyumak istedim, uyuyamadım. Oturdum, oturamadım. Bunun üzerine kapıyı açıp çıktığımda, bir de ne göreyim, cübbesine sarılmış, yol üzerine yatmış bir adam. Beni hissedince başını kaldırıp: "Ey Ebu'l–Kasım! Bu saate kadar beni beklet-

mek doğru mudur?" dedi. Ben: "Ey efendim! vaadsiz geldiniz" (397) dedim. O da: "Ben sana va'd ile geldim, zira kalbleri hareket ettirenden (Tanrı'dan) senin kalbini benim tarafıma hareket ettirmesini istedim" dedi. Ben: "Evet, böyle yaptı, dileğin nedir?" dedim. O da: "Ne zaman nefsin derdi, nefsin ilâcı olur"diye sordu. Ben de: "Nefis kendi arzusuna karşı koyduğu zaman derdi, kendi ilâcı olur"dedim. Bunun üzerine nefsine dönüp: "Dinle! sana bu şekilde yedi defa cevap verdim, ama onu Cüneyd'den duymadıkça kabul etmedin"deyip gitti. Ve ben onu tanımadım ve sonra bir daha da ondan haberim olmadı. Ebû Bekr et–Timistânî: "En büyük nimet nefisten kurtulmadır; zira nefis seninle, aziz ve celil olan Tanrı arasında en büyük perdedir" ve Sehl'de: "Nefis ve heva ve hevese muhalefet kadar, hiçbir şeyle Tanrı'ya ibadet edilmez" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ebû Ömer el–Enmâtî'den, o da İbn Atâ'dan duymuş. İbn Ata'ya: "Yüce Tanrı'nın kin ve nefretine en yakın şey nedir?" diye soruldu. O da: "Nefsi ve hâllerini görme ve bundan daha kötüsü, onun işlerinden faydalar beklemedir" dedi.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da el–Huseyn b. Yahyâ'dan, o da Ca'fer b. Nuseyr'den, o da İbrâhîm b. el–Havvâs'dan duymuş. İbrahîm b. el–Havvâs diyormuş ki, Lukâm dağında idim. Bir nar gördüm, canım çekti. Yaklaşıp ondan bir tane kopardım. Açtığımda onu çok acı buldum. Bunun üzerine narı bırakıp gittim, yere atılmış bir adam gördüm, üzerine arılar üşüşmüştü . Selâm verdim,o da selâmımı aldı ve: "Ey İbrâhim!" dedi. Ben: "Beni nasıl tanıdın?" dedim. O da: "Tanrısını tanıyana hiçbir şey gizli kalmaz" dedi. Ben: "Senin Tanrı ile bir hâlini görüyorum ki, eğer Tanrı'dan istersen,o seni arıların bu eziyetinden korur" dedim. Bunun üzerine o: "Ben de senin

Tanrı ile bir hâlini görüyorum ki, eğer sen Tanrı'dan dilese idin, seni nar isteğinden korurdu. Zira nar ısırmanın acısını insan ahirette duyar, halbuki arıların sokmasının acısını insan dünyada görür" (398) dedi. Bunun üzerine onu bırakıp gittim. İbrâhîm b. Seybân'dan nakledilmiştir,demiş ki, kırk yıldır bir çatının altında ve üzerinde kilit bulunan bir yerde yatmadım. Çok zamanlar canım doyasıya mercimek yemeği istedi, fakat nasip olmadı. Vaktin birinde Şam'da idim. Bana içinde mercimek bulunan büyük bir tabak getirildi. Ondan yedim ve çıktım, içinde numunelere benzer birşey bulunan asılı şişeler gördüm ve içindekini sirke zannettim. Halktan biri bana: "Bu şarap numuneleridir,bu küpler de şaraptır"dedi.İçimden: "Bu şarap küplerini sökmek bana farz oldu" dedim ve şarapçı dükkânına girdim ve durmadan küpleri döktüm. Şarapçı benim bunları sultanın emri ile döktüğümü zannetti. Vaziyeti öğrenince beni şehirin vâlisi İbn Tûlûn'a götürdü. Vali de bana ikiyüz sopa vurmalarını emretti. Ve beni zindana attırdı. Üstadım Ebû Abdillâh el–Mağribî bu memlekete gelinceye kadar orada bir müddet kaldım. O gelince benim için şefaatte bulundu. Gözleri bana değince:"Ne yaptın?" diye sordu. Ben de: "Doyasıya mercimek ve ikiyüz sopa" dedim. Bunun üzerine o: "Ucuz kurtuldun" dedi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den, o da Ca'fer b. Nusayr'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, Es–Serî'den duydum, diyordu ki, nefsim otuz veya kırk seneden beridir, havucu hurma pekmezine daldırıp yememi istiyor da ben ona itaat etmiyorum. Yine ondan duydum, diyordu ki, büyük babamdan duydum, diyordu ki, kulun felâketi nefsinde var olan hâl ile nefsinden memnun olmasıdır.

Yine ondan (es–Sulemî'den) duydum. O da Mu-

hammed b. Abdillâh er—Râzî'den, o da el—Huseyn b. Ali el—Kırmısînî'den duymuş. el—Huseyn b. Ali el—Kırmısînî diyormuş ki, İsâm b. Yusuf el—Belhî, Hatim el—Asemm'a birşey gönderdi. O da bunu kabul etti. Kendisine: "Bunu niçin kabul ettin?" denildikte, o da: "Onu almakta kendi küçüklüğümü ve onun büyüklüğünü buldum. Kabul etmemekte kendi büyüklüğümü ve onun küçülmesini gördüm. Böyle olunca onun büyüklüğünü kendi büyüklüğüme, küçülmemi onun küçülmesine tercih ettim" dedi. Sufilerden biri ne: "Ben terk ve tecrid suretiyle haccetmek istiyorum" dedi. Sûfî de: "Önce kalbini şehvetten, nefsini boş şeyden, dilini boş konuşmaktan sıyır da ondan sonra istediğin yere git" dedi. Ebû Süleymân ed—Dârânî: "Gecesinde ihsanda bulunan gündüzünde mükâfatlanır. Gündüzünde ihsanda bulunan gecesinde mükâfatlanır.Şehvetini terk etmede doğru olan şehvete karşı yardım ile mükâfatlanır, yüce Tanrı kendi memnuniyeti için şehveti terk eden kalbi cezalandırmaz. Dâvûd'a (Selâm üzerine olsun) yüce Tanrı: "Ey Dâvûd! arkadaşlarını canlarını istediği şeyleri yemekten sakındır ve korkut. Çünkü dünya istekleri ile bağlı olan kalplerin akılları benden perdelenmiştir" buyurmuştur. Birinin havada durduğu görüldü. Kendisine buna nasıl eriştiği soruldu. O da: "Heva ve hevesi terk ettim, hava emrim altına girdi" dedi. Denildi ki, bir mü'mine bir şehvet gelse, onları korku ile çıkarır yanı terk eder,fâcire bir şehvet gelse, onu korkudan çıkarır.(399) Denildi ki, dizginini heva ve hevesin eline bırakma, çünkü o seni karanlığa sürükler. Yûsuf b. Esbât: "Şehvetleri kalpten ancak rahatsız edici bir korku veya Tanrı'dan hesapsız sevap ummak siler" demiş. İbrâhim el—Havvâs da: "Şehvetini terk edip de onun bedelini kalbinde bulmayan, terkinde yalancıdır" dedi. Ca'fer b. Nuseyr dedi ki, Cüneyd bana iki dirhem verdi ve: "Bana vezir

inciri (Yani en iyi incir) satın al" dedi. Ben de onun için satın aldım. İftar ettiği zaman, bir tane alıp ağzına koydu ve sonra onu atıp, ağladı ve: "Onu götür" dedi. Ben de sebebini sordum. O da: "Hâtiften, benim için terkettiğin şehvetten utanmıyor musun da ona dönüyorsun diye kalbime bir ses geldi" dedi ve şu şiiri okudu:

"Alçalma ve küçülmenin nunu hevadan çalınmıştır ve her hevanın yere serilmişi, küçülme ve alçalmanın yere serilmişidir."

Ve nefsin yerilmeye değer huyları olduğunu bil.

KISKANÇLIK BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "De ki, sabahın rabbine sığınırım ve sonra kıskançlık ettiği zaman, kıskançların şerrinden" (K., CXIII, 1, 5), kendine sığınmak ile buyurduğu sureyi kıskançlığın zikri ile bitirdi.

Bize Ebu'l–Hasan el–Ahvâzî bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd el–Basrî, ona da İsmâil b. Fazl, ona da Yahyâ b. el–Muhalled, ona da Mu'âfî b. Umrân bildirmiş. O da el–Hâris b. Şihâb'dan, o da Ma'bed'den, o da Ebû Kallâbe'den, o da İbn Mes'ûd'dan nakletmiş. İbn Mes'ûd demiş ki, Peygamber (Selât ve selâm üzerine olsun): "Bütün hataların aslı şunların üçüdür. Onlardan korunun ve sakının: Kibirden sakının, çünkü o İblisi Adem'e secde etmemeye sevk etti.Hırstan sakının, çünkü Ademi memnu ağaçtan yemeye hırs teşvik etti. Kıskançlıktan sakının, çünkü Adem'in oğlundan biri yani Kabil kardeşi ve arkadaşı Hâbil'i sırf kıskançlık yüzünden öldürdü" dedi. Sûfilerden biri: "Kıskanan inkârcıdır, çünkü o Tek'in (Tanrı'nın) hükmüne râzı olmaz" dedi. Ve denildi ki, çok kıskanan reis olmadı.Yü-

ce Tanrı'nın sözünde de: "De ki, rabbim açık ve gizli günahları ve haksız olarak isyanı ve onun için delil indirilmemiş iken ortak koşmağı ve Tanrı hakkında bilmediğinizi söylemenizi haram etti" (K., VII, 33) buyuruldu. "Kıskançlık gizlenmez" denilir. Bazı semavî kitaplarda: "Kıskanan nimetinin düşmanıdır" diye yazılıdır. Denilir ki, kıskançlığın izi, düşmanında gözükmeden, sende görünür. El–Esmâ'î dedi ki, yüzyirmi yaşında bir bedevî gördüm ve kendisine: "Ömrünü ne uzattı" diye sordum. O da: "Kıskançlığı terk ettim, o sebeple kaldım" dedi. İbn el–Mübârek dedi ki, emîr ve hâkimimizin kalbinde, kıskananımızın kalbinde olan kıskançlığı yaratmayan Tanrı'ya hamd olsun. Asârda gelmiştir ki, beşinci gökte bir melek vardır. Kulun güneş nuru gibi olan ışık saçan ameli ona gider ve o melek ona: "Dur ben kıskançlık meleğiyim. O ameli sahibinin yüzüne vururum, çünkü o kul kıskançtır" (400) der. Mu'aviye de: "Kıskançtan başka herkesi memnun edebilirim; çünkü kıskanç ancak, nimetin yok olması ile memnun olur" dedi. Yine: "Kıskanç, kendisi ve zürriyeti kalmayan çok zulmedici bir zâlimdir" denilir. Ömer b. Abdilazîz: "Mazluma kıskançtan daha benzeyen bir zâlim görmedim, zira kıskanç daimî bir keder ve devamlı bir nefis içindedir" (401) dedi. Kıskandığı kimseyi gördüğü vakit, yaltaklanma, kaybolduğu vakit arkadan kötüleme, bir felâkete uğradığı vakit gülme, kıskancın alametlerindendir. Mu'aviye: "Kötü huylar içinde kıskançlıktan daha âdil bir huy yoktur, zira kıskanılandan önce kıskancı öldürür" demiş. Denilir ki, azîz ve celil olan Tanrı Dâvûd'un oğlu Süleyman'a (İkisinin üzerine de selâm olsun): "Sana yedi şey tavsiye ediyorum: İyi kullarımı arkadan hiç kötülemeyesin. Kullarımdan hiçbirini kıskanmayasın" diye vasiyette bulundu. Süleymân: "Ey rabbim! Bana bu ikisi kâfi geldi" dedi. Denilir ki, Musa arşta bir adam gördü ve ona imrendi ve:

"Onun hususiyeti nedir?" diye sordu. Melek, onun insanları, Tanrı'nın onlara verdiği ihsandan dolayı kıskanmadığını söyledi. Denilir ki, kıskanç bir nimet gördüğü vakit şaşırır, bir felâket gördüğü vakit ise sevinir. Denildi ki, kıskançtan kurtulmak istersen, işini ondan sakla. Denildi ki, kıskanç günahı olmayana kızgın,sahip olmadığı şeyde de cimridir. Seni kıskananın kıskançlığının kaybolması için boş yere sevgi gösterme, zira o senin iyiliğini kabul etmez. Denildi ki, yüce Tanrı bir kuluna acımayan bir düşman musallat etmek istediği vakit, kıskananı onun başına musallat eder. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"Kişiye kıskananın acımasından fazla felâket olmaz."
"Her düşmanlığın öldürülmesi ümit edilir. Yalnız kıskançlıktan sana düşmanlık edenin düşmanlığının öldürülmesi umulmaz."

Bu hususta İbn el–M'utez de:
"Çok kıskanç, kıskanılanın devletini görüp; ah edince sen ona: "Ey mazlum suretinde gözüken zâlim!" de."

Ve yine demişlerdir:
"Tanrı saklı bir fazileti yaymak istediği vakit, kıskancın diline düşürür."

ARKADAN KÖTÜLEME BÖLÜMÜ

Aziz ve celil olan Tanrı: "Biriniz diğerinizi arkadan kötülemeyiniz. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemeği sever mi?" (K., XLIX, 12) buyurmuştur.

Bize, Ebû Sa'îd Muhammed b. İbrâhîm el–İsmâ'îlî anlattı. Ona da Ebû Bekr Muhammed b. el–Huseyn b.

el–Hasan b. el–Halîl, ona da Alî b. el–Hasan, ona da İshak b. İbrâhîm b. İsâ b. Bint Dâvûd b. Ebî Hind,ona da Muhammed b. Ebî Hamîd bildirmiş. O da Musâ B. Verdân'dan, o da Ebû Hureyre'den nakletmiş. Ebû Hureyre demiş ki, bir adam, Tanrının elçisi (Selât ve selâm üzerine olsun)ile birlikte oturur iken, kalktı. Orada bulunanlardan biri: "Falanı ne âciz bıraktı da kalktı" dedi. Bunun üzerine Peygamber: "Kardeşinizin etini yediniz ve onu arkadan kötülediniz" dedi. Musa' ya (Selâm üzerine olsun) da yüce Tanrı: "Başkasını arkadan kötülemeye tövbe ederek ölen kimse, cennete girenlerden oldu. Kim arkadan kötülemede ısrar ederek öldü ise, cehenneme ilk girenlerden oldu" diye vahiy de bulundu. Avf dedi ki, İbn Sîrîn'in yanına gittim ve Haccâc'ın aleyhinde bulundum. İbn Sîrîn: "Yüce Tanrı âdil bir hâkimdir. Haccâc'dan halkın hakkını aldığı gibi, Haccâc'ı arkadan kötüleyenlerden de Haccâc'ın hakkını alır. Yarın kıyamet gününde yüce Tanrı'ya ulaştığın vakit, işlediğin çok küçük günahın, Haccâc'ın işlediği çok büyük günahtan daha ağır gelir." dedi. Denildi ki, İbrâhim b. Edhem, bir velimeye davet edildi. Davete icabet etti. Meclis halkı, davete gelmeyen bir adamı andı ve: "Sakîl bir adamdır" dedi. Bunun üzerine İbrâhim b. Edhem: "Ben, bana ettim, bana oldu olacak; zira içinde insanların arkadan kötülendiği bir mecliste bulundum" dedi ve kalkıp gitti ve üç gün yemek yemedi. İnsanları arkadan kötüleyen adam, mancınık kuran adama benzer. Onun gibi o da iyiliklerini doğu ve batıya atar; Horasanlı bir adamı kötüler; Hicazlı bir başkası bir Türkü kötüler. Böylece arkadan kötüleyen adam, iyiliklerini dağıtır ve kendisinde iyilikten birşey kalmaz vaziyette kalkar. Denildi ki,kıyamet gününde amel defterini kula gösterdikleri vakit, kul bu defterde birşey görmez ve: "Namazım, orucum ve ibadetim nerededir" diye sorar. Ona: "İnsanları kötülemekle bütün

amellerin gitti" denir. Denilir ki, Tanrı arkadan kötülenen insanın yarı günahını bağışlar. Sufyân b. el–Huseyn dedi ki, İyas b. Mu'âviye'nin yanında oturmuştum. Bir adam kötüledim. İyas: "Bu yıl Türk ve Ruma gaza ettin mi?" diye sordu. Ben de: "Etmedim" dedim. Bunun üzerine o "Türk ve Rum senden kurtuldu, ama mü'min kardeşin senden kurtulmadı" dedi. Denildi ki, kıyamet gününde insanın amel defteri eline verilir bir de görür ki defterdehiç yapmadığı iyilikler yazılmış. Bu iyiliklerin, kendi haberi olmadan, halkın onu yermelerinin karşılığı olduğu söylenir. Sufyân es–Sevrî'den Peygamberin (Selât ve selâm üzerine olsun):"Yüce Tanrı çok et yiyen ehl–i beyte kin ve düşmanlık besler" hadisinin mânası soruldu. Sufyân es–Sevrî: "Onlar insanları arkadan kötüleyip etlerini yiyenlerdir" diye cevap verdi. İbn el–Mübârek'in yanında arkadan kötüleme anıldı. O da: "Eğer birini kötüleseydim, anne ve babamı kötülerdim, çünkü benim iyiliklerime en çok onlar lâyıktırlar" dedi. Yahyâ b. Mu'âz: "Mü'minin senden nasibi üç haslet olsun; Mü'mine bir faydan yoksa, zarar ve ziyanın da olmasın. Onu memnun edemez isen, kederli ve hüzünlü de etme; onu övmezsen kötüleme de" dedi. El–Hasan el–Basrî'ye: "Falan seni arkadan kötülüyor" denildi. Hasan el–Basrî de kendini kötüleyen bu adama bir tabak helva gönderdi ve: "Senin bana iyilikler hediye ettiğin (Kulağıma) geldi, ben de seni bu helva ile mükâfatlandırdım" dedi.

Bana Ahmed b. Amr el–Katvânî bildirdi. Ona da Sahl b. Osman el–Askerı, ona da er–Rubay' b. Bedr bildirmiş. O da Abân'dan, Abân da Enes b. Mâlik'ten nakletmiş. Enes b. Mâlik demiş ki, Peygamber: (Selât ve selâm üzerine olsun): "Utanma elbisesini atan için kötüleme yoktur" (402) buyurdu.

Ben, Hamza b. Yusuf es–Sahmî'den duydum. O da Ebû Tâhir Muhammed b. Usayd er–Rakkî'den o da

Ca'fer b. Muhammed b. Nuseyr'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, eş–Şunîziye mescidinde oturmuş, namaz kılmak üzere bir cenaze bekliyordum. Bağdad halkı da rütbelerine göre oturup cenazeyi bekliyordu. Otururken yüzünde sülûk ve ibadet izi bulunan ve halktan birşey dilenen bir fakir gördüm. Kendi kendime: "Bu adam bir işle meşgul olup, kendini dilenmek zilletinden korusa, kendisi için daha güzel olurdu" dedim. Evime gittiğim vakit, her gece ağlamak ve namazdan ve bunlardan başka ibadetlerden virdim vardı. Virdim ile meşgul olunca, virdlerimin hepsi bana ağır geldi, çok üzüldüm ve sabahladım ve bu ağırlığın sebebini düşündüm. Bu düşünce de iken uykum geldi. Bir de ne gördüm ki, o fakiri uzun bir sofra üzerine koyup önüme getirdiler ve: "Bunun etini ye, zira sen bunu ayıpladın" dediler. Ben de: "Onu ayıplamadım, ancak içimden birşey söyledim"dedim. Bunun üzerine bana: "Sen bu gibi sözle, kendisinden râzı olunacak kimselerden değilsin. Git o fakir ile helâllaş"denildi. Sabah ettim. Durmadan gittim. Nihayet onu bir su kenarında yıkanan sebzelerin yapraklarını devşirirken gördüm. Yanına gittim, selâm verdim. Bana: "Ey Ebu'l–Kasım, senden husule gelen şeye tekrar döner misin? (Yani tekrar arkadan kötülemede bulunur musun)" dedi. Ben de: "Hayır"dedim. Bunun üzerine o: "Tanrı bana ve sana mağfiret etsin" dedi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Diyordu ki, yanımızda Belhli bir genç vardı. Tanrı yolunda gayret gösterir ve kulluk ederdi, fakat daima halkı kötüler, kusurlarını söyler: "Falan şöyle yapar, falan böyle yapar" derdi. Bir gün onun çamaşırcı muhanneslerin yanından çıktığını gördüm. Kendisine: "Bu ne hâl" diye sordum. O da: "Halkı arkadan kötülemem beni bu hâle düşürdü; bu oğlanların birine tutuldum. Bu sebepten onlara hizmet ediyorum. (Hak yolunda

ulaştığım bütün sözlerin ve hallerin) hepsi gitti" dedi.

KANAAT

Yüce Tanrı: "Erkek ve kadından mü'min olduğu halde iyi iş işleyenlere iyi hayat veririz" (K., XVI, 97) buyurmuştur. Müfessirlerden çoğu dünyada iyi hayatın kanâat olduğunu söyledi.

Bize Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî bildirdi. Ona da Abdullâh b. İbrâhim el–Gifârî bildirmiş. O da el–Munkedir b. Muhammed'den, o da babasından, babası da Câbir'den nakletmiş. Câbir demiş ki, Peygamber: "Kanâat yok olmayan bir hazinedir" buyurmuş.

Bize Ebu'l–Hasan el–Ahvâzî bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd el–Basrî, ona da Abdullâh b. Eyyûb el Karanî, ona da Ebu'r–Rebî ez–Zuhrî, ona da İsmâ'îl b. Zekeriya bildirmiş, o da Ebû Recâ'dan, o da Burd b. Sinân'dan, o da Mahkul'den, o da Vasilet b. el–Askâ' dan, o da Ebû Hureyre'den nakletmiş. Ebû Hureyre demiş ki, Peygamber (Selât ve selâm üzerine olsun): "İnsanların çok ibadet edicisi olmak için, haram olan ve yasak edilen şeylerden çok kork ve sakın. İnsanların Tanrı'ya çok şükredicisi olmak için, çok kanaat sahibi ol, tam bir mü'min olmak için, nefsine istediğin şeyi, halka da iste; tam bir müslüman olmak için, komşularınla iyi geçin; az gül, zira gülmek kalbini öldürür" buyurdu. Dênildi ki, fakirler ölülerdir. Ancak Tanrı'nın kanaat izzeti ile dirilttiği fakir ölü değildir. Bişr el–Hâfî: "Kanâat ancak bir mü'minin kalbinde oturan bir hükümdardır."

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed eş–Şa'rânı'den, o da İshak b. İbrâhim b. Ebî Hasan el–Enmâtî'den, o da Ahmed b. Ebi'l–Havârî'den, o da Ebû Süleymân ed–Dârânî'den duymuş. Ebû Süleymân ed–Dârânî demiş ki, rızaya

göre knaat, zuhde göre vera menzilesindedir. Kanaat rızanın, vera zuhdün başlangıcıdır.(403) dendi ki, kanâat alışılanların yokluğu yanında huzurdan ibarettir. Ebu Bekr el–Meragı: "Akıllı dünya işine kanaat ve geciktirme ile çâre bulandır" (405) dedi. Ebu Abdillah b. Hafîf de: "Kanâat, kayıp olan şeye olan isteği terk etme ve mevcut olan şeye de istiğnadan ibarettir" dedi. Yüce Tanrı'nın: "Onları Tanrı güzel rızklarla rızıklandırır" (K.XXII, 58) âyetindeki güzel rızk ile kanâatin kasd edildiği söylenir. Muhammed b. Ali et–Tirmizî: "Kanâat nefsin Tanrının rızkdan kendisine kısmet ettiği şeye râzı olmasıdır" dedi. Kanâat mevcut ile yetinmekten ve hâsıl ve mevcud olmayan şeyde de tamah ve hırsın yok olmasından ibarettir denildi. Vahb dedi ki, kadir ile kıymet ile zenginlik çıkıp dolaşırken kanâate rastladı ve orada karar kıldılar. (405) Dendi ki, kanaati yağlı olana her çorba iyi gelir. Dendi ki, Ebû Hâzim. dükkânında yağlı et bulunan bir kasabın önünden geçti. Kasap ona: "Ey Ebû Hâzim! bu etten al, zira beslidir" dedi. Ebû Hâzim: "Bir dirhemim yoktur" dedi.Kasap: "Parasına sabrederim" dedikte, Ebû Hâzim: "Nefsimin sabretmesi bana, senin sabrından daha güzel gözükmektedir" dedi. Halkın en kanâat edeni kimdir diye sorulduğu vakit "Halka yardım bakımından en çok ve azık bakımından en az olanıdır" denildi. Zebûr'da:"Aç olsa da, kanâat eden zengindir" diye gelmiştir. Denildi ki, yüce Tanrı beş şeyi beş yere yerleştirmiştir: İzzeti tâat ve ibadete; zilleti günaha; heybeti geceleyin kalkmaya; hikmeti boş karına, zenginliği de kanaate.

Ben Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Nasr b. Muhammed'den, o da Süleymân b. Ebî Süleymân'dan, o da Ebu'l–Kâsım b. Ebî Necâd' dan, o da İbrâhim el–Mâristanî'den duymuş. İbrâhim el–Maristanî demiş ki, düşmanından kısas ile intikam aldığın gibi,hırsından da kanaat ile intikam al.Zun Nu-

ni'l–Mısrî: "Kanâat eden, zamanın halkından rahat eder ve akranı ve emsali arasında kadir ve kıymet bulur" dedi. Ve dendi ki kanâat eden Hak'tan başkası ile uğraşmaktan kurtulur ve halkın hepsi arasında kadir ve kıymet bulur. Ebû Bakr el–Kettânî: "Hırsını satıp kanaat satın alan kimse, kadir kıymet ve şerefi ele geçirir. Dendi ki gözleri halkın elinde bulunanın arkasında olan adamın, hüzün ve kederi uzun olur.Nitekim bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"Zenginliğe ulaşmak için, ârı gerektiren işten kişiye yakışan şey kerim ve aç olmasıdır."

Denildi ki, bir adam bir su kenarında, suya düşen sebzelerden yiyen bir hakîm gördü. Ona: "Sultana hizmet etse idin, bu sebzeleri yemeye muhtaç olmazdın" dedi. Hakîm: "Sen de bu sebzeler ile kanaat etseydin sultana muhtaç olmazdın" dedi. Dendi ki tavşancıl uçarken kıymetlidir, avcının gözü ona ulaşmaz ve onu avlamayı tamah etmez. Tavşancıl tuzağa asılı leşe tamah edince, uçtuğu yüksek yerden iner ve tuzağa yakalanır. Dendi ki, Musa (Selâm üzerine olsun) tamahı anarak konuştuğu vakit:"Eğer istese idin, bunun için ücret alırdın" (K., XVIII, 77) dedi. Hızır da ona: "İşte bu, benim seninle aramda ayrılıktır" (K., XVIII, 78) dedi. Dendi ki Musa: "Eğer isteseydin, bunun için ücret alırdın" deyince, kendisi ile Hızır arasında bir geyik belirdi. Her ikisinin de karınları açtı. Beliren geyiğin Musa tarafındaki kısmı çiğ, Hızır tarafındaki yanı ise, pişmiş idi. Tanrı'nın: "Tanrı'ya itaat edenler ve hayırlılar nimetlerdedir; fâcirler ise, cehennemdedirler" (K., LXXXII, 13–14) âyeti hakkında rahatlık ve nimetten maksat, dünyada kanaattir. Cehennemden maksat ise, hırs ve tamahtır, denildi. Aynı şekilde Tanrı' nın: "Bir esir azad etmek" (K., XC, 13) sözündeki

"Esir azad etmek"ten maksat tamah ve hırsın zilletinden azad edilmedir ve Tanrı'nın: "Ey ehl-i beyt! (408) Allah sizden murdarlığı ve günahları gidermek ve sizi tamamiyle temizlemek ister." (K.,XXXIII, 33) sözündeki murdarlıktan maksat cimrilik ve tamahtır. "Sizi tamamiyle temizler" sözünden maksat ise, cömertlik ve bol bol saçı ile temizler demektir. Yine Tanrı'nın: "Ve bana öyle bir mülk ver ki benden sonra kimseye öyle bir mülk olmasın" (K., XXXVIII, 35) sözündeki mülkten maksat kanaatte bir makamdır. Buna göre âyetin mânası: "Yarabbi! bana öyle bir mülk yani kanaatte öyle bir makam ver ki, benden sonra kimseye lâyık olmasın ve ben o kanaat ile benzerlerim ve akranım arasında sivrileyim ve o kanâat mülkünde senin kaza ve kaderine râzı olayım" olur. Tanrı'nın: "Onu şiddetli azap ile azaplandırırız" (K., XXVII, 21) sözü, yani ondan kanaati alırız ve onu tamaa müptelâ ederiz, yani Tanrı' dan dilerim ki, ondan kanaati alıp onu hırs ve tamaa müptelâ etsin demektir. Bâyezîd-i Bistâmî'ye: "Ne ile Tanrı'ya ulaştın" diye soruldukta: "Dünya esbabını topladım ve kanaat ipi ile bağladım,doğruluk mancınıkına koydum, yeis denizine atıp rahat ettim" dedi.

Ben, Muhammed b. Abdillâh es-Sûfî'den duydum. O da Muhammed b. Ferhân'dan Samirrede duymuş.O da dayısı Abdulvahhâb'dan duymuş, diyormuş ki hacc mevsimi günlerinde Cüneyd'in yanında oturuyordum. Etrafında Acemden ve müvellidûndan büyük bir kalabalık vardı. Bir adam beşyüz dinar getirdi. Cüneyd'in önüne koydu ve: "Bu parayı bu cemaate dağıt" dedi. Cüneyd: "Senin bu paradan başka paran var mı?" diye sordu. Adam: "Evet, çok altınım vardır" dedi. Cüneyd: "Sende olandan fazlasını ister misin?" dedi. Adam: "Evet" dedi. Cüneyd: "O halde getirdiğin parayı al, sen ona bizden daha muhtaçsın" dedi ve o parayı kabul etmedi.

TEVEKKÜL (407)

Yüce Tanrı: "Tanrı'ya güvenene, Tanrı kâfidir" (K., LXV, 3) ve: "Eğer mü'min iseniz, ancak Tanrı'ya güveniniz" (K., V, 23) buyurmuştur.

Bize imâm Ebû Bekr Muhammed b. el–Huseyn b. Fûrek bildirdi. Ona da Abdullâh b. Ca'fer b. Ahmed el–İsfehânî, ona da Yunus b. Habib b. Abdilkadir, ona da Ebû Dâvûd et–Tayalisî, ona da Hammâd b. Seleme bildirmiş. O da Asım b. Behzeb'ten, o da Zer b. Hubeyş'ten, o da Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etmiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) demiş ki, hac mevsiminde ümmetler bana gösterildi.Bir de ümmetimi gördüm ki yeri ve dağları doldurmuş. Onların bu çokluğuna şaşa kaldım. Bana: "Bunlarla memnun olur musun" denildi. Ben de "Evet" dedim. Bana bunu söyleyen: "Bu gördüğün ümmetinle birlikte yetmişbin ümmet hesapsız ve azapsız cennete girerler ki, onlar ihtiyaçsız dağılamaz ve birşeyden uğursuzluk çıkarmazlar, (408) rukya ve efsun etmzler, Tanrılarına güvenirler" dedi. Bunun üzerine Akâşe b. Muhsin el–Asadî: "Ey Tanrı'nın elçisi! Tanrı'ya dua et, bizi onlardan kılsın" dedi. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Ey Tanrım! Onu onlardan kıl" dedi. Bunun üzerine bir başkası: "Tanrı'ya dua et, beni onlardan kılsın" dedi. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Akâşe seni geçti, o fazileti önce o buldu" dedi.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsfehânî'den duydum.O da Ebû Nasr es–Sarrâc'dan duymuş. Ebû Nasr es–Sarrâc demiş ki, bana Ebû Bekr el–Vecihî anlatıp dedi ki, Ebû Alî er–Rudbârî: "Ömer b. Şeybân'a, bana Sahl b. Abdillâh'dan bir hikâye anlat dedim. O da: "Sahl b. Abdillâh dedi ki, Tanrı'ya güvenenin alâmeti üçtür: "Tanrıdan başka hiç kimseden birşey istemez, istemek-

sizin kendine birşey gelse reddetmez, elinde olan mal ve mülkünü hapsetmez" dedi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ebû Abdillâh eş–Şirvânî'den, o da Ebû Musa ed–Dubeylî'den duymuş. Ebû Musa ed–Dubeylî diyormuş ki, Ebû Yezîd'e: "Tevekkül nedir? diye soruldu. O da: "Bana ne söylüyorsun sen" dedi. Ben de: "Arkadaşlarımız yırtıcı hayvanlar ve yılanlar sağdan soldan seni sarsalar, Tanrı'ya olan güveninden dolayı kalbin hareket etmez, diyorlar" dedim. Bunun üzerine Bayezîd: "Evet bu hâl tevekküle yakındır, ama tam tevekkül değildir; fakat sen, eğer cennet halkının cennette nâil oldukları nimetleri ve cehennem halkının da azap çektiğini görsen, o iki zümre arasındaki farkı anlasan, tevekkülden çıkarsın" dedi. Sahl b. Abdillâh: "Tevekkülde ilk makam kulun yüce Tanrı'nın elinde, ölüyü istediği gibi döndüren ölü yıkayıcının elindeki ölü gibi olma makamıdır" dedi. Hamdûn da: "Tevekkül, Tanrı'ya tutunma ve güvenmedir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el–Belhî'den o da Muhammed b. Hâmid'den, o da Ahmed b. Hıdraveyh' den, duymuş. Ahmed b. Hıdraveyh demiş ki, Hâtim el–Asemm'a: "Nerede yersin?" Diye soruldu. O da: "Göklerin ve yerlerin hazineleri Allahındır, fakat münafıklar bilmezler" dedi. Bil ki, tevekkülün yeri kalptir. Dışarda hareket, yani sebeplere girişmek kalbin tevekkülüne aykırı düşmez. Kul takdirin Hak'tan olduğuna gerçek olarak inandıktan sonra, kula güçleşen şey, Tanrı'nın güçleştirmesi veya kolaylaşan birşey, Tanrı'nın kolaylaştırması iledir.

Bize Ali b. Ahmed b. Abdân bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd el–Basrî, ona da Gaylan b. Abdissamed, ona da İsmâil b. Mes'ud el–Cahderî, ona da Hâlid b. Yahyâ

ona da dayısı Mugira b. Ebî Kurra, Enes b. Mâlikten rivayet edip bildirmiş. Enes b. Mâlik demiş ki, kendi malı olan bir deveye binmiş bir adam geldi. Peygamber'e (Selâm ve selât üzerine olsun): "Devemi salıverip tevekkül edeyim mi?" diye sordu. Peygamber de: "Deveyi bağla, sonra Hakka tevekkül et" dedi. İbrâhim el–Havvâss: "Nefsinde Tanrı'ya tevekkülü sağlam olanın, başkası hakkındaki tevekkülü de sağlam olur" dedi. Bişr el–Hâfî: "Halktan biri, bütün işlerimi Tanrı'ya ısmarladım" derse, Tanrı'ya yalan söylemiş olur, zira eğer Tanrı'ya tevekkül etse idi, Tanrı'nın ona yaptığından mennun ve râzı olurdu" dedi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. Ali b. el–Huseyn'den, o da Abdullah b. Muhammed b. es–Sâmit'den, o da İbrâhim b. el–Havvâs'dan duymuş. İbrâhim b. el–Havvâs diyormuş ki, bir gün çölde gidiyordum. Birdenbire gayıptan bir ses geldi. Ona döndüm, bir de ne göreyim, bir çöl arabı gidiyor,bana dedi ki, ey İbrâhim! tevekkül yanımızdadır, tevekkülün sağlam olması için yanımızda otur. Yemek ve içeceği olan bir şehire girmek sevdasında olmak seni o şehirde oturmaya sürükler. Şehirlerden ümidini kes ve tevekkül et.

Yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum.O da Muhammed b. Ahmed el–Fârsî'den, o da İbn Ata' dan duymuş. İbn Ata'dan: "Tevekkül hakikati nedir?" diye sorulduğu vakit, o da: "Kendisine şiddetle muhtaç olduğun sebeplere eğilme sende gözükmemeli ve sebep üzerinde durmanla beraber, yüce Tanrı'ya meyl etmekten kaybolmayasın" dedi.

Ben, Ebû Hâtim es–Sicistanî'den duydum. O da Ebû Nasr es–Sarrâc'dan duymuş. Ebû Nasr es–Sarrâc demiş ki, tevekkülün şartı, Ebû Turab en–Nahşebî'nin dediğidir: Bedeni tanrı'nın kulluğunda atmaktır ve kalbin rububiyete ilgisi Hakk'a itimaddır.Verilse,şükr eder

men olunsa sabreder. Yine tevekkül Zun Nuni'l–Mısrı' nin dediği gibi, tevekkül nefsin tedbirini terk etme, kuvvet ve kudretten edilmedir ve kul, tevekküle, yüce Tanrı, onun kalbinde olanı bildiği ve ne hâlde olduğunu gördüğü vakit muktedir olabilir. Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Ferec el–Versânî'den, o da Ahmed b. Muhammed el–Kirmisînî'den, o da el–Kettânî'den, o da Ebû Ca'fer b. el Fereci'den duymuş. Ebû Ca'fer b. el–Fereci diyormuş ki, utanmaz kimselerden Cemelu Aişe (Ayişe'nin Devesi) diye tanınan birini gördüm. Kamçılarla dövülüyordu. Ona: "Dövenin acısı sende ne zaman daha hafif olur?" diye sordum. O da: "Kendisi için dövüldüğümüzü gördüğümüz zaman" dedi.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed'den duymuş. Abdullâh b. Muhammed diyormuş ki, el–Huseyn b. Mansûr (Hallâc) İbrahim el Havvâs'a: "Bu seyahatlerde ve çölleri kat ettiğin zaman ne yaptın?" diye sormuş. O da: "Tevekkülde kalıp, tevekküldeki nefsimi imtihan ettim." demiş. Huseyn b. Mansûr: "İçini mamur etmek için ömrünü yok ettin. Tanrı'yı birlemede fâni olmak nerede?" diye sormuş.

Ben, Ebû Hâtim es–Sicistânî'den duydum. O da Ebû Nasr es–Sarrâc'dan duymuş. Ebû Nasr es–Serrâc diyormuş ki, tevekkül Ebû Bekr el–Verrak'ın dediği şeydir: Yaşamağı tek güne itip, yarının endişesini terk etmekten ibarettir. Yine Ebu Nasr es–Serrâc demiş ki, tevekkül, Sahl b. Abdillâh'ın dediği şeydir: Kulun istediği şeyde tevekkülü Tanrı ile ülfet ve ünsiyetinden ibarettir.(409)

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. Ca'fer'den, o da Ebû Bekr el–Barda' î'den, o da Ebû Ya'kub en–Nahracûrî'den duymuş. Ebû Ya'kub el–Nahracûrî diyormuş ki, tam tevekkül,

mancınık ile ateşe atılıp da, Cebrâ'il gelip kendisine ihtiyacın var mı? dediğinde "Yoktur" diyen İbrâhim'e (Selâm üzerine olsun) vaki olan hâldir. Zira İbrahim'in nefsi, o hâli ile kaybolmuş ve Tanrı'dan başka herşeyden sıyrılmıştır.

Yine Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Sa'îd b. Ahmed b. Muammed'den, o da Sa'ıd b. Osmân el–Hayyat'dan, o da Zun Nuni'l–Mısrı' den duymuş. Zun Nuni'l–Mısrı diyormuş ki, bir adam: "Tevekkül nedir?" diye benden sordu. Ben de: "Efendileri sıyırıp atmak ve sebepleri kesip atmaktır" dedim. Soran adam: "Bana daha fazla bilgi ver" dedi. Ben de: "Nefsi kulluk hükümlerine atmak ve efendilikten çıkarmaktır" dedim.

Ben, Abdillâh b. Muhammed el–Muallim'den duydum. O da Hamdûn'dan duymuş. Hamdûn'dan: "Tevekkül nedir?" diye sorulmuş. O da: "Onbin dirhem paran ve bir danak da borcun olsa, o borcun ölüp zimmetinde kalmasından emin olma; eğer onbin dirhem borcun olsa ve bunu ödeyecek birşey bırakmasan, Tanrı'nın o borcu ödeyeceğinden ümidini kesme" dedi.Ebû Abdillâh el–Kureşî'den: "Tevekkül nedir?" diye soruldu. O da: Tevekkül herhâlde, Tanrı'ya bağlanıp itimad etmektir" dedi. Soran adam: "Bana bu hususta biraz daha fazla bilgi ver" dedi. O da: "Her sebebi terk etmektir. (310) Bu sebep, Tanrı üzerine alıncaya kadar, başka sebebe iletir" dedi. Sahl b. Abdillâh: "Tevekkül, Peygamber'in (Selâm üzerine olsun) hâli ve kesb te onun sünnetidir. Böyle olunca Peygamberin hâlinden (Yâni tevekkülünden) kalan onu terk eden kimse, onun sünnetini (Yani kesb ve ticareti) terk etmemelidir" dedi. Ebû Sa'îd el–Harrâz: "Tevekkül huzursuz ızdırap ve ızdırapsız huzurdur" dedi. Denildi ki, tevekkül çoğaltma ve azaltmanın senin yanında eşit olmasıdır. (411) İbn Masrûk: "Tevekkül, ilâhı kaza ve hükümlerin akışı-

na boyun eğmektir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh er–Râzı'den, o da Ebu Osmân el–Hırı'den duymuş. Ebû Osmân el–Hîrî: "Tevekkül, Tanrı ile yetinip, O'na itimad etmektir" diyormuş.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Galib'den duymuş. Muhammed b. Galib el–Huseyn b. Mansûr (Hallac)dan nakletmiş: el–Huseyn b. Mansûr: "Hakiki mütevekkil, yiyeceği yemeğe kendisinden daha çok muhtaç bulunan ve hakkı olan bir kimsenin olduğu bir şehirde yemek yemez" demiş.

Ben, Abdullâh b. Ali'den duydum. O da Mansûr b. Ahmed el–Harbî'den duymuş. Mansûr b. Ahmed el–Harbî demiş ki, bize İbn Ebî Şeyh anlatıp dedi ki: Ömer b. Sinân'dan duydum, diyordu ki, İbrâhim el–Havvâs bir gün bize uğradı. Biz ona: "Seyahatin esnasında karşılaştığın, görülmedik şeyleri bize anlat" dedik. O da: "Hızır bana rastladı ve benimle arkadaş olmak istedi. Ben de onunla bulacağım huzurdan dolayı tevekkülümün bozulacağından korktum ve ondan ayrıldım" dedi. Sahl'den: "Tevekkül nedir?" diye soruldu. O da: "Başka hiçbir şey ile ilgisi olmadan Tanrı ile yaşayan bir kalbtir" dedi.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, tevekkülün üç derecesi vardır: Önce tevekkül, sonra teslim, sonra da tefvız (Yani her işi Tanrı'ya havale etmek). Böyle olunca mütevekkil (Yani Tanrıya itimad eden) Tanrı'nın va'dine (412) güvenip sâkin olur. Teslim sahibi kimse, Tanrı'nın hâlini bilmekle yetinir, tefvîz sahibi ise, Tanrı'nın hüküm ve kazasına râzı olur. Yine Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, tevekkül başlangıç, teslim orta ve tefvız de sondur. (413) Az–Zakkak'dan: "Tevekkül nedir?" diye soruldu. O da: "Tevekkül hırs ve tamahsız (Helâlinden) ye-

mekten ibarettir. Yahyâ b.Mu'âz dedi ki: "Aba giymek, dükkândır, zühdle ilgili söz söylemek san'attır. Seyahatta kafilelere refakat etmek (Kafile halkına itimadı içine aldığı için) sebeplere taarruzdur. Şiblî'ye bir adam geldi, çocuklarının çokluğundan şikâyet etti. Şiblî de: "Evine dön, çocuklarından rızkı Allah üzerine olmayanı kov" dedi.

Ben, Ebu Abdirrahman es–Sulemı'den duydum. O da Abdullâh b. Alı'den, o da Ahmed b. Ata'dan duymuş. Ahmed b. Atâ diyormuş ki, Muhammed b. el–Huseyn'in önünde okurken Sahl b. Abdillâh: "Hareketi yeren, Tanrının elçisinin sünnetini yermiş olur, tevekkülü yeren imanı yermiş olur" dedi.

Ben, yine Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ahmed b. Ali b. Ca'fer el–Huldî'den duymuş, diyormuş ki, İbrâhîm el–Havvas dedi ki,Mekke yolunda giderken vahşi bir adam gördüm. Ona: "Cin misin veya in misin?" dedim. O da: "Cinim" dedi. Ben: "Nereye gidiyorsun?" diye sordum. O da: "Mekke'ye" diye cevap verdi. Ben: "Azıksız mı?" dedim. O: "Evet, biz cinler arasında da Tanrı'ya tevekkül ederek seyahate çıkanlar vardır" dedi. Ben: "O hâlde tevekkül nedir?" diye sordum. O da: "Kulun herşeyi Tanrı'dan almasıdır" diye cevap verdi.

Yine şeyh Ebu Abdirrahman es–Sulemı'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den, o da el–Ferganî'den duymuş. El–Ferganî diyormuş ki, İbrahim el–Havvâs: "Terk ve tecridde idi ve tevekkülde kılı kırk yarardı. Böyle olduğu hâlde iğne, iplik, matara ve makası yanından ayırmazdı. Kendisine: "Ey Ebû İshak! Herşeyden sakındığın hâlde bunları niçin taşırsın" diye soruldu. O da: "Bu gibi şeyler tevekkülü bozmaz, çünkü bizde Tanrı'ya karşı farzlar vardır ve fakirin sırtında bir kattan başka elbise olmaz. Bu elbise de (Eski olduğundan) çok kere yırtılır. Yanında iğne, iplik bu-

lunmazsa, avret mahalli gözüküp, namazı bozulur; yanında matara olmazsa tahareti de bozulur. Matarasız, iğnesiz ve ipliksiz bir derviş gördüğün vakit, onu namazında töhmetli say" dedi.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, tevekkül, mü'minlerin, teslim velilerin, tefviz ise, muvahhidlerin sıfatıdır. Böyle olunca tevekkül avamın, teslim hasların, tefviz ise, hasların hassı olanların sıfatı olur.

Yine Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, tevekkül, peygamberlerin, teslim İbrâhim'in, (Selâm üzerine olsun), tefvîz ise, Peygamberimizin (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) sıfatıdır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdâdî'den, o da Muhammed b. Abdillâh el–Ferganî'den, o da Ebû Ca'fer el–Haddâd'dan duymuş. Ebû Ca'fer el–Haddâd diyormuş ki, on seneden fazla tevekküle gönül bağladım. Çarşıda demircilik ediyor ve her gün ücretimden ne bir içim su, ne de hamama gitmek için faydalanır, onu olduğu gibi Şûnîziye'deki fakirlere götürür ve ben kendi hâlim ile kalırdım.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da İbrâhîm el–Havvas'dan, o da Sinân'ın kardeşi Hasan' dan duymuş. Hasan diyormuş ki, ondört kere yalın ayak haccettim. Çölde giderken ayağıma diken batardı, derhal Hakk'a olan tevekkülümü hatırlayıp dikenleri çıkarmaz ve ayağımı yere vurup yürürdüm.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh el–Vâ'iz'den, o da Hayr en–Nessâc'dan, o da Ebû Hamza'dan duymuş. Ebû Hamza diyormuş ki, çalışmamın yolda bana azık olmaması için tevekküle güvenerek tok karnıma çöle girmek hususunda Tanrı'dan utanırdım. Hamdûn'dan: "Tevekkül

nedir?" diye soruldu. O da: "Tevekkül hâlâ benim bile ulaşamadığım bir derecedir. İmanı bile sağlam olmayan kimse, tevekkülden nasıl bahseder?" dedi. Denildi ki, mütevekkil annesinin memesinden başka sığınacak birşey bilmeyen çocuk gibidir. Aynı şekilde mütevekkil ancak rabbine yol bulur. Sûfîlerin birinden nakledilmiştir, demiş ki, çölde idim. Kafileyi geçtim.Önümde giden bir adam gördüm. Sür'atle gidip ona ulaştım.Bir de ne göreyim, bir kadın elinde bir sopa olduğu hâlde yavaş yavaş gidiyor. Onun yorulduğunu sandım.Elimi yakama sokup,yirmi dirhem çıkardım ve:"Bunu al,kafile gelinceye kadar bekle ve onunla bir hayvan kirala. İşini yoluna koyman için geceleyin bana gel" dedim. Kadın elini havaya kaldırdı, bir de ne göreyim, avucu altınlarla dolu değil mi? Bana dedi ki, sen altınları koynundan çıkardın, halbuki ben altınları gaybdan aldım. Ebu Süleymân ed–Dârânî Mekke'de (Tanrı onu şereflendirsin) zemzemden başka birşey içmeyen bir adam gördü. Üzerinden günler geçtikten sonra, bir gün Ebû Süleymân ona: "Zemzem kurursa, ne içeçeğini düşündün mü?" dedi. Bu sual üzerine adam hemen kalkıp Ebû Süleymân ed–Dârânî'nin alnını öptü ve: "Tanrı seni mükâfatlandırsın. Bana doğru yolu gösterdin,zira günlerden beri, Zemzem'e kulluk ediyor muşum" dedi ve gitti. İbrâhim el–Havvâs dedi ki, Şam yolunda hal ve hareketi güzel bir genç gördüm. Bana: "Arkadaşlık etmek ister misin?" dedi. Ben de: "Ben aç kalırım" dedim. O da: "Sen aç kalırsan, ben de seninle aç kalırım" dedi. Bunun üzerine onunla aç olarak dört gün kaldık. Dört gün sonra birşey zuhur etti. Ona: "Gel yiyelim" dedim. O da: "Vasıta ile gelen şeyi kabul etmemeye kesin karar verdim" dedi. Bunun üzerine ben: "Ey genç! sen inceleyip eledin"dedim. Genç: "Ey İbrâhim! tevekkül pazarında kalp akça harcama; zira sarraf çok iyi görücü (Basîr) dür, tevekkülden dem vurma" dedi ve sonra

da: "Tevekkülün en azı, sana ihtiyaçlar yüz gösterdiği vakit, nefsin yalnız yetinilen şeyler kendisine olana çekine" (414) diye ilâve etti. Denildi ki, tevekkül (Rızkı hususundaki) şüpheleri uzaklaştırıp, hükümdarların sahibi olan Tanrı'ya (İşlerini) havale etmektir. Denildi ki, bir topluluk, Cünyed'e geldi ve: "Rızkımızı nerede arayalım" diye sordular. Cüneyd: "Rızkın nerede olduğunu biliyorsanız, orada arayınız" dedi. Bunun üzerin: "O rızkı Tanrı'dan isteyelim" dediler. Cüneyd'de: "Tanrı' nın sizi unuttuğunu biliyorsanız, ona hatırlatın" dedi. Topluluk: "O hâlde evimize gidip mütevekkil olalım" dediler. Cüneyd: "Tecrübe şüphedir" dedi. Onlar:"Çare nedir?" diye sordular. O da: "Çâre, çareyi terk etmektir" dedi. Ebû Süleymân ed–Dârânî, Ahmed b. el–Havârî'ye: "Ey Ahmed! âhiretin yolları çoktur ve şeyhin Ebû Süleymân ed–Dârânî, o yolların çoğunu bilir.Yalnız şu mübarek tevekkülü bilmez; zira ben ondan bir koku koklamadım" dedi. Denildi ki, tevekkül rızk aramada, sıkıştırma hususunda düşünmekten kalbin feragatinden ibarettir. Hâris el–Muhâsibı'den: "Mütevekkil kimdir?Mütevekkile hırs ve tamah ulaşır mı?" diye soruldu. O da: "Ona mizaclor yolu ile hatreler ulaşırvebir zarar vermez. İnsanların elindekinden ümit kesme, tamaı düşürme hususunda ona kuvvet verir" (415) dedi. Denildi ki, en–Nurı, çölde aç kaldı. Hâtiften bir ses kendisine: "Senin hoşuna hangisi gider? Sebebi mi,yoksa kifâyeti mi çok istersin" dedi. En–Nurı: "Kifâyeti, yetinmeyi; zira onun üstünde bir son yoktur" dedi ve bundan sonra onyedi gün kaldı ve hiçbir şey yemedi. Ebû Ali er–Rudbârî: "Fakir beş gün aç kaldıktan sonra, ben açım dediği vakit, onu pazara zorlayın ve kendisine kazanç ve ticaret yapmasını emredin" dedi. Denildi ki, Ebû Turâb en–Nahşebî, üç gün aç kaldıktan sonra yemek için bir karpuz kabuğunu alan bir sûfîye bakıp: "Tasavvuf sana müyesser olmaz. Sen pazara git,ka-

zanç ve ticaretle meşgul ol" dedi. Ebû Yakub el–Akta' el–Basrî dedi ki, bir defasında Mekke'de on gün aç kaldım, kendimde zayıflama hissettim. Nefsim beni çekti, belki birşey bulur da zayıflığım gider" diye vâdiye çıktım. Yere atılmış bir şalgam gördüm. Onu alınca kalbimde bir vahşet (Yalnızlık) duydum ve sanki bir ses bana: "On gün aç kaldım. Onun neticesi senin nasibin çürümüş bir şalgam mı oldu?" dedi. Bunun üzerine hemen şalgamı attım ve oturdum; bir de ne göreyim,bir yabancı adam gelip önüme oturdu ve bir kutu koydu ve: "Bu sana aittir" dedi. Ben: "Bu kutuya beni nasıl tahsis ettin" (416) dedim. O da: "Bil ki, on günden beri denizde idik. Gemi batmaya yüz tuttu, hepimiz yüce Tanrı bizi kurtarırsa birşey adamayı va'dettik. Ben de, eğer yüce Tanrı beni kurtarırsa, Harem civarında oturanlardan ilk gördüğüm kimseye bu kutuyu adamayı va'dettim. İlk rastladığım kimse, sen oldun" dedi.Ben de ona: "Kutuyu aç" dedim. Açtı, bir de ne göreyim, içinde halis undan yapılmış peksimet, badem içi ve şeker yok mu? Her birinden bir avuç aldım ve: "Kalanı çocuklarına benden hediye götür ve ben bu kadarını kabul ettim" dedim. Sonra nefsime: "Rızkın sana on günde geliyor. Halbuki sen onu vâdide arıyorsun" dedim.

Ben Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den duymuş. Ebû Bekr er–Râzî diyormuş ki, Mimşâd ed–Dineverî'nin yanında idim. Borç sözü edildi. O: "Üzerimde kalbimi meşgul eden bir borç vardı. Rüyamda birinin bana sanki, ey cimri! Bzim üzerimize bu kadar mı aldın? Al, alma sana aittir, verme de bize aittir, dediğini gördüm. Bundan sonra ne bir bakkal, ne bir kasap ve bunlardan başkası ile hesaplaşmadım" dedi.. Bunân el–Hammâl'den hikâye edilir, demiş ki, Mısır'dan Mekke'ye (Tanrı onu korusun) giden yoldan geliyordum, azığım vardı. Bir

kadın gelip bana: "Ey Bunân! sen hammalsın. Yol azığını sırtında taşıyor ve Tanrı'nın senin rızkını vermeyeceğini sanıyorsun" dedi. Bunun üzerine yol azığını attım ve bundan sonra üç gün yemek yemedim. Yolda bir bilezik buldum. Kendi kendime: "Sahibi gelinceye kadar onu taşırım, belki bilezik sahibi bana birşey verir, ben de onu ona iade ederim" dedim. Birdenbire o kadın gelip bana: "Sen tâcirsin, zira bilezik sahibi gelir de ondan birşey alırım diyorsun" dedi ve bana dirhemlerden birşey attı ve bunu harca dedi. Nitekim bu dirhemlerle Mekke yakınına kadar yetindim.Hikâye edilir ki, Bunân'ın kendisine hizmet edecek bir câriyeye ihtiyacı oldu. Arkadaşlarına açıldı. Bunun üzerine arkadaşları, ona alınacak cariyenin bedelini topladılar ve: "İşte,kervan geliyor, uygun olanı satın alırız" dediler. Kervan gelince hepsi bir câriye üzerinde birleştiler ve câriyenin onun işine uygun olacağını söylediler. Sonra câriyenin sahibine: "Değeri nedir?" diye sordular. O da: "Bu câriye satılık değildir"dedi ise de, onlar ısrar ettiler. Bunun üzerine o: "Bunân el–Hammal'indir. Bu câriyeyi Semerkand'den bir kadın ona hediye göndermiştir"dedi. Câriye Bunân'a getirildi ve ona hikâye anlatıldı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. el–Huseyn el–Mahzumî'den duymuş.O demiş ki, bize Ahmed b. Sâlih bildirmiş, ona da Muhammed b. Abdûn, ona da el–Hasan el–Hayyât bildirip demiş ki, Bişr el–Hâfî'nin yanında idim. Bir kervan geldi. Bişr'e selâm verdiler. Bişr el–Hâfî: "Nerelisiniz" diye sordu. Onlar da: "Şam'danız, seni selâmlamaya geldik ve hacca gitmek istiyoruz" dediler. Bişr el–Hâfî: "Tanrı niyyetinizi meşkûr etsin" dedi. Bunun üzerine onlar: "Bizimle birlikte yola çıkar mısın?" diye sordular.O da:"Üç şartla gelirim:Yanımızda birşey götürmeyeceğiz, eğer biri bize birşey verirse, kabul etmeyece-

ğiz, hiç kimseden birşey istemeyeceğiz" dedi. Bunun üzerine kafiledekiler: "Yolda birşey götürmemeyi, bir kimseden birşey istememeyi kabul ediyoruz, fakat bize birşey verildiğinde onu kabul etmemeye muktedir değiliz" dediler. Bişr el–Hâfî: "Siz hacıların azıklarına güvenici olduğunuz hâlde yola çıkmışsınız" (417) dedi. Sonra bana "Ey Hasan! fakirler üç çeşittir: Biri hiçbir şey dilenmez ve kendisine verileni almaz ki bu ruhânilerdir. Biri dilenmez, fakat kendisine birşey verilirse alır ki bu kendisi için cennet bahçelerinde sofra hazırlananlardandır. Biri dilenir, kendisine verilenden yetinecek kadar alır ve onun kefareti de doğruluğudur" dedi. Habîb el–Acemî'ye: "Ticareti niçin terk ettin"diye soruldu. O da: "Ben kefili kuvvetli buldum"(418) dedi. Denildi ki: "Evvel zamanda, bir adam seyahatte idi ve yanında ekmek külçesi vardı. Kendi kendine:"Bu ekmeği yersem ölürüm" dedi. Bunun üzerine yüce Tanrı ona bir melek vekil tayin etti ve: "Eğer bu adam ekmeği yerse, onu başka birşey ile rızıklandır,eğer o ekmeği yemezse, ona ekmek parçasından başka birşey yedirme" buyurdu. O adam ölünceye kadar o ekmek külçesini yemedi,. Ekmek ondan arta kaldı. Denildi ki,tevfiz meydanına düşen ile, istek gelini evlenir, tıpkı ehline ve zevcine gelinin zifaf edilmesi gibi.Zayi etme (Tazyi) ile tefviz arasında şu fark vardır: Tazyi Tanrı hakkında kötüdür, tefviz ise, senin hakkında makbuldür.(Rıza hususunda Tanrı'ya havale etme=tefviz, makbul bir iştir). Abdullah b. Mübârek: "Haramdan bir mangır alan kimse, mütevekkil değildir" dedi.

Ben, Muhammed b. Abdillâh es–Sûfî'den duydum. O da Nasr b. Ebî Nasr el–Attâr'dan, o da Ali b. Muhammed el–Mısrî'den, o da Ebû Sa'îd el–Harrâz'dan duymuş. Ebu Saıd el–Harrâz demiş ki, bir seferinde azıksız olarak çöle girdim. Bende açlık belirdi. Uzaktan köyü gördüm. Ona kavuştum diye sevindim. Sonra,

köyde kalırsam, Tanrı'dan başkasına güvenmiş olurum, diye düşündüm. Bunun üzerine köy halkı beni köye götürmeye gelmeden, köye girmemeye yemin ettim. Kumun içinde bir çukur açtım ve kendimi göğsüme kadar o çukura gömdüm. Köy halkı gece yarısı: "Ey köy halkı! Bir Tanrı velisi kendini kuma gömmüş,ona yetişin" diye yüksek bir ses işitti. Bunun üzerine köyden bir topluluk gelip beni çıkardı, köye götürdüler. Ebû Hamza el--Horâsanî dediki, yıllardan bir yıl hacca gittim. Yolda giderken, ansızın bir kuyuya düştüm. Nefsim bir kimseden yardım istemem için beni sıkıştırdı. Kimseden yardım istememeye yemin ettim.Bunu tamamlamamıştım ki, kuyunun başına iki adam geldi. Birisi ötekine: "Gel de bu kuyunun ağzını kapatalım, belki içine biri düşer" dedi. Sonra kamış ve saz getirerek kuyunun ağzını kapadılar. Ben kuyunun içinde bağırmak istedim, sonra da kendi kendime: "Bana bu ikisinden daha yakın kimdir (Yani Tanrı'dır)" dedim ve kuyuda kalıp sustum. Biraz sonra ansızın bir de gördüm ki, birşey gelip kuyunun ağzından kamış ve sazları topladı ve iki ayağını kuyuya sarkıttı ve bir ses çıkardı. Bu sesten, sanki bana yapış dediğini anladım. İki ayağına yapıştım, beni çıkardı, bir de ne göreyim, bir yırtıcı hayvan (Aslan) değil mi? Beni bırakıp gitti. Sonra hatiften bir ses bana: "Ey Ebû Hamza! bu daha güzel değil midir? Biz seni yok olmaktan, yok olmak ile kurtardık" (419) dedi. Kuyudan kurtulduktan sonra şu şiiri söyleyerek yürüdüm:

"Gizlediğimi sana açıklamaktan korkuyorum, gözümün gönlüme söylediği herşeyi gönlüm açıklar.

"Herşeyimi açıkca bildiğin için utancım, beni arzu ve isteğimi senden gizlemeyi men ediyor.

"Dikkat ettin, şahidimi, gaibime gösterdim, zira lâtîf dikkatle anlaşılır.

"Bana gaybı gösterdin, o derecedeki, gaybda "Sen avucumdasın" ile beni müjdeledin.
"Sana ait heybetten içimde bir vahşet olduğu hâlde, seni görüyorum. Lûtuf ve atıfetinle bana ünsiyet gösterdin.
"Sen, sevginde öldürdüğün âşık diriltirsin; dirilerin ölüm ile birarada bulunması şaşılacak şeydir."

Ben,Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ebû Sa'dân et–Tahirî'den, o da Muzayfat el–Mar'aşî'den, duymuş. Huzeyfet el–Mar'aşî İbrâhîm b. Edhem'e hizmet edip sohbetinde bulunmuştu. Kendisine: "İbrahîm Edhem'den gördüğün en görülmedik şey nedir?" diye soruldu. O da dedi ki, onunla birlikte ünlerce Mekke'de (Tanrı onu korusun) kaldık, yemek bulmadık. Sonra Kûfe'ye girdik, harap bir mescide sığındık. İbrâhîm b. Edhem bana bakıp: "Ey Huzeyfe! sende açlık izi görüyorum" dedi. Ben de: "Şeyhin gördüğü gibidir (Yani karnım açtır)" dedim. O da: "Bana bir mürekkep ve kâğıt getir" dedi. Ben de getirdim. "Rahman ve rahim olan Tanrı'nın adı ile, herhalde ve her mânada parmakla gösterilensin ve sonra:

"Ben hamdedici, şükredici, zikrediciyim; açım, susuzum, çıplağım. Ben bu altı hâlin yarısını üzerime alıcıyım, diğer yarısını da sen üzerine al.
"Senden başkasını översem, cehennem ateşine girmiş olurum; kullarını ateşe girmekten koru.
"Bence cehennem dilencilik gibidir. Cehenneme girmeyi bana uygun görür müsün?"

Şiirini yazdı ve kâğıdı bana verdi ve: "Git, kalbini Tanrı'dan başkasını bağlama. Bu kâğıdı sana ilk rastlayan kimseye ver" dedi. Çıktım. Bana ilk rastlayan kim-

seye ver" dedi. Çıktım. Bana ilk rastlayan kimse bir katıra binmiş birisi idi. Kâğıdı ona verdim, alıp okuyup ağladı ve: "Bu kâğıdın sahibi ne iş yapar?" dedi. Ben de:"Falan mesciddedir" dedim. Bana içinde altıyüz dinar bulunan bir kese verdi. Sonra başka bir adama rastladım ve: "Bu katırın sahibi kimdir?" diye sordum. O da: "O bir Hıristiyandır" dedi. Ibrâhım b. Edhem'e geldim, hikâyeyi anlattım. O da: "Ona dokunma, çünkü o hemen gelecek" dedi. Bir saat sonra Hıristiyan geldi, İbrâhîm Edhem'in başına kapanıp öptü ve müslüman oldu.

ŞÜKR (420)

Yüce Tanrı: "Eğer şükrederseniz, verdiğim nimetleri arttırırım" (K., XIV, 7) buyurdu.

Bana Ebu'l–Hasan Ali b. Ahmed b. Abdân el–Ahvâzî bildirdi. Ona da Ebu'l–Hasan es–Saffâr, ona da el–İskâtî, ona da Muncab, ona da Yahyâ b. Ya'lâ, Ebû Cenâb'dan, Ata'dan naklederek anlatmış. Ata b. Rabâh demiş ki, Ubayed b. Amîr ile birlikte A'işenin (Tanrı ondan râzı olsun) yanına gittik. Kendisine:"Peygamberden (Selât ve selâm üzerine olsun) gördüğün en şaşılacak şeyi bize bildirdi" dedim.O da bana: "Hangi hâli yoktu ki şaşılmasın" dedi ve anlatmaya başladı: Bir gece benimle yatağa girdi. Yatakta cildim, onun cildine dokundu. Bir müddet sonra: "Ey Ebû Bekr'in kızı! Bana müsaade et de rabbime ibadette bulunayım" dedi. Ben de: "Senin yakın olmanı severim" dedim ve kendisine müsaade ettim. Kalkıp su kırbasının yanına gitti, abdest aldı. Abdest esnasında çok su döküldü. Sonra namaza koyuldu. Kıyamda iken ağladı, o derecedeki göz yaşları göğsüne damlıyordu. Sonra rükû edip, ağladı, secdeye varıp yine ağladı, sonra başını kaldırdı yine ağladı. Bu hâl Bilâl gelip de kendisine sa-

bah namazını haber verinceye kadar (Sabah ezanını okuyuncaya kadar) devam etti. Kendisine: "Ey Tanrı' nın elçisi! Tanrı senin geçmiş ve gelecekteki günahlarını bağışladığı hâlde, seni ne ağlatıyor" dedim. O da: "Ben nasıl çok şükreden olmayayım ve niçin ağlamayayım, gökler ve yerin yaradılışını düşünmeyeyim ki, Yüce Tanrı: "Göklerin ve yerin yaradılışında, gece ve gündüzün itilâfında, insanlara faydalı olan şeyle denizde yüzen gemide,Tanrı'nın gökten indirip, onunla ölümünden sonra toprağı dirilttiği ve dünyada canlı yaratıkları yaptığı suda, rüzgârların taraf taraf esmesinde, gökle yer arasında asılı duran bulutlarda, aklı eren kavim için âyetler vardır" (K., II, 164) âyetini bana indirdi.

Kılı kırk yaran hakikat arayıcılarına göre, şükür, nimeti verenin nimetini alçak gönüllülük,zillet yolu ile itiraf ve ikrar etmekten ibarettir. Bu söz üzerine her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, tevessü ve mecaz yolu ile şekûr sıfatı ile vasfolundu (Yani Tanrı şekûrdur denilir) Bunun mânası şudur: Yüce Tanrı kullarına, şükürlerine karşılık mükâfatta bulunur. Buna göre, şükrün mükâfatına şükr denilir. Nitekim Yüce Tanrı: "Bir kötülüğün cezası, onun gibi bir kötülüktür" (K., XLII, 40) buyurmuştur. Dendi ki, Yüce Tanrı'nın şükretmesinin mânası, az amele karşılık, çok sevap vermesidir ve bu mânâ: "Çok şükreden binek hayvanı, dabbatun şakûrun sözünden alınmıştır. Nitekim yediği ot ve yemden, kendisinde çok tavlanma beliren binek hayvanına dabbatun şakûrun (Yani yediğini inkâr etmeyen hayvan) denilir" (421) Şükrün asıl mânasının, ihsan edene ihsanını anmaktan ibaret olması mümkündür. Böyle olunca kulun Tanrı'ya şükrü, Tanrı'nın kendisinde bulduğu ihsan ve nimeti anarak onu övmesidir. Tanrı'nın kula şükretmesi ise, kulun kendisine olan ihsanını anarak onu övmesidir. Kulun ihsanı onun Tanrı'

ya tâat ve ibadetidir. Tanrı'nın kula ihsanı ise, kulu Tanrı'ya şükretmesine muvaffak kılması ile, kula nimet ve ihsanda bulunmasıdır. Hakikatte kulun şükretmesi, Tanrı'nın ihsan ve in'amını dili ile ikrardan ibadettir.

Şükür üç kısma ayrılır: Dil ile şükür ki, bu kulun aciz ve tevazu göstererek Hakk'ın nimetini ikrar ve itiraftan ibarettir. Beden ve uzuvları ile şükür, bu da muvafakat ve hizmet ile vasıflanmıştır; kalp ile şükür, bu da saygıyı muhafaza ile şuhud yaygısı üzerinde inzivaya ve bir köşeye çekilmesidir. (422) Denilir ki, âlimlerin şükrü sözleri iledir. İbadet edenlerin vasfından olan şükür, onların fiilerinden bir çeşittir. (Yâni ibadet edenlerin şükrü fiilleri iledir). Âriflere ait olan şükür, bütün fiil ve hâllerinde doğruluk ile olur (Yani âriflerin şükrü doğruluk iledir). Ebû Bekr el–Varrâk: "Ni'mete şükür, minneti görmek ve saygı beslemekten ibarettir" dedi. Hamdûn el–Kassâr: "Nimete şükür, verilen nimet üzerinde kendinin tüfeyli olduğunu görmekten ibarettir" dedi. Cüneyd dedi ki, şükürde illet vardır, (423) zira Tanrı'ya şükreden insan nimetin kendisi için çok olmasını ister. Böyle olunca, o adam nimetinin artmasını istediği için yüce Tanrı ile, nefsinin hazzı hususunda meşgul olur" (424) Ebu Osmân: "Şükr, şükretmekten âciz olduğunu bilmektir" (425) dedi. Denilir ki, şükür üzerine şükretmek (Yani Tanrı'ya şükrettiğine şükretmek) en tam ve en mükemmeldir. Bu da Tanrı'ya şükrünü, Tanrı'nın seni buna muvaffak kılması ile bilip ve bu muvaffakiyetin, Tanrı'nın en büyük nimetlerinden olduğunu görüp, Tanrı'ya şükrettiğine şükür ve ayrıca bundan sonra şükrettiğine sonsuza kadar şükretmek suretiyle olur. Denildi ki, şükür kulun, kendinin değersizliğine inanarak, nimetleri nimeti verene izafe etmesidir. Cüneyd: "Hakk'ın verdiği nimetlere nefsini yeterli görmemendir" dedi. Er–Ruveym: "Şükür gücün sarfedilmesinden ibarettir"dedi. Denildi ki, şâkir (Şükreden)

var olana şükreden, şekûr (Çok şükreden) ise, yok olana şükreden kimsedir. Yine denildi ki, şâkir, verilen ve ihsanda bulunulana şükredendir. Şekûr ise, reddolunana şükredendir. Yine denildi ki, şâkir, faydaya şükredendir. Şekur ise men olunana (kendisine verilmeyene) şükreden kimsedir. Yine denildi ki, şâkir, veri (Ata) ve ihsana; şekûr ise, belâya şükreden kimsedir. Yine denildi ki, şâkir bol bol verildiği zaman; şekûr ise, va'dedilenin geciktirilmesine şükr eden kimsedir.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da üstad Ebû Sehl es–Se'lûkî'den, o da el–Murta'iş'ten o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, yedi yaşında idim. Es–Serî'nin huzurunda çocuklar ile oynuyordum. Cüneyd'in huzurunda da bir cemaat vardı,şükürden bahsediyorlardı. Es–Serî bana: "Ey genç! şükr nedir?" diye sordu. Ben de: "Tanrı'nın nimetine isyan etmemendir" dedim. Bunun üzerine Cüneyd: "Yakında Tanrı'dan nasibin dilin olur" dedi. Es–Serî'nin söylediği bu sözü üzerine durmadan ağladım. Eş–Şiblî: "Şükr nimeti değil, nimeti vereni görmektir" dedi. Denildi ki, şükr, mevcudu bağlamak ve muhafaza etmek, mevcud olmayanı ise, avlamaktır. Ebû Osmân: "Halkın şükrü yenilen, içilen ve oturulan şeyedir. Hasların şükrü, mânâlardan kalplerine gelen şeyedir" dedi. Denildi ki, Dâvûd (Selâm üzerine olsun): "Ey Tanrım! sana nasıl şükredeyim; zira benim sana olan şükrüm, senin katından şükrü gerektiren bir nimettir" dedi ve bunun üzerine yüce Tanrı ona: "İşte şimdi bana şükr ettin"(426) diye vahiyde bulundu. Denildi ki, Musâ (Selâm üzerine olsun) münâcâtında: "Ey Tanrım! Adem'i elinle yarattın, şunu şunu yaptın (Yani ona çeşitli ihsanda bulundun); o sana nasıl şükretti?" diyordu. Yüce Tanrı: "Adem bütün bunları benden bildi. Onun bunları benden bilmesi, bana şükrüdür" dedi. Denildi ki, sûfiler taifesinden birinin bir arkadaşı vardı. Sultan onu hapsetti.

Hapsedilen adam arkadaşına bir adam gönderdi. Arkadaşı adama: "Tanrı'ya şükret" dedi. Sonra hapsedilen dövüldü. Sufı vaziyetini arkadaşına yazdı. Arkadaşı: "Yine Allaha şükret"dedi. Sonra hapse ishal olmuş bir mecüsî getirdiler ve mecusînin ayak zincirinin bir halkasını sûfinin arkadaşının ayağına bağladılar. Mecusî geceleyin birçok defalar kalkıyordu; bu adam da mecusî abdestini bitirinceye kadar onun başında beklemeye mecbur oluyordu. Durumu arkadaşına yazdı. Arkadaşı yine "Tanrı'ya şükret" dedi. Bunun üzerine hapiste bulunan adam: "Bunu ne zamana kadar söyleyeceksin? Bu belâdan daha büyük bir belâ olur mu?" dedi. Arkadaşı" Ya o mecusînin belindeki zünnar senin beline takılsa ne yaparsın?" diye haber gönderdi.Denildi ki bir adam Sehl b. Abdillâh'ın yanına geldi ve: "Evime hırsız girdi, malımı aldı" dedi. Sehl: "Tanrı'ya şükret, kalbine hırsız şeytan girse ve tevhidini bozsaydı ne yapardım?" dedi. Denildi ki gözlerin şükrü arkadaşında gördüğün aybı ve kulakların şükrü arkadaşın hakkında duyduğun aybı örtmendir. Denildi ki, şükr vergi ve ihsanına müstahak olmadığın şeyi üzerine Tanrı'yı övmekten lezzet almandır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ca'fer'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd diyormş ki, Serî es–Sakatî, beni birşey ile faydalandırmak istediği vakit, benden o şeyi sorardı. Bir gün: "Ey Ebu'l–Kasım! şükr nedir?" diye sordu. Ben de: "Tanrı' nın nimetlerinden birşey ile günah hususunda yardım istememektir" dedim. Bunun üzerine: "Bu sana nereden" diye sordu. Ben de: "Seninle oturup kalkmadan" diye cevap verdim. Denildi ki, Hasan b. Alî Kâbe'nin direğine (Rüknüne) yaslanıp: "Ey Tanrım! beni nimetlendirdin, beni şükredici bulmadın. Beni belâya müptelâ ettin, sabredici bulmadın; ne şükrü terk ettiğim için verdiğin nimeti aldın ve ne de sabrı terk ettiğim için sı-

kıntımı daimî kıldın. Ey Tanrım! kerimden ancak kerem hâsıl olur" diye münâcâtta bulundu. Dendi ki,elin halkı mükâfatlandırmada kısa olduğu vakit, dilin şükr ile uzun olsun. Dendi ki, dört kimsenin amellerinin meyva ve faydası yoktur: Sağıra söz söyleyenin, şükr etmeyene nimet verenin, çorak yere tohum ekenin,gündüz kandil yakanın. Denildi ki, İdris (Selâm üzerine olsun) bağışlanmak ile müjdelendiği vakit, ömür istedi. Kendisine sebebi soruldu. O da: "Tanrı'ya şükretmek için istedim, zira ben bundan önce, bağışlanmak için amelde bulundum" dedi. Bunun üzerine bir melek kanadını yayıp İdris'i göke götürdü. Rivâyet edildi ki peygamberlerden biri içinden çok su çıkan bir taşın önünden geçti ve şaşırdı. Bunun üzerine yüce Tanrı taşı dile getirdi. Taş dedi ki, yüce Tanrı'nın: "Eğer bunu yapmazsanız, yakılacak şeyleri, insanlar ve taş parçaları olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakınınız" (K., II, 24) âyetinde buyurduğunu duyduğumdan beri beni taşlardan kılması korkusundan ağlarım.O peygamber bunu duyunca, bu taşı azad etmesi için Tanrı'ya dua etti. Tanrı peygambere: "Ben o taşı cehennemden azad ettim" diye vahiyde bulundu.Peygamber gitti. Tekrar döndüğünde, suyun aynı şekilde fışkırdığını görüp şaşırdı. Yüce Tanrı taşı yine onunla konuşturdu. Peygamber ona: "Niçin ağlıyorsun?Tanrı sana mağfirette bulundu" dedi. Taş:"Bundan önceki ağlama hüzün ve korku ağlaması idi.Şimdi ağlama ise,şükür ve sevinç ağlamasıdır" diye cevap verdi.Denildi ki,Tanrı'ya şükredene fazla nimet vardır; zira şükreden nimeti görmede hazırdır; nitekim yüce Tanrı: "Eğer şükrederseniz, nimeti arttırırım" (K., XIV, 7) buyurdu ve sabreden de Tanrı iledir, çünkü o, kendini belâya müptelâ eden Tanrı'yı müşahede etmektedir. Nitekim yüce Tanrı: "Şüphe yok ki, Tanrı sabredenlerle beraberdir" (K., II, 153) buyurdu. Denildi ki, bir topluluk Ömer b. Ab-

dilâziz'in yanına geldi. İçlerinde bir genç vardı.Genç nasihate başladı. Ömer b. Abdilaziz: "Büyükler büyükler" (427) dedi Genç: "Ey mü'minlerin emiri! Eğer iş yaşla olsa idi, müslümanlar içinde senden yaşlı birinin halife olması lâzım gelirdi" dedi. Bunun üzerine halife: "Konuş" dedi. Genç de: "Biz ne birşey istemek için, ne de korkudan dolayı gelen bir topluluk değiliz. Biz şükr için geldik. Fakat birşey istemek için gelmemize senin, memleketimize kadar ulaşmış olan ihsanın sebeptir. Korku için gelmemize de, senin bizi korkudan emin hâle getiren adaletin sebeptir" dedi. Ömer b. Abdilaziz: "O hâlde siz kimsiniz?" diye sordu. Genç de: "Biz şükr topluluğuyuz, sana teşekkür edip gideceğiz" dedi ve şu şiiri okudu:

"Bana ettiğin ihsan ve iyilik konuşucu olduğu hâlde bana ettiğin bu ihsan ve iyiliği anlatmaktan dilin susması bir felâkettir.

"Senden bana olan ihsan ve iyiliği görürüm de sonra onları gizlerim. Böylece ben, sen kerim ve rabbimin ihsan ve iyiliğini çalmış olurum."

Denildi ki, yüce Tanrı Musâ'ya: "Dertli ve sağlam kullarına acı" diye vahiyde bulundu. Musâ: "Sağlam olan kulların hâli nedir de onlara acıyayım" dedi. Bunun üzerine Tanrı: "Benim onlara verdiğim sağlığa karşılık şükürlerinin azlığı için acı" dedi. Denildi ki, hamd nefesler üzerine: şükr ise, hislerin nimetleri üzerine olur. (428) Denildi ki, hamd yüce Tanrı'dan başlar. Şür ise senden uymadır. Gerçek bir hadîste: "Cennete ilk davet edilen, her hâlinde yüce Tanrı'ya aşırı derecede hamd ve şükür eden kimsedir" gelmiştir. Hamd, Tanrı' nın savdığı kaza ve belâ üzerine, şükür ise, Tanrı'nın kullarına yaptığı nimet ve ihsan üzerine olur.(429) Sufilerin birinden nakledilmiştir, demiş ki, seyahatlerden

birinde büyük bir ihtiyar gördüm, yaşından şikâyet ediyordu. Hâlini sordum. Dedi ki, gençliğimde amcamın kızını seviyordum. O da beni seviyordu. Tesadüf benimle evlendi. Zifaf gecesinde birbirimize: "Gel de bizi birleştiren Tanrı'ya şükretmek için bu geceyi yaşatalım" dedik. O gece sabaha kadar namaz kıldık, birimiz diğerimizden ayrılmadık. İkinci gece olunca, aynı şeyi söyledik. "Yetmiş, veya seksen yıldan beridir her gece bu hâl üzereyiz" dedikten sonra yanındaki yaşlı kadına: "Ey falan! böyle değil midir?" diye sordu. O da: "İhtiyarın söylediği gibidir" dedi.

YAKIN (430)

Yüce Tanrı: "Ve o Tanrı'dan korkanlar ki sana indirilen şeye ve senden evvel indirilen şeylere iman edip âhireti hiçbir şüphe olmaksızın bilirler" (K. II, 4) buyurdu.

Bize, imâm Ebû Muhammed b. el–Hasan b. Fûrek bildirdi. Ona da Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Herzâd al–Ahvâzî, ona da Ahmed b. Sahl b. Eyyûb, ona da Hâlid yani Yezid'in oğlu, ona da Sufyân es–Sevrî, ona da Şureyk b. Abdillâh ve Suf b. Uyeyne bildimiş. O da Süleymân et–Teymı'den, o da Haysama' dan, o da Abdullâh b. Mes'ûd'dan, o da Peygamber'den (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) nakletti. Peygamber: "Tanrı'nın gazabına sebep olacak birşey ile bir kimseyi memnun ve razı etme ve Tanrı'nın fazilet ve ihsanı için birine hamd ve senada bulunma ve Tanrı'nın vermediği rızk ve nasip için falan adam rızkıma engel oldu diyerek kimseyi yerip kötüleme; zira Hakk'ın takdir ettiği rızkını bir harisin hırsı sana gönderemez ve bir iğrenenin iğrenmesi rızkını senden uzaklaştıramaz ve yüce Tanrı âdalet ve hakseverliği ile genişlik ve rahatı rıza ve yakînde, gam ve kederi de şüphe ve gazaptan

yaptı" buyurdu.

Bize Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî bildirdi. Ona da Ebû Câfer Muhammed b. Ahmed b. Sa'îd er–Râzî, ona da Abbâs b. Hamza, ona da Ahmed b. Ebi'l–Havârî bildirmiş. Ahmed b. Ebi'l–Havârî demiş ki, Ebû Abdillâh el–Antakî: "Şüphesiz kalbe bir parça yakîn ulaşınca onu nur ile doldurur. Ondan her türlü şüpheyi uzaklaştırır ve kalp yakın nuru ile Tanrı'ya şükür ve ondan korku ile dolar" dedi. Ebû Ca'fer el–Haddâd'dan naklonur, demiş ki ben çölde bir su birikintisi kenarında onaltı gün yemeyip içmeyip otururken Ebu Turâb en–Nahşebî beni gördü. Yanıma gelip: "Burada oturmanın sebebi nedir?" dedi. Ben de: "Ben ilimle yakîn arasındayım. Bunlardan hangisi galip gelirse,onunla olmayı bekliyorum. Yanı ilim galip gelirse, su birikintisinden içeyim, yakîn galip gelirse gideyim (Yani sabredeyim)" dedim. Bunun üzerine Ebû Turâb en–Nahşebî bana: "Sana irfan makamından bir hâl olacak" dedi. Ebû Osmân el–Hîrî: "Yakîn imanın fazlalığından hasıl olur" dedi. Sahl b. Abdillâh: "Yakîn imandan bir daldır ve tasdikin daha aşağısındadır" dedi. Sûfilerden biri de: "Kalplere emanet edilmiş bir ilimdir" dedi. Bu sözü söyleyen yakînin cehit ve gayretiyle kazanılmadığına işaret etmektedir. Sahl: "Yakînin başlangıcı, mükâşefedir. Budan dolayı selefden biri, (Ahirete ait işlerden) perde kalksa, benim yakînim artmaz" dedi. (431) Keşiften sonra muayene ve müşahade gelir. Ebû Abdillâh b. el–Hafıf: "Yakın, bu dünyada olmayan, örtülü bulunan hükümler ile ilgili sırların gerçekleşmesinden ibarettir. (432) Ebû Bekr b. Tâhir dedi ki, ilme şüpheler yan verip bir tarafa gider, halbuki yakînde hiç şüphe olmaz. Ebû Bekr b. Tâhir bu sözü ile çalışarak kazanılan ve ansızın gözüken akıntı yerine akan ilme işaret etmektedir. Sûfilerin ilimleri de başlangıçta çalışma ile elde edilmiş, sonradan ansızın gözüken cinstendir.

Ben, Muhammed b. el–Hüseyn'den duydum. Diyordu ki, bir sûfi dedi ki, makamların ilki ma'rifettir.(433) sonra yakîn, sonra tasdik (434), sonra ihlâs sonra şahadet (435), sonra da tâat ve ibadet gelir. İman bunların hepsini toplar. Bu sözü söyleyen şuna işaret etti ki, kula vâcip ve farz olan şeylerin ilki, Tanrı'yı bilmektir. (436) ve Tanrı'yı bilmek ise, ancak onun şartlarını öne sürmekle olur. Tanrı'yı bilmenin şartı da isabetli nazardır. (437) Bundan sonra kalpte Tanrı'nın birliğini gösteren delilleri birbiri arkasından geldiğinde ve bu delillerin birbiri arkasından gelmesinden açıklık hâsıl olduğunda, nurların birbirini takip etmesi ve iç gözü ile görmenin meydana gelmesi ile, insan delil ve mukayeseyi düşünmekten mustağni gibi olur ki, işte bu hâl yakîndir. Bundan sonra kul yüce Tanrı'yı tasdik edip haber verdiğine inanmaktır. Davet edenin emrine icabete kulak verme de (438) Tanrı'nın bildirdiğini tasdik etmektir. Sonra ilâhî emiri yerine getirmekten ve yasak edilen şeyleri terketmekten elde ettiği ve tuttuğu şey de samimiyettir. Sonra güzel şahadet ile icabet göstermedir, sonra tevhid ile yani Tanrı'nın birliğini ikrar ve itiraf ile menedildiği şeyden sıyrılmak suretiyle emrolunduğu şeyde taat ve ibadeti yerine getirmedir. Şahadetle anlatılan mânaya imâm Ebû Bekr b. Fûrek işaret etti. Ben şu sözü Ebû Bekr b. Fûrek söylerken duydum, diyordu ki, dilin zikri kalpten ona taşan bir fazilettir. (Fazlalıktır) 439) Sahl b. Abdillâh yakın kokusunu koklamak içinde Tanrı'dan başkasına karşı meyil ve sükûn olan kalbe haramdır. Zu'n–Nûni'l–Mısrî: "Yakîn, insanı dünya emelleri köşküne davet eder, emel köşkü insanı zühde davet eder, zühd hikmeti miras bırakır,hikmet ise, akibetlere bakmayı miras bırakır" dedi.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den, o da Muhammed b. Ahmed b. Sahl'den, o da Sa'îd b. Osmân'dan, o da Zu'n–

Nûn'dan duymuş. Zu'n–Nûn diyormuş ki, üç şey yakın alâmetlerindendir:Halk ile az ülfet ve ünsiyet etmek, veri ve ihsanlar verildiği zaman, bunları övmeyi terk etmek, ihsan vermedikleri vakit onları yermek ve kötülemekten sakınmak. Üç şey de yakînin yakını alâmetlerindendir: Herşeyde yüce Tanrı'yı görmek herşeyde Hakk'a dönmek, herhâlde yüce Tanrı'dan yardım istemektir. Cüneyd de: "Yakîn, hiç değişmeyen, daima aynı kalan ilmin kalpte yerleşmesidir" dedi. İbn Atâ: "Halk takvaya olan yakınlığı nisbetinde yakîni idrâk eder. (440) Takvanın aslı ise, Tanrı'nın men ettiği şeylerden uzak olmaktan ibarettir. Men edilen şeylerden uzak olmak ise, nefisten ve nefsin istediği şeylerden uzak olmaktan ibarettir. Böyle olunca halk, nefse ve nefsin isteklerine olan uzaklıkları nisbetinde yakîne ulaşır. Sûfilerden biri de: "Yakîn mükâşefedir ve mükâşefe de üç şekildedir: Tanrı ile elçisinin bildirmesi ile hâsıl olan mükâşefe, Yüce Tanrı'nın kendi kudretini göstermesi ile hâsıl olan mükâşefe, (441) ıman hakikatleri ile kalplerin (Tanrı'nın zâtının kemâlini ve yüceliğini) mükâşefedir. Bil ki, sufilerin dilendike mükâşefe, hiçbir şek ve şüphe olmaksızın birşeyin zikrinin kaplaması ile o şeyin kalbe gözükmesinden ibarettir.Sufiler mükâşefe gözü ile görenin uyku ve uyanıklık arasında gördüğüne yakın olanı kastederler ve onlar bu mükâşefe hâlini baygınlık hâlindeki uyku ile anlatırlar.

Ben, Ebû Bekr b. Fûrek'ten duydum, diyordu ki, Ebû Osmân el–Mağribî'den sorup dedim ki, sen, ..halk bana şöyle dedi, böyle dedi''diyorsun.Sen onları gözlerinle mi, yoksa mükâşefe ile mi görürsün? Ebu Osmân el–Magribî: "Ben onları mükâşefe ile görürüm" dedi. Amir b. Abd Kays: "Eğer dünya işlerinden perde kalksa, yakînimi arttırmazdım" dedi. Denildi ki, yakîn iman kuvveti ile apaçık görmedir ve yine denildi ki,ya-

kîn karşı gelmelerin yok olmasıdır. (442) Cüneyd: "Yakîn kaybolan şeylerin müşahadesinde şüphenin kalkınmasından ibarettir" (443) dedi.

Ben,üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum.Peygamber'in (Selât ve selâm üzerine olsun): "İsa eğer yakîni artsaydı havada yürürdü" sözü hakkında diyordu ki, Peygamber bu sözü ile miraç gecesindeki hâline işaret etti; zira mirac lâtifelerinde kendisi: "Burak'ın Cebrâ'il ile kaldığını gördüm ve ben ise, havada yürüdüm" buyurdu. (444)

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Ali b. Ca'ferden, o da İbrâhim b. Fâtik'ten, o da Cüneyd'den, o da es–Serî'den duymuş. es–Serî' den: "Yakîn nedir" diye sorulmuş. O da: "Çeşitli haller karşına çıktığı vakit,bu çeşitli hâlleri savmada gayret göstermenin kendi menfaatine olmadığını ve Tanrı' nın takdir edileni geri çevirmeyeceğini kesin olarak bildiğin için sükûn ve huzur içinde olmandır" (445) buyurdu.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, o da Abdullâh b. Ali'den, o da Ebû Ca'fer el–İsfehânî'den, o da Ali b. Sahl'den duymuş. Ali b. Sahl demiş ki, huzur yakînden daha üstündür, zira huzur, vetenettır ve yakîn haterattır. Sanki Sahl b. Abdillâh yakînı huzurun başlangıcı yaptı ve huzuru yakînin devamı hâline getirdi ve yakînin huzurdan hali olmasını uygun gördü ve huzurun yakınsiz câzi görülmesini imkânsız buldu.Bu sebepten dolayı en–Nurı dedi ki,yakın müşahadeden ibarettir, yani müşahadede yakîn vardır ve böyle olduğunda şüphe yoktur. Zira inancı kuvvetli olmayan, Yüce Tanrı'yı müşahade etmez. Ebû Bekr el–Verrakta: "Yakîn kalbi elde etme vasıtasıdır, tam bir iman da yakîn ile mümkündür. Yakîn ile yüce Tanrı, akıl ile ise, (Peygamberin haber verdiği)emir ve yasak va'd ve korku vb. şeyler bilinir (446) dedi. Cüney de: "Yakîn de bazı

kimseler su üzerinde yürüdüler ve yakîn bakımından onlardan kötü olanlar da susuz öldüler" dedi.

Ben Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum, o da el–Hasan b. Yahyâ'dan, o da Ca'fer'den duymuş. Ca' fer diyormuş ki, İbrâhim el–Havvâs dedi ki, çölde bir gence rastladım, sanki eritilmiş gümüş gibi idi, Ona: "Nereye gidiyorsun ey genç'"dedim.O da:"Mekke'ye" dedi. Ben: "Azıksız, zahiresiz ve devesiz mi?" dedim. Bunun üzerine genç: "Ey yakîni zayıf adam! Göklerin ve yerlerin muhafazasına muktedir olan Tanrı, beni Mekke'ye azıksız, zahiresiz ve devesiz ulaştıramaz mı?" dedi. İbrâhim el–Havvâs ilâve etti: "Mekke'ye girdiğimde tavaf esnasında onunla beraber idim. Tavaf esnasında şu şiiri söylüyordu:

"Ey gözüm! daima yaş dök, en nefis! üzgün ve kederli öl. Tanrı'dan başka bir kimseye sevgi besleme."

Genç beni görünce: "Ey ihtiyar!hâlâ o yakîn zayıflığı içinde misin, yoksa yakînin arttı mı?"diye sordu.

Yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum.O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da en–Nahracûrî'den duymuş. En–Nahracuri diyormuş ki, kul yakînin gerçeklerini tam hâle getirince, belâ onun yanında nimet, rahatlık ise, felâket olur. Ebû Bekr el–Verrak dedi ki, üç çeşit yakîn vardır: Haber ile hasıl olan yakîn; (447) aklı ve nakli delil ile hâsıl olan yakîn; müşahade yolu ile hasıl olan yakîn. (448) Ebû Turâb en–Nahşebî dedi ki, çölde azıksız ve devesiz giden bir genç gördüm ve kendi kendime: "Yakıni yoksa mahvoldu"dedim. Ve: "Ey genç! böyle biryerde azıksız nasıl olur?" diye sordum. O da: "Ey ihtiyar! başını kaldır, Tanrı'dan başka birşey görür müsün?" dedi. Bunun üzerine ben; "Şimdi istediğin yere git" dedim.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da

Ebû Nasr el-isbehânî'den, o da Muhammed b. İsâ'dan, o da Ebû Sa'îd el–Harrâz'dan duymuş. Ebû Sa'îd el–Harrâz: "İlim seni kullanan, yakîn ise, seni taşıyan şeydir" demiş.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Osmân el–Ademî'den, o da İbrâhîm el–Havvâs'dan duymuş. İbrâhîm el–Havvâs demiş ki, helâl yemek için geçim aradım. Bu maksatla balık avladım. Günün birinde ağıma bir balık düştü, çıkardım, ağı tekrar suya attım. Tekrar bir başka balık düştü, aldım ve ağı suya attım. Tekrar bir balık düştü, aldım ve ağı tekrar attım. Tekrar bir balık düştü. Aldım ve ağı tekrar suya atmaya hazırlandığım sırada hâtiften: "Bizi anan balıkları öldürmekten başka bir av bulamadın mı?" diye bir ses geldi. Bunun üzerine ağı parçaladım ve balık avlamayı terk ettim.

SABIR (449)

Yüce Tanrı: "(Ey Muhammed!) sabret; halbuki senin sabrın Tanrı'nın yardımı ve tevfiki iledir" (K.,XVI,127) buyurdu.

Bize, Alî b. Ahmed el–Ahvâzî bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd el–Basrî, ona da Ahmed b. Alî el–Harrâz, ona da Useyd b. Zeyd, ona da Mes'ûd b. Sa'd bildirmiş. O da ez–Zeyyâd'dan, o da Ebû–Hureyre'den, o da A'işe'den (Tanrı ondan razı olsun) nakletmiş, A'işe demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Sabır ilk çarpmadadır." (450)

Bize, Ahmed b. Ubeyd bildirdi. Ona da Ahmed b. Ömer, ona da Muhammed b. Mirdâs, ona da Yusuf b. Atîye bildirmiş. O da Atâ b. Ebî Meymûne'den, o da Enes b. Mâlik'ten duymuş. Enes b. Mâlik demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Selât ve selâm üzerine olsun): "Sa-

bır ilk çarpmadadır" dedi. Sabır iki kısımdır: Kulun kazanç ve iradesi ile olan şeye sabır, kazanç ve iradesi ile olmayan şeye sabır.Kulun kazanç ve iradesi ile olan şeye sabır iki kısımdır: Tanrının kula emrettiği şeye sabır ve haram ve mekruhtan yasak ettiği şeye sabır. Kulun kazanç ve iradesi ile olmayan sabıra gelince, bu, kulun, içinde güçlük ve sıkıntı bulunan şeyde, Tanrı' nın hüküm ve kazasından kendisine ulaşan (Hastalık vb.) şeye sabretmesinden ibarettir.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Huseyn b. Yahyâ'dan, o da Ca'fer b. Muhammed'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd:"Dün-ya'dan âhirete gitmek, mü'min için kolay ve hafiftir; halbuki Tanrı için, halktan ayrılmak (451) güçtür. Nefisten yüce Tanrı'ya gitmek (452) son derece güçtür; Tanrı ile birlikte sabretmek ise, en güçtür" diyormuş. Cüneyd'den: "Sabır nedir?" diye soruldu. O da: "Sabır yüzü ekşitmeden, acıyı yudumlamadır" dedi. Alî b. Ebî Tâlib de (Tanrı ondan râzı olsun): "Cesedde baş ne ise, imânda da sabır odur" dedi. Ebu'l–Kasım el–Hakîm dedi ki, yüce Tanrı'nın "Sabret" (K., XVI, 127) sözü ibâdet etmek için emirdir; "Senin sabrın Tanrı'nın yardım ve tevfiki iledir" (K., XVI, 127) sözü ise, kulluktur. Böyle olunca senin için (Laka) derecesinden, senin ile (Bika) derecesine yükselen kimse ibadet derecesinden kulluk (Ubudiyet) derecesine geçer.Nitekim Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Senin ile dirilir, seninle ölürüm" buyurmuştur.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebu Ca'fer er–Râzı'den, o da İyâş'dan,o da Ahmed'den duymuş. Ahmed diyormuş ki, Ebu Süleymân'dan: "Sabır nedir?" diye sordum. O da: "Tanrı'ya and içerim ki, biz sevdiğimize sabredemiyoruz, nerede kaldı ki, sevmediğimize" dedi. Zu'n–Nûn: "Sabır, (Tanrı'nın emirlerine) karşı gelmelerden uzaklaşmak ve

belâ demir leblebilerini yutarken ses çıkarmamaktır. Geçim sahalarına fakirliğin konmasına rağmen, zenginlik göstermektir" demiş. İbn Atâ: "Sabrı belâ ile edeblice durmaktır" dedi. Denildi ki, sabır, şikâyet etmeksizin,sıkıntı içinde yok olmaktır. Ebû Osmân: "Çok sabredici, nefsini çok aldatıcının üzerine hücuma alıştıran kimsedir" dedi. Denildi ki,sabır, dertsizlik ile arkadaşlık kurmak gibi, belâ ile de iyi arkadaşlık kurmaktır. Ebû Osmân: "İbadet üzerine elde edilen mükâfatın en güzel, sabır üzerine elde edilen mükâfattır. Sabrın mükâfatından üstün bir mükâfat yoktur. Nitekim azîz ve celîl olan Tanrı: "Sabredenlerin ecrini amellerinden en güzel mükâfat ile mükâfatlandırırız" (K., XVI, 96) buyurmuştur. Amr b. Osmân el–Mekkî: "Sâbır, Tanrı ile sâbit olmak ve O'nun belâsını ferahlık ve kalp huzuru ile karşılamaktır" (453) dedi. El –Havvâs da: "Sabır, kitâb ve sünnet hükümleri üzerinde sâbit olmaktır" dedi. Yahyâ b. Mu'âz: Aşıkların sabrı, zâhidlerin sabrından daha kuvvetlidir. Acaba âşıklar (Hakk'ın vuslatına) nasıl sabrederler?" dedi. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"Sabır, sana sabırdan başka her yerde güzeldir."

Rüveym: "Sabır, şikâyeti terk etmektir", Zu'n–Nûn ise, "Sabır yüce Tanrı'dan yardım istemektir" dedi.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, sabır ismi gibidir. (454) Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî bana şu şiiri okudu. Ona da Ebû Bekr er–Râzî, ona da İbn Atâ kendisi için okumuş:

"Hasret beni öldürdüğü hâlde, memnun olasın diye sabredeceğim. Sabrım beni telef ediyorsa da, senin memnun olman bana kâfidir."

Ebû Abdillâh b. Hafîf dedi ki, sabır üç kısımdır:Güçlük ve sıkıntı çekerek sabreden (Mutasabbır): Güçlük ve sıkıntı çekmeden sabreden (Sâbir) ve aşırı derecede sabreden (Sebbâr). Alî b. Ebî Tâlib (Tanrı ondan razı olsun): "Sabır, düşmeyen ve sürçmeyen bir binek hayvanıdır" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Alî b. Abdillâh el–Basrî'den duymuş. Alî b. Abdillâh el–Basrî diyormuş ki, bir adam Şiblî'ye gelip: "Sabredenlere hangi sabır daha güçtür?" diye sordu. O da: "Azız ve celil olan Tanrı hususundaki sabır" (455) dedi. Bu soruyu soran: "Hayır" dedi. Şiblî: "Tanrı için olan sabır" (456) dedi. Adam yine "Hayır" dedi. Şiblî: "Tanrı ile birlikte sabır" dedi. Adam yine: "Hayır" dedi. Bunun üzerine Şiblî: "O hâlde hangisi" diye sordu. Adam da: "Azîz ve celîl olan Tanrı'ya kavuşma sabrı" dedi. (Bu cevap karşısında) Şiblî bağırdı ve az kalsın canı çıkacaktı.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. Diyordu ki, ben de Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan duydum. O da Ebû Muhammed el–Cerîrî'den duymuş. Ebû Muhammed el–Cerîrî diyormuş ki, sabır, her ikisinde de gönül huzuru içinde olmak suretiyle nimet ve mihnet (Sıkıntı) arasında bir ayırma yapmamaktır; güçlük ve sıkıntı ile sabretmek (Tasabbur) ise, mihnet ve sıkıntı yüklerini bulmak suretiyle belâ ile huzur ve sükûndur. Bu hususta onlardan biri şu şiiri söylemiştir:

"Sabrettim ve senin aşkını sabrıma öğretmedim; kalbim ateşli aşkımı göz yaşıma şikâyet eder de o akar diye, aşkımı sabır yerinden (Kalpten) bile gizledim."

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan duydum,diyordu ki, sabredenler, dünya ve ahiret izzetine kavuştular; çünkü onlar yüce Tanrı'dan O'nun beraberliğine ulaştı-

lar. Nitekim yüce Tanrı: "Şüphesiz Tanrı sabredenler ile beraberdir" (K., II, 153) buyurmuştur. Kur'ândaki "İsbirû, sâbirû ve râbitû" kelimeleri hakkında "Sabır, müsâbere'nin, müsabere ise, mürâbete'nin aşağısındadır", (457) denildi. Bazıları da bu kelimeleri: "Nefisleriniz ile, yüce Tanrı'ya tâat ve ibadette sabredin ve kalpleriniz ile Tanrı yolunda yakalandığınız belâ ve eziyete sabrediniz ve sırlarınız ile Tanrı'ya olan şevkiniz üzere mürabete ediniz" şeklinde tefsir ettiler. Bazı müfessirler de: "Hakk'ın taat ve ibadetine sabredin,Hakk'ın yardımı ile sabredin ve Tanrı ile birlikte olma edebine gayretle sarılın" şeklinde yorumladılar. Rivâyet edildiğine göre yüce Tanrı Dâvûd'a (Selâm üzerine olsun): "Ey Dâvûd! Benim ahlâkım ile ahlâklan; şüphesiz çok sabredici olma,benim ahlâkımdandır. (Sen de sabredici ol)"diye buyurdu. Ve: "Sabrı yudumla, eğer seni öldürürse, şehid olarak öldürür, diriltir ise, aziz olarak diriltir" denildi. Yine denildi ki, Tanrı için sabır, eziyet ve külfettir; Tanrı ile sabır bekadır, (458) Tanrı da sabır, belâdır, (459) Tanrı'dan sabır cefadır. Nitekim bu hususta şu şiiri söylediler:

"Başka şeylere sabır, övünülen şey olduğu hâlde senden sabırın (460) akibetleri yerilen şeydir.

"Ve benden sol taraftan sağ taraf konağında oturana nasıl sabredilir?

"İnsanlar her şeyle oynadıkları zaman, sevginin de insanlar ile oynadıklarını gördüm.

Denildi ki, aramaya sabretmek zafer alâmeti; mihnet ve eziyete sabır ise, kederin kaybolmasının alâmetidir. (461)

Ben, Mansûr b. Halef el–Magribî'den duydum, diyordu ki, birini dövmek üzere soydular zindana atılacağı zaman arkadaşlarından birini çağırıp eline tükürdü ve ağzından gümüş parçaları döküldü. Kendisinden

bunun sebebi soruldu. O da: "Ağzımda iki dirhem vardı. Göz olduğu hâlde, beni görmesi için bağırmak istemedim. İki dirhemi ağzımda tuttum. Onlar ağzımda kırıldılar" dedi. Denilmiş ki: "İçinde bulunduğun hâl senin ribatındır ve Tanrı'dan başka şey ise, senin düşmanındır. Hâlinin ribatı için düşmanla iyi savaş. Denildi ki, müsâbere, sabır sabırın içinde kayboluncaya kadar sabır üzerine sabırdır. Böylece sabır sabırdan âciz kalır. Nitekim denilmiştir:

"Sabra sabredenlerden sabır yardım ister. Aşık sabırla sabra feryad eder."

Rivayet edilir ki, Şiblî vaktin birinde Bimâristan'da hapsedildi. Yanına bir topluluk geldi. Şiblı: "Siz kimsiniz?" diye sordu. Onlar da: "Dostlarınızdır, seni ziyarete gelmişlerdir" dediler. Şiblî onlara taş atmaya başladı ve onlar da kaçmaya başladılar. Bunun üzerine Şiblî: "Ey yalancılar! eğer siz benim dostlarım olsaydınız, benim belâma sabrederdiniz" dedi. Bir hadîste (Yüce Tanrı): "Benim için tahammül edenlerin tahammül ettikleri şeyi gözümle görürüm"ifadesi vardır ve yüce Tanrı: "Rabbin hükmüne sabret. Biz (Bizim için kâfirlerin sana ettikleri eza ve cefayı) görürüz) (K., LII, 48) buyurdu. Sufilerden biri dedi ki, Mekke'de (Tanrı onu korusun) idim. Tavaf eden bir fakir gördüm. Yakasından bir kâğıt parçası çıkarıp ona baktı ve gitti. Ertesi sabah aynı şeyi yaptı. Onu günlerce gözetledim, aynı şeyi yapıyordu. Günlerden bir gün yine tavaf etti, kâğıda baktı, biraz uzaklaştı ve düşüp öldü. Yakasından kâğıdı çıkardım, bir de ne göreyim içinde: "Rabbin hükmüne sabret. Biz (Bizim için kâfirlerin sana ettikleri eza ve cefayı) görürüz" (K., LII, 48) âyeti yazılı değil mi? Rivâyet edilir ki, bir ihtiyarın yüzüne ayakkabısı ile vuran bir genç görüldü. Kendisine: "Böyle bir ihtiyarın

yanağına vurmaktan utanmıyor musun?" denildi. O da: "Suçu büyüktür" dedi. Ona: "Suçu nedir" diye soruldu. O da: "Bu ihtiyar beni istediğini iddia ediyor; halbuki, üç günden beridir beni görmedi" dedi. Rivayet edilir ki sufilerden biri, dedi ki; Hind şehirlerinden birine girdim. Tek gözlü çok sabırlı (Sabur) filân diye adlandırılan bir adam gördüm. Hâlini sordum. Denildi ki, bu adamın gençliğinin başlangıcında arkadaşlarından biri seyahata çıktı. Onunla vedalaşmaya gitti. Gözlerinin birinden yaş gelmeyen gözüne: "Niçin arkadaşımın ayrılığından dolayı göz yaşı dökmüyorsun? Sana dünyaya bakmayı haram ettim"dedi ve gözünü bir daha açmamak üzere kirpiklerini kapadı. Altmış yıldan beridir de gözünü kapalı tutuyor. Yüce Tanrı'nın: "Güzel bir sabırla sabret" (LXX, 5) âyeti hakkında "Güzel sabır" kavim içinde felâket sahibinin kim olduğunun bilinmemesidir, denildi. Ömer b. el–Hattâb (Tanrı ondan razı olsun); "Sabır ve şükür iki deve olsa, hangisine bineceğimi düşünmem (Yani ikisine da binerim)" dedi. İbn Şebreme, kendisine belâ geldiği vakit: "Belâ bir buluttur, sonra açılır"derdi. Hadîste geçer: Peygamber'den (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "İman nedir?" diye sorulmuş. O da: "İman, sabır ve cömert olmadır" demiş.

Bize, Şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî bildirdi. Ona da Muhammed b. Ahmed b. Tâhir es–Sufî, ona da Muhammed b. Ali et–Tîcânî, ona da Muhammed b. İsmâ'îl el–Buhârî, ona da Musâ b. İsmâ'îl, ona da Abdullâh b. Ubeyd b. Umayr bildirmiş. O da babasından nakletmiş. Babası demiş ki, Peygamber'den (Selât ve selâm üzerine olsun): "İmân nedir?" diye sorulmuş. O da: "Sabır ve cömertliktir" demiş. Es–Serî'den: "Sabır nedir?" diye sorulur. O da sabır hakkında konuşmaya başlar, bu esnada bir akrepte onun ayağı üzerinde yürür ve iğnesi ile onu birçok defa sokar ve Serî hiç isti-

fini bozmaz. Bunun üzerine kendisine: "Onu niçin uzaklaştırmadın?" diye soruldu. O da: "Tanrı'dan utandım, sabretmediğim hâlde sabretmekten bahsedeyim"dedi. Hadîslerden birinde: "Sabırlı fakirler kıyamet gününde Tanrı'nın dostlarıdırlar" denilmiştir.Peygamberlerden birine yüce Tanrı: "Kuluma kelâmı indirdim, (Belânın savulması için) bana dua etti. Cevabım gecikınce bana şikâyette bulundu. Bunun üzerine kuluma: "Kendisi ile sana merhamet ettiğim şeyden nasıl sana merhamet edeyim" dedi. Ibn Uyeyne yüce Tanrı'nın: "Ve içlerinden sabrettikleri takdirde, onları emrimizle doğru yola sevk edecek rehberler tayin etmiştik" (K., XXXII, 24) âyetinde "Sabrettikleri takdirde" ibâresinin mânası: "İşin başına geçtikleri takdirde biz onları re'is yaparız" (463) demektir.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, sabrın tarifi Tanrı'nın takdirine itiraz etmemendir. Fakat şikâyet olmayacak şekilde belâyı dışarıya vurmak sabra aykırı değildir. Yüce Tanrı, Eyyub kıssasında: "Şüphe yok ki, biz onu sabırlı bulduk, ne güzel bir kuldu" (K., XXXVIII, 44) buyurdu. Halbuki Eyyub: "Yarabbi bana zarar ve ziyan dokundu" dediğini bildirdi. (464)

Yine üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, Tanrı Eyyub'dan bu sözü yani "Yarabbi bana zarar ve ziyan dokundu" sözünü hiç saydı (Çıkardı) ki, Muhammed ümmetinin zayıfları için bir nefes alma mümkün olsun. (465) Bazı müfessirler, Tanrı Eyyub hakkında: "Ben onu sabredici buldum" buyurdu da "Çok sabredici buldum" buyurmadı; zira Eyyub'un bütün halleri sabır olmadı. Belki Eyyub bazı hâllerinde belâyı lezzetli ve tatlı bulurdu ve hoşlanırdı. Böyle olunca beladan tat alma hâlinde sabredici olmamış oldu.

Bundan dolayı Tanrı Eyyub hakkında çok sabredici (Sebur) değil, sabredici (Sâbir) dedi.

Yine üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, sabrın hakikat ve mahiyeti Eyyub gibi belâya giriş nispetinde belâdan kurtulmadır. Nitekim Eyyub belâsının sonunda: "Yarabbi bana zarar ve ziyan dokundu. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin" buyurdu. Böylece Eyyub hitab etme terbiyesini korudu. Bundan dolayı da: "Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin" sözü ile hâlini kapalı bir yolla ifade etti ve: "Bana acı" sözü ile yalvarmadı.

Bil ki sabır iki kısımdır: Abidlerin sabrı, muhib ve aşıkların sabrı. Abidlerin sabrının en güzeli, bu sabrın korunmuş olanıdır. Aşıkların sabrının en güzeli ise, terkedilmiş olanıdır. Nitekim bu hususta şu şiiri söylediler:

"Aşıkın ayrılık gününde sabretmek hususundaki karar ve niyyetinin boş kuruntularla bir olduğu anlaşıldı (Zira yârin ayrılmasına dayanamadı)".

Ve yine bu mânada üstadım Ebu Ali ed–Dakkak' dan duydum diyordu ki, Yakub nefsinden sabredeceğine söz verip sabahladı ve: "Güzel bir sabır" (K.,XII, 18) yani benim hâl ve şanım güzel bir sabırdır" dedi. "Ey beni tükenmez sonu gelmez kederlere salan Yusuf" (K., XII, 84) demeden de akşamlamadı.

MURAKABA BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Tanrı herşey üzerine gözcüdür" (K., XXXIII, 52) buyurdu.

Bize Ebu Nu'aym Abdu'l–Melik b.el–Hüseyn b.Muhammed b. İshak bildirdi,ona da Ebu Evânet b. İshak, ona da Yusuf b. Sa'ıd b. Muslim ona da Hâlid b. Yazid, ona da İsmâ'ıl b.Ebu Hâlid, Kays b. Ebı Hâzin'den o da Cerır b. Abdillâh el–Becelı'den naklen bildirmiş. Cerîr b. Abdillah el–Becelî demiş ki, Cebrâil, Peygambere (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) bir insan şeklinde geldi ve: "Ey Muhammed! İman nedir?" diye sordu. O da: "Tanrı'ya, onun meleklerine kitaplarına, elçilerine, kadere, iyilik ve kötülüğün (Allah'tan olduğuna) tatlılık ve acılığına inanmandır" dedi. Cebrâil: "Doğru söyledin"dedi. Cerîr b. Abdillah el–Becelî dedi ki, biz onun Peygamberi doğrulamasına şaştık ve o yine soruyor ve Peygambere: "İslâmiyet nedir?" diyordu. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "İslâm, namaz kılman, zekât vermen, ramazanda oruç tutman ve Kâbe'yi tavâf etmendir" dedi. Adam: "Doğru söyledin" dedi ve sonra: "İhsan nedir?" diye sordu, Peygamber: "İhsan, Tanrı'ya, o seni görür gibi

kulluk etmendir, zîra sen onu görmezsin, o seni görür" dedi. Cebrâil: "Doğru söyledin" dedi. Şeyh (Kuşeyrî), Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)" sen onu görmezsen, o seni görür" sözü murâkabe hâline işarettir. Zîrâ murâkabe kulun, her türlü kusurdan arı duru olan yüce Tanrı'nın onu göz altında tuttuğunu bilmesi ve bu bilgisi ile beklemesi, rabbini murâkabedir. Bu murâkabe, kul için her iyiliğin aslıdır. Bu dereceye ancak kendi nefsi ile hesaplaştıktan sonra ulaşır. Evvelce geçmiş şeyler hususunda nefsiyle hesaplaşması ve vaktinde hâlini düzelttiği, doğru yola sarıldığı ve kendisi ile Tanrı'nın arasında kalbinin saygısını düzelttiği, kalbini gözettiği ve yüce Tanrı ile nefeslerini koruduğu vakit, bütün hallerinde yüce Tanrı'yı murâkabe etmiş olur. Bunun üzerine her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın onun üzerine gözcü ve kalbine de yakın olduğunu, onun hallerini bildiğini, işlerini gördürdüğünü, sözlerini işittiğini bilir ve kim bütün bunlardan habersiz olursa, daha başlangıçta, (Tanrı'ya) ulaşma uzak düşer, yakın olma gerçeklerinden ne kadar uzak düştüğünü var kıyas eyle.

Ben Şeyh Ebû Abdirrahman is–Sulemî'den duydum, o da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da el–Cerîrî'den duymuş, el–Cerîrî demiş ki, kim, kendisi ile yüce Tanrı arasında takva ve murakabeyi sağlamlaştırmazsa,keşif ve müşâhedeye ulaşamaz.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum diyordu ki, hükümdarlardan birinin bir veziri vardı, bir gün huzurunda bulunuyordu. Vezir kötü bir niyetle değil, fakat bir hareket veya bir ses hissettiği için ayakta duran kölelerden birine yüzünü döndü. Tam bu halde iken hükümdar vezire baktı. Vezir, hükümdarın, onun kölelere kötü bir niyetle baktığını zannedeceğinden korktu ve hükümdara bakmağa başladı. Bu günden sonra, vezir,bu emirin yanına her gittiğinde, hükümdarın bunu bir huy

ve şaşılığının neticesi olarak zannetmesi için daima bir tarafa bakıyordu. Bu bir yaratığın, bir yaratığı gözetmesidir, ya kulun efendisi için murakabesi nasıl olur? Fakirlerden birinden duydum, diyordu ki, bir hükümdar vardı, onun da diğer kölelerinden çok beğendiği bir kölesi vardı, bu köle değer ve güzellik bakımından diğer kölelerden fazla değildi. Bu hususu bir gün emire söylediler. Emir, beğendiği kölenin, hizmetteki üstünlüğünü, diğerlerine göstermek istedi. Günlerden bir gün etrafında maiyeti olduğu hâlde atına binmiş gidiyordu. Uzakta üzerinde kar bulunan bir dağ vardı. Emir bu kara baktı ve başını eğdi. Bunun üzerine beğendiği köle, atını sürdü, halk onun ne için atını sürdüğünü bilmedi. Köle çok gecikmeden yanında bir miktar kar olduğu hâlde geldi. Emir: "Benim kar istediğimi sana ne anlattı" diye sordu. O da: "Sen ona baktın ve sultanın bir şeye bakması, doğru bir maksattan başka olmaz" dedi. Bunun üzerine hükümdar: "Onu kendi ikrâm ve devletinle seçkin kılmam,diğer kölelerimin her birinin bir işi olması, onun işinin de bakışlarımı ve hâllerimi gözetme olduğu içindir" dedi. Bu sûfiler taifesinden biri dedi ki, kim havatirinde yüce Tanrı'yı gözetirse, yüce Tanrı da onu, organlarının yanlış hareketlerinden masum tutar. Ebu'l–Huseyin b. Hınd'den: "Çoban, tehlikelerle dolu yerlerden koruyarak, sopası ile koyunlarına ne zaman yaprak koparır?" diye soruldu. O da: "Onları gözeten biri olduğu zaman" dedi. Denildi ki, İbn Ömer bir gezide idi: Sürülerini güden bir çoban gördü. Ona: "Bu koyunlardan birini bana sat" dedi. Çoban: "Onlar benim değildir" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer onu tecrübe için: "Sahibine, onlardan birini kurt kaptı de" dedi.Bu sefer çoban: "Tanrı nerede?" diye cevap verdi. Bundan sonra İbn Ömer: "Bu çobanın Tanrısı nerededir?" dediğini bir müddet söyler. Cüneyd: "Kim murakabesinde gerçekleşirse (Yâni sabit ve kararlı olursa), başkasın-

dan değil, aziz ve celil olan Tanrı'dan nasibinin kaybolacağından korkar. Ululardan birinin müridleri vardı; onlardan birine diğerlerinden fazla teveccüh gösteriyordu. Bunun sebebini kendisinden sordular. O da: "Bunu size açıklayacağım" dedi ve talebelerinden her birine bir kuş verdi ve "Bunu kimsenin görmeyeceği bir yerde kesiniz" dedi ve gözde müridine de bir tane verdi. Hepsi gitti ve her biri kuşunu kesmiş olarak döndü. Gözde mürid ise,kuşunu canlı olarak getirdi.Şeyh ona: "Onu ne için kesmedin?" dedi. Öğrenci: "Sen bana, kuşu kimsenin görmeyeceği bir yerde kesmemi emrettin,ben kimsenin göremeyeceği bir yer bulamadım" dedi. Bunun üzerine şeyh: "Bundan dolayı ben ona teveccüh gösteriyorum" dedi. Zu'n–nûn: "Murakabenin alâmeti, Tanrı'nın seçtiğini, seçme, Tanrı'nın ululadığını ululama ve küçülttüğünü küçültmektir" dedi. En–Nasrâbâdı: "Reca (Ümit etme) seni taatlere sevk eder,havf (Korku), seni günahlardan uzaklaştırır; murakabe ise, seni hakikatlerin yollarına kavuşturur" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyin'den duydum, o da: "Ebu'l– Abbâs al–Bağdâdi'den duymuş. Ebu'l–abbâs al–Bağdâdi diyormuş ki, Ca'fer b. Nasîr'den: "Murakabe nedir?" diye sordum. O da: "Murakabe, kalbe gelen her hatre ile, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'yı, müşahede için, sırrı gözetmedir" dedi. Yine ondan duydum, o da Ebu'l–Huseyn el–Fârisî'den, o da el–Cerîrî'den duymuş. El–Cerîrî diyormuş ki, bizim şu işimiz (Tasavvuf) iki bölüm üzere kurulmuştur. Birincisi nefsini yüce Tanrı'yı gözetmeği lüzumlu kılman, (467) ikincisi zahirı ilim üzerinde kaim olmandır. (468) Yine ondan duydum, o da, Ebu'l–kasım el–Bağdâdî'den, o da el–Murta'iş'ten duymuş. El–Murta'iş diyormuş ki, murakabe, her bakış ve sözle, gaybı müşahede için sırrı gözetmedir. İbn Atâ'dan: "Tâatlerin en üstünü hangisidir" diye soruldu. O da: "Daima Hakk'ı gö-

zetleme (Murakabe)dir, dedi. İbrahım el–Havvâs:"Tanrının emrini gözetme, (Mürâat) ona dikkat etmeyi, murakabe ise, yüce Tanrı için, gizli (Sır) ve açıklığın samimiyetini miras bırakır" dedi.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahman es-Sulemî'den duydum. O da Ebû Osman el-Magribî'den duymuş. Ebû Osmân el–Magribî: "Bu yolda, insanın, kendisi ile nefsini susturduğu en yüksek şey, nefsi ile hesaplaşması, murakabe ve amelini ilimle idâre etmesidir" diyordu. Yine ondan duydum, o da Abdullah er–Râzî'den, o da Ebû Osman'dan duymuş. Ebû Osmân diyormuş ki, Ebû Hafs bana dedi ki, halka nasihat için oturduğun vakit, kalbine ve nefsine nasihat edici ol ve halkın toplanması seni aldatmasın, çünkü onlar senin dışını, yüce Tanrı ise, içini gözetler. Yine ondan duydum,o da Muhammed b. Abdillâh'an, o da Ebû Ca'fer el–Seydalânî'den o da, Ebû Sa'îd el–Harrâz'dan duymuş. Ebu Sa'îd el–Harrâz diyormuş ki, şeyhlerimden biri bana dedi ki: "Sana sırrını koruman ve murakabede bulunman lâzımdır. Bir gün çölde yürüdüğüm esnâda, bir de ne göreyim, arkamda bir korkunç hışırtı duymayayım mı! Bu beni korkuttu. Arkama bakmak istedim, fakat dönmedim, omuzumda duran birşey gördüm, ben sırrımı korurken o gitti. Sonra baktım, bir de ne göreyim büyük bir aslan değil mi? el-Vasıtî tâat ve ibâdetlerin en üstünü vakitleri korumadır; bu ise, kulun kendi haddinden başkasına devamlı olarak bakmaması, rabbinden başkasını gözetmemesi ve vaktinden başkasına yakın olmamasıdır.

RIZA (HOŞNUT OLMA) BÖLÜMÜ

Azîz ve celîl olan Yüce Tanrı: "Tanrı onlardan, onlar da ondan razı oldular" (K.V, 119) buyurdu.

Bize, Ali b. Ahmed el–Ahvâzî bildirdi, ona da Ahmed b. Ubeyd el–Basrî, ona da el–Kerimî, ona da İsmâ'ıl el–Sellâl, ona da Ebu Asim el–Abâdânı, el–Fadl b. İsâ er–Rekkâsî'den, o da Muhammed b. El–Munkedir'den, o da Câbir'den naklederek bildirmiş. Câbir demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) buyurdu ki: "Cennet halkı kendilerine âit mecliste bulundukları sırada, cennetin kapısı üzerinde, kendileri için bir nur parlar, başlarını kaldırırlar, bir de ne görsünler, Yüce Tanrı onlara yukarıdan bakmıyor mu! Yüce Tanrı onlara: "Ey, cennet halkı! benden dilekte bulununuz" dedi. Onlar da, senden bizden hoşnut olmanı istiyoruz" dediler. Yüce Tanrı: "Benim sizden hoşnutluğum, evimi size helâl kıldı, şimdi benim size ikram zamanımdır, benden dilekte bulununuz" buyurdu. Bunun üzerine onlar da: "Bundan daha çok şey istiyoruz"dediler. Buyurdu yularları yeşil zümrüt ve kırmızı yakutdan buraklar getirdiler, cennet halkı onların üzerlerine bindiler;bu buraklar tırnaklarınıgözlerinin gördüğü yerin sonuna basıyorlardı. Azîz ve celil olan Yüce Tanrı üzerlerinde meyva bulunan ağaçlara ve kara gözlü hurilere gelmelerini ve bu hurilerin cennet halkına: "Biz yumuşağız, sertleşmeyiz, ebediyiz, ölmeyiz, biz kerim olan müminlerin eşleriyiz" demelerini emreder. Azîz ve celîl olan Tanrı, kuvvetli koku saçan beyaz miskten tepelere emreder, onlar da, cennet halkı üzerine bir koku saçar. Bu koku onlarla birlikte Cennet–i adn'e kadar ulaşır, burası cennetin ortasıdır. Melekler: "Bir cemaat geldi" derler. Bunun üzerine Tanrı: "Hoş geldi doğrulara, hoş geldi, itaat edenlere" der. Peygamber buyurdu ki: "Perde onlardan kalkar, onlar da azîz ve celil olan Tanrı'ya bakarlar ve rahman'ın nurundan faydalanırlar, o derecede ki birbirlerini görmezler. Tanrı: "Onları tekrar hediyelerle köşklere götürünüz" der. Onlar da geri dönerler ve o vakit birbirlerini görür-

ler. Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): Yüce Tanrı'nın "Fafur ve rahım olandan konukluk olara sunulur" (K.,XLI,32)sözü budur"der.Irak sufıleri ile Horasan sufıleri,rıza hakkında rıza hallerden midir? yoksa makamlardan mıdır! diye ihtilâfa düşmüşlerdir. Horasan'lılar rıza makamlardan olup, tevekkülün sonudur; buna göre, kul rızaya kendi cehit ve gayreti ile ulaşır demektir. Iraklı sufılere gelince, onlar rıznın hâller cümlesinden olduğunu ve bununla kula cehit ve gayret ile değil, belki diğer haller gibi, kendiliğinden kalbe geldiğini söylerler. Bu iki fikri birleştirip bağdaştırmak mümkündür: rıza'nın başlangıcı kulun cehit ve gayreti ile kazanılması bakımından makamlardan, sonra cehit ve gayret ile kazanılmaması bakımından da hâller cümlesindendir. Rıza'ya dâir herkes söz söyledi ve herkes onu kendi hal ve nasib (şirb) ine göre yorumladı. Bundan dolayı nasipte biribirinden ayrı oldukları gibi, rızadan anlaşılan mânâda da ihtilâflı oldular, fakat, kulun rızasının ancak kendisi ile bilinen ilmin şartı, Tanrı'dan hoşnut olanın onun takdirine itiraz etmemesidir.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum, diyor ki, rıza belâyı hissetmemen değil, belki, Tanrı'nın hüküm ve kazasına itiraz etmemendir. Bil ki, kulun, emredilen kazaya razı olması gerekir. Zira Tanrı'nın kazası ile olan herşeye, razı olması icab etmez; günahlar ve müslümanlara her türlü zahmet verme gibi. Şeyhler rıza, Tanrı' nın yüce kapısıdır, bununla, rıza ile ikram olmasını, tam bir dâvet ile karşılandığını ve bu yüksek yakınlık ile ağırlandığını kast ettiler.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, ona da Ebû Ca'fer er–Râzî, ona da el–Abbas b. Hamza, ona da İbn Ebi'l–Havârî bildirmiş. İbn Ebu'l–Havârî demiş ki, Abdu'l–Vâhid b. Zeyd dedi ki,rıza Tanrı'nın en büyük kapısı ve dünyanın cennetidir. Bil ki, her türlü

kusurdan arı duru olan Tanrı, kuldan razı olduktan sonra kul her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'dan razı olur. Zira aziz ve celil olan Tanrı: "Tanrı onlardan, onlar da Tanrı'dan hoşnut oldular" (K.V, 119) buyurdu.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, bir öğrenci hocasına: "Kul, Tanrı'nın kendisinden razı olduğunu bilir mi?" diye sordu. Hocası: "Hayır, nasıl bilebilir ki rıza gayba (469) âit bir hâldır" dedi. Talebe: "Kul bunu bilir" dedi. Hocası: "Nasıl?" diye sordu. Talebe: "Ben kalbimi Tanrı'dan razı gördüğüm vakit, Tanrı'nın da benden razı olduğunu anlarım" dedi. Bunun üzerine hocası: "Aferin sana, ey genç!" dedi. Denildi ki, Musa (Selâm üzerine olsun): "Tanrım, bana, yaptığım zaman senin hoşnut olacağın bir iş göster" dedi. Tanrı'da: "Buna güç getiremezsin' dedi. Musa (Selâm üzerine olsun) secdeye kapanarak yalvararak yere düştü (K.VII, 143). Bunun üzerine Yüce Tanrı ona: "Ey İbn İmrân! şüphesiz benim hoşnutluğum, senin benim kazama razı olmandadır" (470) diye vahiyde bulundu.

Bize, Ebu Abdirrahman es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. Ona da Ebu Ca'fer er–Râzî, ona da el–Abbâs b. Hamza, ona da İbn Ebi'l–Havarî bildirdi. İbn Ebi'l–Havârî diyormuş ki, Ebu Süleyman ed–Dârânî' den duydum, diyordu ki, kul isteklerini terk edince, razıdır. Yine ondan duydum diyordu ki, en–Nasrâbâdî' den duydum. En–Nasrâbâdî diyordu ki, kim rıza yerine ulaşmak isterse, içinde Tanrı'nın rızası bulunan yaptığı şeye sarılsın. Muhammed b. Hafız da rıza, iki kısımdır: Halk, ile râzı olma, Tanrı'dan râzı olma. Halkla râzı olma, onun için tedbirli olmadır. (471) Hakk'dan râzı olma, Hakk'ın kul üzerine hükmettiği (Belâ ve felâketlerden) hoşnut olmadır.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum, diyor-

du ki, sâliklerin yolu daha uzundur. Bu yol, riyâzet yoludur. Hasların (kâmillerin, ermişlerin) yolu daha kısadır, fakat daha zahmetlidir; bu, senin amelinin hoşnutluk ile olması ve senin kazaya râzı olmandır. Ruvaym dedi ki, rıza, kulun sağında, cehennem yapılsa, soluna götürülmesini istememesidir. Ebu Bekir b. Tâhir, rıza içinde sâdece ferah ve sevinçten başka birşey kalmayacak şekilde kalpten, tiksinilen şeyleri çıkarmadır. El–Vâsıtî: "Ceht ve gayretinle rızayı kullan,rızanın seni kullanmasına müsâde etme ki rıza mütalâa ettiğin hakikati tutmak ve görmekten mahrum kalırsın (472) dedi. Bil ki, el–Vâsıtî'nin söylediği bu söz büyük bir sözdür ve onda, sufîleri Hakk'ın vuslatından kesen gizli bir perdeye tembih vardır. Zira onlarca,hâllerle övünme, halleri değiştiren (Tanrı)'nın vuslatından mahrum olmadır. Kendi rızasından tad alırsa ve kalbinde rızanın rahatlığını bulursa, hâliyle Hakk'ını görmekten mahrum olur. Yine bazan el–Vâsıtî: "Tâatleri tatlı bulmaktan sakınınız, çünkü onlar öldürücü zehirlerdir" derdi. İbn Hafîf de: "Rıza, kalbin Tanrı'nın hükümleri ile huzur bulması ve Tanrı'nın râzı olduğu ve seçtiği şeye uymasıdır. Rabi'adan: "Kul ne zaman râzı olur" diye soruldu: "O da: "Nimet gibi, felâket de onu sevindirdiği vakit" diye cevap verdi. Eş Şiblî: "Cuneyd'in huzurunda Tanrı'dan başka hiç kimsede kuvvet ve kudret yoktur" dedi. Cüneyd ise, senin bu sözün içinin sıkıntısına delâlet eder, içinin sıkıntısı ise, Tanrı'nın kazasına razı olmayı terk etmeden gelmektedir" dedi. Bunun üzerine eş–Şiblî sustu. Ebu Süleyman: "Rıza; kulun Tanrı'dan cenneti ve cehennem ateşinden de ona sığınmayı istememesidir" (473) demiştir.

Ben Muhammed b. el–Hüseyin'den duydum. O da Ebu'l–Abbas el–Bağdâdî'den, o da Muhammed b. Ahmed b. Sehl'den, o da Sâcid b. Osman'dan, o da Zu'u–Nuni'l–Mısrî'den duymuş. Zu'u–Nunî'l–Mısrı diyor-

muş ki, rızanın alametleri üçtür: Tanrı'nın kazasından önce, ihtiyarı terketme; kazanın gelmesinden sonra, acı duyma yokluğu; belânın içi kaplamasında sevginin coşmasıdır" dedi.

Yine Muhammed b. el–Hüseyin'den duydum, o da Muhammed b. Ca'fer el–Bağdâdî'den, o da İsmâil b. Muhammed es–Saffâr'dan, o da Muhammed b. Yezîd el–Muberred'den duymuş. Muhammed b. Yezîd el-Muberred diyormuş ki, Huseyn b. Ali b. Ebû Tâlib (Tanrı ikisinden de razı olsun)'E: "Ebu Zer, fakirlik, zenginlikten ve hastalık sıhhatte olmaktan daha çok hoşuma gidiyor diyor" denildi. Hüseyin b. Ali: "Tanrı, Ebu Zer'e acısın; bana gelince, ben: Yüce Tanrı'nın, kendisi için seçtiğinin iyiliğine güvenen kimse, aziz ve celil olan Tanrı'nın kendisine seçmiş olduğu şeyden başkasını istemez derim" dedi. El–Fudeyl b. İyaz Bişr el–Hâfı : "Rıza, dünyayı terk etmekten daha üstündür. Çünkü, razı olan kimse bulunduğu dereden daha yükseğini istemez diyor"dedi.Ebu Osman'dan,Peygamber'in (Tanrı'nn selât ve selâmı üzerine olsun): "Tanrı'nın kazasından sonra hoşnut olmağı isterim" sözünün manâsını sordular. O da: "Çünkü kazadan sonra hoşnut olma, rıza'ya kesin olarak karar vermedir ve kazadan sonra hoşnut olma ise, rızadır" dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahman es–Sulemî'den duydum, o da Abdullah er-Râzî'den, o da İbn Ebî Hassân el–Enmâtî'den, o da Ahmed b. Ebi'l–Havârî'den, o da Ebu Süleyman'dan duymuş. Ebu Süleyman diyormuş ki, ben rızâdan bir parça bildiğimi umarım, zira eğer Allah beni cehenneme soksa, ona razı olurum. Ebu Ömer ed–Dimaşkî: "Rıza, hangi hüküm olursa olsun, telaşa kapılmanın kalkmasıdır" demiş. Cüneyd: "Rıza, ihtiyarın kaldırılmasıdır" (474) dedi. İbn Ata: "Rıza, kalbin, Tanrı'nın kul için ezeli seçişine bakmasıdır ve bu da kendisi için seçileni, beğenmeyip kızma-

yı terk etmektir" dedi. Ruveym: "Rıza, mukadderatı, sevinçle karşılamadır" dedi. el–Muhâsibı: Rıza, mukadderatın akışı altında kalbin sükunu; en Nurı: "Rıza, kazanın acılığı karşısında kalbin sakin ve huzur içinde olmasıdır" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, o da Ebu'l–Huseyn el–Fârısı'den, o da el–Cerırı'den duymuş. el–Cerırı demiş ki, kim değerinin aşağısına razı olursa, Tanrı onu, istediğinin üzerine çıkarır. (475)

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, Ahmed b. Ali'den, o da el–Hasan b. Alevveye'den duymuş. el–Hasan b. Alevveye diyormuş ki Ebu Turâb en-Nahşebı: "Kalbinde dünya için bir değer bulunan kimse rızaya ulaşmaz.

Bize, şeyh Ebu Abdirrahman es–Sulemı bildirdi,ona da Ebu Amr b. Hamdân, ona da Abdullâh b.Şutreveyh ona da Bşr b. el–Hakem, ona da Abdulaziz b. Muhammed, Yezıd b. el–Hâdı'den, o da Muhammed b. İbrâhım'den, o da Amir b. Sa'd'dan, o da, el–Abbâs b.Abd el–Muttalib'den naklederek bildirmiş. el–Abbâs b. Abd el–Muttalib demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "İman tadını, Rab olarak, Tanrı ile hoşnut olan kimse tadar" buyurdu. Denildi ki, Ömer b. el–Hattâb (Tanrı ondan razı olsun) Ebu Musa'l–Eş'arı'ye şöyle yazdı: İyiliğin hepsi razı olmanın içindedir, elinden gelirse razı ol, aksi takdirde sabr et. Denildi ki "Utbetu'l–Gulam geceyi, sabaha kadar sen bana acı verirsen de bana acırsan da, seni severim demekle geçirirdi.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'tan duydum, diyordu ki, insan bir saksıdır, Tanrı'nın hükmüne muhalefet etmedikçe bu saksı için tehlike yoktur. Ebu Osmân el–Hîrî: "Kırk yıldan beridir azîz ve celîl olan Tanrı, beni, tiksindiğim bir hâl içinde bırakmadı ve kızdığım bir

hâle de götürmedi" dedi.

Ben, Ebu Ali ed–Dakkak'tan duydum, diyordu ki bir adam kölesine kızdı, köle, şefaat dilemek üzere birini efendisine gönderdi. Adam köleyi affetti, köle ağlamaya başladı. Şefaatçısı ona: "Niçin ağlıyrsun, efendin seni affetti"dedi. Efendisi: "O benden hoşnutluk istiyor, halbuki ona imkân yoktur, işte bunun için ağlıyor" dedi.

KULLUK (UBUDIYET) BÖLÜMÜ

Azız ve celil olan yüce Tanrı: "Sana, şeksiz şüphesiz bilgi gelinceye kadar rabbine tap." (K.XV, 99) buyurdu.

Bize, Ebu'l–Hasan el–Ahvâzî bildirdi, ona da Ahmed b. Ubeyd es–Saffâr, ona da Ubayd b. Şerîk (Şureyk), ona da Yahyâ, ona da Mâlik, Habîb b. Abdirrahman'dan o da Hafs b. Âsım'dan, o da Ömer b. el–Hattâb'dan, o da Ebî Sa'îd el–Hudrî'den, o da Ebu Hureyre'den naklederek bildirmiş. Ebu Hureyre demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Tanrı yedi kişiyi sadece kendi gölgesinin bulunduğu günde (Arşının) gölgesi altına alır: birincisi âdil bir önder; ikincisi, Yüce Tanrı'ya ibâdetle büyüyen genç; üçüncüsü, kalbi, ayrıldıktan dönünceye kadar mescide bağlı olan adam; dördüncüsü, Tanrı için birisini seven ve bu hususta biraraya gelen ve ayrılan iki kişi; beşincisi, tenhada yüce Tanrı'yı anıp, gözyaşları taşan kimse; altıncısı, boy bos yüz güzelliği olan bir kadının çağırdığı hâlde şüphesiz âlemlerin rabbı olan Tanrı'dan korkarım diyen kimse; yedincisi, sadaka veren ve bu verdiği sadakayı sol elinin verdiğini sağ eli bilmeyecek kadar onu gizleyen kimse.

Ben, Ebu Ali ed–Dakkak (Tanrı rahmet etsin)'dan duydum, diyordu ki, kulluk, kul olmaktan daha tam-

dır; önce ibadet, sonra kulluk sonra da Tanrı'ya itaat etme gelir. İbâdet, mü'minlerden halka, kulluk haslara, itaat ise, haslar hasına âittir. Yine Ebu Ali ed–Dakkak' tan duydum, diyordu ki, ibâdet, ilmu'l–yakîni olan içindir. Yine ondan duydum, diyordu ki, ibâdet mücahade sahipleri, kulluk (Ubudiyet) (Allah yolunda) eziyet ve sıkıntı çekenler içindir. Kul olma (Ubudet) ise, müşahade ehlinin sıfatıdır. Kim nefsini Allah'tan sakınmazsa o ibadet; kim Allah'a kalbi ile cimrilik etmezse,o kulluk (Ubudiyet); ruhu ile ona cimrilik etmezse o ubudet sahibidir. Denilir ki ubudiyet Tanrı'yı ululamak ve ağırlamak şartıyla Hakka itaat etmek ve senden sâdır olan ibadete kusurlu gözüyle bakmak ve senin övünülecek vasıflarından hasıl olan şeyi de Allah'ın takdirinden saymaktır. Denilir ki ubudiyet, takdir edilenlerden gözüken şeyde, seçmeyi terk etmektir. Ve denilir ki, ubudiyet kuvvet ve kudretten sıyrılmak; zenginlik ve lütuftan verileni ve yapılan iyiliği anlatmaktır. Denilir ki ubudiyet emredildiğin şeye sarılman ve men edildiğin şeyden ayrılmandır. Muhammed b. Hafıf'den: "Ubudiyet ne zaman doğru olur?" diye soruldu. O da: "Kul, hepsini Mevlâsına bıraktığı ve onun belâsına sabrettiği zaman" dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdırrahmân es–Sulemî'den duydum, o da Ebu'l–Abbâs el–Bağdâdî'den,o da Ca'fer b. Muhammed b.Nuseyr (Nasır),o da İbn Mesruk'tan,o da Sehl b.Abdillah'dan duymuş.Sehl b.Abdillah diyormuş ki,kul olma (taabbud),şu dört şeyi açlığı,çıplaklığı, fakirliği, hakaret edilmeği düşündükçe sağlam olmaz.Denildi ki, ubudiyet, herşeyini tamamıyla Tanrı'ya teslim ve bütün hallerini ona havale etmendir.Denildi ki,tedbiri terk ve takdiri görme kulluk âlâmetlerindendir. Zu'n–Nun'il–Mısrî kulluk, Tanrı'nın herhalde senin rabbin olduğu gibi, senin de her hâlde onun kulu olmandır. el–Cerîrî: "Nimetlerin kulları çoktur, nimet

verıcinin (Tanrı'nın) kulları nâdirdir" dedi.Ben, ustad Ebu Ali ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, sen, esirliğinde ve boyunduruğu altında bulunduğun kimsenin kulusun, buna göre sen, nefsinin esirliğinde isen, nefsinin kölesi, dünyanın esirliğinde isen dünyanın kölesisin. Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Dirhemin ve dinarın kölesi yok oldu, süslü elbise kölesi helâk oldu" buyurdu. Ebu Yezîd bir adam gördü. ona: "San'atın nedir?" diye sordu. O da: "Eşekçi" dedi (476). Bunun üzerine Bayezid: "Eşeğin değil,Tanrı'nın kulu olman için yüce Tanrı senin merkebini öldürsün" dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum, o da büyük babası Ebu Amr b. Nüceyd'den duymuş. Ebu Amr b. Nuceyd diyormuş ki,hiç kimsenin ûbudiyetdeki adımı (girişi) kendi yanında amellerini riya, ikiyüzlülük ve hallerini de iddaları olarak görmedikçe temiz olmaz.

Yine şeyh Ebu Abdırrahman es–Sülemî'den duydum. O da, Abdullah el–Muallim'den, o da, Abdullah b. Münazil'den duymuş. Abdullah b. Münazil: "Kul, kendine bir hizmetçi aramadıkça kuldur. Kendine bir hizmetçi arayan, kulluk tarifinden çıkmış ve kulluk edeblerini terk etmiş olur." dedi.

Yine şeyh Ebu Abdirrahmân b. Sulemî'den duydum. O da, Muhammed b. el–Hüseyin'den, o da Ca'fer b. Nasir'den, o da İbn Mesruk'tan, o da Sehl b. Abdillâh'dan duymuş. Sehl b. Abdillâh diyormuş ki, kulluk etmek, varlık içinde zenginlik, yokluk içinde de miskinlik (fakirlik) izini görmez hale gelmedikçe doğru olmaz. Denildi ki, kulluk rablığı görmektir.

Ben üstad Ebu Ali ed–Dakkak'tan duydum. O da, en–Nasrâbâdî'den duymuş. en–Nasrâbâdî diyormuş ki, ârifin şerefi, bilinen, tanınan (ma'ruf) ile olduğu gibi ibadet edenin (âbid) kıymeti de ibâdet edilen

(ma'bud) iledir. Ebu Hafs ta: "Kulluk, kulun süsüdür, kim kulluğu terk ederse süsünden mahrum kalır" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Hüseyn'den duydum. O da, Ebu Ca'fer er–Râzî'den, o da Abbâs b. Hamza'dan duymuş. Ona da Ahmed b. Ebî'l–Havârî bildirmiş. O da en–Nebâcı'den duymuş. En–Nebâcı demiş ki, ibâdetin esası üç şeydedir: Birincisi Tanrı'nın hükümlerinden birşeyi reddetmemen;ikincisi amellerinden birşeyi hakdan saklamaman, ve üçüncüsü de senin, kendisinden başkasından birşey istediğini Tanrı'nın duymamasıdır.

Yine Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum.O da,Ebu'l–Hasan el–Fârisî'den, o da İbn Atâ'dan duymuş. İbn Atâ diyormuş ki, kulluk dört haslettedir: Birincisi, ahidlere vefada; ikincisi, Tanrı'nın yasak ettiği şeyleri gözetmede; üçüncüsü, mevcuda razı olmada;ve elde olmayan şeye sabır etmededir.

Yine Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum. O da, Muhammed b. Abdillah b. Şâzân'dan, o da el–Kettânî' den, o da Amr b. Osman el–Mekkî'den duymuş. Amr b. Osman el–Mekkî: "Mekke'de (Tanrı orayı korusun) ve başka yerlerde rastladığım ve hac mevsimlerinde bize gelen birçok Tanrı'ya kulluk edenlerden hiç kimseyi, el–Muzenî (Tanrı rahmet etsin)'den cehit ve gayret bakımından daha kuvvetli ve ibâdette daha devamlı ve yüce Tanrı'nın emirlerine saygı gösterme ve nefsini sıkıştırma, insanları refaha iletme bakımlarından daha kuvvetli görmedim" dedi.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, kulluktan daha şerefli birşey ve mümin için kulluktan daha tam bir isim yoktur. Bundan dolayı her türlü kusurdan arı ve duru olan Tanrı dünyadaki vakitlerin en şereflisi olduğu hâlde Mirac gecesinde, Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) vasfında: "Ruhunu Mescid–i Haram'dan yöresini mübârek kıldığımız Mescid–i Aksa'ya gece vakti götüren her

ayıp ve kusurdan arı durudur" (K., XVII. 1) ve: "Tanrı'nın kuluna vahy ettiğini tebliğ etti" (K.,LIII, 10) buyurmuştur. Eğer kulluktan daha kıymetli isim olsaydı, Tanrı onu bununla isimlendirirdi. Bu mânâda şu şiiri söylediler:

"Ey Amr! Benim diyetim Zehra'nın yanındadır, onu duyan ve gören bilir."
"Beni sâdece Zehra'nın kulu olarak çağır, zira o benim en şerefli isimlerimdendir."

Sufilerden biri "(Seni kullukdan men eden) sadece iki şeydir: Birincisi, lezzete güvenmen (yani beğenip onunla durman), ikincisi ise, tam tevekküle mani olan harekete itimad etmendir. Bu ikisni kendinden düşürdüğün zaman, kulluğun hakkını vermiş olursun. Nitekim el–Vâsıtı: "Verinin (atâ'nın) lezzetinden sakınınız; çünkü o temiz kalpliler için bir perdedir." dedi. Ebû Ali el–Cüzcânî de: "Rıza, kulluğun (Ubudiyet) oturulacak yeri, evi, sabr ise, onun kapısı, havale etme (Tefviz) de evidir. Bu sebeple ses kapıda, feragat sarayda, rahat ise evdedir.

Üstâd Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki rablık (Rububiyet) her türlü kusurdan arı, duru olan Tanrı için kaybolmayan bir sıfat (Na't) olduğu gibi, kulluk (ubudiyet) da yaşadığı sürece kulun ayrılmayan sıfatıdır. Sufılerden biri şu şiiri okudu:

"Eğer benden sorarsanız, biliniz ki ben onun kölesiyim derim, Tanrı'dan sorarsanız, o da benim kulumdur der."

Ben şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. en–Nasrâbâdî diyormuş ki, ibâdetlerde kusur etmekten af ve bağışlamasını istemek için yapılan ibâdetler, karşılık ve mükâfat beklenen ibâdetlerden (Tanrı'ya) daha yakındır.

Yine şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. en–Nasrâbâdî diyormuş ki, kulluk, kulluk edilenin müşahedesinde kulluğu görmeği terk etmektir.

Yine şeyh Ebu Abdirrahman es–Sulemı'den duydum. O da Ebu Bekr Muhammed b. Abdillah b. Şâzân' dan, o da el–Cerîrî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd diyormuş ki, Kulluk, meşgul etme ve feragetin aslı olan bir işle uğraşmağı terk etmektir.

İRADE BÖLÜMÜ

Aziz ve Celil olan Tanrı: "Tanrı'nın zâtını isteyerek akşam ve sabah rablarına ibadet ve dua edenleri yanından kovma" (K., VI, 52) buyurmuştur (477).

Bize, Ali b. Ahmed b. Abdân bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd, ona da Hişâm b. Alî, ona da el–Hakem b. Eslem, ona da İsmâil b. Ca'fer Enes'den naklederek bildirmiş. Enes demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Tanrı, kuluna bir iyilik istediği vakit, onu işletir" dedi. Kendisine: "Ey Tanrı'nn elçisi! Tanrı onu nasıl işletir, diye soruldu. O da: "Ölmeden önce kulu iyi bir işe muvaffak kılar" dedi. İrade Tanrı yoluna girenlerin (Salihlerin) yolunun başlangıcıdır ve o, Tanrı'ya doğru gidenlerin ilk konağı için bir isimdir. Ve bu vasıf irade diye adlandırılmıştır. Zira irâde (İstemek) her işin mukaddimesidir. Kul, birşeyi istemedikçe yapmaz. Bu azîz ve celîl olan Tanrı yoluna giren için ilk iş olduğundan mukaddimesi niyet olan işlere niyyet etmeğe benzeterek irâde adını almıştır. Mürid, iştikakı icâbı, kendisinde irâde (İstek) bulunandır. Nitekim âlim, ilmi olandır. Zira mürîd kelimesi müştak isimlerdendir. Fakat bu sufiler tâifesinin örfünde, kendisinde irâde (İstek) bulunmayan kimsedir. Bu sebeple iştikak icâbı kendisinde irâde bulunmayan mürîd olmadığı

gibi irâdesinden sıyrılmayan da mürid olmaz. İnsanlar irâdenin mânâsı hakkında konuştular, her biri onu, kalbine doğduğu oranda yorumladı. Uluların çoğu: "İrâde alışılanı terk etmektir" dediler. İnsanların âdeti ise, çoğu, gaflet yurtlarında oturma ve şehvete uyanlara uyma ve kötü isteklere bağlanmadır. Mürid bütün bunlardan sıyrılmıştır. Onun bu çıkışı, sıyrılışı irâdenin sağlamlığına bir işaret ve delildir. Bu sebeple bu hâl irâde adını alıp, âdet olandan çıkmadır. O hâlde âdeti terk etme, irâdenin alâmetidir. İrâdenin aslına gelince, bu kalbin her türlü kusurdan arı,duru olan Tanrı'yı aramaya kalkışmasıdır. Bundan dolayı: "İrâde her korkuyu hafifleten bir yürek yanışıdır" denilmiştir.

Ben üstâd Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. Mimşâd ed–Dîneverî'den hikâye ederek diyordu ki, Mimşâd ed–Dîneverî dedi ki ben fakirlerin hâllerinin hepsinin ciddî olduğunu öğrendiğimden beri bir fakirle alay etmedim. Buna sebep de şudur: Bir fakir bana geldi ve: "Ey şeyh! Bana bir bulamaç aşı hazırlamanı istiyorum" dedi. Dilimden: "İrâde ve bulamac aşı! ne garip şey!" (478) çıktı. Bunun üzerine fakir gecikti ve ben onu tanımadım. Bir bulamac aşı yapmalarını emrettim. Ve fakiri aradım, fakat bulamadım. Onun ne olduğunu sordum. Bana onun acele ile gittiği ve şurada burada bir deli gibi dolaştığı hâlde kendi kendine "İrâde ve bulamac aşı! irade ve bulamac aşı!" dediği ve nihayet çöle girdiği ölünceye kadar bu sözü tekrar ettiği söylenildi. Şeyhlerden birinden nakledilmiştir, "Demiş ki, yalnız başıma çölde idim, içim sıkıldı, "Ey insanlar! Benimle konuşunuz, ey cinler benimle konuşunuz" dedim. Hâtifden bir ses: "İns ve cinsin seninle konuşmasından ne istiyorsun" dedi.Ben de: "Yüce Tanrı'yı istiyorum"dedim. Bunun üzerine o ses: "Ne zaman istiyorsun?" dedi. Yani insanlar ve cinlere benimle konuş diyen kimse ne zaman aziz ve celıl Tanrı'nın isteyicisi

(Müridi) olur; Zira mürid, gece ve gündüz itaat ve ibâdete ara vermez. Zira o dışta mücâhede sıfatı, içte (Batında) ise güçlüklere katlanma vasfı iledir. O yataktan ayrılıp, koşmağa sarılır, güçlükleri yüklenip, yorgunluklara kendini verir. Huylarını tedâvi eder, güç işler yapar, korkularla kucaklaşır ve tanıdık bildiklerden ayrılır. Nitekim denilmiştir:

"Aslan ve kurttan korkmayarak geceyi uçsuz bucaksız çölde geçirdim."

"Aşkım bana galebe çalar ve ben sırrımı dürerim" şevk sahibi mağlup olmaz."

Ben, üstâd Ebu Ali ed—Dakkak'dan duydum, diyordu ki, irâde, yürekde yanıklık, gönülde bir sivri iğne yarası zamirde bir hırs, işte yerinden koparılma, kalplerde alevli bir ateştir.

Ben, Muhammed b. el—Hüseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh'tan, o da Ebu Bekr es—Sebbâk'dan, o da Yusuf b. el—Hüseyn'den duymuş. Yusuf el—Hüseyn diyormuş ki: Ebu Süleyman ile Ahmed b. el—Havârî arasında, Ebu Süleyman'ın, emrettiği şeye, Ahmed b. el—Havârî'nin muhalefet etmeyeceğine dair bir anlaşma vardır. Bir gün, Ahmed b. el—Havârî, Ebu Süleyman'ın meclisine geldi. Ebu Süleyman halka vaaz ve nasihatta bulunuyordu. Ahmed b. Ebi'l—Havârî, Ebu Süleyman'a: "Tandır kızıştı" dedi. Ebu Süleyman cevap vermedi. Ahmed b. Ebi'l—Havârî sözünü iki üç kere tekrar etti.Bunun üzerine Ebu Süleyman: "Git, tandırın içine gir otur" dedi. Sanki kalbi onunla sıkılmıştı. Halbuki Ebu Süleyman aralarındaki anlaşmayı unutmuştu, sonra hatırladı ve: "Ahmed'e yetişiniz, zira o tandırın içindedir, çünkü o bana muhalefet etmeyeceğine dair yemin etmişti. Ona baktılar, bir de ne görsünler tandırda değil midir? Bir kılı bile yanmamıştı.

Ben, üstad Ebu Ali ed—Dakkak'tan duydum, diyordu ki çocukluğumda arzu, istek (İrâde) içinde yanmış-

tım, kendi kendime: "Kâşki irâdenin mânası nedir, bilseydim." diyordum. Denildi ki, nâfileler ile Tanrı'ya sevgisini ilân etmek, ümmete öğüt vermede içtenlik, halvetle ünsiyet, mukadderatın güçlüklerine sabır, Allah'ın emrini tercih, onun bakmasından utanma, Tanrı'nın sevdiği şeyleri aramada cehit ve gayret sarfetmede, kendisini Tanrı'ya ulaştıran her sebebe girişme, alçak gönüllülük ve şöhretten kaçma ile kanaat etme, Rabbine ulaşıncaya kadar kalbin kararsızlığı müridlerin vasıflarındandır. Ebu Bekr el–Varrak dedi ki, mürıdin felâketi üç şeydir: Birincisi (479) evlenme, ikincisi hadîs yazma, üçüncüsü seyahat (480). Ebu Bekr el–Varrak'a: "Niçin hadîs yazmağı terkettin" diye sordular. O da: "Beni ondan irâde menetti" dedi. Hâtim el–Esem: "Mürıdin, Allah'ın istediği dışında birşey istediğini gördüğün vakit, onun içinin kötülüğünü gösterdiğini bil" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Hüseyin'den duydum. O da Ebu Bekr el–Râzî'den, o da el–Kettânî'den duymuş. el–Kettânî demiş ki, mürid olması için onda şu üç hususiyetin bulunması lâzımdır: Birincisi ancak dayanılmaz hâle geldikten sonra uyku, ikincisi, ancak açlıktan bitik hâle gelince, yeme, üçüncüsü zaruret olmadıkça konuşmama.

Ben, yine Muammed el–Hüseyin'den duydum. O da el–Hüseyin b. Ahmed b. Ca'fer'den duymuş. O da Ca'fer b. Nâsır'dan, o da el–Cüneyd'den duymuş. el–Cüneyd diyormuş ki, yüce Tanrı, mürıde bir iyilik istediği vakit, onu sufılerin içine sokar ve onu okuyucu (Kura)lar ile arkadaşlıktan men eder.

Yine Muhammed b. el–Hüseyin'den duydum. O da Abdullah b. Ali'den, o da er–Rakki'den, o da ed–Dakkak'tan duymuş. ed–Dakkak diyormuş ki irâdenin sonu, yüce Tanrı'ya gösterip, göstermekle birlikte Hakk'ı bulmandır. Ben: "Hangi şey, irâdeyi içine alır" diye

sordum. O da: "Yüce Tanrı'yı, işaretsiz ve niteliksiz bulmandır" dedi.

Ben, Muhammed b. Abdillah es–Sufi'den duydum. O da Abbâs b. Ebi's–Sehv'den o da Ebu Bekr ed–Dakkak'tan duymuş. Ebu Bekr es–Dakkak diyormuş ki, mürşıd, günah yazan meleklerden solda bulunan tarafından kendisine yirmi yıl boyunca günah yazılmayan kimsedir. "Ebu Osmân el–Hîrî: "Bir kimse sülûkünun başlangıcında geçici iradesini sağlamlaştırmazsa, günlerin geçişi ona sâdece talihin sırt çevirmesini arttırır" ve 'Mürıd, sufılerin ilimlerinden birşey duyup da, onunla amel ettiği vakit, kalbinde hikmet olur ve ömrünün sonuna kadar o ilimden faydalanır. Ve amel ettiği ilimle konuşsa onu dinleyen de faydalanır. Sufılerin ilimlerinden birşey duyup da, onunla amel etmeyen kimse için bu şey, günlerce ezberlenip de unutulan bir hikâye gibidir" dedi. el–Vasitı: "Mürıdin ilk makamı kendi isteğini bırakıp, Tanrı'yı istemesidir" dedi. Yahyâ b. Mu'az: "Müridlere en ağır gelen şey, zıdlarla bir arada hoşça geçinmektir." (481) dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum, o da Ebu'l–Kasım er–Râzî'den, o da Yusuf b. el–Hüseyin'den duymuş. Yusuf b. el–Hüseyin diyormuş ki bir mürıdi, dinin icaplarını yerine getirmede bahaneler bulmağa çalışdır ve kazançla uğraşır gördüğün vakit bil ki, ondan birşey hâsıl olmaz.

Yine şeyh Abu Abdirrahman es–Sulemı'den duydum, o da Ebu'l–Kasım er–Râzı'den, o da Yusuf b. el–Hüseyin'den duymuş. Yusuf b. el–Hüseyin diyormuş ki bir müridi, dinin icaplarını yerinegetirmede bahaneler bulmağa çalıştır ve kazançla uğraşır gördüğün vakit bil ki, ondan birşey hâsıl olmaz.

Yine şeyh Abu Abdirrahman–es Sulemî'den duydum, o da Muhammed b. el–Hüseyin'den, o da Ca'fer el–Huldî'den duymuş. Ca'fer el–Huldî diyormuş ki,

Cüneyd'den (Şeyhlerin) hikâyelerinin zikir ve beyanında müridler için ne fayda vardır?" diye soruldu. O da: "Hikâyeler yüce Tanrı'nın ordusundan bir ordudur. Tanrı onlarla müridlerin kalplerini kuvvetlendirir"dedi. Ona: "Bunun için bir şâhidin var mıdır?" diye soruldu. O da: "Evet, azîz ve celîl olan Tanrı'nın sözü: "Kalbini onlarla kuvvetlendirdiğimiz bütün bu resullerin haberlerini sana hikâye ederiz." (K.,XI, 120)" dedi.

Yine şeyh Ebu Abdirahmân es–Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. Hâlid'den, o da Ca'fer'den, o da Cüneyd'den duymuş.Cüneyd diyormuş ki, doğru mürid alimlerin ilminden müstagnidir. İsteyen (Mürîd) ile istenilen (Murad) arasındaki farka gelince, her mürid (İsteyen) gerçekte istenilen (Murad) dir. Zira aziz ve celîl olan Tanrı'nın muradı, isteği olmazsa, isteyen (Mürid) olmaz, çünkü ancak Tanrı'nın istediği olur. Her istenilen (Murad) isteyendir. Zira her türlü kusur ve eksikten arı duru olan Tanrı, mürid özelliği ile istediği vakit onu istemeğe (İrâdeye) muvaffak kılar. Fakat sufîler, mürîd (İsteyen)le murâdı (İstenilen) birbirinden ayırdılar. Onlarca, mürid başlangıçta bulunan (Mübtedı), murad ise, sonra ulaşan (Münteki)dir. Mürîd yorgunlukla bitkin hâle getirilmiş ve sıkıntıların işkencesi içine atılmıştır. Murad, isteğine sıkıntısızca ulaşandır, buna göre mürid, yorulan; murad, rahatlık içinde olandır. Yüce Tanrı'nın, bu yola girenler (Kasidûn)hakkındaki sünneti (Adeti) çeşitlidir. Onların çoğu mücâhadeleri başarır, nice zahmet ve meşakkate katlandıktan sonra en yüksek derecelere ulaşırlar; bir çoğuna da başlangıçta en kıymetli mânalar keşfolunur ve bunlar riyâzet sâhiplerinden bir çoğunun ulaşmadığına ulaşırlar.Şu kadar var ki,onların çoğu,bu yardımdan sonra, riyâzet hükümlerinden kendilerinden fevt olan şeyi yerine getirmek için mücahedelere döndürüldüler.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'tan duydum, diyor-

du ki, mürıd yük taşıyan (Tahammüllü), murad ise, taşınılan (Mahmul) dır. Yine ondan duydum, diyordu ki, Musa (Selâm üzerine olsun) bir mürid idi. Onun için: "Ey Tanrım! göğsünü aç" (K., XX, 25) dedi. Halbuki Peygamberimiz (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) murâddı. Onun için o: "Biz senin sineni açmadık mı? Ve senden günahını indirdik, o günah ki arkanı ezmişti ve senin zikrini yükselttik" (K., CIV, I–4) buyurdu ve yine Musa'ya (Selâm üzerine olsun): "Ey Rabbim bana görün, sana bakayım" dedi. Tanrı, "Beni göremezsin" (K., VII, 143) dedi. Halbuki Peygamberimiz (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) e: "Görmez misin rabbin fecrin alaca karanlığını nasıl yayar? (XXV,45) buyurdu. Ebu Ali ed–Dakkak; "istenilen bu âyetteki (Rabbini görmez misin" sözüdür. Ve "Nasıl fecrin karanlığını yayar" sözü görmeyi örtme ve görme hâlini korumadır." Cüneyd'den: "Mürid ve murâd nedir" diye soruldu. O da: "Mürid, ilmin idâresi; murad ise, her türlü kusurdan arı duru olan hakkı gözetmenin idaresi altında bulunur. Zira mürid, yürür, murad ise, uçar. Yürüyen uçana ne zaman ulaşır? Denildi ki, Zu'n–Nun Ebu Yezıd'e bir adam gönderdi. Adama: "Bayezid'e, uyku ve rahat ne zamana kadar devam edecek, kafile geçip gitti de" diye tembih etti. Ebu Yezîd de, adama: "Kardeşim "Zu'n–Nûn'a de ki, erkek, bütün gece uyuyup, kafileden önce konağa varır" dedi. Bunun üzerine Zu'n–Nun: "Bu söz kendisine kutlu olsun, bu öyle bir sözdür ki hallerimiz onun derecesine ulaşmaz" dedi.

DOĞRU OLMA (İSTİKAMET) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı; "Rabbimiz Allahdır deyip, sonra bunda doğruluk edenlere ...." (K., XLVI, 13) buyurmuştur.

Bize, imam Ebu Bekr Muhammed b. el–Huseyn b. Fûrek (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. Ona da, Abdullâh b. Ca'fer b. Ahmed el–İsbehanî, ona da Ebu Bişr Yûnus b. Habîb, ona da Ebu Dâvud et–Teyâlisî, ona da Şa'bat el–A'maş b. Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'dan, o da Peygamberin (Tanrı selât ve selâmı üzerine olsun) kölesi Sevbân'dan, o da, peygamberden nakledrek bildirmiş. Peygamber: "Doğruluk üzere olun, doğru olamaz iseniz, dininizin iyi şeyinin namaz olduğunu biliniz,abdesti ancak mu'min muhafaza edebilir" buyurdu.

Üstad Kuşeyrî dedi ki, istikâmet (Doğruluk) öyle bir derecedir ki, işlerin olgunluğu ve tamamlığı onunladır ve iyiliklerin elde edilmesi ve düzeni onun varlığı iledir. Kim hâlinde doğru olmazsa, çalışması kaybolur. cehit ve gayreti fayda vermez. Yüce Tanrı: "Sağlam olarak eğirdiği ipliği tekrar bozan kadın gibi olmayın" (K., XVI, 92) buyurdu. Sıfatında doğru olmayan kimse, bulunduğu makamından daha yükseğine çıkamaz ve sülûkünü sağlam temele oturtamaz. Böyle olunca son edeblerinde doğruluk, ârifin hakkı olduğu gibi,başlangıç hükümlerinde doğruluk da müridin şartıdır. Amellerinde gevşeklik göstermemek, başlangıçta bulunanların; cehid ve gayret sarfetmelerinde bir duraklamaya arkadaş olmamak ortada bulunanların; birbirlerine kavuşmalarında araya kapıcılar girmemekde sonda bulunanların âlametlerindendir.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'tan duydum, diyordu ki, istikâmetin üç yolu vardır: l. Takvîm (–Eğriyi doğrultma), 2. İkâmet (–Oturmak, sabitleştirmek, birini ayağa kaldırmak), 3. İstikâmet (Doğruluk, doğru olma) takvîm nefisleri terbiyelendirmek, ikâmet, kalpleri süslemek, istikâmet ise, sırları yaklaştırmak bakımındandır. Ebu Bekr es–Sıddık (Tanrı ondan razı olsun) Tanrı'nın: "Sonra doğru oldular" (K., XLVI,13, XLX, 30) âyetinin manâsı hakkında "Ortak koşma-

dılar", Ömer (Tanrı ondan razı olsun) tilkiler gibi hile ile gitmediler, tilkilik etmediler" dedi. Ebu Bekr es–Sıddık'ın sözü tevhîddeki esasları gözetmeğe, Ömer'in sözü ile, tevîl aramayı terk etmeğe ve akidlerin şartı ile harekette bulunmağa hamledilmiştir. İbn Ata: "Kalbin Tanrı ile yalnız olması üzerinde doğruluk gösterdiler demektir" dedi. Ebu Abı el–Cuzcânî: "Keramet sahibi değil, doğruluk (İstikâmet) sahibi ol, zira nefsin keramet aramak için hareket eder, halbuki aziz ve celıl olan rabbin, sende doğruluk arar.

Ben, şeyh Ebû Abdürrahman es–Sulemî'den duydum. O da Ebu Ali es–Şebevî'den duymuş. Ebu Ali es–Şebevî diyormuş ki, rüyada Peygamberi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) gördüm. Kendisine: "Senden rivâyet edildiğine göre, sen "Hud suresi (K., XI)" saçlarımı ağarttı demişsin.Ondan: "Peygamberlerin kıssalarını, ümmetlerin yok olmaları mı seni ihtiyarlattı" diye soruldu.O da: "Hayır,fakat yüce Tanrı'nın emrolunduğun gibi doğru ol, sözü ihtiyarlattı" buyurdu. Denildi ki, doğruluğa ancak büyükler güç yetirebilir. Çünkü doğruluk (İstikâmet) bilinenlerden (Ahid) çıkma,âdet ve törelerden ayrılma ve yüce Tanrı'nın huzurunda, gerçek doğruluk üzere oturup kalkmadır. Bundan dolayı, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Güç yetiremediğiniz hâlde doğru olunuz" buyurdu. el–Vâsıtî, güzel huyların kemâle erdiği ve yokluğu ile de güzel huyların çirkinleştiği haslet, doğruluktur. es–Şiblî'den hikâye edilmiştir. Demiş ki, istikamet bulunduğun vakti bir kıyamet görmendir (Kendini kıyamet gününde gibi bilmendir) denilir ki, sözlerde doğruluk, arkadan kötülemeği, fiillerde doğruluk, bid'atı, amellerde doğruluk gevşekliği terk etme, hâllerde doğruluk ise, perdeleri sürüp atma ile olur.

Ben, üstad imam Ebu Bekr Muhammed b. el–Huseyin b. Furekten'den duydum. Diyordu ki "استقامت"

kelimesindeki " سں " istek ifâde eder, yani Tanrı' dan kendilerinin tevhidleri üzere yerleştirmesini, Hakla olan ahidlerinin devamı ve hudutlarının muhafazası üzere sâbit kılmasını istediler.

Üstâd Kuşeyrî dedi ki, bil ki, istikamet (Doğruluk) ululuğu (Kerâmet) devamlı kılmayı icab ettirir. Yüce Tanrı: "Eğer onlar (Cin ve ins) bir yol üzerinde doğruluk gösterselerdi, onlara soğuk ve iyi sular içirirdik. (K., XXII, 16) buyurdu. "İçirirdik" dedi "İçirdik" demedi. Ona su verdim "Dediğim zaman" onu suladım denilir. Bu şekil devamı gösterir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, o da el–Huseyn b. Ahmed'den, o da Abu'l–Abbâs el–Fergânî'den duymuş. Ebu'l–Abbâs el–Ferganî diyormuş ki, Cüneyd dedi ki, çölde Ummgeylan ağaçlarından bir ağacın altında müridlerden bir gence rastladım. Ona: "Burada niçin oturursun" dedim. O da: "Burada bir hâl kaybettim" dedi. Ben he Hacca gittim ve onu terk ettim. Hacdan döndüğüm vakit, bir de ne göreyim, genç o ağaca yakın bir yere göçmemiş mi? Ona burada oturmana sebep nedir? dedim. O da: "Aradığım hâlı bu yerde buldum ve burada kaldım" dedi. Cüneyd: "Bu iki hâlden hangisi, kaybettiği hâline sarılması mı, yoksa muradına kavuştuğu yere sarılması mı daha şereflidir bilmiyorum" dedi.

İÇTENLİK (İHLÂS) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Haberdar olun ki, Tanrı'ya ortak koşmak (Şirk) tan ve iki yüzlülükten daha sâf halis din Tanrı'nındır." (K., XXXIX,3) buyurmuştur.

Bize, Ali b. Ahmed el–Ahvâzî bildirdi, ona da Ahmed b. Ubeyd el–Basrî ona da Ca'fer b. Muhammed el–Faryâbî, ona da Ebu Tâlût bildirmiş. Ebu Tâlût

demiş ki, bana da Hânî b. Abdirrahmân b. Ebu Ablet el–Ukaylı, İbrâhım b. Ebu Ablet'ten naklederek bildirmiş.O da demiş ki,bana Atiyet b.Vişâh,Enes b.Malik'ten naklederek bildirdi.Enes b.Mâlik demiş ki Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmi üzerine olsun):"Müslümanların kalbini hayinlikten temizleyen üç şey vardır: Yüce Tanrı için amelde halislik, hükümdarlara nasihat etme, müslümanların topluluğuna devam etme. Ustad (Kuşeyrî) dedi ki, "İçtenlik (İhlas) ve ibâdette sâdece her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'yı kasd ederek, Tanrı'yı birlemektir, bu da, kulun, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'ya, bir yaratık için yapmacıktan veya insanların yanında bir övünme veya halktan övgü sevgisi veyahutta, kendisi ile yüce Tanrı'ya yaklaşmaktan başka gayesi olmayan manâlardan başka hiçbir şey istememektir. "İhlâs, yaratıkların, övme veya yermesine bakmadan, işin (Fiilin) temiz ve sâfi olmasından ibârettir", "İhlâs şahısları dikkatle müşahadeden çekinmedir" demek doğru olur. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)'e isnad olunan hadîste: "Peygamber, Cebrâil'den, o da her türlü kusurdan arı duru olan yüce Tanrı'dan nakletmiş. Yüce Tanrı: "İhlâs, benim sırrımdan bir sırdır, ben onu, kullarımdan sevdiğimin kalbine emânet ettim" buyurdu.

Ben, şeyh Ebu Abdurrahmân es–Sulemî'den duydum. "İhlâs nedir?"diye sordum. O da dedi ki, Ali b. Sa'îd ve Ahmed b. Muhammed b. Zekerîyâ'dan duydum. Her ikisinden: "İhlâs nedir?" diye sordum. Onlar da dediler ki, biz Ali b. İbrâhim eş–Şekıkî'den duyduk. Ondan: "İhlâs nedir?" diye sorduk. O da dedi ki, ben Muhammed b. Ca'fer el–Hassâf'tan duydum, ona "İhlâs nedir?" diye sordum. O da dedi ki, Ahmed b. Beşşâr'dan: "İhlâs nedir?" diye sordum. O da dedi ki, Ebu Ya'kub eş–Şarîtî'den: "İhlâs nedir" diye sordum. O da dedi ki, Ahmed b. Gassân'dan "İhlâs nedir" diye

sordum. O da dedi ki, Abdül Vâhid b. Zeyd'den: "İhlâs nedir?" diye sordum. O da dedi ki, el–Hasan'dan: "İhlâs nedir?" diye sordum. O da dedi ki, Huzeyfe' den: "İhlâs nedir?" diye sordum. O da dedi ki, Peygamber'den (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) "İhlâs nedir?" diye sordum. O da dedi ki Cebrâil (Selâm üzerine olsun)'den: "İhlâs nedir?" diye sordum.O da dedi ki, "Azız rabbimden: "İhlâs nedir?" diye sordum. O da: "İhlâs sırrımdan bir sırdır, ben onu, kullarımdan sevdiğimin kalbine emânet ettim" buyurdu.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, ihlâs kendini halkı görmekten korumak, doğruluk (Sıdk) ise nefise devamlı bakmaktan sakınmaktır.Muhliste iki yüzlülük (Riyâ), sâdık ta da gurur yoktur. Zu'n–Nuni'l–Mısrî: "İhlâs ancak içinde doğruluk olmak ve ona sabr etmekle tam olur ve doğruluk'da,ancak içinde ihlâs ve ona devamla tam olur"dedi. Ebu Yakub es–Susî dedi ki, ihlâslarında ihlâsı görenlerin ihlâsı, ihlâsa (Saflığa, temizliğe) ihtiyaç gösterir. Zu'n–Nun dedi ki, ihlâsın alâmeti üçtür: Halktan gelen yerme ve övmenin eşit olması; amellerde, amelleri görmeği unutma; amelin, ahirette sevab gerektirmesini unutma.

Ben, şeyh Ebu Abdurrahmân es–Sulemı'den duydum. O da Ebû Osman el–Magribı'den duymuş. Ebu Osman el–Magribî diyormuş ki, ihlâs, içinde nefs için bir hal ile bir haz bulunmayan şey olup, o da halkın ihlâsıdır. Haslar (Havâss) ın ihlâsına gelince, o, haslar ile değil, rabblarından onların üzerine gelir ve bunun neticesinde onlardan taatler doğar, halbuki onlar bu taatlerden uzaktırlar ve onlar bu taatleri görmezler ve onlara hazır da değillerdir.

İşte bu hasların ihlâsıdır. Ebu Bekr ed – Dakkak dedi ki, her ihlâs sahibinin (Muhlisin) ihlâsını halis yapmak istediği vakit, kuldan ihlâsını gör-

meği düşürr (Yani ihlâsını kendine göstermez), böylece o kul samimî (Muhlis) değil, herşeyden temizlenmiş (Muhles) olur. Sehl: "Riyayı ancak muhlis tanır" dedi.

Ben, Ebu Hâtim es–Sicistânî'den duydum. O da Abdullâh b. Ali'den, o da el–Vecıhî'den, o da Ebu Ali er–Ruzbârî'den duymuş. Ebu Ali er–Ruzbârî, diyormuş ki, Ruveym bana dedi ki, Ebu Sa'îd el–Harrâz: "Ariflerin riyası, müridlerin ihlâsından daha üstündür" dedi. Zu'n–Nun da: "İhlâs, kulu düşmanın bozmasından koruyan şeydir" dedi. Ebu Osman: "İhlâs, devamlı olarak yaratıcı (Halik)'ya bakmak suretiyle yaratılan (Halkı) görmeği unutmadır"dedi.Huzeyfet el–Mar'aşî: "İhlâs kulun fiillerinin, dışta (Zahirde) ve içte (Batında) eşit olmasıdır" yani yalnızken nasıl hareket ve ibâdet ediyorsa, insanların yanında da aynı şekilde hareket etmesidir" dedi. Denildi ki, ihlâs, kendisi ile doğruluk kasd edildiği hâlde, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın kendisi ile istenildiği şeydir. Denildi ki, ihlâs, amelleri görmekten gözü yummadır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn el–Farisî'den o da Muhammed b. el–Huseyn'den, o da Ali b. Abdi'l–Hamid'den, o da es–Serî'den duymuş. es–Serî diyormuş ki, kim halk için, içinde olmayan şeyle (Taat ve ibâdetle) kendisini süslerse, Yüce Tanrı'nın gözünden düşer.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ali b. Bundâr es–Sûfî'den, o da Abdullah b. Mahmud'dan, o da, Muhammed b. Abdirrabbih'den, o da el–Fudeyl'den duymuş. el–Fudeyl diyormuş ki, insanlar için ameli terk etmek riyâ, insanlar için amel etme ise, Tanrı'ya ortak koşmaklık (Şirk)tir; İhlâs, Tanrı'nın seni bu iki hâlden de sağ sâlim kılmasıdır. Cüneyd: "İhlâs, Tanrı ile kul arasında bir sırdır, bir melek o sırrı yazamaz ve bir şeytan onu bozmaz ve bir boş istek de ona eğilmez" dedi. Ruveym: "İhlâs öyle bir ameldir ki

sahibi, onun için iki dünyadan karşılık ve iki melekten de bir nasip istemez" Sehl b. Abdillâh'a: "Nefse en güç gelen şey nedir?" denildi. O da: "İhlâstır, zira nefsin, onda bir nasibi yoktur" dedi. Sufilerin birinden: "İhlâs nedir?" diye soruldu. O da: "Amelin üzerine aziz ve celîl olan Tanrı'dan başka bir şahid getirilmemesidir dedi.Sufılerden biri dedi ki, bir cuma günü namazdan önce Sehl b. Abdillâh'ın yanına girdim, evde bir yılan gördüm. Bir ileri, bir geri gitmeye başladım.Bunun üzerine Sehl b.Abdillâh: "İçeri gir, zira yeryüzünde birşeyden korkan kimse, imanın hakikatine ulaşmaz" dedi. Sonra: "Cuma namazını kılmak ister misin?" diye sordu. Ben de: "Bizimle mescid arasında bir gün, bir gecelik mesafe vardır" dedim. Bunun üzerine elimi tuttu. Çok az bir zaman da mescidi gördüm, içeri girdik ve cuma namazını kıldıktan sonra çıktık. O kapıda durdu, çıkan halka bakıyordu, bana hitap edip: "Lâ ilâhe illa'llah"ın (Tanı'dan başka Tanrı yoktur) halkı çoktur, fakat içlerinde ihlâs sâhipleri azdır" dedi.

Bize Hamza b. Yûsuf el–Curcânî bildirdi: Ona da Muhammed b. Muhammed b. Abdirrâhîm, ona da Ebu Tâlib Muhammed b. Zekerîyâ el–Mukaddesî, ona da Ebu Kursâfa Muhammed b. Abdilvehhâb el–Askalanî, ona da Zekerîyâ b. Nâfi, ona da Muhammed b. Yezîd el–Karatisı, İsmâ'ıl b. Ebı Halid'den, o da Mekhul' dan naklederek bildirmiş, Mekhul: "Kırk gün ihlâs gösterip de, mutlaka kalbinden dili üzerine hikmet pınarları kaynamayan bir kul yoktur" dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da, Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Abdrrezzâk'tan, o da Yusuf b. el–Huseyn'den duymuş. Yusuf b. el–Huseyn: "Dünyada en değerli şey ihlâstır, rıyayı kalbinden ne kadar düşürmeğe çalıştımsa, sanki o başka bir renkte (Yeniden) bitti" dedi.

Yine şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duy-

dum. O da en–Nasrâbâdi'den, o da Ebu'l–Cehm'den o da İbn Ebi'l–Havârî'den, o da Ebû Süleymân'dan duymuş. Ebû Süleymân diyormuş ki, kul ihlâs gösterince kendisinden vesvese ve riya toptan gider.

DOĞRULUK (SIDK) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Ey mü'minler! Tanrı'dan korkun ve sadıklarla beraber olun (K., IX, 119) buyurdu.

Bize, imam Ebu Bekr Muhammed b. Furek (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. Ona da Abdullâh b. Ca'fer b.Ahmed el–İsbehânî, ona da Ebu Bişr Yunus b. Habîb, ona da Ebu Dâvud et–Teyâlisî, ona da Şa'bat, Mansur'dan o da Ebu Vâ'il'den, o da Abdillâh b. Mes'ud'dan, o da Peygamberden (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) bildirmiş. Peygamber: "Kul, Yüce Tanrı'nın katında sıddık (Çok doğru) olarak kaydedilinceye kadar, daima doğru olur ve doğruluğu arar ve Tanrı katında çok yalancı olarak kaydedilinceye kadar daima yalan söyler ve yalanı arar" buyurdu.

Ustâd (Kuşeyrî) dedi ki, doğruluk, din işinin direğidir, din işinin tamamlanması, tam olması doğruluk iledir ve düzeni de doğruluk içindedir, doğruluk, peygamberlikten ikinci derecedir. Yüce Tanrı: "Tanrı'ya ve elçisine itaat eden Tanrı'nın nimetlendirdiği peygamberler ve sıddıkler... ile birliktedirler." (K.,IV, 69), buyurmuştur. Sâdık (Doğru) sıdk (Doğruluk) tan lâzım bir isim, sıddık (Çok doğru) ise, sıdk'tan abartma ismi olup, doğruluğu kendisinde hâkim olan halde çok olan mânasındadır, aynı kalıptaki sikkir, içkiye düşkün (Çok içki içen) himmir: şaraba düşkün (Çok şarap içen) isimler gibi. Doğruluğun en azı, gizli ve aşikârenin (Yani iç ve dışın) birbirine eşit olmasıdır. Doğru, (Sâdık)sözünde doğru olan, sıddık ise, bütün söz, fiil

ve hâllerinde doğru olandır, Ahmed b. Hidraveyh demiş ki, kim yüce Tanrı ile birlikte olmak isterse,doğruluğa devam etsin, çünkü Yüce Tanrı: "Tanrı, doğrularla birliktedir" (K.,IV, 69) buyurmuştur.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansur b. Abdillâh'dan, o da, el–Fergânî'den, o da Cüneyd'den duymuş, Cüneyd diyormuş ki, doğru,günde kırk defa değişir; mürai (İkiyüzlü) ise, kırk yıl tek hal üzerinde kalır. Ebu Süleymân ed–Dârânî: "Eğer doğru, kalbinde olanı nitelemek istese, dili onu açıklayamaz" dedi. Denildi ki, doğruluk, yok olma yurtlarında (Korkulacak yerlerde) doğruyu söylemektir. Denildi ki, doğruluk sırrın (Yalnızlığın) söze uymasıdır. el–Kannat: "Doğruluk, haramı boğaza gitmekten men eder" dedi. Abdülvâhid b. Zeyd de: "Doğruluk, azîz ve celîl olan Tanrı'nın ahidlerine amel ile vefâ göstermektir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu Abbâs el–Bağdadî'den, o da Ca'fer b. Nasîr'den, o da el–Cerîrî'den, o da Sehl b. Abdillâh'dan duymuş. Sehl b. Abdillâh diyormuş ki, nefsine veya başkasına yaltaklanan bir kul, doğruluğun kokusunu alamaz.Ebu Sa'îd el–Kureşı dedi ki, doğru ölüme hazır olan ve gizlisi (Halka) keşfedilince de ondan utanmayan kimsedir. Yüce Tanrı: "Eğer doğrulardan iseniz, ölümü isteyiniz" (K., LXII, 6) buyurmuştur.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum. Diyordu ki, Ebu Ali es–Sakafî, bir gün konuşuyordu. Abdullâh b. Münâzil: "Ey Ebu Ali! Ölüme hazırlan. Zira ölümden kaçmak mümkün değildir"dedi.Ebu Ali de: "Ey Abdullâh!sen ölüme hazırlan,zira ölümden kaçmak mümkün değildir" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Münazil kolunu yastık yapıp başını üzerine koydu ve: "İşte öldüm" dedi ve öldü. Ebu Ali, aciz gösterdi çünkü onun yaptığını yapmasına imkân yoktu, zira

Ebu Ali'nin ilişkileri vardı, halbuki Abdullâh herşeyden sıyrılmıştı ve bir işi de yoktu.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahman es–Sulemî'den duydum, diyordu ki, Ebu'l–Abbâs ed–Dîneverî konuşuyordu. Toplantıda bir yaşlı kadın bağırdı. Ebu'l–Abbâs ed–Dîneverî kadına: "Öl" dedi. Kadın kalktı, birkaç adım attı sonra, Ebu'l–Abbâs'a dönüp: "Öldüm" dedi ve ölü olarak yere yıkıldı. el–Vâsıtî: "Doğruluk, niyyet ile birlikte tevhîdin sağlamlığıdır" dedi. Denildi ki, Abdulvâhid b. Zeyd, müridlerinden bedeni zayıflamış bir gence baktı ve: "Ey genç! sen oruca mı devam ediyorsun?" diye sordu; o da: "Hayır, ben ne oruca, ne de yemeğe devam ediyorum" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Zeyd: "Geceleyin ayakta durmaya mı devam ediyorsun?" dedi. O da: "Hayır, ne uykuya ne de gece ayakta durmaya devam ediyorum"dedi. Bunun üzerine Abdullâh b. Zeyd: "O hâlde seni ne zayıflattı" diye sordu. Genç de: "Sürekli aşk ve onu sürekli olarak gizleme" dedi. Abdullah b. Zeyd: "Sus, buna nasıl cesaret edersin" dedi. Genç kalktı, iki adım attı ve: "Ey Tanrım!eğer doğru isem, beni al" dedi ve ölü olarak düştü.

Ebu Amr ez–Zeccâcı'den nakledilmiştir,demiş ki, annem öldü ve ondan bir ev miras kaldı, onu elli dinara sattım ve hacca hareket ettim. Babil'e ulaştığım vakit, delillerden biri beni karşıladı ve: "Yanında neyin vardır?" diye sordu. Ben de kendi kendime: "Doğruyu söylemek iyidir" dedim ve: "Yanımda elli dinar var" diye cevap verdim. O da: "Onları bana ver" dedi. Ona keseyi verdim saydı, bir de ne görsün,tam dinar çıkmasın mı? Bunun üzerine: "Onları al, senin doğruluğun bana te'sir etti" dedi, sonra bineğinden indi ve "Ona bin" dedi. Ben de: "İstemiyorum" dedim. O da: "Muhakkak bineceksin" diye ısrar etti. Bindim. O: "Ben senin izindeyim"dedi. Ertesi yıl olunca, bana katıldı

ve ölünceye kadar benden ayrılmadı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansur b. Abdillâh'dan, o da Ca'fer el–Havvâss'dan, o da İbrahim el–Havvâss'dan duymuş. İbrahim el–Havvass diyormuş ki, doğru (Sâdık) yu ancak, eda ettiği farzda veya rabbi için yaptığı nafilelerde görürsün.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, o da Ebu'l–Huseyn b. Mukassim'den, o da Ca'fer el–Havvâs'dan, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd diyormuş ki, gerçek doğruluk, yalandan başka birşey seni kurtarmayan ülkelerde doğruyu söylemektir. Denildi ki, doğruda üç şey vardır: Tatlılık, heybet (Korku) ve güzellik. Denildi ki, Tanrı Dâvud (Selâm üzerineolsun)'a: "Ey Dâvud! Kim bana gizlide doğru olursa, ben de yaratıkların yanında aşikârlığında doğru olurum" dedi.

Denilir ki İbrâhim b. Davhat, İbrâhîm b. Sitenbe ile birlikte çöle gitmiş.İbrâhım b.Davha dınarı da atbâ'ya: "Yanında ilgi duyulan ne varsa at" demiş. O da: "Bir dinardan başka herşeyi attım" demiş. O: "Ey İbrâhım! Benim sırrımı meşgul etme, yanında ilgi duyulan ne varsa at" demiş. İbrâhım b. Davha dınarı da attım demiş. Sonra İbrâhım b. Sitenbe: "Ey İbrâhım! yanında ilgi duyulan ne varsa at" demiş. O da: "Yanında, bir ayakkabı tasması olduğunu hatırlamış ve onu atmış. Yolda ayakkabı tasmasına ihtiyacı olduğu zaman, onu bulmuş. Bunun üzerineİbrâhım b. Sitenbe: "Yüce Tanrı'ya doğruluk ile amelde bulunanın hâli böyledir" demiş. Zu'n–Nun (Tanrı rahmet etsin) demiş ki, doğruluk, Tanrı'nın kılıcıdır, neyin üzerine konulursa, onu keser". Sehl b. Abdillâh da: "Çok doğruların ilk hainliği, nefisleri ile konuşmalarıdır" dedi. Feth el–Mavsilî'den: "Doğruluk (Sıdk) nedir?" diye soruldu. O da elini, demircinin potasına soktu ve kızgın demiri çıkarıp, avucu içine koydu ve: "İşte doğruluk budur" dedi.Yusuf b. Esbât: "Bir geceyi Yüce Tanrı'ya doğruluk ile

amelde geçirmem, kılıcımla Yüce Tanrı'nın yolunda dövüşmemden daha çok hoşuma gider" dedi.

Ben, üstâd Ebu Ali ed–Dakkak'tan duydum, diyordu ki, doğruluk, göründüğü gibi olman, olduğun gibi görünmendir. el–Hâris el–Muhâsibı'den "Sıdkın alâmeti nedir?" diye soruldu. O da: "Doğru, kalbinin iyiliği için, kendi kadrinin halkın kalplerinden çıkmasına aldırmayan, iyi amelinden bir zerresine halkın muttali olmasını istemeyen ve kötü ameline insanların muttali olmasından tiksinti duymayan (zira, bundan tiksinti, onun, insanlar yanında fazla br değer istemesinin delilidir ve bu da çok doğru olanların huylarından değildir) kimsedir. Sufilerden biri "Sürekli farzı eda etmeyenin geçici farzı kabul olunmaz" dedi. Kendisinden "Sürekli farz nedir?" diye soruldukta: "Doğruluktur" dedi. Denildi ki: Tanrı'yı doğrulukla istediğin vakit, Tanrı sana, içinde dünya ve ahiretteki nadir şeylerden hepsini göreceğin bir ayna verir. Denildi ki doğruluğun sana zararı dokunacağından korktuğun zaman doğruluğa sarıl, çünkü o sana fayda verir. Sana faydası dokunacağını gördüğün vakit, yalanı terk et, zira o sana zarar verir. Denildi ki, herşey birşeydir, yalancının dost olması hiçbir şeydir. Denildi ki yalancının alâmeti,yemin ettirmeksizin, cömertçe yemin etmesidir. İbn Sîrîn: "Söz, bir kimsenin yalana ihtiyaç duymasından daha geniştir" dedi. "Doğru tâcir fakir olmaz" denildi.

U T A N M A (H A Y A')

Yüce Tanrı: "Tanrı'nın, kendisini gördüğünü bilmez mi?" (K., XCVI, 14) buyurdu.

Bize, Ebu Bekr Muh. b. Ah. b. "Abdus el–Hîrî el–Müzekkî bildirdi, ona da Ebu Sehl Ah. b. Muh. b. Ziyâd en–Nahvî Bağdad'da, ona da İbrâhîm b. Muh. b.

el–Hayşem, ona da Musâ b. Hayyân, ona da el–Mukaddesî, Ubeydullah b. Ömer'den, o da Nâfi'den,o da, Abdullah b. Ömer'den naklederek bildirmiş.Abdullâh b. Ömer demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Utanma, imândandır" buyurdu.

Bize, Ebu Sa'îd Muhammed b. İbrâhîm el–İsmâîlı bildirdi, ona da Ebu Osmân Amr b. Abdillâh el–Basrî. ona da Ebu Ahmed Muhammed b. Abdilvehhâb, ona da Ya'lâ b. Ubeyd, ona da Ebân b. İshâk, bildirmiş. O da, es–Sabbah b. Muhammed'den, o da Mürretu'l–Hemedânî'den, o da İbn Mes'ud'dan nakletmiş. İbn Mes' ud demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) bir gün sahâbeye: "Tanrı'dan, hakkiyle utanın", buyurdu. Onlar da: "Ey Tanrı'nın elçisi! Tanrı'ya hamd olsun, biz Tanrı'dan utanıyoruz" dediler. Bunun üzerine Peygamber: "Utanma bu değildir; fakat Tanrı' dan hakkiyle utanan, başını ve onun içinde sakladığını, karnını ve onun içine aldığını korusun, ölüm ve belâyı hatırlasın: "Ve kim ahireti isterse, dünya süsünü terk etsin, kim bunları yaparsa, Tanrı'dan hakkıyla utanmış olur" buyurdu.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Ona da Ebu Nasr el–Vezırî, ona da Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, ona da el–Gulâbî, ona da Muh. b. Muhalled bildirmiş. Muh. b. Muhalled de babasından nakletmiş. Babası demiş k: "Hakîmlerden biri: Kendisinden utanılanın sohbeti ile utanmayı diriltiniz" dedi.

Yine şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum, o da Ebu Bekr er–Râzî'den, o da İbn "Ata'dan, duymuş. İbn "Ata diyormuş ki, en büyük ilim, heybet ve utanmadır. Kulun kalbinden heybet (Korku) ve utanma gidince, onda bir hayır (İyilik) kalmaz.

Yine şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum.O da Ebu'l–Ferece'l–Versânı'den, o da Muh. b. Ah. b. Yakub'dan duymuş. Muh. b. Ah. b. Yakub de-

miş ki, bana Muhammed b. Abdimelik bildirdi. O da Zu'n–Nun i'l–Mısrı'den duymuş. Zu'n–Nun il–Mısrî demiş ki, utanma, senden önce yüce rabbine ulaşacağını bildiğin şeyi yapmaktan korku ile birlikte heybetin kalpte bulunmasıdır. Ve yine Zu'n–Nun: "Sevgi,sahibini konuşturur, utanma,sahibini susturur. Korku (Havf) ise, sahibini üzüntüye sokar" dedi. Ebu Osmân: "Azîz ve celîl olan Tanrı'dan utanmadığı halde, utanmadan bahseden kimse, aldanmıştır" dedi.

Ben, Ebu Bekr b. Eşkîb'den duydum. Diyordu ki el–Hasan b. el–Haddâd, Abdullâh b. Münazil'e geldi ve Abdullâh b. Münâzil: "Nereden geliyorsun?" diye sordu. O da: "Müzekkir (Vâiz) Ebu'l–Kasım'ın toplantısından geliyorum"dedi. Abdullâh b. Münâzil: "Ne hakkında konuşuyordu" diye sordu. O da: "Utanma hakkında" dedi. Abdullah b. Münâzil: "Şaşılacak şey! Yüce Tanrı'dan utanmayan, utanma hakkında nasıl konuşabilir?" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den, o da Ahmed b. Sâlih'den, o da Muhammed b. Abdûn'dan, o da Ebu'l–Abbâs el–Müeddib'den, o da es–Serî'den duymuş. es–Serî demiş ki: "Utanma ve üns kalbin kapısını çalarlar, eğer onda zühd ve vera bulurlarsa, yerleşirler, aksi takdirde giderler.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da el–Cerîrî'den duymuş. el–Cerîrî diyormuş ki, birinci yüzyılın (Hicrı) insanları arasında din ile amel etme, nihayet incelip zayıfladı. İkinci yüzyılın insanları, vefa ile amel ettiler, nihayet vefa gitti. Üçüncü yüz yılın insanları, insanlık (Mürüvvet) ile amel ettiler, o da gitti. Dördüncü yüzyılın insanları utanma ile amel ettiler, o da gitti: Ondan sonra insanlar istek ve korku yani (Havf u reca) ile amel ettiler ve yüce Tanrı'nın "Kadın Yusuf'a ihti-

mam gösterdi, eğer rabbin burhanını görmeseydi, Yûsuf da ona ihtimam ederdi" (K., XII, 24) sözü hakkında denildi ki: Bu âyetteki burhan, zuleyha'nın, evin bir köşesinde üzerine örtü örttüğü bir puttan ibârettir. Yûsuf, Züleyha'ya: "Ne yapıyorsun" diye sorunca, O: "Bu puttan utanıyorum" dedi; bunun üzerine Yûsuf (Selâm üzerine olsun) ben senden daha iyiyim, (Zira) ben yüce Tanrı'dan utanıyorum"dedi ve yine yüce Tanrı'nın: "İki kadndan biri, utanarak Musa'nın yanına geldi (K., XXVII, 25) âyeti hakkında denildi ki kadın Musâ'dan utandı, zira o, Musa'yı ziyâfete dâvet ediyordu, Musa' nın dâveti kabul etmeyeceğinden utandı. Dâvet edenin sıfatı, utanmadır ve bu, ikram etmeden utanmadır.

Ben ,Muhammed b. el–Hüseyn'den duydum. O da Abdullâh b. el–Hüseyn'den, o da Ebu Muhammed el–Belâzurı'den, o da Ebu Abdıllâh el–Ömerı, o da Ahmed b. Ebi'l–Havârî'den, o da Ebu Süleyman ed–Dârânî'den, duymuş. Ebu Süleyman ed–Dârânî diyormuş ki, yüce Tanrı: "Kulum, sen benden utanmadın ben insanlara senin ayıplarını ve, yerin sâkin,şenelmiş yerlerine de senin günahlarını unutturdum, levh-i mahfûzdan sürçmelerini sildim ve kıyamet gününde hesabını ince eleyip sık dokudum" buyurdu. Denildi ki mescidin dışında namaz kılan bir adam görüldü. Kendisine: "Niçin mescide girip orada namaz kılmıyorsun?" denildi. Adam da: "Tanrı'ya isyan ettiğim halde kendi evine girmekten utanıyorum" dedi.

Denildi ki, utanılan bir yerde görülmemesi, utanmanın alâmetlerindendir.Sufılerden biri dedi ki, bir gece çıktık,bir ormandan geçtik,bir de uyuyan bir adam ve başı ucunda otlayan bir at görmeyelim mi. Adamı itip uyandırdık ve kendisine: "Böyle korkunç bir yerde uyumaktan korkmuyor musun? Burası yırtıcı hayvanlar yeridir" dedik. Adam başını kaldırdı ve: "Tanrı'dan başkasından korkmaktan utanıyorum" dedi ve başını

yere koyup uyudu.

Yüce Tanrı İsâ (Selâmı üzerine olsun)'ya: "Nefsine, kendine nasihat et, vaiz ver, eğer o övüdünden övütlenirsen halka övüt ver, aksi takdirde halka övüt verirken benden utan" dedi.

Denildi ki, utanmanın çeşitleri vardır: "Emin olarak kaç" denildiği zaman: "Senden utanıyorum" diyen Adem (Selâm üzerine olsun)'inki gibi suç işlemekten utanma, "Seni her türlü kusurdan arı duru kılarız, sana gerektiği gibi kulluk etmedik" diyen meleklerinki gibi kusur işlemekten utanma; azîz ve celîl olan Tanrı'dan utanarak kanadı ile örtünen İsrâfil'inki gibi ululama ve tazimden utanma; evimden çıkınız demek için Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)ümmetinden utanması gibi keremden utanma. Nitekim aziz ve celil olan Tanrı: "Sohbete dalıp oturmayınız" (K., XXXIII, 53) buyurdu. Ali'nin (Allah ondan razı olsun), Fâtima'nın yerinde kendisinden mezy vaki olmasına dair hükmünü Peygamberden sormaktan utanıp, onu el–Mikdâd vasıtasiyle sordurması gibi pek utanmadan utanmadır. Musa'nın "Bana dünyaya ait bir ihtiyaç gösterdi, fakat Tanrım! Senden utanıyorum" ve buna karşılık aziz ve celil olan Tanrı'nın "Hamurunun tuzuna ve koyununun otuna kadar benden iste" dediği gibi hor görmekten utanması gibi, bir de Nimet verme utanması olup, rabbin utanmasıdır ki her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, kul sırat köprüsünden geçtikten sonra eline mühürlü mektup verir; bu mektupta Allah, "Ey kulum, dünyada yaptığını yaptın ve ben işlediğin günahı açıklamaktan utandım. (Cennete) git, ben seni bağışladım" diye yazılıdır.

Ben, Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, nimet verme utanması hususunda Yahyâ b. Muâz demiş ki, kulu günaha giren ve bundan kendisi utanan Tanrı'yı her türlü kusurdan arı duru kılarım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullah b. Ah. b. Ca'fer'den, o da Zencaveyh el–Lebbâd'dan, o da Ali b. el–Huseyn el–Lebbâd'den, o da İbrâhım b. el–Eş'as'dan, o da el–Fudeyl b. iyâz'den duymuş. el–Fudeyl b. Iyâz diyormuş ki, talihsizlik alâmetleri beştir: Birincisi kalpte katılık, ikincisi gözden yaş akmaması, üçüncüsü utanma azlığı, dördüncüsü dünyaya meyletme ve beşincisi uzun ümit.

Kitapların birinde: "Kulum bana insaflı davranmaz, beni çağırır, ben onu reddetmekten utanırım" yazılıdır. Yahya b. Mu'âz: "İtaat ederek, Tanrı'dan utanandan, Tanrı da, o günahkâr olduğu hâldė, ondan utanır.

Üstad (Kuşeyrı) dedi ki bil ki,utanma eritmeği gerektirir. Bundan dolayı: "Utanma, Mevlâya muttali olr ak için, iç organların (Bağırsak, böbrek, ciğer vb.) erimesidir" denilir. Ve yine: "Utanma, Rabbi ululamak,yüceltmek için kalbin sıkışmasıdır" denilir. Denildi ki insan vaiz vermek için oturunca, iki melek ona: "Kardeşine vaz ettiğin şey ile nefsine vaz et, yoksa efendinden utan, zira o seni görüyor" diye çağırır.

Cuneyd'den: "Utanma nedir?" diye soruldu. O da: "Tanrı'nın nimetlerini Tanrı'dan, kusurları da kendinden bilmektir; Tanrı'nın nimetlerini görme ile kusurunu görme arasından bir hal doğar ki buna utanma denir"dedi.

el–Vâsitî: "Hakkın emrine uymayan ve yasağından çekinmeyen ve ahdini bozan kimse, utanmanın yakışlarını tatmadı"dedi. Yine o: "Utanan, kendisinden ter akan kimsedir ki, bu onda olan bir fazlalıktır. Nefiste utanılacak birşey devam ettikçe, kul utanmadan ayrılmıştır (Yani onda tam utanma yoktur).

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum, diyordu ki, utanma, aziz ve celil olan Tanrı'nın huzurunda iddiayı terk etmektir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, o da

Muhammed b. Abdillah es–Sufi'den duymuş, o da Ebu'l–Abbâs b. Velîd el–Zevzenî'den, o da Muhammed b. Ahmed el–Cüzcânî'den, o da Ebu Bekir el–Varrak'dan, duymuş. Ebu Bekr el–Varrak diyormuş ki, çok defa yüce Tanrı rızası için iki rekât namaz kılıyordum, bundan vazgeçtiğim zaman, kendimi utanmayı hırsızlamaktan vazgeçen kimse gibi görürüm.

ÖZGÜRLÜK (HÜRRİYET) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Kendileri muhtaç olsalar bile, onları kendi nefislerine tercih ederler" (K., LIX, 9) buyurdu ve: "Tercih ettikleri hâlde kendisinden çıktıkları şeyden sıyrılmayı nefislerine tercih ettiler" dedi.

Bize, Ali b. Ahvâz bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd el–Basrî, ona da İbn Ebî Kammâş, ona da Muhammed b. Sâlih b. en–Nettâh, ona da Nuaym b. Muverre' b. Tavba bildirmiş. O da İsmâîl el–Mekkî'den, o da Amr b. Dınâr'dan, o da Tâvus'dan, o da Ibn Abbâs'dan nakletmiş.İbn Abbâs demiş ki Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Sizden her birinize, nefsinin kanaat ettiği kâfi gelir ve her birinizin gideceği yer dört arşın bir karış yerdir. İş ahirete döner"buyurdu.

Üstâd (Kuşeyrı) dedi ki, özgürlük kulun, yaratığın boyunduruğu altında bulunması ve üzerinde Tanrı'nın dışında hiçbir şeyin hükmünün yürümemesidir. Özgürlüğün sağlıklı olmasının alameti kulun kalbinden eşya isteğinin düşüşüve bunun neticesinde dünyadaki değerli değersiz her malın yanında eşit oluşudur. Hârise (Tanrı ondan razı olsun) Peygamber'e (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Nefsimi dünyadan uzaklaştırdın, dünyanın taşları ve altınları yanımda bir oldu" dedi.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dünyadan kurtulmuş, hür olarak dünyaya girer, hür olarak, ahirete göç eder" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu Muhammed el–Merâgî'den duymuş. Ebu Muhammed el–Merâgî,er–Rakkî'den, o da ed–Dakkak'dan hikâye etmiş. er–Rakki, diyormuş ki; dünyada, dünyadan kurtulmuş, olan, ahirette de ahiretten kurtulur" dedi. Üstad (Kuşeyrî) dedi ki, bil ki, gerçek özgürlük, tam bir kulluktadır. Tanrı ya kulluğu doğru olunca başkalarına kulluktan sıyrılır. Fakat, kulun vaktin birinde kulluk gemini başından sıyırıp atmanın ve teklif evinde, ayırdedici olduğu hâlde, emir ve yasak hududundan ayrılmanın kendisi için kabul edildiğini zannetmesi, dinden ayrılmadır.

Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, Peygamberine (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Sana ölüm gelinceye kadar rabbine ibâdet (Kulluk) et" (K. XV, 99) buyurdu. Yani ecel (Tayin edilen zaman)gelinceye kadar. Bunda bütün müfessirler aynı fikirdedirler. Sufılerin işaret ettikleri özgürlük kulun kalbi ile dünya ve ahirette de yaratılan şeylerin hiçbirine kulluk etmemesi suretiyle tek olmasıdır; (482) ne dünya nimetleri, ne ahiret nimetleri; ne istekleri, ne maksatlar, niyyetler, gayeler ve nasipler onu kendine kul eder. Şibli'ye: "Onun rahman olduğunu bilmiyor musun " denildi. O da: "Evet, fakat onun rahmetini öğrendiğimden beri, bana merhamet etmesini istemedim, özgürlük makamı (Hal) değerlidir" dedi.

Ben Ebu Ali'den (Tanrı rahmet etsin) duydum,diyordu ki: Ebu'l–Abbâs es–Seyyârî diyordu ki, eğer namaz Kur'ansız sağlam olaydı, şu beyitle olurdu:

"Zamandan imkânsızı, gözbebeklerimin bir hür kimsenin yüzünü görmesini istiyorum."

Hürriyet hakkındaki şeyhlerin sözlerine gelince: Huseyn b. Mansur dedi ki, kim hürriyeti isterse, kulluğa erişir. Cüneyd'den: "Üzerinde dünyadan ancak bir hurma çekirdeğine sahip olan hakkında ne dersin?"

diye soruldu. O da: "Üzerinde bir dirhem kaldığı sürece o acemi bir kuldur" dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebu Bekr er–Râzî'den, o da Ebu Ömer el–Enmâtı'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd diyormuş ki, üzerinde kulluk gerçeğinden bir artık varken, saf özgürlüğe kavuşamazsın.

Bişru'l–Hâfı: "Özgürlük yemeğinden tatmak ve kulluktan zevk ve istirahat bulmak isteyen, kendisi ile yüce Tanrı arasındaki sırrını temiz tutmalıdır"dedi.

Huseyn b. Mansur da: "Kul, bütün kulluk makamlarının şartlarını yeter derecede yerine getirince, kulluğun yorgunluğundan kurtulur, özgür olur, zahmetsiz ve külfetsiz kulluk ile teressüm eder. Bu, Peygamber ve çok doğruların (Sıddıklerin) makamıdır. Yani kul bu makama ulaştıkta taşıyan değil, taşımayan olur, şeriat bakımından her ne kadar kulluk ile süslü ise de, kalbine bir meşakkat erişmez.

Bize, şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemi, ona da Ebu Bekr er–Râzî, ona da Mansur ul–Fakih (al–Mısrî) kendi için şu şiiri okudu:

"İnsanlar içinde özgür kalmadı, cinler içinde de özgür yoktur.Her iki bölüğün özgürü de geçip gitti, bu yüzden tatlı hayat acı oldu."

Bil ki hürriyetin büyük kısmı, fakirlere hizmettedir.

Ben, şeyh Ebu Ali ed–Dekkak'dan duydum. Diyordu ki Yüce Tanrı Dâvud (Selâm üzerine olsun)'a: "Beni arayan birini gördüğün vakit, onun hizmetçisi ol" dedi. Peygamber de (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun); "Kavmin efendisi, ona hizmet edendir" buyurdu.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. İbrahim b. el–Fadl'dan, o da Muhammed b. er–Rûmî'den, o da Yahyâ b. Mu'âz'dan duymuş. Yahya b. Mu'âz diyormuş ki, dünya çocuklarına cariyeler ve köleler, ahiret çocuklarına ise, hürler ve

iyiler hizmet ederler.
Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, o da Abdullah b. Osman b. Yahyâ'dan, o da Ali b. Muhammed el–Mısrî'den, o da Yûsuf b. Musâ'dan, o da İbn Hubeyk'den, o da Muhammed b. Abdillâh'dan, o da İbrâhim b. Edhem'den duymuş. İbrâhim b. Edhem: "Kerem sahibi hür,dünyadan çıkarılmadan önce, çıkar" ve: "Yalnız konuşmadığı halde duyan bir hür ile arkadaşlık et" dedi.

ANMA (ZİKİR) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Ey iman edenler!Tanrı'yı çok zikr ile zikr edin" (K., XXX, 41) buyurdu.

Bize, Ebu'l–Hüseyn Ali b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân Bağdad'da bildirdi. Ona da Ebu Ali b. Huseyn b. Safvân el–Barda'î, ona da Ebu Bekr, Abdullâh b. Muhammed b. Ebi'd–Dünyâ, ona da Hârûn b. Mâ'rûf, ona da Enes b. İyâz, ona da Abdullâh b. Sa'îd b. Ebû Hind bildirmiş. O da, Ziyâd b. Ebû Ziyâd'dan,o da Ebu Bahriye'den, o da Ebu Derdâ'dan nakletmiş. Ebu Derdâ demiş ki: Peygamber (Tanrının selât ve selâmı üzerine olsun): "Ben size melikiniz katında amellerinizin en iyisini ve en temizni, dereceleriniz içinde en yükseğini, fakirlere altın ve gümüş para vermekten daha iyisini, düşmanlarınıza kavuşup, biriribirlerinizin boyunlarınızı vurmaktan daha güzelini haber vereyim mi?" buyurdu. Kendisinden: "Ey Tanrı'nın elçisi bu nedir?" diye sordular. O da: "Tanrı'yı zikretmedir" dedi.
Bize, Ebu Nu'ayn Abdu'l–Melik b. el–Hasan bildirdi. Ona da Yakub b. İshak b. İbrahim, ona da ed–Deyrî bildirmiş. O da, Abdurrezzak'tan, o da Muammer'den, o da ez–Zuhrî'den, o da Sâbit'ten, o da Enes'den

akletmiş. Enes demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)"Allah, Allâh diyen biri üzerine kıyamet kopmaz"buyurdu.

Bize, Ali b. Ahmed b. Abdân bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd, ona da Mu'âz, ona da babası, ona da Hamıd, bildirmiş. Hamıd de, Enes b. Malik'ten nakletmiş. Enes b. Malik demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)" yeryüzünde Allâh Allah denildikçe kıyamet kopmaz" buyurdu.

Üstad (Kuşeyrî) dedi ki, zikir, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı yolunda sağlam bir esas, belki de bu yolda bir dayanaktır. Hiç kimse, zikre devam etmeden Tanrı'ya ulaşamaz. Zikir iki türlüdür: Dilin zikri, kalplerin zikri. Kul dil zikri ile zikrin devamlı olmasına erer. Kul, dili ve kalbi ile zikredici olunca, sülûki halindeki vasfında tam olur.

Ben, üstad Ebu Ali ed–Dakkak'dan duydum, diyordu ki, zikr vâlilik fermanı (Menşur) dır. Zikirde başarı verilene valilik fermanı verilir; zıkri elinden alınan azlolunur.

Denildi ki eş–Şiblı sülukünün başlangıcında, her gün ibâdethanesinden dışarı çıkıp, ağaç dallarından bir demet çubuk getirirdi. Kalbine gaflet geldiği vakit, çubuğu üzerinde kırıncaya kadar kendisini döverdi. Çok defa, akşam etmeden bu bir deste çubuk tükenir, el ve ayaklarını duvara vururdu.

Denildi ki, kalp ile Tanrıyı zikir, müridlerin kılıcıdır, onunla düşmanları ile vuruşur ve ~~başlarınagelen~~ felâketleri savarlar. Belâ kulu kaplayıp da, kul kalbi ile yüce Tanrı'ya sığınırsa, tiksindiği herşey hemen ondan uzaklaşır.

el–Vâsitı'den: "Zikir nedir?" diye soruldu. O da: "Zikir, gaflet meydanından allâh korkusunun galebesi ve Allah sevgisinin kuvveti ile görmek sahrasına gitmedir" dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahmân es—Sulemî'den duydum. O da Abdullâh b. el—Hüseyin'den, o da Muhammed el—Belâzurî, o da, Abdurrahman b. Bekr'den, o da Zu'n—Nuni'l—Mısrî'den duymuş. Zu'n—Nuni'l—Mısrî: "Kim yüce Tanrı'yı en gerçek bir anma ile anarsa,anmasının yanında herşeyi unutur ve yüce Tanrı ona herşeyi korur ve ona herşeyden karşılık (Bedel) verir"dedi.

Yine Ebu Abdirahman es—Sulemî'den duydum. O da Abdullah el—Muallim'den o da Ahmed el—Mescidî'den duymuş. Ahmed el—Mescidî diyormuş ki, Ebu Osman'dan soruldu ve: "Biz yüce Tanrı'yı zikrediyor kalplerimizde bir tatlılık bulmuyoruz" denildi. O da: "Dış uzuvlarımızdan bir uzvu tâat ve ibâdeti ile süslemesi için yüce Tanrı'ya hamd ediniz"dedi. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)'den nakledilen meşhur hadîste "Cennet bahçelerini gördüğünüz vakit, onlarda otlayınız." denilmiştir. Peygambere: "Cennet bahçeleri nedir?" diye sorulmuş, o da "Zikir meclisleridir" demiş.

Bize, Ebu'l Hasan Ali b. Bişrân Bağdad'da bildirdi. Ona da Ebu Ali b. Safvân, ona da el—Huseyn b. Ebi'd—Dünyâ, ona da el—Haysem b. Hârice, ona da İsmâil b. Ayyâş anlatmış. O da, Ömer b. Abdillâh'dan nakletmiş. Ömer b. Abdillâh'a da câbir b. Abdillâh'dan naklen Hâlid b. Abdillâh b. Safvan bildirmiş. Câbir b. Abdillâh demiş ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) yanımıza geldi ve: "Ey insanlar! Cennet bahçelerinde otlayınız" dedi. Biz de: "Ey Tanrı'nın elçisi cennet bahçeleri nedir?" diye sorduk. O da: "Zikir meclisleridir" dedi ve yine o: "Yeyiniz ve rahat ediniz ve zikrediniz" dedi. Kim yüce Tanrı'nın yanındaki yerini bilmek istiyorsa, kendisindeki Tanrı'nın yerine baksın, zira yüce Tanrı, kulu,kulun kendisini kondurduğu yere kondurur.

Ben, Muhammed b. el–Hüseyin'den duydum. O da Muhammed el–Ferrâ'dan, o da eş–Şiblî'den duymuş. Eş–Şiblı, Yüce Tanrı: "Beni zikredenin yanında oturu-rum, onun dostuyum" buyurmuyor mu? Siz her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın birlikte oturmasından ne istifâde ettiniz?" dedi.

Yine Muhammed b. el–Hüseyn'den duydum. O da Abdullah b. Musa es–Selâmı'den, o da eş – Şiblı' den, duymuş; eş–Şiblî kendi meclisinde şu şiiri oku-yormuş:

"Seni andım ve bir an olsun unutmadım. Zikirde en kolay olan, dil zikridir. Vecidsiz olarak aşktan ölü-yordum ve "Kalbim çarpıntı ile üzerimde serseriyâne dolaşır."

"Vecd, bana senin yanımda olduğunu gösterince, se-ni her yerde var gördüm.

"Konuşmaksızın mevcut olanla, karşılıklı konuştum ve görmeksizin seni dikkatle müşahede ettim."

Şunlar zikrin özelliklerindendir: Zikir, bir vakitle tayin edilip belirlenmiş değildir.Kul,ister farz,ister müs-teheb olsun,her vakitte Tanrı'yı anmakla emr olunmuş-tur. Namaz, ibâdetlerin en şereflisi olduğu hâlde, bâzı vakit câiz değildir. Kalp ile zikir, bütün hâllerde de-vamlıdır. Nitekim yüce "Tanrı'yı ayakta ve otururken ve yanları üzerine dayandıkları hâlde ananlar..." (K., III, 191) buyurulmuştur.

Ben, Ebu Bekr b. Furek'den (Tanrı rahmet etsin) duydum, bu âyetin tefsirinde hakkın ayakta zikreden-ler ve ondaki zikirde iddiadan vazgeçenler diyordu.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O, üstad Ebu Ali ed–Dakkâk' dan:"Zikir mi, yoksa fikir mi tamdır"diye sormuş.Ebu Alied–Dakkak:"Bu hususta Şeyh ne oüşünüyor?"demiş.

Şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sulemî: "Bence zikir (anma) fikirden daha tamdır, zira her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı fikir değil, zikirle nitelenmiştir. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın nitelendiği şey, halkın nitelendiğinden daha tamdır" dedi. Üstâd Ebu Ali ed–Dekkak (Tanrı rahmet etsin) onu beğendi.

Ben Şeyh Ebu Abdırrahman es–Sulemı'den duydum. O da Muhammed b. Abdullah'dan o da el–Kettânı'den duymuş. El–Kettânı: "Eğer Tanrı'nın zikri üzerime farz olmasa, onu ululamak için benim gibisi bin makbul tövbe ile ağzımı yıkamadan onu nasıl zikreder" diyormuş.

Üstâd Ebu Ali (Tanrı rahmet etsin), kendisinden duyduğum şu şiiri müridlernden birine okuyordu:

"Senin zikrin yanında, kalbim, sırrım ve ruhumun bana lânet ettiğini sanırım.

"Nihâyet senden bir rakip, hâtiften, dilin Hakkı anması acaba sana mı kaldı? der."

Zikrin özelliklerinden biri de, Tanrı zikredeni, karşılığında zikreder. Nitekim yüce Tanrı: "Beni anın, ben de sizi anayım" (K., II, 152) buyurdu.

Hadîs–i kutsîde: "Cebrâil (selâm üzerine olsun) Tanrı'nın elçisine (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): Yüce Tanrı, senin ümmetine verdiğimi ümmetlerden birine vermedim diyor" dedi. Bunun üzerine Peygamber: "Ey Cebrâil, verdiği nedir?" diye sordu. Cebrâil de yüce Tanrı'nın: "Beni zikrediniz, ben de sizi zikredeyim" (K., II, 152) sözüdür.O, bunun senin ümmetinden başkasına söylemedi"dedi.Denildi ki,melek (Azrâil) ruhunu alacağı zaman zikredene danışır, ondan izin ister.

Kitapların birinde: "Musâ (selâm üzerine olsun): "Ya rabbî nerede oturursun?" diye sordu. O da: "Mümin kulumun kalbinde" diye ona vahiyde bulundu. Bunun manâsı, zikrin kalpte yerleşmesidir. Zira her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı her türlü yerleşme ve gir-

meden münezzehtir. Bu itibarla o sadece zikrin kalpte ispatı ve hasıl olmasıdır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Ali'den, o da bir suvâriden (سوارا) duymuş. Suvarı, en–Nûri'den duydum, demiş. en–Nuri de Zu'n–Nuni'l–Mısri'den duymuş. en–Nuri, Zu'n–Nun'dan: "Zikir nedir?" diye sormuş. O da: "Zikredenin, zikirden kaybolmasıdır." (Yani zikredenin zikredilende kaybolmasıdır) demiş. Sonra şu şiiri söylüyormuş:

"Yarabbi, seni unuttuğum için, seni anmayı dilimde çoğaltmadım, böyle iken dilimde senin zikrin dolaşır."

Sehl b. Abdillâh dedi ki, bir gün yoktur ki, her türlü kusurdan arı duru olan celîl Tanrı: "Kulum, insaf etmedin mi? Sen beni unuttuğun hâlde ben seni anarım; ben seni kendime çağırırım, sen başkasına gidip sığındığın halde, ben senden belâları gideririm; Ey Ademoğu "Yarın bana geldiğin zaman ne diyeceksin?" demesin.

Ebû Süleymân ed–Dârânî dedi ki, cennette düz ovalar vardır. Zikreden, zikre başlayınca, melekler,orada ağaçlar dikmeye başlarlar. Ara sıra meleklerden biri durur. Ona: "Niçin durdun?" denilir. O da: "Arkadaşım ara verdi" der.

El–Hasan dedi, üç şeydeki tatlılığı araştırın: "Namazdaki, zikirdeki ve Kur'ân okumadaki; eğer bu üç şeyde tatlılık bulduysanız ne alâ! Yoksa biliniz ki, kapı kapalıdır. Hâmid el–Esved dedi ki bir seyahatte İbrâhım el–Havvas ile birlikte idim. İçinde çok yılan bulunan bir yere geldik,o matarasını koyup oturdu; ben de oturdum. Gece olup hava soğuyunca yılanlar çıktı.Ben şeyhe seslendim. O: "Yüce Tanrı'yı an" dedi. Andım, yılanlar döndü, sonra tekrar geldiler. Seslendim, o: "Aynı şeyi yap" dedi. Ben de aynı şekilde sabaha kadar devam ettim. Sabah olunca kalktı ve yürüdü, ben de onunla birlkte yürüdüm. Cübbesinden halkalanmış bü-

yük bir yılan düştü. Kendisine: "Onu hissetmedin mi?" diye sordum. O da: "Hayır, bir zamandan beridir, dün geceden daha iyi bir gece geçirmedim" dedi.

Ebu Osman: "Gafletin yalnızlığını tatmayan, zikrin ünsiyetinin lokmasını bulmaz" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdurrahmân b. Abdillâh ez–Zubyanı'den, o da el–Cerırı'den, o da Cüneyd'den, o da es–Serı'den duymuş. Es–Serı: "Yüce Tanrı'nın indirdiği kitaplardan birinde: Zikrim kulumu hükmü altına alınca, kulum bana, ben de ona âşık olurum diye yazılıdır" diyormuş.

Muhammed b. el–Huseyn, yukarıda adları geçen şahısların rivâyeti üzere dedi ki: Yüce Tanrı, Dâvud (selâm üzerine olsun)'a: "Benimle sevininiz ve benim zikrimle nimetleniniz" diye vahy etti.

En–Nurî: "Her şey için bir ceza vardır, ârifin cezası ise, zikirden kesilmesidir" dedi. İncil'de: "Kızdığın anda beni an, ben de kızdığım anda seni anayım, benim sana yardımıma razı ol, çünkü benim sana yardımım, senin kendine yardımından daha iyidir." denilmektedir. Bir rahibe: "Sen oruçlusun" denildi. O da: "Ben Tanrı'nın zikri ile oruçluyum; ancak ondan başkasını zikrettiğim vakit iftar etmiş olurum" dedi.

Denildi ki: Zikir kalbe hâkim olunca, şeytan yaklaşırsa, insanı tuttuğu gibi onu da sara tutar. Şeytanlar bu kalbe yaklaşan şeytanın etrafına toplanır ve: "Titremen için sebep ne?" derler. Buna karşılık: "Ona insan dokunmuştur." denir.

Sehl bu Rabbı unutmadan daha kötü bir günah bilmiyorum" dedi. Denildi ki: Gizli zikir, kul ile Tanrı arasında, meleğin Tanrı'ya götüremeyeceği bir sır vardır. Sufılerden biri dedi ki: Bana bir orman içinde bir zikreden anlatıldı. Ona gittim. Oturduğum zaman bir de ne göreyim, büyük bir aslan ona darbe vurup, etinden bir parça koparmasın mı? Bu yüzden o ve ben ba-

yıldık. Ayılınca ona: "Bu nedir?" dedim. O da: "Tanrı bu aslanı benim üzerime tayin etmiştir. Bana gevşeklik geldiği vakit, gördüğün gibi benden bir dişlik et koparır" dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahman es–Sülemî'den duydum. O da el–Huseyn b. Yahyâ'dan, o da Ca'fer b. Ca'fer b. Nâsır'dan, o da el–Cerîrî'den duymuş. El–Cerîrî diyormuş ki: Arkadaşlarımız arasında bir adam vardı, çok çok Allah diyordu. Bir gün başına bir hurma kütüğü düştü, başı yarılıp kan aktı ve toprak üzerine kandan "Allâh Allâh" yazıldı.

FÜTÜVVET BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Onlar rabblarına iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidâyetlerini artırdık" (K.XVII, 14) buyurdu.

Üstâd (Kuşeyrı) dedi ki: Fütuvvetin esası, kulun ebedî olarak başkasının işinde olmasıdır. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Kul, müslüman kardeşinin ihtiyacını yerine getirmekte olduğu sürece, yüce Tanrı da, onun ihtiyacını yerine getirir."buyurdu. Bize, bu hadîsi, Alî b. Ahmed b. Abdân bildirdi. Ona da Ahmed b. Ubeyd, ona da İsmâil b. Fadl, ona da Ya'kub b. Hamîd b. Kâsib, ona da İbn Ebî Hâzım, Abdullah b. Amir el–Eslemî'den, o da Abdurrahman b. Hurmuz el– A'rac'dan, o da Ebu Hureyre'den, o da Zeyd b. Sâbit'den, o da Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)'nden naklederek bildirmiş. Peygamber: "Kul, müslüman kardeşinin ihtiyacını yerine getirmekte oldukça, yüce Tanrı da onun ihtiyacım yerine getirir" diyormuş.

Ben, üstâd Ebu Alı ed–Dakkâk'dan duydum, diyordu ki, bu halkın olgunluğu Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun)'ninki gibi olmaz.Çünkü onların her biri kıyamet gününde nefsim nefsim dediği halde, peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Ümmetim, ümmetim" der.

Ben şeyh Ebu Abdirrahman'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum, o da Muhammed b. el–Huseyn'den, o da Ebu Ca'fer el Ferganî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd: "Fütüvvet Suriye'de (Şam), dil Irak'da ve doğruluk (sıdk) Horasan'dadır" demiş.

Yine şeyh Ebu Abdirrahmân'dan duydum, o da Abdullah b. Muhammed er–Râzı'den, o da, Muhammed b. Nasir, Mansur es–Sâ'ig'den, o da İbn Mardavayh es–Sâ'ig'den, o da el–Fadl'dan duymuş. El–Fadl diyormuş ki: Fütüvvet arkadaşların sürçmelerini affetmedir. Denildi ki: Fütuvvet, kendi nefsini başkasına üstün görmemendir. Ebu Bekr el–Verrak: "Genç (fetâ) düşmanı olmayandır." dedi. Muhammed Alî et–Tirmizî: "Fütuvvet, rabbin için nefsine düşman olmandır" dedi. "Genç, hiç kimseye düşman olmayandır" denildi.

Ben, üstâd Ebu Alı ed–Dakkak'dan duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. En–Nasrâbâdî diyormuş kiş: Eshâb–ı Kehf (mağara arkadaşları) gençler olarak adlandırıldılar, çünkü onlar, yüce Tanrı'ya vasıtasız olarak inandılar. Denildi ki: Genç (fetâ) putu kırandır.Yüce Tanrı: "Bazılar, İbrâhim denilen bir genci işittik dediler." (K., XXI, 60) ve: "Onları parça parça etti..." (K., XXI, 58) buyurdu. Her insanın putu kendi nefsidir. Kim kendi heva ve hevesine karşı koyarsa, o hakıkaten gençtir. Hâris el–Muhâsibi: "Gençlik (fütuvvet) âdil, insaflı hareket etmendir, başkasından kendi hakkını alman değildir" dedi. Amr b. Osmân el–Mekkî "Gençlik (fütuvvet) âdil, insaflı hareket etmendir,başkasından kendi hakkını alman değildir." Dedi. Amr b

Osmân el–Mekkî: "Fütuvvet, iyi huydur" dedi. Cüneyd'den: "Fütuvvet nedir?" diye soruldu.O da: "Fütuvvet, bir fakir ile üstünlük yarışına girmemen ve bir zengin ile de yarışmamandır" dedi. En–Nasrâbâdî de demiş ki, erlik, insanlık, fütuvvetin bir dalıdır ve o da, dünya ve ahretten yüz çevirme ve ikisinden de nefret etmedir. Muhammed b. Alı et–Tirmizı: "Fütüvvet, yanında oturanla, uzaktan gelenin sence eşit olmasıdır" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Alî b. Ömer el–Hâfiz'dan, o da Ebu Sehl b. Ziyâd'dan, o da Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den duymuş. Ahmed b. Hanbel diyormuş ki, babamdan: "Fütüvvet nedir?" diye soruldu. O da: "Sonunda korktuğun şeyi istemeği terk etmendir." dedi. Sufılerden birine: "Fütüvvet nedir?" denildi. O da: "Yanında bir velî veya kâfirin yediğini fark etmemendir" dedi.

Bilginlerden birinden duydum. Diyordu ki: Ateşe tapan (Mecusî) İbrâhım Halıl (selâm üzerine olsun) den ziyafet vermesini istedi. O da: "Müslüman olman şartiyle kabul ederim" dedi. Mecusî gitti.Yüce Tanrı, İbrâhım'e: "Elli yıldan beridir, kâfirliğine rağmen biz onu doyurduk. Dinini değiştirmeği istemeden ona bir lokma verseydin ne olurdu?" diye vahiyde bulundu. Bunun üzerine İbrâhim (selâm üzerine olsun) mecusînin arkasından gitti. Nihayet ona kavuşup özür diledi. Mecusî ondan bu özür dilemenin sebebini sordu. O da bunu anlattı. Bunun üzerine mecusî müslüman oldu.

Cüneyd: "Fütüvvet, eziyet etmekten kaçınmak ve bol bol cömertlikte bulunmaktır" dedi. Sehl b. Abdullah da: "Fütuvvet, Peygamber'ın sünnetine uymaktır" dedi.

Denildi ki, fütüvvet, vefa gösterme ve korumadır. Yine denildi ki, fütüvvet. senin kendisine gittiğin bir

fazilettir ve sen onda nefsini görmezsin. "Fütüvvet dilenci karşına çıktığı zaman kaçmamandır; gelenlerden gizlenmemendir, alçalman ve özür dilemendir, nimeti göstermen ve mihneti (sıkıntı) i gizlemendir. On kişiyi davet edersen, dokuzu veya onbiri geldiğinde değişmemendir" denildi ve yine denildi ki, fütüvvet ayırt etmeyi terk etmektir.

Ben şeyh Ebu Abdurrahman es–Sülemi'den duydum. O da Ahmed b. Hıdraveyh'den duymuş. Ahmed b. Hırdaveyh karısı Ummu Ali'ye: "Yemek hazırla, memlekette fityan reisi olan bir şatır ayyarı davet etmek istiyorum" dedi. Karısı: "Senin fityan (yiğitler)"in davetine gücen yetmez nerde kaldı ki bunların başkanına davet veresin" dedi. O da: "Muhakkak davet edeceğim" dedi. Bunun üzerine kadın: "Eğer yaparsan, koyunlar, öküz ve eşek kes ve onları adamın evinin kapısından bizim evin kapısına kadar dök" dedi. Kocası: "Koyun ve öküze gelince ben biliyorum, eşek ne oluyor?" dedi. Bunun üzerine kadın: "Evine bir yiğit davet edersen en az mahallenin köpeklerine haber vermek gerekir." dedi. Denildi ki sufilerin biri bir davet verdi. Gelenler içinde Şirazlı bir şeyh de vardı. Yemek yeyince semada uykuları geldi. Şirazlı şeyh davet sâhibine:"Bizim uykumuz niçin geldi?"diye sordu.O da: "Size yedirdiğim her şeyde bir çaba gösterdim, yalnız patlıcanda yapmadım, onu istemedim" dedi. Sabah olunca, patlıcan satıcısına sordular: O da "Benim bir şeyim yoktu, patlıcanı falan yerden çaldım ve onu sattım" dedi. Bunun üzerine helâl etmesi için patlıcanı toprak sahibine getirdiler. Toprak sahibi adam: "Siz benden bir patlıcan istersiniz, halbuki ben ona bu tarlayı bir çift öküz ve çift sürme aleti verdim, belki, yaptığına bir daha dönmez" dedi.

Denildi ki, bir adam bir kadınla evlendi. Gerdekten önce , kadın çiçek çıkardı ve bir gözü kör oldu. O adam da: "Gözüm ağrıdı ve sonra da kör oldum"

dedi. Gerdeğe girdiler. Kadın yirmi yıl sonra öldü, adam gözünü açtı. Ona bu hususu sordular. O da: "Ben kör değildim, kadın üzülür diye kendimi kör gibi yaptım" dedi. Ona sen yiğit (fetyan) leri geçtin denildi.

Zu'n Nuni'l–Mısri dedi ki: "Kim fütuvvetin kemalini görmek isterse, Bağdad da sakalara baksın" dedi. Ona: "Bu nasıl olur?" Denildi. O da: "Bana nisbet edilen zındıklıktan dolayı halifeye götürüldüğüm zaman, başında sarık, mısır örtüsü giyinmiş, elinde ince toprak testiler bulunan bir saka gördüm ve: "Bu sultanın sakası mıdır?" diye sordum. Bana: "Hayır, o halkın sakasıdır" dediler. Bunun üzerine testiyi alıp su içtim ve yanımda bulunan adama: "Sakaya bir dinar ver" dedim. Saka almadı ve: "Sen esirsin, senden bir şey almamız yiğitliğe sığmaz" dedi.

Yine denildi ki, ticarette arkadaşından kâr almak fütüvvetten değildir. Arkadaşlarımızdan biri (Tanrı ona rahmet etsin) anlattı: Ahmed b. Sahl adında bir genç vardı. Ondan beyaz bir hırka satın aldım. Benden (sadece) maliyetini aldı. Ona: "Kâr almıyor musun?" dedim. O da: "Sermayesini de, bunun gibi küçük şey için sana minnet etmeği uygun bulmam zira, alış verişte arkadaş ve dosttan kâr almak yiğitliğe sığmaz" dedi. Denildi ki, fütüvvet iddia eden bir insan Nişabur'dan, Nesâ'ya geldi.Ona:"Nesâlılardan biri bir davet verdi.Yemekten sonra bir câriye çıktı ve misafirlerin eline su döktü. Nişaburlu elini yıkamaktan utandı ve: "Kadınların erkeklerin ellerine su dökmesi fütüvvete sığmaz" dedi. Onlardan biri de: "Yıllardan beri bu eve gelirim, elimize ve ayaklarımıza su döken bir kadın mı yoksa erkek midir? bilmem" dedi.

Ben, Mansur el–Magribi'den duydum, diyordu ki: Biri Ayyar Nuh en–Nişâbûri'yi denemek istedi. Ona

köle kılığında bir câriye sattı ve câriye çok güzeldi. Nuh, onu köle olmadığı halde satın aldı ve câriye evinde aylarca kaldığı halde onun kadın olduğunu anlamadı. "O, senin kadın bildi mi?" diye sordu. O da: "Hayır, zira köle zannederek o bana dokunmadı." dedi. Denildi ki: şuhmeşreb birinin, kendisine hizmet eden bir kölesi vardı. O köleyi sultana hizmet etmek için istediler, vermedi. Kendisine bin kamçı vurdular, yine de köleyi teslim etmedi. O gece o adam ihtilâm oldu, şiddetli bir soğuk vardı. Sabah olunca soğuk su ile gusl etti. Kendisine: "Kendini tehlikeye attın" denildi. O da: "Bir mahluk için bin kamçı vurulmasına sabrederim de nasıl Tanrı için, yıkanmanın soğuğuna katlanmam." dedi. Denildi ki, gençlerden bir topluluk, fütuvvet iddiasında bulunan birini ziyarete geldi. Adam hizmetçiye: "Ey hizmetçi sofrayı kur" dedi. Hizmetçi kurmadı. Adam iki üç kere tekrarladı. Gelenler birbirlerine baktılar ve: "Bir kimsenin sofra çıkarmakta kendisine karşı gelen birini çalıştırması fütüvvetten değildir" dediler. Köle: "Sofra yaygısı üzerinde bir karınca vardı, bu karıncanın gitmesini bekledim." dedi. Misafirler: "Ey köle! Çok ince davrandın, kim senin gibi gençlere hizmet eder? Denildi ki, hacılardan bir adam Medine de uyudu; uyanınca para çantasının çalındığını zannetti ve aramağa çıktı. Ca fer es–Sâdık'ı gördü ve onu tutup: "Benim para çantamı sen aldın." dedi. Ca'fer es–Sadık: "İçinde ne kadar para vardı." dedi. O da: "Bin dinar vardı."diye cevap verdi. Ca'fer es–Sadık onu evine götürdü ve onun için bin dinar tartıp verdi. Adam evine döndü ve çalınmış olduğunu zannettiği para çantasını evinde gördü. Çıkıp Ca'fer es–Sadık'a gitti, özür dileyerek dinarları ona iade etti. Ca fer es–Sadık onları almağı kabul etmeyi reddetti ve: "Elimden çıkardığım şeyi, geri almam." dedi. Adam: "Bu kimdir?" diye sordu. Kendisine: "Ca'fer es–Sadık'tır"

denildi.

Denildi ki: Şekik al–Belhî, Ca'fer b. Muhammed' den: "Fütüvvet nedir?" diye sordu. Ca'fer b. Muhammed: "Sen ne dersin?" dedi. Şekik: "Bize verilene şükr verilmeyene sabrederiz." dedi. Bunun üzerine Ca'fer: "Medine'de köpekler böyledir." dedi. Bunun üzerine Şekik: "Peygamberin torunu! Sizce fütüvvet nedir?" diye sordu. O da: "Bize verileni dağıtır, verilmeyene şükrederiz." dedi.

Ben, şeyh Ebu Abdurrahman es–Sülemî'den duydum, o da Ebu Bekr er–Razı'den, o da el–Cerırı'den duymuş. El–Cerırı demiş ki, Ebu'l–Abbâs b. Masruk bir gece bizi evine davet etti. Yolda giderken bir arkadaşımıza rastladık. Kendisine: "Bizimle dön, biz şeyhin ziyafetindeyiz" dedik. O da: "Şeyh beni davet etmedi." dedi . Aişe (Tanrı ondan razı olsun)'yi Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) nasıl müstesna kıldı ise biz de müstesna kılıyoruz" dedik ve onu döndürdük. Şeyhin kapısına ulaşınca, şeyhe onun ve bizim dediklerimizi bildirdik. Şeyh de: "Kalbimde yeriniz o kadar yüce imiş ki davet edilmeksizin evime geldin. Bundan dolayı evimden evine kadar yüzüme bakarak gitmen ahd oldu" dedi. Yanağını yere koydu misafiri getirdiler, o da bir acı vermeksizin ayağını yanağına koydu ve şeyh yüzünü yere sürerek onu oturacağı yere kadar götürdü.

Üstâd (Kuşeyrî) dedi ki: Bil ki, bilhassa düşmanların arkadan sevinmesi olduğu vakit, arkadaşların ayıplarını örtmek fütüvvetin icaplarındandır.

Ben, şeyh Ebu Abdurrahman es–Sülemî'den duydum. Diyordu ki: En–Nasrâbâdî'ye: "Sık sık kavvâl Ali, geceleyin içiyor, gündüz de senin meclisinde bulunuyor" derlerdi, o inanmazdı. Bir gün tesadüfen, en–Nasrâbâdı, kavvâl Alı hakkında konuşanlardan biri ile gidiyordu. Ali'yi üzerinde sarhoşluk izleri görüldü-

ğü ve bu sebeple ağzını yıkar halde bir yere serilmiş buldu. En–Nasrâbâdı'nin yanındaki adam: "Biz şeyhe, kaç defa söyleriz de, şeyh Ali'nin söylediğimiz vasıfta olduğunu kabul etmez." dedi. Bunun üzerine En–Nasrâbâdı kötüleyen adama: "Onu ensene al ve evine götür" dedi. Çaresiz şeyhin emrini yerine getirdi.

Yine şeyh Ebu Abdirrahman es–Sülemî'den duydum. O da Ebu Ali el–Farısı'den, o da el–Murtaiş'ten duymuş. El–Murtaiş diyormuş ki: Ebu Hafs ile birlikte bir hastanın ziyaretine gittik ve biz bir topluluk idik. Ebu Hafs hastaya: "Bu hastalıktan kurtulmak istiyor musun?" diyordu. Hasta da: "Evet" dedi. Bunun üzerine Ebu Hafs müridlerine: "Hastadan hastalığı yükleniniz" dedi. Bunun üzerine hasta iyileşti ve kalkıp bizimle çıktı. Biz hepimiz de yatağa düşüp ziyaret edildik.

FİRASET
(Olacak şeyi önceden sezme, anlama)

Yüce Tanrı: "İşte bunda firaset sâhiplerine ibret ve kudretimize delâlet vardır." (K., XV, 75) buyurdu. Bu âyetteki el–mutersimın kelimesi el–mufterisin firasetliler, firaset sahipleri şeklinde tefsir edilmiştir.

Bize şeyh Ebu Abdirrahman es–Sülemî (yüce Tanrı rahmet etsin) bildirdi. Ona da Ahmed b. Ali b. el–Huseyn er–Râzî, ona da Muhammed b. Ahmed b. es–Seken, ona da Musâ b. Davud, ona da Muhammed b. Kesır el–Kûfî, ona da Amr b. Kays, Atiyye'den, o da Ebu Sa'îd'den naklederek bildirmiş. Ebu Sa'îd demiş ki, Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Müminin firasetinden (sezişinden) çekininiz, zira o yüce Tanrı'nın nuru ile bakar" buyurdu. Üstâd Kuşeyrî dedi ki, firâset kalbe hücum eden bir hatıradır, bu hatıra kalpte kendi zıddı olan şeyleri (sanı,kuşku ve kuruntu) sürer ve kalp üzerinde hükmü vardır.Bu kelime, yırtıcı haycanın parçalamış olduğu hayvan an-

lamına gelen (ferısetu's–seb')dan türemiş olup,nefsin câiz gördüğü şey kalp karşısında vuku bulmaz. Firaset imanın gücü nisbetindedir. Kim iman bakımından daha kuvvetli ise, firaset bakımndan da daha keskindir.

Ebu Sa'ıd el–Harrâz: "Firâset nuru ile bakan Hakk'ın nuru ile bakar ve ilminin esasları (mevaddı) Tanrı'dan olur ve böylece onun ilminde hata ve gaflet olmaz, belki de Hakk'ın hükmü kulun dilinde akar. Peygamberin: "Hakk'ın nuru ile bakar" sözü ile, her türlü kusurdan arı ve duru olan Tanrı, o nuru kuluna tahsis etti" kasdedilmiştir.

El–Vasıtı dedi ki, firaset, kalplerde parlayan nurların parıltıları ve gayıplarda olan sırları yüklenip gaybdan gaybe nakleder ve hal ile vasıflanan adam Tanrı'nın göstermesi sebebiyle bütün eşyayı görür. Böyle olunca da insan halkın içinden kalbindekileri keşfeder.

Ebu'l–Hasan ed–Deylemı'den nakletmiştir: Demiş ki, bir siyahîyi görmek için Antakya'ya gittim. Bana onun sırlardan bahsettiğini söylemişlerdi. Lakâm (لكام) dağından gelinceye kadar Antakya'da iki günden beri açtım, bir şey yememiştim. Ona (sattığı şey için): Bu kaça?" dedim. Yanındaki alabileceğini zannettim. Bana: "Biz onu satıp kendisi ile satın alacağın şeyi sana verinceye kadar otur"dedi.Bunun üzerine onu terk edip bir başkasına gittim. Öyle gösterdim ki sanki önünde bulunan şeyi satın alacağım. Sonra tekrar ona döndüm: "Onu satmak istiyorsan kaça olduğunu bana söyle"dedim. O da: "Ancak iki gündür açsın, kendisiyle satın alacağın şeyi sana verinceye kadar otur" dedi. Oturdum. Onu satınca bana biraz para verdi ve yürüdü. Onu takip ettim. Bana döndü ve: "Bir ihtiyacın zuhur edince kendi isteğinle onu Tanrı'ya bırak, ancak bunda nefsin için bir nasib varsa, Tanrı'dan mahcup olursun."

Ben, Mehammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdullâh'tan, o da el–Kettânî'den duy-

muş. El–Kettânî diyormuş ki, firâset, gerçek bilginin açılması ve gaybı göz ile görmedir ve o iman makamlarından biridir. Denildi ki, eş–Şâfiî ve Muhammed b. el–Hasan (Tanrı ikisine de rahmet etsin) Kâbe'de idi. Bir adam içeri girdi. Muhammed b. el–Huseyn: "Onun dülger olduğunu anlıyorum" dedi. Şâfiî: "Ben onun demirci olduğunu anlıyorum" dedi. İkisi birden adama sordular, adam: "Bundan önce demirci idim, şimdi dülgerlik ediyorum" dedi. Ebu Sa'ıd el–Harrâz demiş ki, Kur'an'dan ahkâm çıkaran (müstebit) daima gayba dikkatle bakan ve kendisinden birşey gözden uzak olmayan ve bir şey de kendisinden gizli kalmayan ve ona da yüce Tanrı'nın: ".... onlardan ne mâna çıkacağını öğrenirlerdi" (K., IV, 83) ayeti delil olan kimsedir." el–Mütevessim, nişan ve damgayı bilip tanıyan ve kalb suveydâsında olan şeyi, delililer ve alâmetlerle bilendir. Nitekim yüce Tanrı: "İşte bunda, firâset sâhiplerine (el–Mütevessim) ibret ve kudretimize delâlet vardır." (K., XV, 75) âyetindeki el–mütevessimin yani Tanrı'nın, kendi velileri ve düşmanlarından ibâret olan iki fırka üzerine gösterdiği alâmetleri bilenler (ârifın) demektir. Ferasetli (müfteris), yüce Tanrı'nın nuru ile bakar ve bu, onun kalbinde parıldayan ve kendileriyle gizli manâları anlayan nurlardır. Bu nurlar imânın özelliklerindendir ve nasibi ferasetlilerden daha çok olanlar, rabbânıler (rabbâniyun) dur. Nitekim yüce Tanrı: "Fakat kitâbın size öğrettiği ve ders aldığınız gibi Tanrı'ya candan kul olunuz" (K., III, 79). buyurdu. Bu âyetteki er–Rabbâniyun, bakış ve huy bakımından Tanrı'nın huyları ile huylanan hikmet sahibi bilginler manâsına olup, bunlar, alktan ve halkın haberlerinden ve onlarla uğraşmaktan kurtulmuşlardır.

Denildi ki, Ebu'l–Kâsım el–Münâdî hasta idi. Kendisi, Nışâbur'un şanı yüce şeyhlerindendi. Ebu'l–Hasan el–Busencî, el–Hasan (el–Haddâd) ile birlikte has-

talığını sormağa gitti. İkisi veresiye yarım dirheme elma aldı ve onu hastaya götürdüler. Oturdukları vakit, Ebu'l–Kasım: "Üzerinizdeki bu karanlık nedir?" diye sordu. Onlar da yanından çıkınca: "Ne yaptık, ne düşündük" dediler ve belki elmanın parasını ödemedik de ondan diyerek elmanın parasını verdi ve tekrar döndüler. Ebu'l–Kasım'ın gözü ikisine değince: "İnsanın, bu sür'atle zulmetten çıkması mümkündür, bana hâlinizi anlatın" dedi. İkisi ona hikayeyi anlattılar. O da: "Evet; elmanın parasını ödemek hususunda her biriniz ötekine güveniyordu ve adam da ödenmesi hususunda sizden utanıyor ve böylece kalırdı ve buna da ben sebep olurdum" dedi.

Bu Ebu'l–Kasım il–Münâdı her gün pazara gider ve dellaklık ederdi. Bir danaktan bir dirheme kadar kendisine yetecek kadar eline geçince, çıkar ve kendi vaktinin başına ve kalbini gözetmeğe dönerdi.

Hüseyn b. Mansur: "Halık (bir kimsenin) kalbini kaplasa, o kalbe bütün sırları mülk eder, böylece o kalbin sahibi olan kimse o sırları gözleriile görür ve onlardan haber verir.

Sufılerin birinden: "Firâset nedir?" diye soruldu. O da: "Firâset, melekut âleminde istedikleri gibi hareket eden ve gaybdaki mânâlara yukarıdan bakan, halkın sırlarından zan ve tahmin sözü ile değil, görmeğe dayanan söz ile söz eden ruhlardır" dedi.

Tövbe etmeden önce Zekeriya eş–Şahteni ile bir kadın arasında bir ilgi vardı. O, Ebu Osman el–Hırı'nin ileri gelen müridlerinden tılmizlerinden biri olduktan sonra, bir gün şeyhinin huzurunda bulunurken o, kadını hatırladı. Ebu Osmân başını ona doğru kaldırdı ve: "Utanmıyor musun?" dedi.

Üstâd (Kuşeyrı) dedi ki, üstâd Ali (Tanrı ondan razı olsun)'ye kavuşmanın başlangıcında mescidü'l–Mutarraz da benim için bir toplantı yaptı. Kendisinden Nesâ'

ya gitmek üzere vaktin birinde izin istedim. Bana izin verdi. Bir gün kendisi ile birlikte mescidinin yolunda giderken aklımdan: "Kaşki, o benim yokluğum günlerindeki toplantılarda yerimi alsa" diye geçti. (Bu sırada) bana döndü ve: "Dönünceye kadar yerini alacağım" dedi. Biraz yürüdüm aklıma, onun hasta olduğu ve haftada iki toplantı yapmanın onun için güç olacağı ve keşke bunu haftada bir defa yapaydı düşüncesi geldi. Yine bana döndü ve: "Senin için haftada bir defa yapacağım" dedi. Onunla birlikte biraz yürüdüm. Aklıma üçüncü bir şey geldi ve onu da kesin bir şekilde açıkca bildirdi.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahman es–Sülemı'den duydum. O da dedesi Ebu Amr b. Nüçeyd'den duymuş. Ebu Amr b. Nüceyd demiş ki, Şâh el–Kirmânı diyormuş ki, keskin firaset hata yapmaz ve yine diyormuş ki, gözünü haram şeylerden sakınan, nefsini (şehvetlerden) isteklerden perhiz eden, içini murakabeye devam ile ve dışını da sünnete uyma ile mâmur hale getiren ve helâl yemeği âdet edinenin firaseti hata yapmaz.

Ebu'l–Hasan Nurı'den: "Firâset sahipleri (müfterisun–anlayışı isabetliler) nin feraseti nereden doğar?" diye soruldu. O da dedi ki: "Yüce Tanrı'nın: Onun içine kendi ruhumdan üfledim" (K., XV, 29) sözünden diye cevap verdi. Kimin bu nurdan nasibi daha tam ise, onun müşahedesi de daha sağlam ve onun ferasetle olan hükmü daha doğrudur. Görmüyor musun: ruhun üflemesi, "Onu yapıp içine ruhundan üflediğim zaman ona secde ederek yere kapanın" (K., XXXVIII, 72) ayeti ile ona nasıl secdeyi gerektiriyor.

Üstâd Kuşeyri dedi ki, Ebu'l Hasan en–Nuri'nin bu sözünde azıcık güçlük ve kapalılık vardır. Ruhu üflemek zikriyle ruhların eskiliğine inanan kimsenin sözünü doğru saymak kapalılığı vardır. Ancak bu, ruhların eskiliğine inanan filozoflara gözüktüğü gibi değildir. Zira

üzerinde üfleme, birleşme, cisimlerden ayrılma olan şeyin etki ve değişmesi mümkün olur. Bu ise sonradan olma (hudus) alâmetidir. Ve şüphesiz her türlü kuşurdan arı ve duru olan Tanrı, müminleri iç gözleri (basıretler) ve nurlar ile özellendirdi. Onlar bunlarla şaşmadan anlarlar. Bu iç gözleri ve nurlar gerçekte ilâhi bilgilerdir ve Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâm üzerine olsun): "Tanrı'nın nuru ile bakarlar" sözü buna hamledilir. Yâni yüce Tanrı'nın onu kendileri ile özellendirdiği ve diğer şekilleri olmaksızın, tek kaldığı ilim ve basıret ile demek olup, ilim ve basîretlere nur denilmesi bid'at değildir. Şu, üfleme vasfı da uzak düşmez, bundan maksat yaratmaktır (halktır).

Huseyn b. Mansur dedi ki, müfteris tevil, zan ve tahmine kaçmadan ilk atışında maksadına isabet ettirendir.

Denildi ki, müridlerin firaseti, bir araştırmayı icab ettiren bir zandır; âriflerin firâseti hakikati icab ettiren bir araştırmadır.

Ahmed b. Asım el–Antâkî: "Doğruluk ehli ile oturduğunuz vakit, onlarla doğruluk ile oturunuz, çünkü onlar kalplerin casuslarıdır, biz farkına varmadan kalplerimize girer ve çıkarlar.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansur b. Abdillah'tan, o da el–Huldî'den, o da Ebu Ca'fer el–Haddâd'dan duymuş. Ebu Ca'fer el–Haddâd diyormuş ki, ferâset, muarızsız ilk kalbe gelen hatıradır; eğer o hatıra cinsinden bir muarız kabul etmezse o hatıradır ve ferâsetin sözü değil, nefsin sözüdür. Nîşâbûr'da misafir olan Ebu Abdullah er–Râzı'den hikâye edilmiştir. O demiş ki, İbn el–Enbârî bana bir gün hırka (sûf) giydirdi ve eş–Şiblı'nin başında bu hırkaya yaraşır bir kavuk (Kalensüve) gördüm. İçimden ikisinin birlikte benim olmasını istedim. eş–Şiblî oturduğu yerden kalkınca, bana döndü; kendisine uyup arka-

sından gittim. Kendisine uymamı istediği vakit bana dönmek adeti idi. Evine girdiği vakit ben de girdim. Bana: "Yün hırkayı çıkar" dedi, çıkardım. Onu katladı ve kavuğu üzerine attı ve ikisini de ateşe atıp yaktı.

Ebu Hafs en—Nışâburı dedi ki, hiç kimse feraset iddiasında bulunamaz fakat başkasının ferasetinden çekinir. Çünkü Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Müminin ferasetinden çekininiz" dedi, kendiniz inceleyerek anlayınız demedi. O halde, ferasetten sakınma mevkiinde olan için feraset iddiasında bulunmak nasıl doğru olur.

Ebu'l Abbas el—Mesruk dedi ki, arkadaşlarımızdan, hastalığını sormak üzere bir ihtiyarın yanına girdim ve onu geçim sıkıntısı içinde buldum. İçimden: "Bu şeyhin rızkı nereden gelir" dedim. Şeyh: "Ey Ebu'l Abbas, bu aşağılık hatıraları kendinden at, zira Tanrı'nın gizli lütufları vardır" dedi.

Ez—Zebıdı'den hikâye edilmiştir, demiş ki, fakirlerden bir topluluk ile birlikte Bağdad'da bir mescidde idim. Günlerce bize bir şey çıkmadı. Bir şey istemek için el—Havvas'a gittim. Gözü bana ilişince: "Kendisi için geldiğin şeyi yüce Tanrı biliyor mu, bilmiyor mu?" diye sordu. Ben de: "Evet" dedim. O: "Sus ve onu bir yaratığa açıklama" dedi. Ben döndüm ve çok geçmeden nihayet bize yeteceğin üstünde bir şey çıktı.

Denildi ki, Sehl b. Abdillâh bir gün camide idi. Havanın sıcak ve sıkıntının şiddetinden caminin içine bir güvercin düştü. Sehl: "Şu anda Şâh el—Kirmânı öldü inşallah" dedi. Bunu yazdılar, dediği gibi çıktı.

Denildi ki, Ebu Abdillâh et—Turugundî, tam öğle üzeri Tus'a hareket etti. Harr'a ulaşınca, müridine: "Ekmek satın al" dedi. İkisine yetecek kadar satın aldı. Ebu Abdillâh et—Turugundı müridine: "Daha fazla al" dedi. Arkadaşı, sanki o şeyhin sözünü anlamamış gibi

kasden on kişiye yetecek kadar ekmek aldı. Dedi ki, dağa çıktığımız vakit, bir de ne görelim, hırsızlar bir cemaatı bağlamamışlar mı? Bu cemaat, bir müddetten beri yemek yememişti. Bizden yemek istediler. Şeyh: "Sofrayı yay" dedi.

Üstâd imam (Kuşeyrî) (Tanrı ondan razı olsun) dedi ki, birgün üstâd Ebu Ali ed–Dekkak'ın (Tanrı rahmet etsin) yanında idim. Şeyh Ebu Abdirrahmân es–Sülemî (Tanrı rahmet etsin) nin sözü geçti. O, fakirlere uyarak semàa kalkardı. Üstâd Ebu Ali ed–Dekkak: "O haldeki biri için belki hareketsiz kalmak daha iyidir" dedi. Ve mecliste: "Ona git ve sen onu kütüphanesinde oturmuş halde bulursun ve kitapların üzerinde küçük boyda, içinde el–Huseyn b. Mansur'un şiiri bulunan, kırmızı bir kitap vardır. O kitabı al ve on birşey deme, bana getir" diye ilave etti. Öğle vakti idi. Onun evine gittim, bir de ne göreyim, kütüphanesinde ve zikredildiği üzere konulmuş bir cild yok muydu. Ben oturunca, şeyh Ebu Abdurrahmân söze başladı ve: "İnsanlardan biri, alimlerden birinin semadaki hareketlerini inkâr ediyordu. Rivayet olundu ki bu adam bir gün evde yalnızdı, sahte ve ciddi gibi dönüyordu. Kendisinden sebebi soruldukta o da: "Başıma güç bir mesele geldi, bu meselenin manâsını öğrenince, sevinçten kendimi tutamadım, nihayet kalktım dönüyorum" dedi. Bunun üzerine kendisine: "Onların halleri de böyle olur" denildi. Ben Ustâd Ebu Alî ad–Dakkak'ın bana buyurduğunu ve dediği şekilde vasf ettiği ve zikrettiği şeyin Şeyh Ebu Abdirrahmân'ın dilinden çıktığını duyunca şaşırdım ve "İkisi arasında ne yapayım" dedim. Sonra içimden düşündüm ve: "Doğruyu söylemekten başka yol yoktur" dedim. Bunun üzerine dedim ki, Ustâd Ebu Alı bana bu cildi anlattı ve şeyhten izin almadan onu bana getir" dedi. Onun emrine muhalefet etmek, bana imkânsız olduğu halde senden korkuyorum, ne

emredersin?" Bunun üzerine Ebu Abdirrahman, al–Hüseyn'in sözlerini içine alan kitaplardan Kitâb's Sayhûr fı nakzi'd–Duhûr'u bana verdi ve: "Bunu ona götür ve bunu okuduğumu, ondan kendi eserlerime beyitler naklettiğimi" söyle dedi. Ben çıktım.

Al–Hasan al–Haddad'dan hikaye olunur. Demiş ki; Ebu'l–Kasım al–Munâdı'nin yanında idim, yanımda fakirlerden bir topluluk vardı. Bana: "Çık onlara bir şey getir" dedi. Ben, fakirliğimi bildiği halde onlara hizmet etmeğe izin verdiği için sevindim. Bir sepet alıp dışarı çıktım. Sayyâr çarşısına gelince, orada bir ihtiyar gördüm, selâm verdim ve: "Bir yerde bir fakirler topluluğu vardır, bir şeyle onlara iyilik etmek istemez misiniz?" dedim. Bunun üzerine, bana ekmek, et ve üzümden birşey çıkarıncaya kadar beklememi emretti. Kapıya geldiğim vakit, Ebu'l–Kasım al–Munâdí içerden: "Getirdiğin şeyi aldığın yere iade et" diye seslendi. Dönüp ihtiyardan özür diledim ve: "Onları bulamadım" dedim ve onların dağıldığını ima ettim ve aldığımı verip, sonra pazara gittim, beklenmedik bir yerden bir şey elime geçti onu getirdim. Ebu'l–Kasım al–Munâdî: "Gir" dedi. Girdim, ona hikâyeyi anlattım. Bunun üzerine o: "Evet, bu, saraya mensub İbn Sayyâr'dır. Onun yiyeceği haramla karışıktır, temiz değildir. Fakirlere bir şey getireceğin zaman böyle getir, öğle değil" dedi.

Ebu'l–Huseyn al–Karâfî dedi ki, Ebu'l–Hayr al–Tiynetî'yi ziyaret ettim. Kendisiyle vedalaşacağım zaman benimle birlikte mescidin kapısına kadar çıktı ve: "Ey Ebu'l–Huseyn! Yanında bir şey getirmediğini biliyorum, fakat şu iki elmayı al" dedi. Ben iki elmayı aldım ve cebime koyup gittim. Üç gün beklenmedik bir şey (futuh) elime geçmedi. Elmalardan birini çıkarıp yedim, sonra ikincisini çıkarmak istedim, bir de ne göreyim, ikisi de cebimde değil mi? Musul kapısına ka-

dar elmaları yediğim halde onlar tükenmedi. Kendi kendime: "Bu iki elma benim tevekkül halimi bozuyor, zira bunlar bana bilinen rızk oldular" dedim ve ikisini de cebimden çıkarıp atmak istedim. Baktım, bir de ne göreyim, abasına sarılmış hasta bir yoksul: "Bir elma istiyorum"demesin mi?Elmaları ona verdim,bir süre geçince, şeyhin iki elmayı yalnız o şeyhe göndermiş olduğu içime doğdu ve yolda bir cemaat ile gidiyordum, onlardan ayrılıp fakire döndüm, onu bulamadım.

Ben, Muhammed b. al–Huseyn'den duydum. O da, Abdullah b. Ali'den, o da Ebu Ömer b. Alvân'dan duymuş. Ebu Ömer b. Alvân diyormuş ki bir genç Cüneyd'le sohbet ve insanların içlerindeki gizli şeylerden bahsediyordu; onun bu hali Cüneyd'e anlatıldı. Cüneyd gençten: "Senden zikredilen bu şey nedir?" diye sordu. O da: "Ey Cüneyd! Kalbinde bir şey tut" dedi. Cüneyd: "Tuttum" dedi. Genç: "Kalbinde şöyle şöyle tuttun" dedi. Cüneyd: "Hayır" dedi. Genç: "İkinci defa tut" dedi. Cüneyd tekrar tuttu. O: "Kalbinde şunu şunu tuttun" dedi. Cüneyt "Hayır" dedi. O: "Üçüncü defa tut" dedi. Cüneyd: "Tuttum" dedi. Genç: "Şunu tuttun" dedi. Cüneyd: "Hayır" dedi. Bunun üzerine genç: "Şaşılacak şeydir, sen çok doğru bir insansın, ben de kalbimi biliyorum" dedi. Cüneyd "Birinci, ikinci ve üçüncü defa da doğru söyledin, fakat ben kalbin değişiyor mu? diye seni denedim" dedi.

Yine ondan duydum,o da,Ebu Abdillah al–Râzı'den duymuş. Ebu Abdillah er–Razi diyormuş ki, İbn Rakkî hastalandı, kendisine bir kadeh içinde ilâç götürüldü; ilacı alıp içeceği zaman: "Bugün memlekette bir hadise vaki oldu, ne olduğunu öğrenmedikçe yemeyip içmeyeceğim" dedi. Ondan sonra haber geldi ki, Karmatiler o günü Mekke'ye girdi, kanlı bir vuruşma oldu.

Ben Şeyh Ebu Abdirrahman es–Sülemî (Tanrı rahmet etsin) den duydum. O da Ebu Osman el–Mağribî'

den duymuş. Ebu Osman el–Magribî diyormuş ki, bu hikâye İbn al–Kâtib'e anlatıldı. O da "Bu şaşılacak şeydir" dedi. Ben de: "Bu şaşılacak bir şey değildir" dedim. Ebu Ali b. al–Kâtib: "Bugün Mekke "Yüce Tanrı onu korusun)'den bir haber var mı?" dedi. Ben de: "Talha oğulları ile Hasanoğulları savaşmaktadırlar ve Talhaoğullarının kumandanı başında kırmızı sarık bulunan Esved'dir ve bugün Mekke'nin üzerinde harem–i şerif kadar bir bulut vardır. Ebu Alı Mekke'ye yazdı. Zikrettiği gibi olmuştu. Enes b. Mâlik'ten (Tanrı ondan razı olsun) rivayet edilmiştir, demiş ki, Osmân'ın (Tanrı ondan razı olsun) yanına girdim.Sokakta bir kadın görmüş,onu düşünüyordum.Osman (Tanrı ondan razı olsun): "Sizden biri gözlerinde zina izleri gözüktüğü halde yanıma geldi" dedi. Ben: "Tanrı'nın elçisinden (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) sonra vahy olur mu?" dedim. O: "Hayır, benim senin halini bilmem açıklama, kanıt ve doğru firasettir" dedi.

Ebu Sa'ıd el–Harrâz dedi ki, Mescid–i harama girdim, üzerinde iki hırka bulunan ve bir şey dilenen bir fakir gördüm. Kendi kendime "Bunun gibi dilenci halk üzerine yüktür" dedim. O, bana baktı ve: "Bilesiniz ki, yüceTanrı nefislerinizde gizli olan bilir, ondan sakınınız (K., II, 235)" dedi. Ebu Sa'id el–Harraz bunun üzerine: "İçimden istiğfar ettim. Bana bir nida geldi ve: "Tanrı, kullarından tövbeyi kabul eder. (K., XLII, 25)" dedi.

İbrahim el–Havvas'tan nakledilmiştir, demiş ki,Bağdad'da Medine camiisinde idim, orada fakirlerden bir topluluk vardı. Zarif, hoş kokulu, saygılı ve güzel yüzlü bir genç geldi. Arkadaşlarıma, içimden öyle geliyor ki bu bir yahudidir" dedim. Bunun üzerine hepsi benim

bu sözümü iy karşılamadı. Çıktım, genç de çıktı. Tekrar arkadaşlara döndü ve "Şeyh benim hakkımda ne söyledi?" dedi. Bunun üzerine orada bulunanlar gençten utanıp ne söylediğimi sakladılar. Genç ısrar edince, onlar da: "Şeyh, sen yahudisin dedi" dediler. İbrahim el–Havvas dedi ki, genç bana geldi, elime kapanıp müslüman oldu. Gençten müslüman oluşunun sebebini sordular. O da: "Kitaplarımızda, doğru olan kimsenin firaseti hata etmez diye bir ibare vardır. Ben müslümanları denemek istedim ve düşünüp dedim ki onların içinde bir doğru varsa, bu taifenin içindedir; zira onlar, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın sözünü söylerler. Bunun için size müslüman şeklinde göründüm. Bu şeyh beni tanıyınca ve beni sezince bildim ki o doğrudur" dedi. Sonra genç sufîlerin ileri gelenlerinden oldu.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahman es–Sülemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullah b. İbrâhim b. al– Alâ'dan, o da Muhammed b. Dâvud'dan duymuş, bu sonuncu diyormuş ki, al–Cerîrî'nin yanında idim. Ceriri: "Ülkede, içimizde her terle kusurdan arı duru olan Tanrı'nın, meydana çıkarmadan önce, ihdas etmek istediği bir hadiseyi bildiren bir kimse var mıdır?" dedi. Biz: "Hayır" dedik. Bunun üzerine O: "Yüce Tanrı'dan bir şey bulmayan kalplere ağlayınız" dedi.

Ebu Musa'd-Deylemî dedi ki, Abdurrahman b. Yahya'dan: "Tevekkül nedir?" diye sordum. O da: "Elini bileğine kadar boğa yılanının ağzına sokunca Allah'tan başka bir şeyden korkmazsan, bu tevekküldür" dedi. Ebu Musa'd–Deylemî dedi ki, Ebu Yezid'e tevekkül nedir diye sormak için oradan çıktım. Ebu Yezıd'in kapısını çaldım, (içeriden): "Abdurrahman'ın sözü sana kâfi gelmedi mi?" dedi. Bunun üzerine ben: "Kapıyı aç" dedim. O: "Ziyaret için değil, birşey sormak için bana geldin,sana cevap kapının ardında geldi"dedi. Ve kapıyı açmadı.Ebu Musa'd–Deylemı dedi ki,bunun

üzerine gittim ve bir sene bekledim,tekrar Bayezid'e geldim. "Hoş geldin, bu sefer beni ziyaret için geldin" dedi. Ben onun yanında bir ay kaldım. Zihnimi onun bilmediği bir şey meşgul etmedi. Ona veda ettiğim sırada kendisine: "Bana faydası olacak bir şey söyle" dedim. Bunun üzerine dedi ki, annem bana anlattı, o, bana hamile olduğu zaman, kendisine helâlinden yemek geldiği zaman yemeğe elini uzatır, içinde şüphe bulunan yemekten elini çekermiş.

İbrahim el–Havvas dedi ki, çöle gittim. Bir sıkıntı ve eziyetle karşılaştım, Mekke'ye ulaştığım vakit bana kibirden bir şey ulaştı. Bir yaşlı kadın: "Ey İbrahim! Çölde seninle birlikte idim, seninle hiç konuşmadım, çünkü ben, senin kalbini Hakkın zikrinden meşgul etmek istemedim, bu ululamayı içinden çıkar" dedi.

Hikâye olunur ki, al–Fargânî her yıl hacca gidyiyor ve Nışâbur'a uğruyor, fakat orada Ebu Osman el–Hîrî'nin ynına gitmiyordu. al–Fargânî dedi ki, bir defasında ona gittim, selâm verdim, selâmımı almadı. İçimden: "Bir müslüman ona gitsin, selâm versin, o selâmını almasın ne şaşılacak şey" dedim. Bunun üzerine Ebu Osman: "Hasta annesini bırakıp hacca gitmek bunun gibisine düşer mi?" Dedi. al–Farganî dedi ki, Şeyhin bu sözü üzerine hacdan vazgeçip, Fergana'ya döndüm ve annem ölünceye kadar yanından ayrılmadım. Annemin ölümünden sonra Ebu Osman'a geldim. İçeri girince beni karşılayıp oturttu. Sonra el–Fergani onun yanında kaldı ve kendisinden atının seyisi olmasını istedi. O da ona bu vazifeyi verdi. Ebu Osman ölünceye kadar bu işi yaptı. Hayr an–Nessâc dedi ki, evimde oturmuştum. İçime Cüneyd kapıdadır diye doğdu. Kalbimden bunu attım, ikinci üçüncü defa yine tekrarlandı. Dışarı çıktım bir de ne göreyim Cüneyd kapıda değil miymiş? Cüneyd: "Niçin ilk hatırına gelince çıkmadın" dedi. Muhammed b. Huseyn el–Bistâmı dedi ki, Ebu Osman

gelince çıkmadın" dedi. Muhammed b. Huseyn el Bis-tâmî dedi ki, Ebu Osman el–Mağribî'nin yanına gittim. Kendi kendime: "Belki de o benden bir şey ister" dedim. Ebu Osmân: "İnsanlara, kendilerinden bir şey almam kâfi gelmez de, kendilerinden istememi isterler" dedi.

Fakirlerden biri dedi ki, Bağdad'da idim. İçimden: "el–Murtaiş bana15 dirhem getire de, onunla bir matara, ip ve ayakkabı satın alarak çöle düşeyim"diye geçti. Kapım çalındı, açtım, bir de ne göreyim, elinde bir bez parçası ile al–Murtaiş değil mi? Bana: "Onu al" dedi. Ben de: "Ey efendim! Ben onu istemiyorum" dedim. O: "Bize eziyet verme, kaç dirhem istedin" dedi. Ben de: "Onbeş dirhem" dedim. O da: "İşte onbeş dirhem" dedi. O da: "İşte onbeş dirhem" dedi.

Sufîlerden biri, yüce Tanrı'nın "Ölü olduğu halde diriltip insanlar arasında onunla yürümesi için ona nur kıldığımız kimse, karanlıklar içinde olup ondan çıkamayan kimse gibi midir?" (K., VI, 122) âyetini şu şekilde tefsir etti: Ayetteki ölü, ölü zihin manâsına gelmektedir, Yüce Tanrı onu firâset nuru ile diriltir ve onun için tecelli ve müşahede nurunu yaratır. Böyle bir kimse, gaflet ehli arasında, gafil olarak dolaşan gibi değildir.

Denildi ki, firâset sağlam olunca, firâset sahibi müşahede makamına yükselir.

Ben, şeyh Ebu Abdirrahman'dan duydum. O da Muhammed b. el–Huseyn el–Bağdadî'den, o da, Cafer b. Muhammed b. Nasır'den, o da Ebu Abbâs b. Masruk'tan duymuş. İbn Masruk diyormuş ki, bize bir şey geldi, sufîlik hakkında güzel konuşuyordu, kendisi tatlı dilli ve güzel düşünceli idi. Sözü arasında: "Hatırınıza ne gelirse, onu bana söyleyiniz" dedi.Kalbime onun yahudi olduğu geldi, bu fikir kuvvetleniyor ve aklımdan gitmiyordu. Bunu el–Cerîrî'ye anlat-

tım. Bu fikir ona uzak gledi. Bunun üzerine ben: 'Bunu adamdan öğrenmem gerekir" dedim. Sonra adama: "Sen bize, hatırınıza ne gelirse, bana söyleyiniz" dediniz, benim hatırıma senin yahudi olduğun geldi" dedim. Adam bir an başını önüne eğdi, sonra kaldırdı ve: "Doğru söyledin, Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına, Muhammed'in Tanrı'nın elçisi olduğuna şahadet ederim" dedi. Ve ilâve etti: "Bütün mezhepleri (dinleri) tetkik ettim. Diyordum ki, bir kavm ile alışılan şey varsa o islâm halkı iledir. Sonra hakkınızda bilgi edinmek için aranıza girdim, sizi, Hak yolunda ve onun güzel islâmiyeti üzerinde bulup ayininizi kabul ettim.

Cüneyd'den hikâye olunmuştur, Cüneyd'e, es–Seri: "Halka vâizde bulun" diyordu. Cüneyd dedi ki: "Kalbimde halka vâizde bulunmak hususunda bir korku vardır. Çünkü ben, kendimi buna yeterli bulmuyordum. Bir gece Peygamber'i (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) rüyada gördüm, bir cuma gecesi idi. Bana: "Halka vaiz et" buyurdu. Uyandım, sabah olmadan önce es–Seri'nin kapısına geldim, kapıyı çaldım. Bana: "Sana denilmeden önce, niçin sözümüze inanmadın" dedi Bunun üzerine Cüneyd ertesi gün halka va'z etmek üzere camide oturdu. Halk arasında Cüneyd'in cami de oturup halka vaizde bulunacağı haberi yayıldı. Bir hıristiyan köle istemeyerek bunu öğrendi ve Cüneyd'e: "Ey şeyh! Tanrı'nın elçisinin (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun), müminin firasetinden korkunuz, çünkü mü'min yüce Tanrı'nın nuru ile bakar" sözünün manâsı nedir?" dedi. Cüneyt başını önüne eğdi, sonra kaldırıp: "Müslüman ol, müslüman olma zamanı geldi" dedi. Bunun üzerine genç müslüman oldu.

Kuşeyrî

Tasavvuf'un İlkeleri

(Risale-i Kuşeyrî)

2

Tercüman 1001 TEMEL ESER